

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

สหศาสตร์:

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

**SAHASAT: JOURNAL OF SOCIAL
SCIENCES AND HUMANITIES**

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569)

ISSN: 3088-2869 (Online)

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สหัสสาร

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหัสสาร: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

ISSN: 3088-2869 (Online)

หน่วยงานที่รับผิดชอบ: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

- วัตถุประสงค์:
1. เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการที่เป็นประโยชน์ในสาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ ของนักวิชาการทั้งภายใน และภายนอกมหาวิทยาลัย
 2. เพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นทางวิชาการในสาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ ของนักวิชาการทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย
 3. เพื่อให้บริการวิชาการแก่สังคมในรูปแบบของวารสารวิชาการ
 4. เพื่อให้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องในสาขาสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์
 5. เพื่อให้เป็นเอกสารประกอบการศึกษาในระดับอุดมศึกษา

กำหนดออก: ปีละ 2 ฉบับ คือ

- ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน
- ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ปีที่พิมพ์: ปีที่ 26 ฉบับที่ 1

จำนวนหน้า: 138

การติดต่อ: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
โทรศัพท์ 0-2800-2840-70
Website: <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/sahasat>

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

บรรณาธิการแถลง

ในโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นทุกวันนี้ สิ่งหนึ่งที่ช่วยให้สังคมก้าวเดินไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง คือ การเชื่อมโยงและการมองโลกผ่านความแตกต่างอย่างเข้าใจ สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน พ.ศ. 2569) มีความภูมิใจอย่างยิ่งที่ได้ทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงองค์ความรู้จากหลากหลายสาขา เพื่อมอบมุมมองใหม่ ๆ ให้กับสังคมไทย

ตั้งแต่การวิเคราะห์นโยบายการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดในมิติการคลัง ซึ่งชวนให้สังคมตั้งคำถามต่อความหมายของ “ภาระ” และ “การลงทุน” ของรัฐ ไปจนถึงการสำรวจการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 ขณะเดียวกัน งานด้านการศึกษาเกี่ยวกับเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย เพื่อส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัล การจัดการศึกษาและการวัดประเมินผลเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษา ตลอดจนการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะหนี้สิน ด้วยการปรึกษาออนไลน์ ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมร่วมสมัย

อีกด้านหนึ่ง บทความที่ว่าด้วยภูมิทัศน์บำบัดในสมัยรัชกาลที่ 5 และการตีความแนวคิดอนิจจังในวรรณคดีไทย ตลอดจนบทความภาษาอังกฤษที่วิเคราะห์วาทกรรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในสื่อไทย ได้แสดงให้เห็นว่า มนุษย์มิได้ดำรงอยู่เพียงในมิติของเศรษฐกิจหรือเทคโนโลยีเท่านั้น หากยังมีมิติของความทรงจำ วัฒนธรรม ภาษา ความเชื่อ และความหมายที่หล่อหลอมวิธีที่เราเข้าใจโลกและอยู่ร่วมกับผู้อื่น

ในโอกาสนี้ กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้สละเวลา ความรู้ และประสบการณ์ เพื่อร่วมสนับสนุนกระบวนการประเมินคุณภาพบทความอย่างสร้างสรรค์และเข้มแข็ง อันเป็นส่วนสำคัญในการธำรงมาตรฐานทางวิชาการของวารสาร ขอขอบคุณผู้เขียนทุกท่านที่ไว้วางใจเผยแพร่ผลงานในวารสารฉบับนี้ และขอขอบคุณผู้อ่านทุกท่านที่ร่วมติดตามและสนับสนุนวารสารด้วยดีเสมอมา

กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะช่วยจุดประกายประเด็นทางความคิดใหม่ ๆ อันนำไปสู่การต่อยอดองค์ความรู้ และสร้างประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งในทางวิชาการและการทำความเข้าใจสังคมร่วมสมัยได้ไม่มากนัก

รองศาสตราจารย์ ดร.ภัทรานิษฐ์ ศรีจันทร์พรพันธุ์

บรรณาธิการ

สทศาสตร

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สทศาสตร: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

กองบรรณาธิการ

ที่ปรึกษา

คณบดี	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
รองคณบดีฝ่ายวิจัยและบริการวิชาการ	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. ภัทรานิษฐ์ ศรีจันทร์พานธุ์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
---	---

รองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. อุทัยทิพย์ เจียวิวรรณ์กุล	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ ดร. ปกรณ์ สิงห์สุริยา	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
รองศาสตราจารย์ ดร. คณาณัติ คณธมธรรพจน์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สิทธิชัย ทองวร	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

กองบรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร. จุฑารัตน์ ชมพันธุ์	คณะบริหารการพัฒนาสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. สุรศักดิ์ บุญเรือง	คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. อุ่นเรือน เล็กน้อย	สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รองศาสตราจารย์ ดร. โรจน์ คุณเอนก	คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยวัฒน์ มีสัณฐาน	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ไพโรจน์ กะทิพรราช	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. วรณวิสาข์ ไชโย	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รองศาสตราจารย์ ดร. วรางคณา จันทรงค์	สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
รองศาสตราจารย์ ดร. อังศรา ประเสริฐสิน	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ
รองศาสตราจารย์ ดร. อัครณัฐ วงศ์ปรีดี	คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
รองศาสตราจารย์ ดร. ธันยวัฒน์ รัตนศักดิ์	คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรินญา ปุติ	คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ สกฤตศรีประเสริฐ	คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิลานันท์ วงษ์นุช	สำนักวิชาวิทยาศาสตร์สุขภาพ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ผู้จัดการวารสาร

นางสาวฐานิดา สุวักขณ์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
-----------------------	---

ฝ่ายจัดทำรูปเล่มวารสารและประชาสัมพันธ์

Associate Professor Dr. Mark Stephan Felix	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
Assistant Professor Dr. Istvan Rado	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
Miss Cho Zin Win	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
Mrs. Lauren Joy Avery	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
นางสาวดาราวี เหลืองไพโรจน์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
นางสาวกรรณิศา สดแสนรัตน์	คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

สารบัญ

บทความทางวิชาการ	หน้า
ภาระหรือการลงทุน: การวิเคราะห์นโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดในมิติการคลัง Burden or Investment: A Fiscal Policy Analysis of the Child Allowance for Newborns มัชฌิมา เรืองโรจน์ และสมบูรณ์ ศิริสุนทรวิรุณ Muchchima Ruangrot and Somboon Sirisunhirun	1-19
เครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียเพื่อส่งเสริมสมรรถนะ ความเป็นพลเมืองดิจิทัลสำหรับนักศึกษาระดับอาชีวศึกษา Social Studies Teaching Tools Integrating Transmedia Storytelling to Promote Digital Citizenship Competence for Vocational Students กวินภพ นิ้มพญา, ชรินทร์ มั่งคั่ง และกฤติภัทร สระทองขุน Kawinprob Nimpaya, Charin Mangkhang and Kittiphat Srathongchun	20-38
การพัฒนาสังคมของไทยในศตวรรษที่ 21: ช่องว่างและทางออกเชิงนโยบาย Thailand's Social Development in the 21st Century: Gaps and Policy Pathway สุรศักดิ์ วงศ์ษา และวรเมธ ยอดบูน Surasak Wongsas and Worameta Yodboon	39-54
“หนีภัยพิบัติไปรับลมทะเล”: ภูมิทัศน์บำบัดว่าด้วยการแสวงหาสุขภาวะของชนชั้นนำสยาม ในสมัยรัชกาลที่ 5 “Escaping the Miasma, Embracing the Sea Breeze”: Therapeutic Landscapes of the Quest for Wellbeing among the Siamese Elite during the Reign of King Chulalongkorn สืบสายสยาม ชูศิริ, จิรุตม์ อารมณชีน และกริณมล หนูเกื้อ Seubsaisiam Choosiri, Jeerut A-romchuen and Kreekamon Nookur	55-66
การจัดการศึกษาและการวัดประเมินผลเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษา Educational Management and Assessment for Developing Students' Career Skills in Schools เบญจรัตน์ อุปานันท์, เศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา และประภาศรี เลิศปรีชา Benjarat Upanan, Settapong Lerdpreecha and Prapasri Lerdpreecha	67-88

การเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะหนี้สินด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎี เน้นทางออกระยะสั้น	89-104
---	--------

The Enhancement of Self-Control of Generation Y who have Debt Using Online Counseling Based Solution Focused Brief Therapy	
---	--

ยสา อธิกุลวัฒน์, เพ็ญนภา กุลนภาดล, ประชา อินัง และวรากร ทรัพย์วิระปกรณ	
--	--

Yasa Ittikullawat, Pennapha Koolnaphadol, Pracha Inang and Warakorn Supwirapakorn	
---	--

Unraveling Climate Change Narratives in Thai Media: Exploring Discourse, Misconceptions, and Marginalized Perspectives	105-125
---	---------

Napat Wesshasartar and Kanang Kantamaturapoj	
--	--

อนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยา	126-138
----------------------------	---------

Anicca in Kap Phra Chai Suriya	
--------------------------------	--

ณัฐพงษ์ แก้วสีสด และสุภาคัช สุธนภิญโญ	
---------------------------------------	--

Nattaphong Keawseesod and Suphakkathat Suthanaphinyo	
--	--

บทความวิชาการ (Academic articles)

ภาระหรือการลงทุน: การวิเคราะห์นโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดในมิติการคลัง Burden or Investment: A Fiscal Policy Analysis of the Child Allowance for Newborns

มัทฉิมา เรืองโรจน์¹, สมบูรณ์ ศิริสุนทร^{2*}

Muchchima Ruangrot¹, Somboon Sirisunhirun^{2*}

¹ หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชานโยบายสาธารณะและการจัดการภาครัฐ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล

Doctor of Public Administration Program, Public Policy and Public Management, Faculty of Social Sciences and
Humanities, Mahidol University

² สาขาวิชานโยบายสาธารณะและการจัดการภาครัฐ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

Public Policy and Public Management Program, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): สมบูรณ์ ศิริสุนทร (Somboon Sirisunhirun)

E-mail: Somboon.sir@mahidol.ac.th

Received: 15 ตุลาคม พ.ศ. 2568, Revised: 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568, Accepted: 24 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์นโยบายเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดในประเทศไทยในมิติทางการคลัง โดยใช้กรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์สวัสดิการและฟังก์ชันการคลังสาธารณะ การศึกษาพิจารณาแนวโน้มงบประมาณและจำนวนผู้ได้รับสิทธิตั้งแต่เริ่มดำเนินโครงการในปี 2559 จนถึงปี 2568 ผลการศึกษาพบว่า แม้โครงการจะขยายความครอบคลุมและจำนวนผู้ได้รับสิทธิเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง แต่เงินอุดหนุน 600 บาทต่อเดือนยังต่ำกว่าค่าใช้จ่ายขั้นต่ำที่จำเป็น (1,897-3,393 บาท/เดือน) จึงเกิดช่องว่างด้านความเพียงพอของสวัสดิการในด้านการคลัง งบประมาณโครงการคิดเป็นเพียง 0.03-0.05% ของ GDP และประมาณ 2-2.5% ของงบประมาณสวัสดิการรวม ซึ่งต่ำกว่ามาตรฐานภูมิภาค อย่างไรก็ตาม โครงการยังทำหน้าที่เป็นเครื่องมือรักษาเสถียรภาพอัตโนมัติ (Automatic stabilizer) โดยช่วยรักษากำลังซื้อของครัวเรือนรายได้ต่ำและบรรเทาผลกระทบทางเศรษฐกิจการวิเคราะห์เชิงนโยบายยังสะท้อนถึงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ (Trade-off) ระหว่างนโยบายถ่วงน้ำหนักที่มีข้อได้เปรียบด้านความเท่าเทียมและการยอมรับทางการเมืองกับนโยบายเฉพาะกลุ่มที่มีประสิทธิภาพเชิงการคลังแต่เสี่ยงต่อการตกหล่นของผู้มีสิทธิ ข้อเสนอเชิงนโยบายที่เหมาะสมคือการใช้แนวทางผสมผสาน “ถ่วงน้ำหนักพื้นฐาน” ควบคู่กับ “เงินเติมเฉพาะกลุ่ม” เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความเสมอภาคประสิทธิภาพ และความยั่งยืนทางการคลัง บทความจึงสรุปว่า นโยบายเงินอุดหนุนเด็กควรถูกมองเป็น “การลงทุนทางสังคม” มากกว่าภาระการคลัง เนื่องจากให้ผลตอบแทนระยะยาวในการพัฒนาทุนมนุษย์ ลดความยากจนเชิงรุ่นสู่รุ่น และเพิ่มศักยภาพการแข่งขันของประเทศ

คำสำคัญ: เงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด, สวัสดิการสังคม, ความเพียงพอของสวัสดิการ, ความเสมอภาคและประสิทธิภาพ, ความยั่งยืนทางการคลัง

Abstract

This academic article aims to analyze the fiscal dimensions of Thailand's child allowance policy by employing the conceptual framework of welfare economics and public finance functions. The study examines budgetary trends and the number of beneficiaries from the program's inception in 2015 to 2025. Findings indicate that although the program has expanded its coverage and the number of recipients has steadily increased, the allowance of 600 baht per month remains significantly below the minimum cost required for adequate child-rearing (1,897-3,393 baht per month), resulting in a substantial adequacy gap. In fiscal terms, the program's expenditure accounts for only 0.03–0.05% of GDP and about 2–2.5% of total social welfare spending, a level far below regional and international standards. Nevertheless, the scheme serves as an automatic stabilizer by sustaining the purchasing power of low-income households (who have a high marginal propensity to consume) and mitigating adverse economic impacts. Policy analysis further highlights the trade-off between universal approaches, which promote equity and political acceptance, and targeted approaches, which are fiscally efficient but risk exclusion errors. The article recommends a hybrid model combining a “basic universal benefit” with “targeted top-ups” for vulnerable households, thereby achieving a balance between equity, efficiency, and fiscal sustainability. Ultimately, the child allowance policy should be regarded not as a fiscal burden but as a “social investment”, generating long-term returns in human capital development, intergenerational poverty reduction, and enhanced national competitiveness.

Keywords: Child Allowance, Social Welfare, Adequacy of Benefits, Equity–Efficiency Trade-Off, Fiscal Sustainability

บทนำ

ช่วงปฐมวัยถือเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีผลกระทบพื้นฐานของเด็ก มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เด็กที่ได้รับการดูแลด้านโภชนาการ การศึกษา และการกระตุ้นพัฒนาการที่เหมาะสมตั้งแต่แรกเกิด มีแนวโน้มที่จะมีพัฒนาการด้านสติปัญญา อารมณ์ และสังคมที่ดีกว่าในระยะยาว หลักฐานเชิงประจักษ์ชี้ว่าการลงทุนในเด็กช่วงอายุ 0-6 ปีให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่าการลงทุนในช่วงวัยอื่น เนื่องจากช่วยลดต้นทุนทางสังคมในอนาคตและเสริมสร้างศักยภาพการผลิตของแรงงาน (Heckman, 2006) ด้วยเหตุนี้ การจัดให้มีระบบสวัสดิการเพื่อการเลี้ยงดูเด็กในช่วงวัยดังกล่าวจึงถือเป็นนโยบายเชิงรุกที่ไม่เพียงลดความเหลื่อมล้ำ แต่ยังช่วยสร้างฐานรากทุนมนุษย์อย่างยั่งยืน (UNICEF, 2023)

บริบทประชากรของประเทศไทยสะท้อนถึงความท้าทายเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อน โดยเฉพาะอัตราการเกิดที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ข้อมูลของสหประชาชาติและสภาพนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระบุว่า อัตราการเกิดของไทยอยู่ที่เพียง 1.0 เด็กต่อผู้หญิงหนึ่งคน ซึ่งต่ำกว่าระดับทดแทนประชากรที่ 2.1 อย่างมาก (United Nations, 2022) พร้อมกันนั้น ประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ โดยในปี 2025 ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปจะมีสัดส่วนมากกว่า 20% ของประชากรทั้งหมด (National Statistical Office, 2023) สถานการณ์นี้ส่งผลโดยตรงต่อโครงสร้างแรงงานและความสามารถในการแข่งขัน ทำให้รัฐจำเป็นต้องหันมาให้ความสำคัญกับการลงทุนในเด็กเพื่อทดแทนศักยภาพแรงงานที่ลดลงในอนาคต

ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ยังคงเป็นอุปสรรคสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อพัฒนาศักยภาพเด็กเล็ก เด็กจากครัวเรือนยากจนมักเผชิญข้อจำกัดทั้งด้านโภชนาการ การเข้าถึงบริการสาธารณสุข และโอกาสทางการศึกษาซึ่งล้วนมีผลกระทบต่อการพัฒนาการในระยะยาว (UNICEF, 2023) ข้อมูลจากการสำรวจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน (SES) ปี 2565 ยังสะท้อนให้เห็นว่า ครัวเรือนยากจนใช้จ่ายด้านการเลี้ยงดูเด็กต่ำกว่ามาตรฐานที่จำเป็นอย่างมาก ทำให้เด็กกลุ่มนี้ตกอยู่ในความเสี่ยงที่จะเผชิญกับความยากจนเชิงรุ่นสู่รุ่น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) การจัดให้มีสวัสดิการเงินอุดหนุนเด็กจึงมีบทบาทสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำและสร้างโอกาสที่เท่าเทียมยิ่งขึ้น

ในเชิงนโยบายรัฐบาลไทยได้ริเริ่มโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดตั้งแต่ปี 2558 โดยกำหนดให้เป็นสวัสดิการแบบไม่มีการร่วมจ่าย (Non-contributory) เพื่อบรรเทาภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือนรายได้น้อย เริ่มต้นที่ 400 บาทต่อเดือน และเพิ่มเป็น 600 บาทต่อเดือนตั้งแต่ปี 2559 เป็นต้นมา (TDRI, 2018) แม้มีเป้าหมายครอบคลุมเด็กอายุ 0-3 ปี จากครัวเรือนยากจน แต่การศึกษาพบว่า มีเด็กที่ควรได้รับสิทธิแต่กลับตกหล่นจากระบบสูงถึง 30-40% ของกลุ่มเป้าหมาย อีกทั้งวงเงิน 600 บาทต่อเดือนยังไม่เพียงพอเมื่อเปรียบเทียบกับค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการเลี้ยงดูเด็กที่เฉลี่ยประมาณ 3,373 บาทต่อเดือน (UNICEF & TDRI, 2023)

แม้โครงการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดจะช่วยลดความยากจนและเสริมความเสมอภาคทางโอกาส แต่ประสิทธิภาพของนโยบายดังกล่าวขึ้นอยู่กับทั้งการออกแบบเชิงสังคมและศักยภาพทางการคลังของรัฐ ปัจจุบันค่าใช้จ่ายของโครงการยังคิดเป็นเพียงประมาณ 0.07% ของ GDP ซึ่งต่ำกว่าประเทศรายได้ปานกลางค่อนข้างสูงและประเทศพัฒนาแล้ว ที่ลงทุนในเด็กมากกว่า 1% ของ GDP (OECD, 2023) สถานการณ์นี้สะท้อนความจำเป็นที่ต้องวิเคราะห์แนวโน้มงบประมาณย้อนหลังและประเมินความยั่งยืนเชิงการคลังของโครงการ เพื่อวางแนวทางพัฒนานโยบายที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของเด็ก ขณะเดียวกันก็ไม่บั่นทอนเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ

วัตถุประสงค์

โดยเนื้อหาในบทความวิชาการนี้วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวโน้มงบประมาณและจำนวนผู้ได้รับสิทธิในโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดในประเทศไทย และประเมินผลกระทบเชิงการคลังและความยั่งยืนของโครงการ โดยอาศัยกรอบแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สวัสดิการและฟังก์ชันการคลังสาธารณะ

เนื้อหา

1. การทบทวนวรรณกรรม

1.1 แนวคิดเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ: สมดุลระหว่างความเสมอภาคกับประสิทธิภาพ

ในเชิงรากฐานทางทฤษฎีงานของ Esping-Andersen (1990) ในเรื่อง The Three Worlds of Welfare Capitalism ชี้ให้เห็นว่า ระบบสวัสดิการของรัฐมีความแตกต่างกันตามโครงสร้างเชิงสถาบันและอุดมการณ์ทางสังคม โดยจำแนกออกเป็น 3 แบบ คือ แบบเสรีนิยม (Liberal regime) แบบอนุรักษนิยม-บริษัชนิยม (Conservative-corporatist regime) และแบบสังคมประชาธิปไตย (Social democratic regime) ซึ่งแต่ละแบบสะท้อนระดับของ “การลดการพึ่งพาตลาด” (Decommodification) และ “ความเสมอภาคทางสังคม” ที่แตกต่างกัน เมื่อพิจารณานโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดของไทยจะพบว่า มีลักษณะ “กึ่งเสรีนิยม-กึ่งอนุรักษนิยม” กล่าวคือ เป็นนโยบายแบบเฉพาะกลุ่ม (Means-tested) ที่ยังคงผูกกับการพิสูจน์รายได้ของครัวเรือน และอาศัยทรัพยากรของรัฐส่วนกลางมากกว่ากลไกทางสังคมในระดับท้องถิ่น แม้มีการขยายสิทธิไถ่ระดับถ้วนหน้าแต่ยังไม่ถึงระดับ “Social citizenship” ตามแบบสังคมประชาธิปไตยของสแกนดิเนเวีย ที่ให้สวัสดิการถ้วนหน้าเป็นสิทธิพื้นฐานของพลเมืองทุกคน การทำความเข้าใจผ่านกรอบของ Esping-Andersen จึงช่วยให้เห็นพัฒนาการของรัฐสวัสดิการไทยในระยะเปลี่ยนผ่าน ที่ยังต้องขยับจากนโยบายเพื่อบรรเทาไปสู่นโยบายเพื่อการลงทุนอย่างแท้จริง

ขณะเดียวกัน Barr (2012) ในผลงาน Economics of the welfare state เน้นว่าหน้าที่ของรัฐสวัสดิการไม่ใช่เพียงการโอนทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาความยากจน แต่คือการ “จัดสรรความเสี่ยงในชีวิตมนุษย์” (Risk redistribution) และ “การสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในระยะยาว” ผ่านการลงทุนในทุนมนุษย์ โดยเฉพาะในช่วงชีวิตต้นวัยซึ่งให้ผลตอบแทนทางสังคมสูงสุด เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดฟังก์ชันทางการคลังของ Musgrave จะเห็นว่านโยบายเงินอุดหนุนเด็กสามารถตอบทั้ง 3 เป้าหมายได้ หากได้รับการออกแบบให้มีประสิทธิภาพและเพียงพอ กล่าวคือ ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม (Allocation) ลดความเหลื่อมล้ำเชิงโอกาส (Distribution) และรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจฐานราก (Stabilization) อย่างไรก็ตาม การบรรลุเป้าหมายเหล่านี้จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างสวัสดิการที่มั่นคง การมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และระบบข้อมูลเชิงหลักฐานเพื่อประเมินผลระยะยาว การขยายฐานคิดจาก Barr และ Esping-Andersen จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนานโยบายสวัสดิการไทยให้ก้าวสู่ “Welfare state ที่เน้นการลงทุนในทุนมนุษย์ (Investment-oriented welfare state)” อย่างแท้จริง

แนวคิดเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ (Welfare economics) เน้นการถ่วงดุลระหว่างความเสมอภาค (Equity) และประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งถือเป็น “ทางเลือกเชิงนโยบาย” ที่ผู้กำหนดนโยบายต้องเผชิญอยู่เสมอ (Okun, 1975) การเพิ่มการโอนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำช่วยยกระดับความเป็นธรรมทางสังคม แต่ก็อาจก่อให้เกิดต้นทุนด้านประสิทธิภาพ ทั้งการภาษีส่วนเกิน (Deadweight loss) และการเปลี่ยนพฤติกรรม เช่น การทำงานและการออมที่ลดลง (Atkinson & Stiglitz, 1976) ในทางกลับกันหากมุ่งเน้นเฉพาะประสิทธิภาพสูงสุด การกระจายรายได้ย่อมไม่เพียงพอและปล่อยให้ความยากจนดำรงอยู่ต่อไป ดังนั้น ความท้าทายเชิงนโยบายคือการออกแบบให้เกิดดุลยภาพสองด้านนี้อย่างเหมาะสม (Stiglitz & Rosengard, 2015)

สำหรับนโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด การเลือกใช้ถ้วนหน้า (Universal) หรือ เฉพาะกลุ่ม (Means-tested) สะท้อน Trade-off ดังกล่าวอย่างชัดเจน การให้แบบถ้วนหน้าลดปัญหาการตกหล่นของผู้มีสิทธิ (Exclusion error) ลดทราบาปทางสังคม และสร้างการสนับสนุนทางการเมืองที่กว้างขึ้น แต่ใช้งบประมาณรวมสูงกว่า ขณะที่การให้แบบเฉพาะกลุ่มช่วยจำกัดภาระการคลัง แต่มีความเสี่ยงต่อความผิดพลาดคู่ (ทั้งตกหล่นและรั่วไหล) และเพิ่มต้นทุนการบริหารจัดการ หลักฐานในประเทศไทยพบว่า เด็กยากจนจำนวนมากยังพลาดสิทธิจากขั้นตอนคัดกรองและการลงทะเบียนที่ซับซ้อน ซึ่งสะท้อนถึงข้อจำกัดของระบบเฉพาะกลุ่ม (UNICEF & TDRI, 2023) แนวทางที่เหมาะสมจึงอาจเป็นการผสมผสาน เช่น การให้ถ้วนหน้าขั้นพื้นฐานแล้วเสริมด้วยการช่วยเหลือเฉพาะกลุ่มเพิ่มเติม โดยกำหนดกติกาด้านงบประมาณเพื่อรักษาความยั่งยืนทางการคลัง

1.2 แนวคิดฟังก์ชันของการคลังสาธารณะ

การจัดสรรทรัพยากร (Allocation function) Musgrave (1959) อธิบายว่า รัฐมีหน้าที่จัดสรรทรัพยากรเพื่อจัดหาสินค้าและบริการสาธารณะในกรณีที่ตลาดไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Market failure) เช่น การศึกษา สุขภาพ และการพัฒนาทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นสินค้าที่มีคุณค่าทางสังคม (Merit goods) ที่ให้ผลประโยชน์ต่อสังคมในระยะยาวมากกว่าที่ปัจเจกบุคคลจะตระหนักและลงทุนเอง (Stiglitz & Rosengard, 2015) ในบริบทของโครงการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด การจัดสรรงบประมาณให้ครัวเรือนที่มีเด็กเล็กถือเป็นการลงทุนในทุนมนุษย์ระยะยาว เพราะช่วยลดข้อจำกัดทางรายได้ ทำให้ครอบครัวมีทรัพยากรเพียงพอในการดูแลสุขภาพ การศึกษาปฐมวัย ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาศักยภาพของเด็กในอนาคต (Heckman, 2006)

การกระจายรายได้ (Distribution function) ฟังก์ชันด้านการกระจายรายได้ถือเป็นบทบาทสำคัญที่สุดของนโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด เพราะมีเป้าหมายโดยตรงในการลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและบรรเทาความยากจนในครัวเรือนยากจน (Rosen & Gayer, 2014) รายงานของ UNICEF และ TDRI (2023) ระบุว่า ครัวเรือนยากจนจำนวนมากในไทยประสบข้อจำกัดด้านค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูเด็ก หากไม่ได้รับการอุดหนุน ย่อมเสี่ยงต่อการสืบทอดความยากจนเชิงรุ่นสู่รุ่น (Intergenerational poverty) ดังนั้น เงินอุดหนุนที่รัฐจ่ายตรงนี้ไม่ใช่เพียงการบรรเทาภาระแต่ยังเป็นการลงทุนเพื่อลดความเหลื่อมล้ำและสร้างโอกาสที่เท่าเทียม

การรักษาเสถียรภาพ (Stabilization function) การโอนเงินสดโดยตรงให้กับครัวเรือนรายได้น้อย ยังมีบทบาทในมิติการรักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจมหภาค เนื่องจากกลุ่มนี้มี Marginal propensity to consume (MPC) สูงกว่า ทำให้เงินอุดหนุนที่ได้รับถูกนำไปใช้จ่ายในทันที เกิดการหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ และช่วยกระตุ้นอุปสงค์โดยรวม (Stiglitz & Rosengard, 2015) โดยเฉพาะในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจ เช่น COVID-19 เงินอุดหนุนเด็กทำหน้าที่เป็นเครื่องมือรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจโดยอัตโนมัติ “Automatic stabilizer” ที่ช่วยพยุงกำลังซื้อและลดผลกระทบเชิงลบต่อครัวเรือนเปราะบาง (สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง, 2562)

นโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดจึงไม่ควรถูกมองเพียงว่าเป็นค่าใช้จ่ายสวัสดิการ แต่ต้องมองว่าเป็นเครื่องมือการคลังแบบครบวงจรที่ตอบสนองทั้ง 3 ฟังก์ชันของ Musgrave ได้แก่ การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการลงทุนในทุนมนุษย์ การกระจายรายได้เพื่อลดความเหลื่อมล้ำ และการรักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจโดยการกระตุ้นการบริโภคของครัวเรือนรายได้น้อย การมองนโยบายในกรอบนี้ทำให้เข้าใจถึง “ความยั่งยืนเชิงการคลัง” ที่ไม่ใช่เพียงการควบคุมค่าใช้จ่ายแต่คือการจัดสมดุลให้ภาระทางการคลังในปัจจุบันสร้างผลตอบแทนเชิงโครงสร้างในอนาคต

2. ความเป็นมาของโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด

โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดเป็นนโยบายด้านสวัสดิการสังคมที่มีความสำคัญในระดับชาติ โดยมีความสอดคล้องกับแผนบูรณาการการพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตและยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) และแผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) วัตถุประสงค์สำคัญของโครงการคือการจัดสวัสดิการเงินอุดหนุนแก่เด็กแรกเกิดในครัวเรือนยากจนหรือครัวเรือนที่มีความเสี่ยงต่อความยากจน เพื่อกระตุ้นให้บิดา มารดา หรือผู้ปกครองนำเด็กเข้าสู่ระบบบริการของรัฐ เพื่อให้เด็กได้รับการดูแลที่เหมาะสมตามวัย มีพัฒนาการสมวัย และได้รับหลักประกันสิทธิด้านการอยู่รอดและการพัฒนาตามอนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก

โครงการเริ่มต้นจากมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2558 โดยกำหนดให้เด็กแรกเกิดที่อยู่นอกระบบประกันสังคมในครัวเรือนที่มีรายได้เฉลี่ยไม่เกิน 36,000 บาทต่อคนต่อปี และเกิดระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม 2558-30 กันยายน 2559 ได้รับเงินอุดหนุนจำนวน 400 บาทต่อเดือน เป็นเวลา 1 ปี และเริ่มจ่ายตั้งแต่ปีงบประมาณ 2559 ต่อมาคณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2559 ให้ขยายสิทธิการได้รับเงินอุดหนุนจนถึงอายุ 3 ปี พร้อมปรับเพิ่มวงเงินเป็น 600 บาทต่อเดือน จากนั้นเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2560 ได้มีมติยกเลิกเงื่อนไขที่ผู้มีสิทธิต้องไม่อยู่ในระบบประกันสังคม โดยเริ่มใช้ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2561 และมอบหมายให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์พิจารณาการเชื่อมโยงข้อมูลผู้มีรายได้น้อยตามโครงการลงทะเบียนเพื่อสวัสดิการของรัฐมาใช้ประกอบการตรวจสอบสิทธิ เพื่อเพิ่มความแม่นยำและความเป็นธรรมในการกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าร่วมโครงการ ต่อมาเมื่อวันที่ 26 มีนาคม 2562 คณะรัฐมนตรีได้มีมติขยายอายุผู้มีสิทธิจากแรกเกิด-3 ปี เป็น แรกเกิด-6 ปี พร้อมปรับเกณฑ์รายได้ครัวเรือนให้ไม่เกิน 100,000 บาทต่อคนต่อปี เพื่อให้ครอบคลุมและตอบสนองต่อสถานการณ์ความยากจนในสังคมได้ดียิ่งขึ้น

หลักเกณฑ์การเข้าร่วมโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดกำหนดให้เด็กที่จะมีสิทธิได้รับเงินอุดหนุนต้องมีคุณสมบัติ คือ เป็นผู้มีสัญชาติไทย โดยบิดาและมารดามีสัญชาติไทย หรืออย่างน้อยฝ่ายหนึ่งเป็นคนไทย เกิดตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2558 เป็นต้นไปจนถึงอายุครบ 6 ปี อาศัยอยู่กับผู้ปกครองในครัวเรือนที่มีรายได้น้อย และไม่เป็นเด็กที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ของรัฐหรือเอกชน ส่วนผู้ปกครองที่มีสิทธิลงทะเบียนต้องมีสัญชาติไทย เป็นบุคคลที่มีอุปการะเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดและเด็กต้องอาศัยอยู่ด้วยจริง อีกทั้งต้องอยู่ในครัวเรือนที่มีรายได้น้อยโดยมีรายได้เฉลี่ยไม่เกิน 100,000 บาทต่อคนต่อปี ทั้งนี้ มารดาที่อยู่ระหว่างการตั้งครรภ์ยังไม่ต้องลงทะเบียนเพื่อขอรับสิทธิ สำหรับสถานที่ในการลงทะเบียนนั้น เด็กแรกเกิดและผู้ปกครองสามารถยื่นคำร้องได้ในพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่จริง โดยในกรุงเทพมหานครสามารถลงทะเบียนได้ที่สำนักงานเขต ในเขตเมืองพัทยาสามารถลงทะเบียนได้ที่ศาลาว่าการเมืองพัทยา และในส่วนภูมิภาคสามารถลงทะเบียนได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลในพื้นที่ที่อยู่อาศัย (ศูนย์ปฏิบัติการโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2568)

3. การวิเคราะห์แนวโน้มงบประมาณและจำนวนผู้ได้รับสิทธิ

การดำเนินโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดของประเทศไทยมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง ทั้งในเชิงปริมาณผู้ได้รับสิทธิ และขนาดงบประมาณรวมของโครงการ โดยนับตั้งแต่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา โครงการดังกล่าวได้ขยายขอบเขตความครอบคลุม (Coverage) อย่างมีนัยสำคัญ จากการปรับปรุงระบบการลงทะเบียนและกระบวนการตรวจสอบคุณสมบัติของผู้มีสิทธิให้มีความโปร่งใสและเข้าถึงได้มากขึ้น ทั้งนี้ ข้อมูลจาก กระทรวงการพัฒนาสังคม

และความมั่นคงของมนุษย์ (พม.) และรายงานขององค์การยูนิเซฟและสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (UNICEF & TDRI, 2023) ระบุว่า ในช่วงระยะเวลา สามปีงบประมาณที่ผ่านมา (พ.ศ. 2566-2568) จำนวนผู้ลงทะเบียนเข้าร่วมโครงการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยร้อยละ 15-20 ต่อปี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการขยายโอกาสทางสวัสดิการ (Welfare inclusiveness) และการลดข้อจำกัดของความผิดพลาดในการตกหล่นของผู้มีสิทธิ (Exclusion error) ที่เคยปรากฏในระยะเริ่มต้นของนโยบาย

ในด้านมิติทางการคลัง พบว่า งบประมาณที่รัฐจัดสรรเพื่อดำเนินโครงการมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างสอดคล้องกับจำนวนผู้ได้รับสิทธิ โดยในปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 มีวงเงินงบประมาณประมาณ 8,000 ล้านบาท และเพิ่มขึ้นเป็น 10,547 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2564 ก่อนจะขยายเป็น 11,287 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2565 ทั้งนี้ คิดเป็นสัดส่วนเพียง ร้อยละ 0.03-0.05 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) และประมาณร้อยละ 2-2.5 ของงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมรวมทั้งหมดของประเทศ (World Bank, 2023; OECD, 2023) แม้ว่าจะมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องแต่เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศรายได้ปานกลางถึงรายได้สูง จะพบว่า ประเทศไทยยังใช้งบประมาณด้านสวัสดิการเพื่อเด็กในระดับต่ำกว่ามาตรฐานสากล ซึ่งประเทศในกลุ่มดังกล่าวมักจัดสรรงบประมาณด้านนี้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 1 ของ GDP เช่น มาเลเซีย คิดเป็นร้อยละ 1.2 สาธารณรัฐเกาหลี คิดเป็นร้อยละ 1.4 และญี่ปุ่น คิดเป็นร้อยละ 1.8

จากรายงานผลการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568 ของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ พบว่า การบริหารจัดการโครงการมีความเป็นระบบและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยข้อมูล ณ เดือน กันยายน 2568 ระบุว่า มีผู้ลงทะเบียนทั้งหมด 4,165,361 ราย ในจำนวนนี้มีผู้ผ่านการตรวจสอบคุณสมบัติและได้รับสิทธิจำนวน 2,189,466 ราย และมีผู้ได้รับการโอนเงินอุดหนุนจริงจำนวน 2,187,828 ราย คิดเป็นอัตราการเข้าถึงสิทธิเกือบร้อยละ 100 (99.9%) ซึ่งแสดงถึงความครบถ้วนของกระบวนการบริหารจัดการเชิงปฏิบัติการและความถูกต้องของฐานข้อมูลที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

งบประมาณที่ใช้จ่ายในเดือนดังกล่าวมีมูลค่ารวม 1,380,489,000 บาท หรือเฉลี่ยรายละประมาณ 632 บาท ต่อเดือน ภายใต้อัตราเงินอุดหนุนที่กำหนดไว้ 600 บาทต่อเดือนต่อเด็กหนึ่งคน ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยสะท้อนถึงการมีผู้ได้รับสิทธิบางส่วนที่อยู่ระหว่างการเบิกย้อนหลัง (Retroactive payment) ซึ่งถือเป็นกลไกสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำของการจ่ายเงินในช่วงที่ระบบลงทะเบียนยังไม่สมบูรณ์ในระยะก่อนหน้า

ในเชิงพื้นที่ (Spatial dimension) พบว่า จังหวัดที่มีจำนวนผู้ได้รับสิทธิสูงสุด ได้แก่ นครราชสีมา ขอนแก่น และเชียงใหม่ ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีจำนวนประชากรและอัตราการเกิดสูง ในขณะที่จังหวัดในเขตเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ และนนทบุรี มีสัดส่วนผู้ได้รับสิทธิต่ำกว่าค่าเฉลี่ยระดับประเทศ ทั้งนี้ สาเหตุสำคัญมาจาก เกณฑ์รายได้ครัวเรือนที่ใช้พิจารณาคุณสมบัติผู้มีสิทธิ ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับระดับค่าครองชีพในเขตเมือง ส่งผลให้เกิดภาวะ “การตกหล่นเงินนโยบาย (Policy exclusion)” ของครัวเรือนรายได้ปานกลางระดับล่างที่มีภาระค่าใช้จ่ายสูงแต่ไม่เข้าเกณฑ์รายได้ที่กำหนดไว้

โดยสรุป พัฒนาการของโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดในช่วงปีหลังสะท้อนให้เห็นถึง ประสิทธิภาพเชิงนโยบาย (Policy effectiveness) ของรัฐในการสร้างหลักประกันทางสังคมที่มุ่งเน้นความเท่าเทียมและ ความครอบคลุมของสิทธิ (Equity and inclusiveness) อย่างไรก็ตาม ในมิติของความยั่งยืนทางการคลัง (Fiscal sustainability) รัฐจำเป็นต้องพิจารณาปรับปรุงกลไกการจัดสรรงบประมาณและการบริหารทรัพยากรการคลัง ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในบริบทของการขยายตัวของสวัสดิการสังคมในระยะยาว เพื่อให้โครงการสามารถดำเนินต่อไปได้อย่างมั่นคง โดยไม่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการคลังของประเทศ

ตารางที่ 1 ผลการดำเนินงาน จำแนกตามปีงบประมาณ

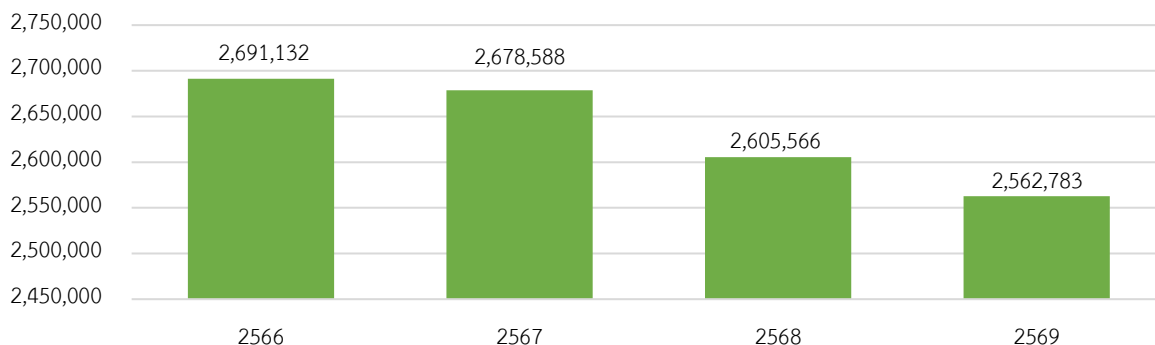
ปี พ.ศ.	ผู้ลงทะเบียน (คน)	ผู้มีสิทธิได้รับเงิน (คน)	ผู้ได้รับเงิน (คน)	จำนวนเงิน (บาท)
2559	205,812	202,716	90,216	278,571,000
2560	428,811	415,169	310,041	1,912,787,200
2561	761,839	681,629	518,174	3,499,825,300
2562	1,080,147	880,893	518,811	4,353,617,200
2563	1,912,098	1,763,797	1,758,633	15,046,889,600
2564	2,401,561	2,304,347	2,303,103	16,322,273,600
2565	2,841,988	2,708,274	2,702,205	17,621,651,400
2566	3,329,584	2,692,051	2,691,132	17,448,260,200
2567	3,760,810	2,713,028	2,678,588	17,559,910,600
2568	4,165,361	2,645,116	2,605,566	16,998,120,800

(ต.ค. 67 – ก.ย. 68)

หมายเหตุ: จาก “รายงานผลการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568,” โดย กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2568.

จากตารางที่ 1 ในเชิงเปรียบเทียบระยะยาวระหว่างปีงบประมาณ 2559-2568 จำนวนผู้ลงทะเบียนเพิ่มขึ้นจาก 205,812 รายในปีแรกของโครงการ ไปสู่ 4,165,361 รายในปี 2568 ขณะที่งบประมาณขยายตัวจาก 278.57 ล้านบาท ในปี 2559 ไปสู่ระดับสูงสุด 17,621.65 ล้านบาทในปี 2565 ก่อนจะทรงตัวที่ประมาณ 17,000 ล้านบาทในช่วงปี 2566-2568 ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของฐานผู้มีสิทธิและการจัดการงบประมาณที่มุ่งรักษาความครอบคลุมของสิทธิอย่างต่อเนื่อง

กล่าวโดยสรุป แม้โครงการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดของประเทศไทยจะแสดงให้เห็นถึงการขยายความครอบคลุมและงบประมาณรวมที่สูงขึ้นในช่วงสามปีที่ผ่านมา แต่ข้อจำกัดด้าน “ความเพียงพอ” ของค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อหัวสะท้อนถึงความท้าทายเชิงนโยบายที่ยังคงต้องได้รับการแก้ไข หากต้องการให้นโยบายนี้ทำหน้าที่ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ทั้งในมิติการลดความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาทุนมนุษย์ในระยะยาว

ภาพที่ 1 การพยากรณ์จำนวนผู้ได้รับเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด ในปี 2569

หมายเหตุ. จาก “รายงานผลการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568,” โดย กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2568.

จากภาพที่ 1 แสดงการพยากรณ์จำนวนผู้ได้รับเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดในปีงบประมาณ 2569 โดยอ้างอิงข้อมูลจริงย้อนหลังสามปี ได้แก่ ปี 2566-2568 และใช้วิธีการคำนวณค่าเฉลี่ยการเปลี่ยนแปลงต่อปี ในการประมาณค่าสำหรับปี 2566 พบว่า มีผู้ได้รับเงินอุดหนุนจำนวน 2,691,132 คน ปี 2567 มีจำนวน 2,678,588 คน ลดลงจากปีก่อนหน้าประมาณ 12,544 คน หรือร้อยละ 0.47 ขณะที่ปี 2568 มีจำนวน 2,605,566 คน ลดลงต่อเนื่อง 73,022 คน หรือร้อยละ 2.73 จากปี 2567 สะท้อนถึงแนวโน้มการลดลงของผู้มีสิทธิได้รับเงินอุดหนุนอย่างต่อเนื่องตลอดสามปีล่าสุด

จากการคำนวณพยากรณ์โดยใช้สูตรค่าเฉลี่ยการเปลี่ยนแปลงต่อปี พบว่า ปี 2569 คาดว่าจะมีผู้ได้รับเงินอุดหนุนจำนวน 2,562,783 คน ลดลงราว 42,783 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 1.64 เมื่อเทียบกับปี 2568 แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนถึงโครงสร้างประชากรที่เข้าสู่ภาวะสมดุลมากขึ้น กล่าวคือ จำนวนเด็กแรกเกิดที่ลงทะเบียนใหม่ไม่สามารถทดแทนจำนวนเด็กที่ทยอยสิ้นสิทธิเนื่องจากครบอายุ 6 ปีได้ทั้งหมด ผลลัพธ์นี้มีความสำคัญต่อการจัดสรรงบประมาณในอนาคต โดยคาดว่าจะส่งผลให้วงเงินที่ใช้ในโครงการมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อย ขณะเดียวกันยังชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นที่ภาครัฐต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงด้านโครงสร้างประชากรและพิจารณาปรับกลยุทธ์สวัสดิการเพื่อให้สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมไทยในระยะยาว

4. ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อเด็กหนึ่งคนเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการเลี้ยงดูเด็ก

ข้อมูลจากการวิเคราะห์ของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ระบุว่า ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในการเลี้ยงดูเด็กอายุ 0-6 ปี ในครัวเรือนรายได้ต่ำ (กลุ่ม Bottom 40%) อยู่ที่ประมาณ 1,897 บาทต่อเดือนต่อเด็กหนึ่งคน ขณะที่ในกลุ่มครัวเรือนรายได้ปานกลาง (Quintile 3) ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยอยู่ที่ประมาณ 3,393 บาทต่อเดือน ซึ่งถือเป็นระดับที่สะท้อนมาตรฐานขั้นต่ำที่ “เพียงพอ” ต่อการเลี้ยงดูเด็ก (UNICEF & TDRI, 2024) เมื่อเปรียบเทียบกับวงเงินโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดที่จัดให้เพียง 600 บาทต่อเดือน พบว่าเป็นเพียงร้อยละ 31-32 ของค่าใช้จ่ายขั้นต่ำสำหรับกลุ่มรายได้ต่ำและเพียงร้อยละ 18 ของค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในกลุ่มครัวเรือนรายได้ปานกลาง ซึ่งสะท้อนถึงช่องว่างด้านความเพียงพอ (Adequacy gap) ของวงเงินสวัสดิการอย่างมีนัยสำคัญ (UNICEF, 2024)

การที่วงเงินอุดหนุนต่ำกว่าความเป็นจริงย่อมมีผลต่อหลายมิติของการพัฒนาเด็ก เช่น โภชนาการ การศึกษาตามวัย และการเข้าถึงบริการด้านสุขภาพ อันอาจไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเหมาะสม จากมุมมองเศรษฐศาสตร์สวัสดิการ (Welfare economics) ปัญหาดังกล่าวสะท้อนความท้าทายของ Equity-efficiency trade-off กล่าวคือ การจัดสรรเงินอุดหนุนที่มีวงเงินต่ำแต่กระจายกว้างสามารถช่วยเพิ่มความเท่าเทียม (Equity) ในแง่ความครอบคลุม (Coverage) แต่ในอีกด้านหนึ่งอาจลดทอนประสิทธิภาพ (Efficiency) ของการลงทุนในทุนมนุษย์และทำให้ผลตอบแทนเชิงสังคมในระยะยาวไม่เต็มศักยภาพ (Okun, 1975; Atkinson & Stiglitz, 1976) ดังนั้น การออกแบบนโยบายที่เหมาะสม ควรพิจารณาควบคู่กันระหว่างการเพิ่มวงเงินอุดหนุนต่อหัวให้ใกล้เคียงกับมาตรฐานขั้นต่ำ และการขยายความครอบคลุม โดยอาจใช้รูปแบบ “เงินอุดหนุนถ้วนหน้าขั้นพื้นฐาน” ควบคู่กับ “เงินเติมพิเศษ (Top-up)” สำหรับครัวเรือนที่มีความจำเป็นสูง วิธีการดังกล่าวไม่เพียงช่วยรักษาสสมดุลระหว่าง Equity และ Efficiency แต่ยังสนับสนุนความยั่งยืนทางการคลังในระยะยาวด้วย (UNICEF, 2024)

ตารางที่ 2 ผลการดำเนินงาน จำแนกตามปีงบประมาณ

ปีงบประมาณ	เด็กอายุครบ 6 ปีที่สิ้นสุดสิทธิ (คน)
2565	389,727
2566	431,795
2567	450,191

หมายเหตุ. จาก “รายงานผลการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568,” โดย กรมกิจการเด็กและเยาวชน, 2568.

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นจำนวนเด็กอายุครบ 6 ปีที่สิ้นสุดสิทธิได้รับเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด โดยพิจารณาในช่วงปีงบประมาณ 2565-2567 พบว่า มีจำนวนเด็กสิ้นสุดสิทธิเพิ่มขึ้นต่อเนื่องทุกปี กล่าวคือ ปี 2565 มีเด็กสิ้นสุดสิทธิจำนวน 389,727 คน ปี 2566 เพิ่มขึ้นเป็น 431,795 คน และในปี 2567 สูงขึ้นเป็น 450,191 คน แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่ากลไกของโครงการดำเนินการสอดคล้องตามเกณฑ์อายุที่กำหนดไว้ โดยเมื่อเด็กมีอายุครบ 6 ปี สิทธิจะสิ้นสุดโดยอัตโนมัติ ทั้งนี้ การเพิ่มขึ้นของจำนวนเด็กสิ้นสุดสิทธิในแต่ละปีเป็นผลจากกลุ่มเด็กที่ได้รับสิทธิตั้งแต่ปีแรก ๆ ของโครงการทยอยพ้นเกณฑ์อายุทำให้โครงการมีลักษณะการหมุนเวียนผู้รับสิทธิอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาในภาพรวมของปีงบประมาณ 2568 (ตุลาคม 2567-กันยายน 2568) พบว่า มีการจัดสรรงบประมาณรวม 16,998,120,800 บาท โดยมีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยประมาณ 1,400 ล้านบาทต่อเดือน และมีแนวโน้มการเบิกจ่ายลดลงในช่วงปลายปีงบประมาณ ซึ่งสอดคล้องกับจำนวนเด็กที่สิ้นสุดสิทธิเพิ่มมากขึ้น จากข้อมูลสะสมระหว่างปี 2564-2568 พบว่า มีเด็กสิ้นสุดสิทธิรวมทั้งสิ้น 1,730,935 คน แสดงให้เห็นว่าพลวัตของโครงการมีการปรับเปลี่ยนกลุ่มผู้รับสิทธิอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ เด็กที่พ้นเกณฑ์อายุจะออกจากระบบ ในขณะที่เด็กแรกเกิดรายใหม่เข้าสู่ระบบแทนที่ กล่าวโดยสรุปผลการดำเนินงานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของโครงการในการขยายโอกาสการเข้าถึงสวัสดิการด้านเด็กแรกเกิดอย่างกว้างขวางและทั่วถึง การจัดสรรงบประมาณมีประสิทธิภาพและครอบคลุมเกือบทุกผู้มีสิทธิ ขณะเดียวกันข้อมูลยังสะท้อนให้เห็นความจำเป็นในการติดตามผลกระทบเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะการบริหารงบประมาณในระยะยาว และการจัดการจำนวนผู้สิ้นสุดสิทธิตามเกณฑ์อายุที่กำหนด เพื่อให้โครงการยังคงบรรลุวัตถุประสงค์ด้านการสร้างหลักประกันทางสังคมแก่ครอบครัวและเด็กเล็กอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบความเพียงพอของเงินอุดหนุนเด็กในระดับสากล

ประเทศ	วงเงินอุดหนุนเด็ก ต่อเดือน (บาทเทียบค่าPPP)	ค่าใช้จ่ายขั้นต่ำ ต่อเด็ก 1 คน (บาท/เดือน)	สัดส่วนความ เพียงพอของเงิน อุดหนุนต่อ ค่าใช้จ่ายขั้นต่ำ (%)	ลักษณะนโยบาย
ไทย	600	1,897–3,393	18-32%	เฉพาะกลุ่ม (Means-tested targeting) ให้สิทธิเฉพาะครัวเรือน ที่มีรายได้ไม่เกิน 100,000 บาทต่อคนต่อปี มุ่งเน้นลดความยากจนและความเหลื่อมล้ำในกลุ่มเด็กปฐมวัย โดยใช้งบประมาณจากภาครัฐในสัดส่วนต่ำ (0.03-0.05% GDP); UNICEF & TDRI (2024)
มาเลเซีย	1,800	3,500	51%	กึ่งถ้วนหน้า (Quasi-universal) ให้สิทธิครอบคลุมเด็กในครัวเรือนรายได้ต่ำถึงปานกลาง โดยรัฐสนับสนุนผ่านกองทุนเพื่อครอบครัวและการพัฒนาเด็ก เน้นลดความเหลื่อมล้ำระหว่างเขตเมืองและชนบท; OECD (2023); UNICEF Malaysia (2023)
สิงคโปร์	4,500	6,500	69%	ถ้วนหน้า (Universal) พร้อมระบบ Top-up: เด็กทุกคนได้รับเงินอุดหนุนพื้นฐาน และกลุ่มรายได้น้อยได้รับเงินเพิ่มเติม (Baby bonus cash gift + Child development account) เพื่อจูงใจการมีบุตรและพัฒนาทุนมนุษย์ระยะยาว; Ministry of social and family development (MSF, 2023)
เกาหลีใต้	3,900	5,500	71%	ถ้วนหน้า (Universal cash grant) รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนแก่เด็กทุกคนโดยไม่จำกัดรายได้ เพื่อรับมือภาวะการเกิดต่ำและสร้างแรงจูงใจให้ครอบครัวมีบุตรมากขึ้น ดำเนินการโดยรัฐบาลกลางร่วมกับองค์กรท้องถิ่น; OECD (2023); Korea Institute of Public Finance (2022)
ญี่ปุ่น	4,800	6,000	80%	ถ้วนหน้าแบบมีเพดานรายได้ (Universal with income cap) จ่ายเงินอุดหนุนแก่เด็กอายุ 0-15 ปี แต่มีการจำกัดเพดานรายได้เพื่อควบคุมภาระทางการคลังและมุ่งเน้นกลุ่มชนชั้นกลางล่าง ใช้ฐานข้อมูลภาษีและทะเบียนราษฎรในการตรวจสอบสิทธิ; OECD (2023); Japan MHLW (2022)
สวีเดน	9,000	9,500	95%	ถ้วนหน้าในรัฐสวัสดิการแบบสังคมประชาธิปไตย (Universal social democratic model) รัฐจัดสรรเงินอุดหนุนให้เด็กทุกคนอย่างเท่าเทียมโดยไม่ต้องผ่านการคัดกรองรายได้ มุ่งสร้างความเสมอภาคทางโอกาสและการลงทุนในทุนมนุษย์ระยะยาว ถือเป็นแบบอย่างของ “Social investment state”; Esping-Andersen (1990); OECD (2023)

จากตารางที่ 3 จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ประเทศไทยมีสัดส่วนความเพียงพอของเงินอุดหนุนต่อค่าใช้จ่ายขั้นต่ำต่ำที่สุดในกลุ่มประเทศที่เปรียบเทียบ (เพียง 18-32%) ขณะที่ประเทศรายได้ปานกลางระดับสูงในอาเซียน เช่น มาเลเซีย มีสัดส่วนกว่า 50% และประเทศพัฒนาแล้วในกลุ่ม OECD มีระดับความเพียงพอมากกว่า 70-90% โดยเฉพาะสวีเดน และญี่ปุ่นที่ถือเป็นต้นแบบของรัฐสวัสดิการถ้วนหน้า (Universal welfare regimes) ซึ่งให้การสนับสนุนในระดับที่ครอบคลุม ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นเกือบทั้งหมด ความแตกต่างนี้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยยังอยู่ในช่วง “Welfare state in transition” ที่ต้องพัฒนาให้การอุดหนุนมีลักษณะ “Adequate and universal” มากขึ้น เพื่อให้ตอบสนองเป้าหมายด้านความเท่าเทียมและการพัฒนาทุนมนุษย์อย่างแท้จริง

กรณีศึกษาของสวีเดนและเกาหลีใต้ แสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของการออกแบบนโยบายเงินอุดหนุนเด็กที่สามารถลดปัญหาการตกหล่นของผู้มีสิทธิและเพิ่มศักยภาพแรงงานในระยะยาวได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยในสวีเดนรัฐบาลใช้ระบบ Universal child benefit ที่จ่ายเงินอุดหนุนโดยอัตโนมัติทันทีเมื่อเด็กได้รับการลงทะเบียนเกิด (Birth registration) ผ่านฐานข้อมูลประชากรแห่งชาติ ทำให้ไม่มีการตกหล่นของสิทธิ (Exclusion error $\approx$ 0%) และยังเป็นแรงจูงใจให้ครอบครัวเข้าสู่ระบบภาษีและบริการสาธารณะอย่างครบวงจร (OECD, 2023) ส่วนเกาหลีใต้ ได้นำระบบ Integrated child benefit platform ซึ่งเชื่อมโยงฐานข้อมูลระหว่างกระทรวงสาธารณสุข กระทรวงแรงงาน และกระทรวงการคลัง ทำให้สามารถประมวลผลสิทธิแบบอัตโนมัติและลดขั้นตอนการพิสูจน์รายได้ได้ถึง 70% (Korea Institute of Public Finance, 2022) ผลลัพธ์เชิงเศรษฐกิจในระยะยาวพบว่า การอุดหนุนดังกล่าวช่วยเพิ่มอัตราการกลับเข้าทำงานของมารดาหลังคลอด (Maternal labor force re-entry rate) เฉลี่ย 8-12% ภายในสองปี และช่วยลดภาระความยากจนในครัวเรือนที่มีเด็กเล็กได้กว่า 15% (UNICEF, 2024) เมื่อเชื่อมโยงกับแนวคิดของ Barr (2012) และ Esping-Andersen (1990) จะเห็นว่าประเทศในกลุ่ม OECD มีลักษณะของ *Investment-oriented welfare states* ที่มองการอุดหนุนเด็กเป็น “การลงทุนเชิงโครงสร้างในทุนมนุษย์ (Structural investment in human capital)” ไม่ใช่เพียงมาตรการช่วยเหลือชั่วคราวต่างจากไทยที่ยังคงใช้แนวทาง “เฉพาะกลุ่ม” ซึ่งจำกัดผลลัพธ์ด้านความเพียงพอและความครอบคลุม การเพิ่มวงเงินอุดหนุนให้สอดคล้องกับต้นทุนที่แท้จริงจึงไม่เพียงเป็นเรื่องของงบประมาณแต่เป็นการ “ยกระดับสถานะของรัฐสวัสดิการไทย” ให้เข้าใกล้มาตรฐานของประเทศพัฒนาแล้วในภูมิภาค

5. ผลกระทบเชิงการคลังและความยั่งยืน

5.1 สัดส่วนงบประมาณโครงการต่อ GDP และงบประมาณสวัสดิการรวมของรัฐ

แม้โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดจะเป็นมาตรการด้านสวัสดิการที่มีเป้าหมายทางสังคมชัดเจน แต่เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับขนาดเศรษฐกิจ พบว่า มูลค่างบประมาณโครงการยังมีสัดส่วนค่อนข้างต่ำ โดยในปี ค.ศ. 2019 โครงการใช้งบประมาณคิดเป็นเพียงประมาณร้อยละ 0.03 ของ GDP และแม้จะมีการขยายโครงการต่อมาในปีถัดไป สัดส่วนดังกล่าวก็ไม่ได้เพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งยังคิดเป็นเพียงประมาณร้อยละ 2.1 ของงบประมาณสวัสดิการรวมของประเทศไทย ซึ่งรวมถึงสวัสดิการประเภทอื่น เช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ และบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ (UNICEF, 2020; World Bank, 2021)

เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกและประเทศรายได้สูง พบว่า ประเทศไทยมีการจัดสรรงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมต่ำกว่ามาตรฐาน โดยใช้งบประมาณไม่ถึงร้อยละ 3-8 ของ GDP ขณะที่ค่าเฉลี่ยของภูมิภาคอยู่ในระดับที่สูงกว่า และยังห่างไกลจากประเทศพัฒนาแล้วหลายแห่งที่มีการลงทุนด้านสวัสดิการมากกว่า (OECD, 2020)

แม้โครงการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดจะมีขนาดเล็กในเชิงการคลัง แต่เมื่อรวมอยู่ในโครงสร้างสวัสดิการของรัฐแล้ว ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ควรได้รับการพิจารณาเพื่อขยายผลและเสริมสร้างประสิทธิภาพในอนาคต

5.2 บทบาทของเงินอุดหนุนเด็กในฐานะ Automatic stabilizer

ภาระงบประมาณของโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดในเชิงโครงสร้างเศรษฐกิจมหภาคและสวัสดิการสังคม จึงได้มีการคำนวณ “สัดส่วนงบประมาณโครงการ” เมื่อเปรียบเทียบกับผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (GDP) และเมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณด้านสวัสดิการสังคมรวมของรัฐ การคำนวณดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อประเมินขอบเขตและน้ำหนักของโครงการต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวม รวมทั้งตรวจสอบความสำคัญเชิงเปรียบเทียบของโครงการภายในกลุ่มรายจ่ายสวัสดิการสังคม

วิธีการคำนวณอ้างอิงแนวทางขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (International labour organization: ILO) และองค์การเพื่อความร่วมมือและการพัฒนาทางเศรษฐกิจ (OECD) ที่ใช้ในการวิเคราะห์การลงทุณด้านสวัสดิการและการคุ้มครองทางสังคม โดยใช้สูตรมาตรฐานดังนี้

สัดส่วนต่อ GDP จากสูตร

$$\text{สัดส่วนต่อ GDP} = \frac{\text{งบโครงการ}}{\text{GDP}} \times 100$$

สัดส่วนต่อสวัสดิการรวม จากสูตร

$$\text{สัดส่วนต่อสวัสดิการรวม} = \frac{\text{งบโครงการ}}{\text{งบสวัสดิการรวม}} \times 100$$

ตารางที่ 4 สัดส่วนงบประมาณโครงการเงินอุดหนุนเด็กต่อ GDP และงบสวัสดิการรวม

ปีงบประมาณ	งบประมาณโครงการเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิด (ประมาณการ)	สัดส่วนต่อ GDP	งบประมาณสวัสดิการ สังคมรวมของรัฐ	สัดส่วนเงินอุดหนุนเด็กต่อ สวัสดิการรวม
2566	17,448.26 ล้านบาท	0.092%	890,000 ล้านบาท	1.96%
2567	17,559.91 ล้านบาท	0.088%	930,000 ล้านบาท	1.89%
2568	16,998.12 ล้านบาท	0.081%	950,000 ล้านบาท	1.79%
2569	18,090.00 ล้านบาท	0.082%	970,000 ล้านบาท	1.86%
ประมาณการ				

ในทางเศรษฐศาสตร์มหภาคมีกลไกทางการคลังที่เรียกว่า เครื่องมือปรับตัวอัตโนมัติ (Automatic stabilizers) ซึ่งหมายถึงมาตรการด้านภาษีหรือสวัสดิการที่สามารถปรับเปลี่ยนได้เอง เมื่อเศรษฐกิจเผชิญความผันผวนโดยไม่จำเป็นต้องมีการออกนโยบายใหม่หรือแทรกแซงเพิ่มเติมจากภาครัฐ ตัวอย่างเช่น ในช่วงเศรษฐกิจถดถอยรายได้ภาษีของรัฐจะลดลง ขณะที่รายจ่ายด้านสวัสดิการหรือเงินโอนเพื่อช่วยเหลือครัวเรือนจะเพิ่มขึ้นโดยอัตโนมัติ กลไกนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการบรรเทาความผันผวนและช่วยประคองระดับการบริโภคของครัวเรือนไม่ให้ลดลงมากเกินไป (OECD, 2019; Wikipedia, 2023)

ภายใต้หลักการนี้โครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดสามารถมองได้ว่าเป็นหนึ่งในเครื่องมือปรับตัวอัตโนมัติของระบบเศรษฐกิจ เนื่องจากมีส่วนช่วยพยุงกำลังซื้อของครัวเรือนรายได้น้อยในยามเศรษฐกิจชะลอตัว

แม้สัดส่วนงบประมาณโครงการเงินอุดหนุนเด็กเมื่อเปรียบเทียบกับ GDP จะอยู่ในระดับต่ำ (ไม่ถึงร้อยละ 0.1 ของ GDP ตามผลการคำนวณ) แต่ด้วยลักษณะการกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่มุ่งเน้นครัวเรือนรายได้น้อย ซึ่งมีแนวโน้มการบริโภคส่วนเพิ่ม (Marginal propensity to consume: MPC) สูง เงินอุดหนุนที่ได้รับจึงถูกนำไปใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ทำให้เกิดการหมุนเวียนของรายได้ในระบบเศรษฐกิจทันที โดยเฉพาะในช่วงภาวะเศรษฐกิจชะลอตัวหรือเกิดวิกฤตสวัสดิการลักษณะนี้ช่วยรักษากำลังซื้อขั้นพื้นฐาน ลดแรงกดดันด้านสังคม และสร้างผลคูณทางเศรษฐกิจ (Multiplier effect) ผ่านการกระตุ้นการบริโภคของครัวเรือนฐานราก ดังนั้น แม้งบประมาณโครงการจะไม่ใหญ่เมื่อเทียบกับกรอบมหภาค แต่มีบทบาทเชิงคุณภาพในฐานะ “เครื่องมือรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ” ที่สนับสนุนความมั่นคงของครัวเรือนยากจนและส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมในเชิงบวก

6. การวิเคราะห์ความสมดุลเชิงนโยบายระหว่าง “ถ้วนหน้า” และ “เฉพาะกลุ่ม” ในมิติความเท่าเทียมและประสิทธิภาพ

6.1 มิติความเสมอภาค (Equity)

นโยบายแบบถ้วนหน้า (Universal approach) มีข้อได้เปรียบชัดเจนด้านความเสมอภาค เนื่องจากครอบคลุมเด็กทุกคนโดยไม่ต้องคัดกรองรายได้ จึงช่วยลดความผิดพลาดในการตกหล่น (Exclusion error) ซึ่งในกรณีของประเทศไทยพบว่า สูงถึงร้อยละ 30-40 (UNICEF & TDRI, 2023) อีกทั้งยังช่วยลดตราบาททางสังคม (Stigma) และเพิ่มอัตราการเข้าถึงสิทธิ (Take-up rate) ของครัวเรือนเปราะบาง ทำให้นโยบายถ้วนหน้าสามารถบรรลุเป้าหมายด้านความเสมอภาคได้ดีกว่าในทางตรงกันข้าม นโยบายแบบเฉพาะกลุ่ม (Targeted approach) แม้จะทำให้ทรัพยากรจัดสรรไปยังครัวเรือนยากจนโดยตรง แต่กลับมีความเสี่ยงต่อความผิดพลาดสองด้าน (Double errors) ได้แก่ การตกหล่น (เด็กยากจนไม่ได้รับสิทธิ) และการรั่วไหล (เด็กที่ไม่ยากจนได้รับสิทธิ) ซึ่งเกิดจากข้อจำกัดในการตรวจสอบรายได้และขั้นตอนการลงทะเบียน (Besley & Kanbur, 1993) ส่งผลให้เกิดความไม่เป็นธรรมเชิงผลลัพธ์ (Outcome inequality) และบั่นทอนเป้าหมายด้านความเสมอภาคของนโยบายในที่สุด

6.2 มิติประสิทธิภาพ (Efficiency)

ในด้านการใช้ทรัพยากร นโยบายถ้วนหน้าต้องใช้งบประมาณสูงกว่าเพราะครอบคลุมเด็กทุกกลุ่ม รายได้การลงทุนเช่นนี้แม้จะสร้างผลลัพธ์ทางสังคมกว้างขวาง แต่ในมุมการคลังอาจถูกมองว่าสิ้นเปลือง (Fiscal burden) เนื่องจากรวมถึงครัวเรือนรายได้ปานกลางและสูงที่ไม่จำเป็นต้องได้รับอุดหนุน ขณะที่นโยบายเฉพาะกลุ่มมีข้อได้เปรียบในด้านประสิทธิภาพทางการคลัง เพราะจำกัดการโอนให้เฉพาะครัวเรือนที่ยากจนที่สุด ทำให้งบประมาณรวมต่ำกว่าแต่ต้องแลกกับต้นทุนการบริหารจัดการสูง (Administrative cost) เช่น ระบบตรวจสอบรายได้ การคัดกรอง และการจัดเก็บข้อมูล ซึ่งลดทอนประสิทธิภาพโดยรวม นอกจากนี้ยังทำให้เกิดภาวะหน้าผาสวัสดิการ (Welfare cliff) ซึ่งส่งผลให้ครัวเรือนล่งเลที่จะเพิ่มรายได้เนื่องจากเกรงว่าจะสูญเสียสิทธิที่ได้รับ (Rosen & Gayer, 2014)

6.3 การหาจุดสมดุลระหว่าง (Equity-efficiency)

ประเด็นสำคัญของการแลกเปลี่ยนระหว่างความเสมอภาคและประสิทธิภาพ (Trade-off) คือ การหาจุดสมดุลระหว่างความครอบคลุมและความเพียงพอกับความยั่งยืนทางการคลัง แนวทางหนึ่งที่เสนอ คือ การให้สวัสดิการถ้วนหน้า (Universal base) เป็นฐานควบคู่กับการเพิ่มเงินช่วยเหลือเฉพาะกลุ่ม (Progressive top-up) ซึ่งจะทำให้เด็กทุกคนได้รับสิทธิขั้นพื้นฐาน ขณะเดียวกันครัวเรือนยากจนก็ได้รับความช่วยเหลือมากขึ้น (Korpi & Palme, 1998; UNICEF, 2023) วิธีนี้ช่วยลดความเหลื่อมล้ำโดยไม่ก่อให้เกิดภาระทางการคลังมากเกินไป และยังสร้างความยั่งยืนทางการเมือง (Political sustainability) เพราะได้รับการยอมรับจากทุกกลุ่มรายได้

ดังนั้น การกำหนดนโยบายสวัสดิการที่เหมาะสมจึงควรพิจารณาความสมดุลระหว่าง “ความเท่าเทียม” และ “ประสิทธิภาพ” อย่างรอบด้าน โดยอาจใช้แนวทางผสมผสาน เช่น การจัดสรรสิทธิถ้วนหน้าในระดับพื้นฐานเพื่อสร้างหลักประกันทางสังคมขั้นต่ำสำหรับทุกคน และเสริมด้วยการให้เงินสนับสนุนเพิ่มเติม (Top-up) สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่มีความเปราะบางหรือรายได้ต่ำ วิธีการดังกล่าวจะช่วยรักษาสมดุลทั้งสองมิติ พร้อมทั้งสร้างความยั่งยืนทั้งทางการคลังและผลลัพธ์ทางสังคมในระยะยาว

สรุป

นโยบายเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดถือเป็นมาตรการสวัสดิการสังคมที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์ในการพัฒนาทุนมนุษย์ของประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างหลักประกันขั้นพื้นฐานให้แก่เด็กในครัวเรือนยากจนและกลุ่มเปราะบางให้สามารถเข้าถึงปัจจัยการเลี้ยงดูและการพัฒนาที่เหมาะสมตามวัย แม้จะเป็นโครงการที่ริเริ่มจากแนวคิดการช่วยเหลือแบบเฉพาะกลุ่ม แต่ต่อมาได้มีการขยายขอบเขตทั้งในเชิงสิทธิของกลุ่มเป้าหมายและระยะเวลาการได้รับสิทธิ ทำให้มีเด็กได้รับประโยชน์จากโครงการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนมีความครอบคลุมสูงใกล้เคียงระดับถ้วนหน้า อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของโครงการยังปรากฏชัดเจนโดยเฉพาะวงเงินอุดหนุนที่กำหนดไว้ 600 บาทต่อเดือน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของ UNICEF และ TDRI (2024) พบว่า เป็นเพียงประมาณร้อยละ 31-32 ของค่าใช้จ่ายขั้นต่ำในการเลี้ยงดูเด็กในครัวเรือนรายได้ต่ำ (1,897 บาท/เดือน) และเพียงร้อยละ 18 ของค่าใช้จ่ายเฉลี่ยในครัวเรือนรายได้ปานกลาง (3,393 บาท/เดือน) ความไม่เพียงพอนี้ส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพการเลี้ยงดู ทั้งด้านโภชนาการ สุขภาพ และการศึกษาตามวัย อันอาจกระทบต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ในระยะยาว

ในเชิงการคลังแม้งบประมาณของโครงการจะมีการขยายตัวตามจำนวนผู้รับสิทธิ แต่สัดส่วนเมื่อเปรียบเทียบกับเศรษฐกิจมหภาคยังถือว่าต่ำมาก โดยใช้งบประมาณเพียงประมาณ 0.03-0.05% ของ GDP และคิดเป็นร้อยละ 2.0-2.5 ของงบประมาณสวัสดิการรวม ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกที่ใช้ในด้านสวัสดิการสังคม 3-8% ของ GDP และยิ่งต่ำกว่าประเทศพัฒนาแล้วที่มีการลงทุนด้านนี้ในระดับสูงกว่า 10% ของ GDP (OECD, 2020; World Bank, 2021; UNICEF, 2020) แม้สัดส่วนจะเล็กน้อยแต่โครงการมีคุณสมบัติการเชิงระบบ เนื่องจากสามารถทำหน้าที่เป็น Automatic stabilizer ในช่วงเศรษฐกิจชะลอตัว โดยช่วยรักษากำลังซื้อของครัวเรือนรายได้น้อย ซึ่งมีแนวโน้มการบริโภคส่วนเพิ่ม (MPC) สูง ทำให้เงินโอนถูกนำไปใช้จ่ายทันทีและกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก

ในมิติการออกแบบนโยบาย ประเด็น Trade-off ระหว่าง “ถัวหน้า” และ “เฉพาะกลุ่ม” ยังคงเป็นโจทย์หลัก โดยนโยบายถัวหน้ามีข้อได้เปรียบในด้านความเท่าเทียมและลดการตกหล่น ขณะที่นโยบายเฉพาะกลุ่ม มีข้อได้เปรียบในด้านประสิทธิภาพทางการคลัง บทความนี้จึงเสนอแนวทางประสาน เช่น “ถัวหน้าขั้นพื้นฐาน” ควบคู่กับ “การเติมเฉพาะกลุ่ม (Progressive top-up)” เพื่อสร้างสมดุลระหว่างความเสมอภาคและความยั่งยืนทางการคลัง ดังนั้นการมองนโยบายเงินอุดหนุนเด็กไม่ควรถูกจำกัดกรอบเพียงภาระการคลัง แต่ควรถูกตีความว่าเป็นการลงทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดผลตอบแทนระยะยาว ทั้งในด้านการลดความยากจนเชิงรื้อรื้อ การพัฒนาศักยภาพแรงงานและการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ การตัดสินใจด้านนโยบายจึงควรยึดหลักการมองการลงทุนในเด็กปฐมวัยเป็นการลงทุนเชิงยุทธศาสตร์มากกว่าการมองเป็นค่าใช้จ่ายที่สิ้นเปลืองในระยะสั้น

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาในกรอบแนวคิดเศรษฐศาสตร์สวัสดิการและฟังก์ชันของการคลังสาธารณะ จะเห็นได้ว่านโยบายเงินอุดหนุนเด็กแรกเกิดของไทยได้สะท้อนความพยายามในการบรรลุเป้าหมายทางการคลังทั้งสามประการของรัฐ แม้ยังไม่สมบูรณ์นักก็ตาม กล่าวคือ ในด้านการจัดสรรทรัพยากร (Allocation function) รัฐได้ลงทุนในทุนมนุษย์ผ่านการจัดสรรงบประมาณเพื่อสนับสนุนการเลี้ยงดูเด็ก ซึ่งถือเป็น “สินค้าที่มีคุณค่าทางสังคม (Merit goods)” ตามแนวคิดของ Musgrave และ Stiglitz อย่างไรก็ตาม ระดับวงเงินที่ต่ำเมื่อเทียบกับต้นทุนจริงทำให้ประสิทธิภาพของการลงทุนยังไม่เต็มศักยภาพ ด้านการกระจายรายได้ (Distribution function) โครงการสามารถลดความเหลื่อมล้ำระหว่างครัวเรือนยากจนกับครัวเรือนทั่วไปได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังคงมีข้อจำกัดในแง่ของ “ความเพียงพอและการครอบคลุม” โดยเฉพาะกลุ่มที่ตกหล่นจากระบบการคัดกรอง ส่วนในด้านการรักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจ (Stabilization function) เงินอุดหนุนเด็กทำหน้าที่เป็นกลไก Stabilizer เชิงอัตโนมัติช่วยพยุงกำลังซื้อของครัวเรือนฐานรากในภาวะเศรษฐกิจชะลอตัว ซึ่งสะท้อนศักยภาพของนโยบายที่มากกว่าการช่วยเหลือเฉพาะหน้า แต่เป็นกลไกทางเศรษฐกิจที่สร้างความมั่นคงเชิงระบบ

อย่างไรก็ตาม การบรรลุเป้าหมายทางการคลังทั้งสามยังขึ้นอยู่กับ “เงื่อนไขเชิงโครงสร้าง” หลายประการ ทั้งในมิติของฐานะการคลังของรัฐ ความต่อเนื่องของนโยบายทางการเมือง ความสามารถในการบริหารงบประมาณ และกลไกข้อมูลเชิงหลักฐาน (Evidence-based fiscal governance) ที่ยังต้องพัฒนาเพิ่มเติม เพื่อให้การจัดสรรทรัพยากรเกิดประสิทธิภาพสูงสุดและยั่งยืนในระยะยาว หากรัฐสามารถปรับระบบเงินอุดหนุนให้มีความเพียงพอและยืดหยุ่นตามภาวะเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันสร้างระบบติดตามผลเชิงประจักษ์เพื่อตรวจสอบผลตอบแทนของการลงทุนในเด็ก นโยบายนี้จากกลายเป็น “จุดสมดุลใหม่ระหว่างสวัสดิการและความยั่งยืนทางการคลัง” ที่ตอบทั้งเป้าหมายของ Musgrave และแนวคิดเศรษฐศาสตร์สวัสดิการได้อย่างแท้จริง ประเด็นเหล่านี้จึงควรได้รับการศึกษาต่อยอดในเชิงวิชาการ เพื่อสำรวจว่าประเทศไทยจะสามารถพัฒนานโยบายสวัสดิการเพื่อการลงทุน (Investment-oriented welfare state) ได้อย่างไรภายใต้ข้อจำกัดทางการคลังและโครงสร้างประชากรที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ข้อเสนอแนะทางวิชาการ

1.1 ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพิ่มเติมเพื่อนำเสนอหลักฐานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลตอบแทนระยะยาวของนโยบายเงินอุดหนุนเด็กในมิติทุนมนุษย์ (Human capital) และผลกระทบต่อ GDP ศักยภาพแรงงาน และการลดความยากจนเชิงรุ่นสู่รุ่น เพื่อสร้างฐานข้อมูลสนับสนุนการมองนโยบายดังกล่าวเป็น “การลงทุน” มากกว่าค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ การใช้แบบจำลอง SROI หรือ CGE model จะช่วยให้การกำหนดนโยบายและงบประมาณมีความแม่นยำและเชิงระบบมากขึ้น

1.2 การขยายกรอบการวิเคราะห์จากมิติการคลังสู่มิติ Governance และ Equity dynamics ในเชิง “ธรรมาภิบาลเชิงสวัสดิการ” (Welfare governance) เช่น ประสิทธิภาพการบริหารจัดการงบประมาณ การลดความซ้ำซ้อนของสวัสดิการ และการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการคัดกรองและติดตามผู้มีสิทธิ การเพิ่มมิติ Governance และ Social equity dynamics จะช่วยให้เข้าใจโครงสร้างการจัดสรรสวัสดิการอย่างครอบคลุมมากขึ้น

1.3 ควรสนับสนุนการพัฒนาฐานข้อมูลเชิงบูรณาการเกี่ยวกับเด็กแรกเกิด ครั้วเรือนรายได้ต่ำและสถานะการได้รับสวัสดิการในระดับพื้นที่ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ความเพียงพอ ความครอบคลุม และประสิทธิภาพ เชิงพื้นที่ของนโยบายอย่างต่อเนื่อง การมีระบบ Longitudinal database และการประเมินผลเชิงนโยบาย (Policy impact evaluation) จะช่วยยกระดับการวิจัยสวัสดิการเด็กให้มีความเป็นระบบและยั่งยืนทางวิชาการมากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะทางสังคม

2.1 ควรปรับเพิ่มวงเงินอุดหนุนเด็กให้สอดคล้องกับต้นทุนที่แท้จริงในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยอ้างอิงจากข้อมูลของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และองค์การยูนิเซฟ (UNICEF) ซึ่งระบุว่า ค่าใช้จ่ายขั้นต่ำอยู่ระหว่าง 1,897-3,393 บาทต่อเดือนต่อเด็กหนึ่งคน เพื่อให้เกิดความเพียงพอของสวัสดิการและลดช่องว่างทางรายได้ในครั้วเรือนยากจน

2.2 ควรกำหนดกลไกการปรับวงเงินอุดหนุนตามอัตราเงินเฟ้อหรือค่าครองชีพ เพื่อรักษามูลค่าที่แท้จริงของเงินอุดหนุนในระยะยาวและป้องกันการเสื่อมค่าของสวัสดิการตามภาวะเศรษฐกิจ

2.3 ควรสร้างความตระหนักรู้แก่สาธารณชนว่าการลงทุนในเด็กปฐมวัยมิใช่ภาระทางการคลัง แต่เป็น “การลงทุนทางสังคม” (Social investment) ที่ให้ผลตอบแทนเชิงโครงสร้างทั้งด้านสุขภาพ การศึกษา และการลดความยากจนเชิงรุ่นสู่รุ่น ซึ่งจะส่งผลต่อความสามารถในการแข่งขันของประเทศในระยะยาว

2.4 ควรส่งเสริมให้ภาคประชาชนและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนหรือขับเคลื่อนนโยบายเพื่อสร้างความร่วมมือเชิงสังคม (Social partnership) และเพิ่มความยั่งยืนในการดำเนินโครงการ

3. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสาธารณะ

3.1 ควรมีการปรับวงเงินอุดหนุนเด็กให้สอดคล้องกับต้นทุนที่แท้จริงในการเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย โดยอาจกำหนดอัตราพื้นฐานที่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายขั้นต่ำ และพิจารณาปรับเพิ่มตามอัตราเงินเฟ้อ เพื่อป้องกันไม่ให้มูลค่าที่แท้จริงของเงินอุดหนุนลดลง การดำเนินการดังกล่าวจะช่วยลดช่องว่างด้านความเพียงพอของสวัสดิการ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของเด็กได้อย่างเป็นรูปธรรม

3.2 ควรใช้แนวทาง “ถ่วงน้ำหนักขั้นพื้นฐาน” ร่วมกับ “การเติมเฉพาะกลุ่ม” โดยจัดให้เด็กทุกคนได้รับสวัสดิการพื้นฐานเพื่อความเท่าเทียม ขณะเดียวกันครัวเรือนยากจนที่มีความจำเป็นสูงก็ควรได้รับการสนับสนุนเพิ่มเติม แนวทางนี้จะช่วยลดข้อผิดพลาดจากการตกหล่นและการรั่วไหลของสิทธิ พร้อมทั้งสร้างสมดุลระหว่างความเสมอภาคและประสิทธิภาพในการจัดสรรทรัพยากร

3.3 ควรมีการกำหนดกลไกทางการคลังที่ชัดเจน เช่น การปรับวงเงินตามดัชนีค่าครองชีพ และการกำหนดเพดานงบประมาณที่สัมพันธ์กับรายจ่ายด้านสวัสดิการสังคมโดยรวม อีกทั้งควรบูรณาการสวัสดิการที่มีลักษณะซ้ำซ้อนเพื่อลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มประสิทธิภาพการใช้จ่ายของรัฐ

3.4 นโยบายเงินอุดหนุนเด็กควรถูกมองไม่ใช่เพียงค่าใช้จ่ายของภาครัฐ แต่คือการลงทุนระยะยาวที่สร้างผลตอบแทนทั้งในด้านการพัฒนาทุนมนุษย์ การลดความยากจนข้ามรุ่น และการเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันของประเทศ การลงทุนในเด็กปฐมวัยจึงเป็นการวางรากฐานสำคัญของสังคมในอนาคต และควรได้รับการยกระดับเป็นนโยบายหลักเชิงโครงสร้าง

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2568). รายงานผลการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิดประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2568. กรมกิจการเด็กและเยาวชน.
- ศูนย์ปฏิบัติการโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด กรมกิจการเด็กและเยาวชน. (2568). คู่มือการดำเนินงานโครงการเงินอุดหนุนเพื่อการเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด. กรมกิจการเด็กและเยาวชน.
- สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง. (2562). รายงานประจำปี 2562. กระทรวงการคลัง.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2565. สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- Atkinson, A. B., & Stiglitz, J. E. (1976). The design of tax structure: Direct versus indirect taxation. *Journal of Public Economics*, 6(1-2), 55–75. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(76\)90041-4](https://doi.org/10.1016/0047-2727(76)90041-4)
- Automatic stabilizer. (2023). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Automatic_stabilizer
- Barr, N. (2012). *Economics of the Welfare State* (5th ed.). Oxford University Press.
- Besley, T., & Kanbur, R. (1993). The principles of targeting. In M. Lipton & J. van der Gaag (Eds.), *Including the poor* (pp. 67–90). World Bank.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902.
- Japan Ministry of Health, labour and welfare (MHLW). (2022). *Child Allowance Report 2022*. MHLW Japan Ministry of Health, Labour and Welfare.
- Korea Institute of Public Finance. (2022). *Social expenditure and family support policy report*. KIPF Korea Institute of Public Finance.

- Korpi, W., & Palme, J. (1998). The paradox of redistribution and strategies of equality: Welfare state institutions, inequality, and poverty in the Western countries. *American Sociological Review*, 63(5), 661–687.
- Ministry of Social and Family Development (MSF). (2023). *Baby Bonus and Child Development Account Statistics*.
- Musgrave, R. A. (1959). *The theory of public finance: A study in public economy*. McGraw-Hill.
- National Statistical Office. (2023). *Thailand multiple indicator cluster survey 2023: Key findings*. Ministry of Digital Economy and Society.
- OECD. (2019). *Doing better for families*. OECD Publishing.
- OECD. (2020). *Social Expenditure Update 2020*. OECD Publishing.
- OECD. (2023). *Social expenditure database (SOCX)*. OECD Publishing.
- Okun, A. M. (1975). *Equality and efficiency: The big tradeoff*. Brookings Institution.
- Rosen, H. S., & Gayer, T. (2014). *Public finance* (10th ed.). McGraw-Hill.
- Stiglitz, J. E., & Rosengard, J. K. (2015). *Economics of the public sector* (4th ed.). W. W. Norton & Company.
- TDRI. (2018). *Thailand child allowance policy review*. Thailand Development Research Institute.
- UNICEF & TDRIUNICEF Thailand & Thailand Development Research Institute. (2023). *Child support grant policy brief*. UNICEF Thailand & Thailand Development Research Institute.
- UNICEF & TDRIUNICEF Thailand & Thailand Development Research Institute. (2024). *Exclusion error: Child support grant: An assessment of the targeting method*. UNICEF Thailand & Thailand Development Research Institute.
- UNICEF Malaysia. (2023). *Social protection for children in Malaysia*. UNICEF Malaysia.
- UNICEF. (2020). *The state of social assistance in Thailand*. UNICEF Thailand.
- UNICEF. (2023). *The state of the world's children 2023: For every child, vaccination*. UNICEF Thailand.
- UNICEF. (2024). *Early childhood investment and social protection in Thailand*. UNICEF Thailand.
- United Nations. (2022). *World social report 2022: Leaving no one behind in an ageing world*. Department of Economic and Social Affairs.
- World Bank. (2021). *Thailand social protection and labor Review*. World Bank.
- World Bank. (2023). *World development indicators 2023*. World Bank.

บทความวิชาการ (Academic articles)

เครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียเพื่อส่งเสริมสมรรถนะ ความเป็นพลเมืองดิจิทัลสำหรับนักศึกษาระดับอาชีวศึกษา

Social Studies Teaching Tools Integrating Transmedia Storytelling to Promote Digital Citizenship Competence for Vocational Students

กวินภพ นิมพญา¹, ชรินทร์ มั่งคั่ง^{1*}, กฤติภัทร สระทองขุน²

Kawinprob Nimpaya¹, Charin Mangkhang^{1*}, Kittiphat Srathongchun²

¹ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ ประเทศไทย

Social Studies Division, Faculty of Education, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand

² ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชียงใหม่ ประเทศไทย

Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University, Chiang Mai, Thailand

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): ชรินทร์ มั่งคั่ง (Charin Mangkhang)

E-mail: charin.mangkhang@cmu.ac.th

Received: 9 ตุลาคม พ.ศ. 2568, Revised: 31 มกราคม พ.ศ. 2569, Accepted: 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

การสอนสังคมศึกษาในระดับอาชีวศึกษาไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมดิจิทัล มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นกำลังคนที่มีทั้งทักษะวิชาชีพและความพร้อมในการดำรงชีวิตในสังคมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนในทางปฏิบัติยังเผชิญข้อจำกัดหลายประการ ทั้งความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรและโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี ความไม่พร้อมของครูในการออกแบบการเรียนรู้เชิงบูรณาการ และรูปแบบการเรียนการสอนที่ยังคงเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาเป็นหลัก ส่งผลให้การพัฒนาสมรรถนะด้านการคิด การสื่อสาร และความเป็นพลเมืองดิจิทัลของผู้เรียนยังไม่เกิดขึ้นอย่างเต็มศักยภาพ บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายศักยภาพของแนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษา เพื่อส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัลของผู้เรียนระดับอาชีวศึกษาไทย พร้อมทั้งเสนอกรอบแนวคิดสำหรับการออกแบบการจัดการเรียนรู้และการประเมินผลเชิงสมรรถนะที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมดิจิทัลและลักษณะการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับอาชีวศึกษา เนื้อหาของบทความนี้ได้จากการทบทวน วิเคราะห์ และสังเคราะห์วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษา แนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย และสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัล เพื่อนำมาประมวลเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการออกแบบการจัดการเรียนรู้และการประเมินผลเชิงสมรรถนะที่เหมาะสมกับบริบทของผู้เรียนระดับอาชีวศึกษาไทยในสังคมดิจิทัล การศึกษาอาชีวศึกษา แนวคิดพลเมืองดิจิทัล และการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย เพื่อนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดเชิงอธิบาย ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การบูรณาการทรานส์มีเดียสามารถช่วยเพิ่มแรงจูงใจและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และเอื้อต่อการส่งเสริมสมรรถนะสำคัญ ได้แก่ การคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อ การสื่อสารอย่างมีความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมสาธารณะเชิงจริยธรรม อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อจำกัดด้านทรัพยากร เวลา และทักษะของครูที่ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ บทความเสนอกรอบการสอน 4 ขั้นตอน ได้แก่ การออกแบบเรื่องเล่าโลกคิด การกระจายเรื่องราวผ่านหลายสื่อ การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียน และการเชื่อมโยงกิจกรรมกับสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ควบคู่การประเมินด้วยรูปรักและแฟ้มสะสมงาน เพื่อเป็นฐานเชิงแนวคิดในการยกระดับคุณภาพและความเสมอภาคของการศึกษาอาชีวศึกษาไทยให้สอดคล้องกับ SDG 4, 8, 10 และ 16

คำสำคัญ: การศึกษาระดับอาชีวศึกษา, ความเป็นพลเมืองดิจิทัล, การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย, นวัตกรรมสังคมศึกษา

Abstract

This article aims to analyze the role of social studies education in Thai vocational education in the context of digital societal transformation. Despite playing a crucial role in developing national human resources, the practical implementation of vocational education still faces multiple limitations. These limitations include disparities in technological resources and infrastructure, teachers' unpreparedness in designing reintegrated learning strategies, and teaching approaches that remain primarily content focused. The article seeks to explore the potential of transmedia storytelling in enhancing the digital citizenship competencies of vocational education learners with the purpose of proposing a conceptual framework for designing competency-oriented learning and assessment models suitable for this context. Presentation of content based on the review and synthesis of literature in social studies pedagogy, vocational education, digital citizenship concepts and transmedia storytelling is to be developed into a conceptual framework. The analysis of the results suggests that the integration of transmedia can help increase the motivation and participation of learners. The limitations of teachers' resources, time and skills need to be carefully considered in terms of developing critical thinking, media literacy, responsible communication and ethical public involvement. The article proposes a four-step teaching framework: a storyworld design, media platforms, learner engagement and digital citizenship, coupled with assessment with rubric and portfolio files to serve as an ideological basis for raising the quality and consistency of Thai vocational education in line with SDG 4, 8, 10 and 16.

Keywords: Vocational Education, Digital Citizenship, Transmedia Storytelling, Social Studies Innovation

บทนำ

ในบริบทของยุคดิจิทัลที่โลกกำลังเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี การศึกษาอาชีวศึกษาถือเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนากำลังคนให้มีสมรรถนะสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานและทิศทางการพัฒนาอุตสาหกรรมร่วมสมัย อย่างไรก็ตาม ภาพรวมของการจัดการศึกษาอาชีวศึกษาในปัจจุบันยังคงเผชิญข้อจำกัดในหลายมิติ ตั้งแต่ความเหลื่อมล้ำด้านโครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงเทคโนโลยีไปจนถึงปัญหาการผลิตผู้สำเร็จการศึกษาที่ยังไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของภาคเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนจำนวนไม่น้อยยังคงยึดติดกับแนวปฏิบัติแบบเดิม ส่งผลให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการปรับตัวและการทำงานในบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในยุคดิจิทัล ขณะเดียวกันครูและบุคลากรทางการศึกษาบางส่วนยังมีข้อจำกัดด้านทักษะดิจิทัล ซึ่งกระทบต่อประสิทธิภาพของกระบวนการจัดการเรียนรู้โดยรวม ภายใต้งานวิจัยดังกล่าว การศึกษานี้จึงมุ่งเสนอแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการทักษะดิจิทัลเข้ากับการเรียนรู้

ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง และการเชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจและสังคมในชีวิตจริง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาสมรรถนะที่สอดคล้องกับโลกการทำงานร่วมสมัย ควบคู่ไปกับการเสริมศักยภาพของครูในการออกแบบและจัดการเรียนการสอนให้มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อบริบทที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ แม้การศึกษาระดับอาชีวศึกษาจะเผชิญความท้าทายหลายประการ แต่บทบาทและความสำคัญของการจัดการศึกษาในระดับนี้ยังคงมีอยู่อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะในฐานะเครื่องมือในการยกระดับคุณภาพแรงงานสังคมใหม่ การส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต และการเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศในเวทีโลก ดังนั้น การพัฒนาและปฏิรูปการจัดการศึกษาอาชีวศึกษาให้สอดคล้องกับพลวัตของยุคดิจิทัลจึงเป็นประเด็นสำคัญที่มีส่วนกำหนดทิศทางอนาคตของการศึกษาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศไทยในระยะยาว (นิรุจน์ บุตรแสนลี, 2565; นิรันดร์ สมมุติ และคณะ, 2564)

การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในยุคดิจิทัลมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัล ซึ่งนับเป็นทักษะพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมยุคดิจิทัล การเรียนรู้ในรายวิชาสังคมศึกษาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมือง หรือวัฒนธรรมเท่านั้น หากยังมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การมีวิจารณญาณ และความสามารถในการใช้ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีอย่างรอบคอบและมีความรับผิดชอบ ผู้เรียนได้รับการปลูกฝังให้รู้เท่าทันสื่อและข้อมูลข่าวสาร ตระหนักถึงจริยธรรมในการใช้เทคโนโลยี เคารพสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นในพื้นที่ดิจิทัล ตลอดจนเรียนรู้การดูแลและปกป้องอัตลักษณ์ดิจิทัลของตนเอง กระบวนการสังคมศึกษาที่เปิดพื้นที่ทรัพยากรการศึกษาให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะการสื่อสารในสภาพแวดล้อมดิจิทัล การแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะอย่างมีความรับผิดชอบทั้งในโลกออนไลน์และโลกเสมือนจริง การเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมผู้เรียนให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างปลอดภัย เคารพความแตกต่าง และใช้เทคโนโลยีในเชิงสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ของตนเองและสังคมโดยรวมซึ่งสะท้อนบทบาทของสังคมศึกษาในฐานะพื้นที่การเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาพลเมืองดิจิทัลอย่างรอบด้าน (วรารักษ์ ชนะจันทร์ตา และชินทร์ มั่งคั่ง, 2565; เสวตาภรณ์ ตั้งวันเจริญ และคณะ, 2566)

การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย (Transmedia storytelling) สามารถมองได้ว่าเป็นนวัตกรรมจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับการเรียนการสอนสังคมศึกษาในยุคดิจิทัล เนื่องจากช่วยสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงและบูรณาการผ่านสื่อหลากหลายช่องทาง ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์ เกม เว็บไซต์ หรือสื่อสังคมออนไลน์ โดยแต่ละสื่อทำหน้าที่ขยายเรื่องราวเดียวกันให้กว้างขึ้น พร้อมทั้งเปิดมุมมองใหม่แก่ผู้เรียน ลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากการเล่าเรื่องในรูปแบบดั้งเดิมซึ่งมักจำกัดอยู่ภายในสื่อเพียงประเภทเดียว (Ryan, 2015) เมื่อนำแนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียมาประยุกต์ใช้ในการสอนสังคมศึกษา จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม ประวัติศาสตร์ การเมือง และวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติและเชื่อมโยงเนื้อหากับประสบการณ์จริง การเรียนรู้ในลักษณะนี้ยังเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ ควบคู่ไปกับการเรียนรู้บทบาทและความรับผิดชอบของการเป็นพลเมืองในโลกดิจิทัล ด้วยเหตุนี้การใช้การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเพิ่มความน่าสนใจให้กับจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างสมรรถนะความเป็นพลเมืองที่มีความรู้เท่าทันดิจิทัล มีวิจารณญาณในการใช้สื่อ และมีความพร้อมในการเผชิญความท้าทายของสังคมโลกยุคใหม่อย่างรอบด้าน

บทความนี้ต้องการชวนผู้อ่านมองใหม่ว่าสังคมศึกษาในอาชีวศึกษา ไม่ได้มีหน้าที่เพียงถ่ายทอดความรู้ทั่วไป หากเป็นพื้นที่สำคัญในการสร้างพลเมืองดิจิทัลที่พร้อมอยู่ร่วมกับความซับซ้อนปฏิสัมพันธ์ของสังคมร่วมสมัย เนื้อหาจึงเริ่มจากการอธิบายเหตุผลและความจำเป็นของการปรับการสอนให้เท่าทันบริบทดิจิทัล ต่อด้วยการทบทวนและสังเคราะห์แนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย พร้อมเทียบให้เห็นภาพกับแนวคิดที่มักสับสนกัน เช่น สื่อหลายแหล่ง (Cross-media) และสื่อผสม (Multimedia) เพื่อชี้ความต่างเชิงหลักการที่ส่งผลต่อการออกแบบการเรียนรู้ จากนั้นจึงเสนอกรอบการออกแบบเครื่องมือและกิจกรรมการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการทรานส์มีเดียเป็นขั้นตอน พร้อมชี้จุดที่เชื่อมกับสมรรถนะพลเมืองดิจิทัลอย่างเป็นรูปธรรม ช่วงท้ายของบทความรวบรวมกรอบสมรรถนะและแนวทางประเมินเชิงสมรรถนะ โดยเน้นการใช้รูปrikและแฟ้มสะสมงานเป็นหลัก เพื่อให้เห็นว่าสิ่งที่ผู้เรียนทำและคิดสามารถประเมินได้จริง ไม่ใช่เพียงวัดจากคำตอบ ท้ายคาบเรียนทั้งหมดจัดวางองค์ประกอบเป็น 4 ส่วน ได้แก่ 1) บริบทและความท้าทายของการสอนสังคมศึกษาในระบบอาชีวศึกษา 2) ฐานแนวคิดทรานส์มีเดียและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง 3) แนวทางออกแบบการสอนด้วยเครื่องมือแบบทรานส์มีเดีย 4 ขั้นตอน และ 4) สมรรถนะเป้าหมายกับแนวทางการประเมินผล พร้อมข้อเสนอเชิงปฏิบัติสำหรับการนำไปใช้ในชั้นเรียน

เนื้อหา

1. ปฏิบัติการสังคมศึกษาในฐานะเครื่องมือสร้างพลเมืองดิจิทัลเพื่อรองรับสังคมอนาคตใหม่

ในบริบทของยุคดิจิทัลที่สังคมเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกผัน การเรียนรู้ไม่อาจยึดติดอยู่กับวิธีการแบบดั้งเดิมที่มุ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาเพียงฝ่ายเดียวได้อีกต่อไป ผู้เรียนในสังคมอนาคตต้องเผชิญกับบริบทที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันหลายมิติ ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสังคมโลก การพัฒนาผู้เรียนจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับทักษะใหม่ที่สอดคล้องกับความท้าทายร่วมสมัย โดยเฉพาะการคิดเชิงวิพากษ์ การใช้เทคโนโลยีอย่างสร้างสรรค์ ตลอดจนการตระหนักถึงบทบาทและความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองดิจิทัลภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ลงมือปฏิบัติ และเชื่อมโยงการเรียนรู้กับโลกจริง จึงได้รับความสนใจเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง

แนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย (Transmedia storytelling) เป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญที่ Henry Jenkins (2006 อ้างถึงใน Javanshir et al., 2020) เสนอขึ้นเพื่ออธิบายกระบวนการเล่าเรื่องซึ่งขยายและกระจายองค์ประกอบของเรื่องราวไปตามสื่อหลากหลายรูปแบบอย่างเป็นระบบ โดยแต่ละสื่อไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการดัดแปลงหรือทำซ้ำเนื้อหาเดิม หากแต่มีคุณูปการเฉพาะต่อการสร้างและขยายโลกของเรื่อง ให้เกิดความสมบูรณ์และเชื่อมโยงกัน ผู้รับสารหรือผู้เรียนสามารถเข้าถึงเรื่องราวผ่านสื่อใดสื่อหนึ่งแล้วทำความเข้าใจได้ในระดับหนึ่ง ขณะเดียวกัน เมื่อประสบการณ์จากสื่อหลายประเภทถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จะช่วยให้เห็นภาพรวมของเรื่องราวได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านยิ่งขึ้น หลักการสำคัญของการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียจึงประกอบด้วย การออกแบบโลกของเรื่อง การให้คุณค่าเฉพาะของแต่ละสื่อ การสร้างแรงจูงใจให้ผู้รับสารเคลื่อนย้ายระหว่างสื่อ และการเปิดพื้นที่ให้ผู้ชมมีบทบาทเป็นผู้สร้างร่วม ไม่ใช่เพียงผู้รับสารเท่านั้น (Javanshir et al., 2020; Schiller, 2018; Long, 2007)

อย่างไรก็ตาม แนวคิดที่ว่าด้วยการเล่าเรื่องผ่านการใช้สื่อหลากหลายไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย หากยังมีแนวคิดอื่นที่มีความใกล้เคียงและมักถูกนำมาอธิบายควบคู่กัน ได้แก่ การเล่าเรื่องแบบข้ามสื่อ และการเล่าเรื่องแบบมัลติมีเดีย ซึ่งแม้จะใช้สื่อหลายรูปแบบเช่นเดียวกัน แต่มีความแตกต่างกันทั้งในระดับแนวคิด วิธีการออกแบบ

และบทบาทของผู้เรียนในกระบวนการเรียนรู้ งานของ Dena (2004) อธิบายว่า การเล่าเรื่องด้วยสื่อหลายแหล่ง (Cross-media storytelling) เป็นการออกแบบเรื่องราวที่ผู้รับสารต้องเคลื่อนย้ายการรับรู้ระหว่างสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ ตามการดำเนินไปของโครงเรื่อง โดยเนื้อหาในแต่ละสื่อทำหน้าที่เสริม สนับสนุน หรือเชื่อมโยงกัน เพื่อให้ผู้รับสารค่อย ๆ ประกอบสร้างความหมายของเรื่องราวขึ้นด้วยตนเอง อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติการเล่าเรื่องแบบข้ามสื่อจำนวนไม่น้อยยังคงเป็นการเล่า “เรื่องเดียวกัน” ที่กระจายตัวอยู่ในหลายสื่อ โดยมีโครงเรื่องหลักทำหน้าที่เป็นศูนย์กลาง และการเข้าถึงสื่อแต่ละประเภทก็ขึ้นอยู่กับลำดับหรือกรอบที่ผู้ออกแบบกำหนดไว้เป็นสำคัญ

ในอีกด้านหนึ่ง การเล่าเรื่องแบบมัลติมีเดียให้ความสำคัญกับการผสมผสานสื่อหลายรูปแบบ เช่น ข้อความ ภาพ เสียง แอนิเมชัน หรือวิดีโอ ภายในแพลตฟอร์มหรือสื่อเดียวกัน เพื่อเพิ่มความน่าสนใจและช่วยเสริมความเข้าใจของผู้เรียน งานศึกษาของ Tsou et al. (2006) ได้ศึกษาการเล่าเรื่องด้วยสื่อผสม (Multimedia storytelling) ได้มีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้ในเชิงรับรู้และความคงทนในการจดจำเนื้อหา โดยเฉพาะในบริบทการเรียนรู้ภาษาและการเรียนรู้ของผู้เรียนระดับต้น อย่างไรก็ตาม ลักษณะการออกแบบดังกล่าวมักยังคงจำกัดบทบาทของผู้เรียนไว้ในฐานะผู้รับสารหรือผู้มีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาภายในสื่อเดียว มากกว่าการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการขยายหรือเชื่อมโยงเรื่องราวข้ามแพลตฟอร์ม

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวคิดทั้งสอง การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียจึงมีลักษณะโดดเด่นแตกต่างออกไป โดยเน้นการออกแบบโลกของเรื่องให้สามารถขยายตัวอย่างเป็นระบบผ่านสื่อที่หลากหลาย แต่ละสื่อมีบทบาทเฉพาะในการเล่าเรื่อง และไม่ทำหน้าที่เป็นเพียงการทำซ้ำหรือดัดแปลงเนื้อหาเดิม ผู้เรียนสามารถเข้าถึงเรื่องราวผ่านสื่อใดสื่อหนึ่งได้อย่างอิสระ และเมื่อเชื่อมโยงประสบการณ์จากหลายสื่อเข้าด้วยกัน จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งและรอบด้านมากยิ่งขึ้น ที่สำคัญการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียยังเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้สร้างร่วม ผ่านการผลิตเนื้อหา การต่อยอดเรื่องราว และการมีส่วนร่วมเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ในยุคดิจิทัล ที่ให้ความสำคัญกับความเป็นตัวกระทำของผู้เรียน การรู้เท่าทันสื่อ และการพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบ

การพัฒนาผู้เรียนในยุคดิจิทัลจำเป็นต้องอาศัยกรอบสมรรถนะด้านดิจิทัลในระดับสากล ซึ่งองค์กรและนักวิชาการหลายฝ่ายได้พัฒนาขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการเตรียมความพร้อมของผู้เรียนต่อโลกการทำงานและการดำรงชีวิตร่วมสมัย กรอบของ ISTE (International Society for Technology in Education, 2008) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาผู้เรียนในฐานะผู้ใช้เทคโนโลยีอย่างมีความรับผิดชอบและสร้างสรรค์ ครอบคลุมทั้งการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสร้างนวัตกรรม การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น ตลอดจนการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีจริยธรรม UNESCO (2023) มุ่งเน้นการพัฒนาทักษะพลเมืองดิจิทัลในมิติของความปลอดภัย ความคิดสร้างสรรค์ และความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของครูในฐานะผู้อำนวยความรู้และโค้ชที่ช่วยให้ผู้เรียนใช้เทคโนโลยีได้อย่างปลอดภัยและมีประสิทธิภาพ OECD (2021) เสนอกรอบการจัดการการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมดิจิทัลอย่างเป็นธรรม โดยให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำทางดิจิทัลควบคู่ไปกับการพัฒนาเทคโนโลยี พร้อมทั้งเตรียมกำลังแรงงานให้พร้อมต่อเศรษฐกิจยุคใหม่ที่ขับเคลื่อนด้วยข้อมูล ปัญญาประดิษฐ์ และนวัตกรรม Ribble and Bailey (2007) นำเสนอกรอบสมรรถนะพลเมืองดิจิทัลผ่าน 9 มิติ อาทิ การเข้าถึงเทคโนโลยีดิจิทัล กฎหมายดิจิทัล และสุขภาวะดิจิทัล ซึ่งช่วยให้เห็นภาพการเป็นพลเมืองดิจิทัลในมิติที่ครอบคลุมชีวิตประจำวัน Fernández-Prados et al. (2021) ขยายความหมายของพลเมืองดิจิทัลไปสู่การมีส่วนร่วมทางสังคมและการเคลื่อนไหวในพื้นที่ออนไลน์ สะท้อนบทบาทของผู้เรียนในฐานะพลเมืองที่มีพลังในการสื่อสารและขับเคลื่อนสังคมผ่านเทคโนโลยี เมื่อพิจารณาการปรับใช้กรอบสมรรถนะ

เหล่านี้ในบริบทการศึกษาอาชีวศึกษาไทย จะเห็นได้ว่าสามารถนำมาใช้เป็นฐานในการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะด้านวิชาชีพและทักษะดิจิทัลที่เชื่อมโยงกับการทำงานจริง ไม่ว่าจะเป็นการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศในกระบวนการผลิตและการบริการ การสร้างสรรค์นวัตกรรมทางอาชีพ หรือการรู้เท่าทันสื่อดิจิทัลในฐานะพลเมืองมีอาชีพ แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับทิศทางการขับเคลื่อนการศึกษาระดับอาชีวศึกษาของไทยที่มุ่งพัฒนาทักษะด้านเทคโนโลยี นวัตกรรม และภาษา เพื่อเตรียมกำลังคนให้ตอบสนองการแข่งขันต่อความต้องการของตลาดแรงงานในยุคดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้ทางสังคมศึกษาในยุคดิจิทัลนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะที่สอดคล้องกับบริบทของโลกสังคมใหม่ โดยสามารถพิจารณาได้จากประเด็นสำคัญหลายด้าน ประการแรกคือการคิดเชิงวิพากษ์ ซึ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถวิเคราะห์ปัญหา แสวงหาคำตอบอย่างมีเหตุผล และตัดสินใจได้อย่างเหมาะสมท่ามกลางสภาพสังคมที่ซับซ้อนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประการต่อมาคือ ความเข้าใจวัฒนธรรมดิจิทัล อันครอบคลุมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างสร้างสรรค์รวมถึงการยอมรับและเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรมในพื้นที่ออนไลน์ ควบคู่ไปกับการตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกของการเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณธรรมและจริยธรรม เคารพกติกาสังคม และให้ความสำคัญกับประเด็นสาธารณะ เช่น สิ่งแวดล้อม ประชาธิปไตย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จากกรอบคิดดังกล่าว การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนจากการสอนที่มุ่งถ่ายทอดเนื้อหาตามตำรา ไปสู่กระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะชีวิตและคุณลักษณะของพลเมืองที่มีคุณภาพ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถรับมือกับความท้าทายของโลกาภิวัตน์และสังคมดิจิทัลได้อย่างมีประสิทธิภาพและความรับผิดชอบ (พูลศักดิ์ หอมสมบัติ และประยูร แสงใส, 2564; Crisolo et al., 2021; Erol, 2021)

นวัตกรรมการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในยุคดิจิทัล ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หรือหน้าที่พลเมือง หากยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัลที่พร้อมดำรงชีวิตในโลกซึ่งเชื่อมโยงกันด้วยเทคโนโลยี กระบวนการเรียนรู้สังคมศึกษาช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ เพื่อวิเคราะห์และประเมินข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏในสื่อออนไลน์อย่างมีเหตุผล อันนำไปสู่การลดความเสี่ยงจากการถูกรวบงัดด้วยข่าวปลอมหรืออคติทางความคิด การเรียนรู้ดังกล่าวยังมีบทบาทในการปลูกฝังการรู้เท่าทันสื่อและวัฒนธรรมดิจิทัล ซึ่งครอบคลุมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างสร้างสรรค์ มีจริยธรรม และเคารพความแตกต่างหลากหลายในพื้นที่ออนไลน์ ควบคู่ไปกับการบ่มเพาะความรับผิดชอบต่อสังคมผ่านการเชื่อมโยงประเด็นสาธารณะสำคัญ เช่น สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติทั้งในมิติท้องถิ่นและระดับโลก เมื่อผสานกระบวนการเหล่านี้เข้ากับเครื่องมือการเรียนการสอนร่วมสมัย อาทิ การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียและการเรียนรู้ฐานโครงการ นวัตกรรมสังคมศึกษาจึงกลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลอง ลงมือสร้างสรรค์ และมีส่วนร่วมในโลกดิจิทัลในฐานะพลเมืองสมสมัย (Glocal citizen) ที่มีคุณภาพ ทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และคุณธรรม

2. บริบทและความท้าทายการสอนสังคมศึกษาในห้องเรียนระดับอาชีวศึกษา

ผู้เรียนระดับอาชีวศึกษามีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากผู้เรียนสายสามัญ โดยส่วนใหญ่จะเน้นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงมากกว่าการท่องจำเชิงทฤษฎี การเรียนการสอนที่เหมาะสมจึงควรจัดในรูปแบบกิจกรรมที่ให้นักศึกษาได้ฝึกฝน ทดลอง และใช้เครื่องมือหรือเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาชีพ เพื่อสร้างทักษะตรงตามความต้องการของตลาดแรงงาน ทั้งนี้ ผู้เรียนอาชีวศึกษามีจำนวนไม่น้อยอาจไม่ถนัดการเรียนเชิงทฤษฎีที่ซับซ้อน จึงจำเป็นต้องนำเสนอความรู้

ในลักษณะที่กระชับ เข้าใจง่าย และเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริง (ขจรพงษ์ พุฒิกรไกรภพ, 2562) นอกจากนี้ ธรรมชาติของผู้เรียนระดับอาชีวศึกษามักเป็นวัยรุ่นที่ต้องการการกระตุ้นความสนใจและชอบการเรียนรู้ที่ทันสมัย ครูผู้สอนจึงควรเลือกใช้สื่อที่หลากหลาย เช่น วิดีทัศน์ อินโฟกราฟิก เกมการเรียนรู้ หรือเทคโนโลยีเสมือนจริง เพื่อสร้างแรงจูงใจและดึงดูดผู้เรียนเข้าสู่บทเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งการจัดการเรียนรู้ควรเชื่อมโยงกับโลกการทำงานจริง ไม่ว่าจะเป็นการฝึกงาน การทำโครงการ หรือนวัตกรรมที่สามารถนำไปใช้ได้จริง เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดทักษะการคิด การแก้ปัญหา และความพร้อมในการประกอบอาชีพได้อย่างมั่นใจ

จากบันทึกภาคสนาม (Field notes) และศึกษาบริบทการเรียนการสอนในห้องเรียนสังคมศึกษาของวิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่ พบว่า จุดมุ่งหมายการจัดการเรียนรู้ในปัจจุบันมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนากำลังแรงงานที่มีคุณภาพ เนื่องจากผู้เรียนในสายอาชีพส่วนใหญ่มีความถนัดด้านการปฏิบัติจริงมากกว่าทฤษฎี และมักต้องการสื่อที่สามารถกระตุ้นความสนใจ รวมทั้งเชื่อมโยงกับโลกแห่งความเป็นจริงอย่างชัดเจน การใช้กรณีศึกษาจากสถานประกอบการ การจำลองสถานการณ์ หรือการประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัลที่ทันสมัย จึงเป็นแนวทางสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการทำงานและการประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ อาจารย์ผู้สอนยังได้สะท้อนข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในระดับอาชีวศึกษานั้นมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัลให้แก่ นักศึกษา ผ่านการบูรณาการประเด็นสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเข้ากับการใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีวิจารณญาณ โดยเน้นให้ผู้เรียนตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบของตนในโลกออนไลน์ เช่น การอ้างอิงข้อมูลอย่างถูกต้อง การใช้สื่อสังคมออนไลน์อย่างสร้างสรรค์ และการเคารพสิทธิของผู้อื่นในพื้นที่ดิจิทัล การเรียนรู้เช่นนี้ไม่เพียงช่วยให้ผู้เรียนมีทักษะด้านวิชาชีพ แต่ยังเสริมสร้างคุณลักษณะของการเป็นพลเมืองที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมทั้งในมิติจริงและมีติออนไลน์ ซึ่งสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนากำลังคนยุคดิจิทัลที่มีคุณภาพ

อย่างไรก็ตามความท้าทายในการออกแบบการเรียนการสอนสังคมศึกษาในห้องเรียนระดับอาชีวศึกษาที่กำลังเผชิญกับความก้าวหน้าในบริบทสังคมดิจิทัลหลายประการ ประการแรก คือ ความเหลื่อมล้ำด้านดิจิทัล ที่นักศึกษาบางส่วนยังขาดโอกาสในการเข้าถึงอุปกรณ์ เทคโนโลยี และเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่มีคุณภาพ ทำให้เกิดข้อจำกัดในการเรียนรู้จากสื่อออนไลน์ และแหล่งความรู้ดิจิทัล ประการที่สอง คือ ความเสี่ยงจากข้อมูลเท็จ ที่นักศึกษาอาจได้รับจากโลกออนไลน์ ซึ่งไม่เพียงกระทบต่อความเข้าใจเชิงวิชาการ แต่ยังสามารถนำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดทั้งในการทำงานและการดำเนินชีวิต และประการที่สาม คือ ความตระหนักด้านจริยธรรมดิจิทัลที่ยังไม่เพียงพอ ผู้เรียนจำนวนมากยังขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการอ้างอิงข้อมูล การเคารพลิขสิทธิ์ การใช้ภาษาที่เหมาะสมในสื่อสังคมออนไลน์ หรือการเคารพสิทธิของผู้อื่นในพื้นที่ดิจิทัล

การพัฒนาการเรียนการสอนสังคมศึกษาสำหรับนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาในบริบทปัจจุบัน ไม่อาจมุ่งเน้นเพียงการนำเทคโนโลยีหรือสื่อดิจิทัลมาใช้อย่างเป็นเครื่องมือประกอบการเรียนรู้เท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องออกแบบกระบวนการเรียนรู้ที่คำนึงถึงความเหลื่อมล้ำด้านดิจิทัลและข้อจำกัดของโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีควบคู่ไปด้วย การเสริมสร้างสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัลในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะการรู้เท่าทันสื่อ การใช้ข้อมูลอย่างมีวิจารณญาณ และการใช้เทคโนโลยีอย่างรับผิดชอบจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเลือกใช้ทรัพยากรดิจิทัลได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของตนเอง แม้จะเผชิญข้อจำกัดด้านอุปกรณ์หรือการเข้าถึงเครือข่ายอินเทอร์เน็ตก็ตาม กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวยังเอื้อต่อการลดช่องว่างระหว่างผู้เรียนที่มีระดับการเข้าถึงเทคโนโลยีแตกต่างกัน ผ่านการส่งเสริมการใช้สื่อที่หลากหลาย

การทำงานร่วมกัน และการเลือกใช้แพลตฟอร์มดิจิทัลอย่างคุ้มค่าและรู้เท่าทัน ควบคู่กับการปลูกฝังจริยธรรมดิจิทัล ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการรับมือกับความเสี่ยงจากข้อมูลเท็จ การบิดเบือนข่าวสาร และการละเมิดสิทธิในพื้นที่ออนไลน์ อันเป็นปัญหาที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นในสังคมดิจิทัลร่วมสมัย แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับ กัญชารักษ์ ทิปการ (2568) ที่มองว่า ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณและมีความรับผิดชอบเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมพลังให้ผู้เรียนสามารถปรับตัวและเรียนรู้ได้อย่างเท่าเทียมภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง และยังช่วยให้อาชีวศึกษาสามารถพัฒนา กำลังคนที่ไม่เพียงมีทักษะด้านวิชาชีพ หากแต่มีศักยภาพในการใช้เทคโนโลยีเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและการทำงาน ในระยะยาวอย่างยั่งยืน

ผลการศึกษาจากการลงพื้นที่ในห้องเรียนสังคมศึกษาระดับอาชีวศึกษาในวิทยาลัยเทคนิคเชียงใหม่สะท้อนให้เห็นว่า การจัดการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพสำหรับผู้เรียนสายอาชีพจำเป็นต้องเน้นการปฏิบัติจริงและการเชื่อมโยงกับโลกแห่งความเป็นจริง เนื่องจากผู้เรียนมีความถนัดด้านการลงมือทำมากกว่าการท่องจำเชิงทฤษฎี การใช้กรณีศึกษาจาก สถานประกอบการ การจำลองสถานการณ์ และการประยุกต์ใช้สื่อดิจิทัลสมัยใหม่จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยพัฒนาทักษะ ตรงตามความต้องการของตลาดแรงงาน สอดคล้องกับ ชินีเพ็ญ มะลิสวรรณ (2568) ที่ระบุว่า การที่ผู้เรียนได้ฝึกทักษะจริง ผ่านขั้นตอนที่เป็นระบบ เช่น การสาธิตการทำงาน การสัมภาษณ์งาน และการสื่อสารเชิงวิชาชีพ ซึ่งช่วยพัฒนาความมั่นใจ และเชื่อมโยงการเรียนรู้กับโลกการทำงานจริง พร้อมทั้งบูรณาการสื่อดิจิทัลและแพลตฟอร์มออนไลน์ เช่น Google classroom และ Zoom เพื่อสอดคล้องกับการเรียนรู้ในยุควิถีใหม่ (New normal) ผลลัพธ์ที่ได้คือ การเสริมสร้าง สมรรถนะการพูดสื่อสารในงานอาชีพ ซึ่งตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานและช่วยเตรียมผู้เรียนให้พร้อมสู่การประกอบ อาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ การเรียนการสอนสังคมศึกษาในบริบทอาชีวศึกษายังมีบทบาทในการส่งเสริมสมรรถนะ ความเป็นพลเมืองดิจิทัล โดยเน้นการใช้สื่อออนไลน์อย่างมีวิจารณญาณ การอ้างอิงข้อมูลอย่างถูกต้อง การใช้สื่อสังคมออนไลน์ อย่างสร้างสรรค์ และการเคารพสิทธิของผู้อื่นในพื้นที่ดิจิทัล ซึ่งสอดคล้องกับ เสาวพา เวศภาวิ และคณะ (2566) กล่าวถึง การสร้างเสริมทักษะดิจิทัลของนักเรียนอาชีวศึกษา มุ่งพัฒนาการรู้ดิจิทัลในหลายมิติ ได้แก่ การรู้ใช้ การรู้เข้าใจ การรู้สร้างสรรค์และการรู้เท่าทันสื่อ โดยเน้นให้ผู้เรียนมีความสามารถในการค้นหา วิเคราะห์ และตัดสินใจเลือกข้อมูล ที่มีคุณภาพจากอินเทอร์เน็ต พร้อมทั้งอ้างอิงข้อมูลอย่างถูกต้อง อีกทั้งยังส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อการสื่อสาร การทำงานร่วมกัน และการอยู่ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ในสังคมดิจิทัล อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นข้อท้าทาย ที่การศึกษาระดับอาชีวศึกษาต้องเผชิญ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงเทคโนโลยี ความเสี่ยงจากข้อมูลเท็จ และการขาดความตระหนักด้านจริยธรรมดิจิทัลของผู้เรียน หากสามารถออกแบบการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการการปฏิบัติจริง เข้ากับการเสริมสร้างทักษะและคุณธรรมดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ จะทำให้อาชีวศึกษามีศักยภาพในการผลิตกำลังแรงงาน ที่มีคุณภาพและความรับผิดชอบต่อสังคม ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน ดังที่ ปรียศรี พรหมจินดา และคณะ (2567) พบว่า ยังคงมีข้อจำกัดด้านคุณภาพผู้สอนและอุปกรณ์การฝึกที่ไม่เพียงพอ โดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ซึ่งก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำระหว่างภูมิภาคและส่งผลต่อคุณภาพการศึกษาโดยรวม อีกทั้งแรงงานวัยทำงานโดยเฉพาะผู้ที่มีอายุเกิน 40 ปี มักประสบปัญหาขาดทักษะดิจิทัลที่จำเป็น ขณะที่แรงงานรุ่นใหม่มีสัดส่วน ในตลาดแรงงานต่ำ ส่งผลให้ขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศลดลง นอกจากนี้ ยังปรากฏความเหลื่อมล้ำ ในการเข้าถึงการฝึกอบรมทักษะดิจิทัล ทำให้แรงงานบางกลุ่มถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นปัญญาประดิษฐ์ การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ หรืออินเทอร์เน็ตในทุกสิ่ง

3. แนวทางการออกแบบเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย

แนวคิดการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย ไม่ได้จำกัดบทบาทอยู่เพียงในอุตสาหกรรมสื่อบันเทิง หากแต่ได้รับและนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบการเรียนรู้ในหลากหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะรายวิชาที่มุ่งพัฒนาการคิดเชิงลึก การมีส่วนร่วมของผู้เรียน และการทำความเข้าใจบริบทหรือโลกของเรื่องเล่าที่มีความซับซ้อนอย่างเป็นระบบ Long (2007) อธิบายว่า Transmedia storytelling เป็นกระบวนการสร้างโลกความหมาย ผ่านการกระจายเนื้อหาและประสบการณ์ไปยังสื่อหลายรูปแบบ โดยแต่ละสื่อมีบทบาทเฉพาะในการขยายความเข้าใจ มิใช่การนำเนื้อหาเดิมมาทำซ้ำ ลักษณะดังกล่าวเอื้อต่อการนำไปใช้ในบริบทการศึกษา เนื่องจากเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านหลายมิติ ทั้งการอ่าน การรับชม การโต้ตอบ และการตีความด้วยตนเอง ในทำนองเดียวกัน Ryan (2015) ชี้ให้เห็นว่า Transmedia storytelling ในบริบทการเรียนรู้ไม่ได้เป็นเพียงการเล่าเรื่องเดียวกันผ่านสื่อต่างประเภท หากแต่เป็นการออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่เชื่อมโยงเหตุการณ์หรือกรณีย่อยเข้าด้วยกันภายในโลกเรื่องเล่าเดียวกัน ผู้เรียนจึงสามารถเลือกเส้นทางการเรียนรู้ตามความสนใจของตนเอง และค่อย ๆ พัฒนาความเข้าใจเชิงระบบต่อเนื้อหาได้อย่างลึกซึ้ง แนวคิดดังกล่าวถูกนำไปประยุกต์ใช้ในรายวิชาด้านวรรณกรรม ประวัติศาสตร์ สื่อศึกษา และสังคมศาสตร์ โดยมีส่วนช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้ กระตุ้นการมีส่วนร่วม และส่งเสริมการเรียนรู้เชิงสืบค้นและการเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้วยตนเอง

จากการประยุกต์ใช้ในรายวิชาต่าง ๆ พบว่า การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียช่วยเปลี่ยนบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับสารไปสู่การเป็นผู้สำรวจความรู้ ผู้เรียนต้องติดตาม วิเคราะห์ และเชื่อมโยงข้อมูลจากสื่อที่หลากหลายเข้าด้วยกัน กระบวนการดังกล่าวเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อ และการสร้างความหมายอย่างมีวิจารณญาณ ขณะเดียวกัน การเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการสร้างหรือขยายเรื่องเล่ายังช่วยส่งเสริมทักษะการสื่อสาร ความคิดสร้างสรรค์ และความรับผิดชอบต่อการใช้สื่อในฐานะพลเมืองดิจิทัล ภาพรวมของข้อค้นพบเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า Transmedia storytelling มีศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นกรอบแนวคิดสำคัญสำหรับการออกแบบการเรียนรู้ร่วมสมัยที่ตอบสนองต่อบริบทของสังคมดิจิทัล ซึ่งบทความนี้ได้นำมาสังเคราะห์ต่อยอดเป็นกรอบการออกแบบเครื่องมือการสอนในลำดับถัดไป

หลักการสำคัญในการออกแบบเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียเพื่อส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัล คือการสร้างโลกเรื่องเล่าที่กระจายผ่านสื่อต่าง ๆ โดยแต่ละสื่อไม่ได้ทำหน้าที่ซ้ำเนื้อหาเดิม หากแต่เพิ่มเติมมิติใหม่ที่ช่วยให้นักศึกษาสามารถต่อยอดความหมายและตีความด้วยตนเองได้อย่างลึกซึ้ง องค์ประกอบสำคัญของการเล่าเรื่องลักษณะนี้ ได้แก่ การมีส่วนร่วม การโต้ตอบ และการร่วมสร้างสรรค์ ซึ่งล้วนช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราว พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้พัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ การใช้สื่ออย่างมีจริยธรรม และการผลิตสื่ออย่างสร้างสรรค์ ทั้งหมดนี้สอดคล้องกับเป้าหมายของสมรรถนะพลเมืองดิจิทัล ที่มุ่งพัฒนาให้นักศึกษาอาชีพศึกษาเป็นผู้เรียนรู้ที่มีความรับผิดชอบ ใช้เทคโนโลยีอย่างรอบด้าน และสามารถนำองค์ความรู้ทางสังคมศึกษาไปประยุกต์ใช้กับสถานการณ์จริงในโลกดิจิทัลได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน (Teske & Horstman, 2012; Dudacek, 2015)

ทั้งนี้ บทความนี้ได้นำเสนอกรอบแนวคิดการออกแบบเครื่องมือการสอนโดยประยุกต์มาจากแนวคิดของ Roccanti และ Garland (2015) ผ่านการสังเคราะห์ขั้นตอนวิธีการอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ได้แนวทางที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในการพัฒนาการเรียนการสอนสังคมศึกษาในระดับอาชีวศึกษา โดยได้ออกแบบกระบวนการจัดการเรียนรู้เป็น 4 ขั้นตอน พร้อมทั้งนำเสนอคำอธิบายเชิงลำดับขั้น เพื่อให้เห็นภาพการนำแนวคิดไปใช้ในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม โดยมุ่งอธิบายการใช้สื่อและการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ดังแสดงไว้ในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ขั้นตอนการออกแบบเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่บูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย

หมายเหตุ. พัฒนาโดย กวินภพ นิมพยา และคณะ (2568) โดยสังเคราะห์และประยุกต์จาก "21 st century narratives: Using transmediastorytelling in the language arts classroom," โดย Roccanti and Garland, 2015, Signal Journal, 38(1), 16-20.

3.1 การออกแบบเรื่องเล่าโลกคดี (Storyworld design)

การออกแบบเรื่องเล่าควรเริ่มจากการกำหนดธีมหลักให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตร เช่น ประเด็นความยุติธรรมทางสังคม สิทธิพลเมือง การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการทำงานอย่างมีคุณธรรม เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับมาตรฐานด้านคุณธรรม จริยธรรม และสมรรถนะการอยู่ร่วมกับผู้อื่นตามกรอบหลักสูตรที่กำหนดไว้ ตัวละครในเรื่องเล่าจึงควรถูกออกแบบให้สะท้อนสถานการณ์ใกล้ตัวผู้เรียน อาทิ นักเรียนอาชีวศึกษาที่ต้องเผชิญกับข้อมูลข่าวสารเท็จ หรือช่างฝึกงานที่ต้องตัดสินใจแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในสถานประกอบการ ซึ่งล้วนเอื้อต่อการกระตุ้นให้ผู้เรียนได้ฝึกคิดวิเคราะห์และพิจารณาทางเลือกในการแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างมีเหตุผล

กระบวนการเรียนรู้เริ่มต้นด้วยการรับชมคลิปวิดีโอสั้นความยาวประมาณ 2-3 นาที ที่ถ่ายทอดเรื่องราวของนักศึกษาอาชีวศึกษาซึ่งกำลังฝึกงานในชุมชนอุตสาหกรรม และต้องเผชิญกับข้อมูลที่หลากหลายและขัดแย้งกันเกี่ยวกับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม คลิปวิดีโอดังกล่าวทำหน้าที่เป็น “จุดตั้งต้นของเรื่องเล่าโลกคดี” โดย ตั้งใจเว้นพื้นที่ของความคลุมเครือไว้ ไม่ให้คำตอบที่ชัดเจนในทันที เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนตั้งคำถาม วิเคราะห์สถานการณ์ และเริ่มต้นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมด้วยตนเอง

3.2 การกระจายเรื่องราวผ่านหลายสื่อ (Media platforms)

การเลือกใช้สื่อในการจัดการเรียนรู้ควรพิจารณาให้สอดคล้องกับทักษะการสื่อสารและการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่หลักสูตรมุ่งพัฒนา สื่อแต่ละประเภทจึงทำหน้าที่แตกต่างกันตามบทบาทของกระบวนการเรียนรู้ เช่น คลิปวิดีโอสั้นใช้เป็นสื่อเปิดประเด็นทางสังคมศึกษา การดูนิตยสารหรืออินโฟกราฟิกช่วยจัดระเบียบและสรุปข้อมูลสำคัญ ขณะที่เกมจำลอง

สถานการณ์เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ฝึกแก้ปัญหาทางสังคมผ่านการสวมบทบาทและการตัดสินใจในสถานการณ์ที่หลากหลาย ส่วนพื้นที่โซเชียลมีเดียเสมือนทำหน้าที่รองรับการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการมีปฏิสัมพันธ์กับเนื้อหาอย่างต่อเนื่อง

ภายหลังการรับชมคลิปวิดีโอ ผู้เรียนจะได้รับสื่อเสริมในรูปแบบอินโฟกราฟิกและการ์ตูนดิจิทัล ซึ่งนำเสนอข้อมูลเชิงโครงสร้างเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา อาทิ บทบาทของภาคอุตสาหกรรม กรอบกฎหมายด้านสิ่งแวดล้อม และมุมมองของชุมชนในพื้นที่ เมื่อผู้เรียนมีฐานข้อมูลเบื้องต้นแล้ว จึงเข้าสู่กิจกรรมเกมจำลองสถานการณ์ (ARG) ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนเลือกบทบาทและตัดสินใจบนข้อมูลที่แตกต่างกัน กระบวนการดังกล่าวช่วยให้ผู้เรียนได้ทดลองคิด วิเคราะห์ และประเมินผลกระทบของการตัดสินใจในบริบททางสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

3.3 การมีส่วนร่วมของผู้เรียน (Learner engagement)

การจัดกิจกรรมในลักษณะ “Breaking the fourth wall” เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้มีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับตัวละครหรือสถานการณ์ภายในเรื่องเล่า อันเป็นกระบวนการที่ช่วยฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาในบริบทที่ใกล้เคียงกับสถานการณ์จริง ตามกรอบสมรรถนะแกนกลางที่หลักสูตรให้ความสำคัญ ควบคู่ไปกับการจัดการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Collaborative learning) ซึ่งให้นักศึกษาแต่ละกลุ่มรับผิดชอบการสร้างสื่อในรูปแบบที่แตกต่างกัน แนวทางดังกล่าวเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการทำงานเป็นหมู่คณะ การสื่อสาร และการเคารพสิทธิและหน้าที่ของผู้อื่น ในกระบวนการทำงานร่วมกัน

ผู้เรียนแต่ละกลุ่มมีบทบาทรับผิดชอบการผลิตสื่อคนละประเภท เช่น กลุ่มหนึ่งสร้างคลิปวิดีโอเพื่อสะท้อนมุมมองของแรงงาน ขณะที่อีกกลุ่มออกแบบโพสต์บนสื่อสังคมออนไลน์เพื่อสื่อสารกับ “ชุมชนเสมือน” ภายในโลกของเรื่องเล่า ผู้สอนทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวก คอยชี้แนะกระบวนการเรียนรู้ และตั้งคำถามเชิงวิพากษ์เพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนพิจารณาประเด็นทางสังคมจากหลากหลายมุมมอง กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การเรียนรู้ก้าวพ้นจากการรับสารไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายและเป็นรูปธรรม

3.4 การเชื่อมโยงกับสมรรถนะพลเมืองดิจิทัล (Digital citizenship)

การเชื่อมโยงสมรรถนะพลเมืองดิจิทัลเข้ากับการออกแบบเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาที่ใช้การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดีย มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้สามารถนำทักษะที่จำเป็นไปปรับใช้ในการดำรงชีวิตในสังคมยุคดิจิทัลได้อย่างรอบด้าน กระบวนการเรียนรู้เริ่มจากการส่งเสริมการคิดเชิงวิพากษ์ ผ่านการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลข่าวสาร โดยเฉพาะการแยกแยะระหว่างข่าวจริงและข่าวปลอม ซึ่งสอดคล้องกับทักษะการใช้เหตุผลและการแก้ปัญหาที่หลักสูตรให้ความสำคัญ ควบคู่ไปกับการปลูกฝังการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบ เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักถึงผลกระทบของการเผยแพร่ข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง และเคารพสิทธิของผู้อื่นในพื้นที่ออนไลน์

กระบวนการดังกล่าวยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถในการสร้างสรรค์สื่อดิจิทัล ผ่านการผลิตเนื้อหาใหม่ในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น คลิปวิดีโอ อินโฟกราฟิก หรือบทความออนไลน์ ซึ่งช่วยเสริมสร้างความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และทักษะการสื่อสารในสังคมดิจิทัล ควบคู่กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางสังคม โดยเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับการออกแบบแคมเปญหรือกิจกรรมออนไลน์ที่สะท้อนปัญหาของชุมชนจริง กระบวนการเหล่านี้มีส่วนช่วยพัฒนาความตระหนักรู้ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ในบริบทของสังคมประชาธิปไตย

การจัดกิจกรรมสิ้นสุดลงด้วยกระบวนการสะท้อนคิดและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกลุ่ม ผู้เรียนต้องอธิบายเหตุผลของการตัดสินใจที่ตนเลือก ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลที่น่ามาใช้ และประเมินผลกระทบของการสื่อสารในโลกดิจิทัล กระบวนการทั้งหมดนี้สะท้อนเป้าหมายสำคัญของหลักสูตรอาชีวศึกษาในการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ควบคู่คุณธรรม มีทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีวิจารณญาณ และมีจิตสาธารณะต่อสังคมส่วนรวม

การประเมินผลของแนวทางนี้มุ่งเน้นการสะท้อนสมรรถนะดิจิทัลและการเรียนรู้สังคมศึกษาอย่างแท้จริง โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ทั้งการจัดทำ Portfolio ชำมสือ ที่รวบรวมผลงานจากสื่อต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นคลิปวิดีโอ อินโฟกราฟิก บทความ หรือโพสต์ในสื่อออนไลน์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความรู้ ความคิด และทักษะที่ผู้เรียนได้พัฒนา นอกจากนี้ ยังมีการประเมินด้วยเกณฑ์รูบรีค (Rubric) ที่เน้นทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และจริยธรรมดิจิทัล โดยคำนึงถึงความถูกต้อง และความน่าเชื่อถือของข้อมูล การวิเคราะห์ประเด็นทางสังคมอย่างมีเหตุผล และการเคารพสิทธิของผู้อื่นในโลกออนไลน์ รวมถึงการใช้วิธีการตรวจสอบโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) และการสะท้อนคิด (Reflection) ที่เปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ประเมินผลงานของตนเองเพื่อนร่วมชั้น และเขียนบันทึกสะท้อนความเข้าใจของตนเองเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน

จุดเด่นของแนวทางนี้คือการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่เสมือนจริงและใกล้ชิดโลกดิจิทัล สอดคล้องกับวิถีชีวิตของนักศึกษาอาชีวศึกษา อีกทั้งยังเชื่อมโยงเนื้อหาสังคมศึกษาเข้ากับประสบการณ์ร่วมสมัย ทำให้ผู้เรียนตระหนักถึงความสำคัญของวิชาในชีวิตจริง นอกจากนี้ยังช่วยพัฒนาผู้เรียนในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทักษะดิจิทัล และคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมกันอย่างสมดุล ตลอดจนเปลี่ยนห้องเรียนให้เป็นพื้นที่แห่งการสร้างสรรค์ การแลกเปลี่ยน และการมีส่วนร่วมทางสังคม โดยไม่จำกัดเพียงการท่องจำเชิงทฤษฎี แต่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือสร้างและมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

4. สมรรถนะเป้าหมายของพลเมืองดิจิทัลที่มุ่งเน้นความยั่งยืน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2567) ได้กล่าวว่า สมรรถนะเป้าหมายของพลเมืองดิจิทัลตามผลการวิจัย กรอบ Digital Intelligence Quotient (DQ) มุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถรอบด้านทั้งด้านเทคนิค การคิดเชิงวิเคราะห์ และทักษะทางสังคม อารมณ์ โดยครอบคลุม 3 ระดับ คือ การเป็นพลเมืองดิจิทัล (Digital citizenship) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีอย่างปลอดภัย รับผิดชอบ และมีจริยธรรม ความคิดสร้างสรรค์ทางดิจิทัล (Digital creativity) ที่พัฒนาความสามารถในการสร้างนวัตกรรมและเนื้อหาดิจิทัล และ ความสามารถในการแข่งขันทางดิจิทัล (Digital competitiveness) ที่เน้นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อการประกอบการและการสร้างผลกระทบเชิงบวก ต่อเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ยังมีการกำหนด 8 ด้านสมรรถนะหลัก ได้แก่ ตัวตนดิจิทัล การใช้งานดิจิทัล ความปลอดภัยดิจิทัล ความมั่นคงดิจิทัล ความฉลาดทางอารมณ์ดิจิทัล การสื่อสารดิจิทัล การรู้ดิจิทัล และสิทธิดิจิทัล รวมทั้ง 24 สมรรถนะย่อยที่สะท้อนถึงความรู้ ทักษะ ทักษะ และค่านิยมที่จำเป็น เป้าหมายสูงสุดคือ การสร้างผู้เรียนที่สามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณและสร้างสรรค์ ตระหนักถึงความรับผิดชอบต่อสังคม และมีศักยภาพในการปรับตัว แข่งขันในโลกดิจิทัลได้อย่างยั่งยืน

ดังนั้น ตัวชี้วัดและสมรรถนะที่นักศึกษาระดับอาชีวศึกษาควรได้รับ เพื่อสะท้อนความพร้อมของผู้เรียนทั้งในมิติ การใช้ชีวิต การเรียนรู้ และการทำงานในโลกยุคดิจิทัล โดยมุ่งเน้นให้ผู้เรียนก้าวข้ามจากการเป็นเพียงผู้ใช้ ไปสู่การเป็นผู้สร้างสรรค์ และเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมอย่างแท้จริง ดังนี้

4.1 การใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบ

การใช้สื่อดิจิทัลอย่างมีความรับผิดชอบ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีได้อย่างปลอดภัย ถูกต้อง และสร้างสรรค์ โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ตัวชี้วัดที่สำคัญประกอบด้วย การมีทักษะด้านความปลอดภัยดิจิทัล เช่น การปกป้องข้อมูลส่วนบุคคลและการรู้เท่าทันภัยคุกคามไซเบอร์ การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลก่อนนำไปใช้หรือเผยแพร่ การใช้สื่ออย่างมีความรับผิดชอบต่อสังคมโดยไม่สร้างความเสียหายแก่ผู้อื่น และการตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรดิจิทัลอย่างยั่งยืนเพื่อช่วยลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันสมรรถนะที่นักศึกษาอาชีวศึกษาควรได้รับการพัฒนา ได้แก่ การคิดเชิงวิพากษ์เพื่อวิเคราะห์และแยกแยะข้อมูลอย่างรอบด้าน การมีจริยธรรมดิจิทัลที่เคารพสิทธิและปฏิบัติตามกฎหมาย การสื่อสารอย่างรับผิดชอบด้วยเนื้อหาที่จริงและเหมาะสม และการสร้างสรรค์นวัตกรรมดิจิทัลที่สนับสนุนความหลากหลายและความยั่งยืน ซึ่งทั้งหมดนี้จะช่วยให้นักศึกษาอาชีวศึกษาสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีความหมายต่อการเรียนรู้ การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสมดุลและรับผิดชอบ

4.2 การคิดวิเคราะห์ข่าวสารและข้อมูลออนไลน์

การคิดวิเคราะห์ข่าวสารและข้อมูลออนไลน์เป็นทักษะสำคัญที่นักศึกษาอาชีวศึกษาควรได้รับ เนื่องจากโลกดิจิทัลเต็มไปด้วยข้อมูลจำนวนมากที่มีทั้งความถูกต้องและความบิดเบือน การฝึกให้นักศึกษามีวิจารณญาณต่อข่าวสารจึงช่วยให้สามารถแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความคิดเห็นหรือโฆษณาชวนเชื่อ รวมถึงตรวจสอบที่มาของข้อมูลและประเมินความน่าเชื่อถือได้อย่างมีระบบ ตัวชี้วัดที่สะท้อนการพัฒนาทักษะนี้ ได้แก่ ความสามารถในการตรวจสอบแหล่งข่าว การวิเคราะห์ข้อดีหรือผลประโยชน์แอบแฝงในสื่อ การอธิบายผลกระทบของข้อมูลต่อสังคม และการเลือกเผยแพร่เฉพาะข้อมูลที่ต้องการเหมาะสม สำหรับสมรรถนะที่นักศึกษาอาชีวศึกษาควรได้รับ คือสมรรถนะการคิดเชิงวิพากษ์เพื่อใช้ข้อมูลในการตัดสินใจอย่างมีเหตุผล สมรรถนะการรู้เท่าทันสื่อที่ช่วยให้เข้าใจว่าเนื้อหาออนไลน์สะท้อนอำนาจและผลประโยชน์บางอย่าง สมรรถนะการสื่อสารอย่างรับผิดชอบที่คำนึงถึงผลกระทบต่อส่วนรวม และสมรรถนะการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ตระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของตนเองในโลกออนไลน์ ทั้งหมดนี้จะทำให้นักศึกษาอาชีวศึกษาสามารถใช้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรอบคอบ มีความรับผิดชอบ และสร้างประโยชน์เชิงสร้างสรรค์ต่อสังคมได้อย่างแท้จริง

4.3 การสร้างสรรค์สื่อที่สะท้อนคุณค่าทางสังคม

การสร้างสรรค์สื่อที่สะท้อนคุณค่าทางสังคม ไม่เพียงแต่ช่วยพัฒนาทักษะทางวิชาชีพและความคิดสร้างสรรค์ แต่ยังเป็นการสร้างผลงานที่มีคุณค่าและส่งผลกระทบเชิงบวกต่อสังคม แนวคิดนี้มุ่งเน้นการใช้สื่อในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งดิจิทัลและศิลปะการแสดงออก เพื่อสะท้อนปัญหา ความหวัง และอัตลักษณ์ทางสังคม ทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ที่จะใช้ความคิดสร้างสรรค์อย่างมีความหมาย ตัวชี้วัดที่สำคัญ เช่น ความสามารถในการออกแบบสื่อที่ถ่ายทอดประเด็นสังคมอย่างชัดเจนและมีจริยธรรม การใช้สัญลักษณ์หรือเรื่องเล่าในการสื่อสารคุณค่าที่สร้างความเข้าใจร่วม และการประเมินผลกระทบของสื่อที่สร้างขึ้นต่อชุมชนหรือกลุ่มเป้าหมาย ส่วนสมรรถนะที่ควรได้รับ ได้แก่ สมรรถนะการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ที่สามารถใช้ศิลปะและสื่อดิจิทัลในการถ่ายทอดคุณค่าทางสังคม สมรรถนะการคิดเชิงออกแบบที่ทำให้นักศึกษาสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่ตอบโจทย์ความต้องการของสังคม สมรรถนะด้านความตระหนักทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยให้นักศึกษารู้จักเคารพและสะท้อนความหลากหลาย และสมรรถนะการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่รับผิดชอบต่อการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ดังนั้น การสร้างสรรค์สื่อที่สะท้อนคุณค่าทางสังคมจึงไม่เพียงพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ แต่ยังปลูกฝังความรับผิดชอบต่อสังคม และช่วยให้นักศึกษาอาชีวศึกษากลายเป็นผู้ผลิตสื่อที่มีคุณภาพและมีส่วนร่วมต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงบวกในสังคม

4.4 การมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะอย่างมีจริยธรรม

การมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะอย่างมีจริยธรรม เป็นทักษะสำคัญที่นักศึกษาอาชีวศึกษาควรได้รับเพื่อก้าวสู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและมีความรับผิดชอบต่อสังคม การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้มีได้หมายถึงเพียงการเข้าร่วมกิจกรรมอาสาสมัครหรือโครงการชุมชนเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการแสดงออกความคิดเห็นต่อปัญหาสังคมอย่างสุภาพ การเคารพในสิทธิและเสียงของผู้อื่น รวมถึงการใช้สื่อออนไลน์เพื่อการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ที่ไม่สร้างความแตกแยก ตัวชี้วัดที่สะท้อนถึงการพัฒนาศักยภาพด้านนี้ ได้แก่ การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชนหรือโครงการสาธารณะด้วยจิตสำนึกที่คำนึงถึงผลกระทบ การมีส่วนร่วมในกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ และการประเมินผลลัพธ์ของการกระทำที่มีต่อชุมชนและสังคม ส่วนสมรรถนะที่ควรได้รับการฝึกฝนคือ สมรรถนะด้านความรับผิดชอบต่อสังคมที่ช่วยให้ตระหนักถึงผลลัพธ์ของการกระทำ สมรรถนะด้านการคิดเชิงวิพากษ์ที่ช่วยให้สามารถวิเคราะห์และตรวจสอบปัญหาสาธารณะได้รอบด้าน สมรรถนะการสื่อสารเชิงจริยธรรมที่ช่วยให้ถ่ายทอดความคิดได้อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ และสมรรถนะการเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ใช้สื่อออนไลน์เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก สุดท้ายแล้วการบูรณาการแนวคิดนี้จะทำให้นักศึกษาอาชีวศึกษามีทั้งความรู้ ทักษะ และจิตสำนึกในการทำหน้าที่พลเมืองที่มีคุณภาพ สามารถเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างยั่งยืน

การจัดการเรียนรู้เชิงสมรรถนะตั้งอยู่บนการปรับมุมมองจากการมุ่งถ่ายทอดเนื้อหาไปสู่การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ได้จริง สมรรถนะของผู้เรียนเกิดจากการบูรณาการความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณลักษณะ ภายใต้บริบทที่มีความหมายต่อชีวิตและสังคม ผู้เรียนจึงควรได้รับโอกาสในการลงมือปฏิบัติ แก้ปัญหา สร้างผลงาน และสะท้อนคิดจากประสบการณ์ มากกว่าการเรียนรู้ผ่านการจดจำหรือการตอบคำถามเชิงทฤษฎี กรอบคิดสำคัญของการจัดการเรียนรู้ลักษณะนี้คือ การมองผู้เรียนเป็นเจ้าของการเรียนรู้ของตนเอง ให้ความสำคัญกับผลลัพธ์เชิงการปฏิบัติที่ตรวจสอบได้ และเชื่อมโยงการเรียนรู้เข้ากับบริบทจริงหรือสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับชีวิตประจำวัน กระบวนการเรียนรู้ควรออกแบบให้เปิดพื้นที่สำหรับการคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ และเลือกเส้นทางการเรียนรู้ตามศักยภาพและความสนใจของผู้เรียนในด้านการประเมินผล การประเมินเชิงสมรรถนะไม่ควรถูกมองเป็นเพียงเครื่องมือวัดผลปลายทาง หากเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การประเมินควรอาศัยการปฏิบัติจริงของผู้เรียน ใช้เกณฑ์อิงมาตรฐานและมุ่งให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อพัฒนามากกว่าการเปรียบเทียบหรือการตัดสินผ่านและไม่ผ่าน เครื่องมือการประเมินที่เหมาะสมจึงควรมีความหลากหลายและสะท้อนสมรรถนะอย่างเป็นองค์รวม เช่น ชิ้นงาน โครงงาน แฟ้มสะสมงาน การสะท้อนคิด และการประเมินตนเอง (ฉัตรชัย สุขุม และ ศิริวรรณ วนิชวัฒนารชัย, 2566) เมื่อการจัดการเรียนรู้และการประเมินถูกออกแบบให้สอดคล้องกัน ผู้เรียนจะไม่เพียงเข้าใจเนื้อหาแต่สามารถนำความรู้ไปใช้ แก้ปัญหา และพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาผู้เรียนตามแนวคิดการเรียนรู้เชิงสมรรถนะในบริบทการศึกษาร่วมสมัย

เมื่อพิจารณาผลการจัดการเรียนรู้ผ่านกรอบการเรียนรู้เชิงสมรรถนะจะเห็นได้ว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนมิได้จำกัดอยู่เพียงทักษะการใช้สื่อดิจิทัล หากยังสะท้อนศักยภาพของการพัฒนาอาชีวศึกษาในฐานะกลไกสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตามกรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2564) โดยเฉพาะเป้าหมายที่ 4, 8, 10 และ 16

การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่ได้เป็นเพียงแนวคิดเชิงนโยบายในระดับสากล หากแต่เป็นกรอบคิดที่สะท้อนทิศทางการพัฒนาสังคมในระยะยาว โดยให้ความสำคัญกับการตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบัน ควบคู่ไปกับการรักษาศักยภาพของคนรุ่นต่อไปไม่ให้ถูกลดทอน แก่นของแนวคิดดังกล่าวอยู่ที่การสร้างสมดุลระหว่างมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง เพื่อให้การเติบโตมิได้เกิดขึ้นบนความเหลื่อมล้ำหรือความเปราะบางของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เมื่อพิจารณาในบริบทของการอาชีวศึกษาจะเห็นได้ว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนไม่อาจถูกจำกัดความหมายไว้เพียงการผลิตกำลังคนเข้าสู่ตลาดแรงงาน หากแต่อาชีวศึกษาควรถูกมองในฐานะกลไกสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างโอกาสทางสังคม และลดความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ซึ่งสอดคล้องโดยตรงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหลายประการ โดยเฉพาะเป้าหมายด้านการศึกษาที่มีคุณภาพ งานที่มีคุณค่า การลดความเหลื่อมล้ำ และการสร้างสถาบันที่เข้มแข็ง ในมิติของการศึกษาที่มีคุณภาพและเท่าเทียม การยกระดับอาชีวศึกษาจำเป็นต้องเริ่มจากการพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนรู้ ให้ตอบโจทย์ผู้เรียนอย่างแท้จริง หลักสูตรควรตั้งอยู่บนฐานสมรรถนะที่เชื่อมโยงกับบริบทการทำงานจริง เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ และแก้ปัญหาจากสถานการณ์ใกล้เคียงตัวมากกว่าการเรียนรู้เชิงท่องจำหรือการฝึกทักษะซ้ำเชิงเทคนิค ขณะเดียวกันการพัฒนาศักยภาพครูให้สามารถออกแบบการเรียนรู้เชิงรุก ใช้สื่อดิจิทัลอย่างเหมาะสม และประเมินผลตามสมรรถนะอย่างรอบด้าน ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา ในมิติของงานที่มีคุณค่า และการเติบโตทางเศรษฐกิจ อาชีวศึกษาควรถูกปรับบทบาทจากการผลิตแรงงานต้นทุนต่ำ ไปสู่การพัฒนาากำลังคนที่มีทักษะ มีศักดิ์ศรี และสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจได้ การสร้างความร่วมมือกับสถานประกอบการ อย่างเป็นระบบ การจัดการเรียนรู้แบบทวิภาคี และการฝึกประสบการณ์วิชาชีพที่มีคุณภาพ จะช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้จากห้องเรียนสู่โลกการทำงานได้อย่างมีความหมาย ขณะเดียวกันอาชีวศึกษายังมีบทบาทสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำทั้งในเชิงโครงสร้างและเชิงวัฒนธรรม การสร้างระบบสนับสนุนผู้เรียนจากกลุ่มเปราะบาง การลดอุปสรรคด้านทรัพยากร และพื้นที่ รวมถึงการออกแบบเส้นทางการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองต่อเนื่อง จะช่วยให้อาชีวศึกษาไม่กลายเป็นทางเลือกที่ถูกจำกัดศักยภาพ นอกจากนี้ การจัดการอาชีวศึกษายังควรให้ความสำคัญกับการปลูกฝัง คุณค่าความเป็นพลเมือง ความรับผิดชอบ และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ผ่านบรรยากาศการเรียนรู้ที่โปร่งใส เปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม และเคารพความหลากหลาย เพื่อให้อาชีวศึกษาเป็นพื้นที่สร้างทั้งแรงงานคุณภาพและพลเมืองคุณภาพควบคู่กันไป

กล่าวโดยสรุป การยกระดับการเรียนการสอนระดับอาชีวศึกษาให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน มิใช่เพียงการปรับหลักสูตรหรือเพิ่มทักษะอาชีพ หากแต่เป็นการปรับมุมมองต่อบทบาทของการจัดการศึกษาระดับอาชีวศึกษา ในฐานะฐานรากของการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และวิถีประชาธิปไตยในระยะยาว หากสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ การพัฒนากำลังคนระดับอาชีวศึกษาจะกลายเป็นพลังทุนมนุษย์ที่สำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศอย่างแท้จริง

สรุป

การบูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียในการสอนสังคมศึกษาสำหรับนักศึกษาระดับอาชีวศึกษาไม่เพียงช่วยเพิ่มแรงจูงใจให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมกับการเรียนมากขึ้น แต่ยังเป็นกลไกสำคัญในการส่งเสริมสมรรถนะพลเมืองดิจิทัลที่จำเป็นต่อสังคมศตวรรษที่ 21 ทั้งด้านการคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อ การสื่อสารอย่างรับผิดชอบ การสร้างสรรค์สื่อที่สะท้อนคุณค่าทางสังคม และการมีส่วนร่วมในประเด็นสาธารณะอย่างมีจริยธรรม อย่างไรก็ตาม การรับมือกับข้อจำกัดดังกล่าวควรเริ่มจากการออกแบบการจัดการเรียนรู้แบบทรานส์มีเดียให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาเป็นสำคัญ การเลือกใช้สื่อดิจิทัลที่เข้าถึงได้ง่ายและมีต้นทุนต่ำ เช่น โทรศัพท์มือถือหรือแพลตฟอร์มออนไลน์พื้นฐานสามารถช่วยลดผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากรและเปิดโอกาสให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ได้มากขึ้น ควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของครูผ่านการอบรมเชิงปฏิบัติการที่มุ่งเน้นการออกแบบกิจกรรมข้ามสื่อในลักษณะที่เป็นขั้นตอนไม่ซับซ้อน และสอดคล้องกับภาระงานจริงในห้องเรียน ด้านการประเมินผลควรให้ความสำคัญกับการพัฒนากรอบการประเมินเชิงสมรรถนะที่มีความชัดเจนและยืดหยุ่น โดยอาศัยเครื่องมือที่หลากหลาย เช่น RUBRIC การประเมินกระบวนการเรียนรู้ และการสะท้อนคิดของผู้เรียน เพื่อให้สามารถสะท้อนผลลัพธ์การเรียนรู้ได้ทั้งในมิติของความรู้ ทักษะ และจริยธรรมดิจิทัล แนวทางดังกล่าวช่วยให้การบูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียสามารถนำไปใช้ได้จริง แม้อยู่ภายใต้ข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของบริบทอาชีวศึกษา และยังเอื้อต่อการพัฒนาการเรียนรู้ที่มีความหมายและยั่งยืนในระยะยาว

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่ใช้สื่อดิจิทัลในรูปแบบอื่น เช่น การเรียนรู้ผ่านสื่อมัลติมีเดีย การใช้วิดีโอ หรือการเรียนรู้แบบโครงงานที่อาศัยสื่อเพียงช่องทางเดียว จะเห็นได้ว่าการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียมีจุดเด่นที่แตกต่างอย่างชัดเจน ทรานส์มีเดียไม่ได้ทำหน้าที่เพียงการถ่ายทอดเนื้อหาหรือขยายกิจกรรมการเรียนรู้ หากแต่ทำหน้าที่สร้างระบบนิเวศของเรื่องเล่า ที่กระจายอยู่บนหลายแพลตฟอร์ม โดยสื่อแต่ละประเภทมีบทบาทเฉพาะในการเติมเต็มความหมายของเรื่องราวในมิติที่ต่างกัน ผู้เรียนจึงจำเป็นต้องใช้ทักษะการเชื่อมโยงข้อมูล การวิเคราะห์ และการตัดสินใจอย่างต่อเนื่องระหว่างการเดินทางข้ามสื่อ กระบวนการเรียนรู้ในลักษณะดังกล่าวเอื้อต่อการส่งเสริมสมรรถนะความเป็นพลเมืองดิจิทัลในระดับลึก ทั้งในด้านการรู้เท่าทันสื่อ การประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล และการสื่อสารอย่างมีจริยธรรม มากกว่าวิธีการที่มุ่งเน้นการรับรู้เนื้อหาหรือการผลิตชิ้นงานภายในกรอบเดียว ลักษณะเปิดของการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียยังเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้ร่วมสร้างความหมาย มากกว่าการเป็นผู้ปฏิบัติตามโจทย์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า แนวทางดังกล่าวตอบรับธรรมชาติของผู้เรียนอาชีวศึกษาที่ต้องการการเรียนรู้ซึ่งเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์ ความสนใจ และบริบทของโลกการทำงานจริง ด้วยเหตุนี้ การเลือกใช้การเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียจึงไม่ใช่เพียงทางเลือกด้านสื่อการสอน หากแต่เป็นกลยุทธ์เชิงการเรียนรู้ที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้สามารถรับมือกับความซับซ้อนของสังคมดิจิทัลได้อย่างรอบด้าน และเปิดพื้นที่ให้การเรียนรู้ก้าวพ้นกรอบของวิธีการที่ใช้สื่อเพียงรูปแบบเดียว

ในเชิงข้อเสนอแนะของการบันทึกภาคสนามเกี่ยวกับการสอนครูสังคมศึกษาในห้องเรียนระดับอาชีวศึกษานั้น เป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยให้ผู้สอนได้นำไปใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล หรือตั้งสมมติฐานเบื้องต้นในการพัฒนาการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสมรรถนะการเรียนรู้ของผู้เรียน ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่บันทึกได้สร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้สอนสามารถออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ในครั้งใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามเป้าประสงค์ของการจัดการศึกษา (ยาวลักษณ์ มีบุญมาก และคณะ, 2563) โดยในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้แบบปฏิบัติการที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง และการสร้างสื่อดิจิทัลแบบหลากหลาย ควบคู่ไปกับการสอนการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบและการตรวจสอบข่าวสาร

ผู้สอนควรบูรณาการการเล่าเรื่องแบบทรานส์มีเดียเข้าไปในโมดูลการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับทักษะอาชีพ พร้อมกำหนดเกณฑ์การประเมินที่ครอบคลุมทั้งด้านวิชาการ จริยธรรม และผลกระทบทางสังคม ส่วนผู้กำหนดนโยบายควรสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานดิจิทัลในสถานศึกษา พัฒนาทักษะดิจิทัลของครูอย่างเป็นระบบ และออกแบบมาตรการลดความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงเทคโนโลยี ข้อเสนอเหล่านี้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) โดยเฉพาะ SDG 4 การศึกษาที่มีคุณภาพ SDG 8 งานที่มีคุณค่าและการเติบโตทางเศรษฐกิจ SDG 10 การลดความเหลื่อมล้ำ และ SDG 16 สันติภาพ ความยุติธรรม และสถาบันที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนว่าการพัฒนาเครื่องมือการสอนสังคมศึกษาในรูปแบบนี้ไม่เพียงยกระดับคุณภาพการเรียนรู้สังคมศึกษาในห้องเรียนระดับอาชีวศึกษา แต่ยังสร้างพลเมืองดิจิทัลที่พร้อมขับเคลื่อนการเติบโตทางเศรษฐกิจของสังคมอนาคตอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กัญชลาภรณ์ ฑีปการ. (2568). การเรียนรู้กับ AI ในปี 2568: ครูไทยปรับตัวอย่างไรในยุค Generative AI. *ราชสีมาปริทัศน์*, 1(2), 1–10.
- ขจรพงษ์ พุ่มมรไกรภพ. (2562). MIAP กับการจัดการเรียนรู้ระดับอาชีวศึกษา. *วารสารวิจัยและนวัตกรรม สถาบันการอาชีวศึกษากรุงเทพมหานคร*, 2(2), 14–21.
- ฉัตรชัย สุขุม และศิริวรรณ วณิชฉนวนรชัย. (2566). การออกแบบการเรียนรู้ฐานสมรรถนะ: แนวคิด การออกแบบการเรียนรู้ การสอนและการประเมินผลการเรียนรู้. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา*, 15(1), 65–78.
- ชินีเพ็ญ มะลิสุวรรณ. (2568). การเรียนรู้ตามสภาพจริงของนักศึกษาหลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิตในการบูรณาการเรียนการสอนร่วมกับกองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์. *วารสารวิชาการ วิจัย และนวัตกรรม มสธ. (มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 5(1), 19–34.
- นิรันดร์ สมมติ, สุวิมล โพธิ์กลิ่น, และจิณณวัตร ปะโคทั้ง. (2564). อนาคตภาพการจัดการศึกษาอาชีวศึกษาในยุคดิจิทัล ของสถานศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 9(6), 2602–2615.
- นิรุตต์ บุตรแสนลี. (2565). การเปลี่ยนผ่านสู่ความเป็นดิจิทัลของสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา: การผลิตกำลังคนสมรรถนะสูงแห่งศตวรรษที่ 21. *วารสารวิจัยและนวัตกรรม สถาบันการอาชีวศึกษากรุงเทพมหานคร*, 5(1), B-L.
- ปรียศรี พรหมจินดา, ณชนก หล่อสมบุรณ์, และมัทมณี ศรีธรรมมา. (2567). อาชีวศึกษาสู่แรงงานสร้างสรรค์เพื่อนวัตกรรมฐานภูมิปัญญา. *วารสารสังคมพัฒนศาสตร์*, 7(2), 1–16.
- พูลศักดิ์ หอมสมบัติ และประยูร แสงใส. (2564). การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาในศตวรรษที่ 21. *วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์*, 6(3), 825–840.
- เยาวลักษณ์ มีบุญมาก, เพ็ญมาศ คำธนะ, ศรีณธร มังคะมณี, ลักณา บุญมี, จิรียา อินทนา, ปาริชาติ ญาตินิยม และลลิต ศิริทรัพย์จันท์. (2563). บันทึกภาคสนาม: เครื่องมือสำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารการพยาบาลและการศึกษา*, 13(3), 1–13.
- วรารณ ชนะจันทรตา และชรินทร์ มั่งคั่ง. (2565). นวัตกรรมการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดิจิทัล ของนักเรียนประถมศึกษาในสังคมวิถีใหม่. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 10(7), 2825–2838.

- ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2564). *SDG vocab #12 Education for Sustainable Development*. SDG Move. <https://www.sdgmove.com/2021/05/29/sdg-vocab-12-education-for-sustainable-development/>
- เสวตาภรณ์ ตั้งวันเจริญ, กิตติชัย สุธาสิโนบล, และรุ่งทิพา แยมรุ่ง. (2566). องค์ประกอบของสมรรถนะการเป็นพลเมืองดิจิทัลสำหรับนักศึกษาวิชาชีพครู. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม*, 13(1), 249-264.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). *แนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาทักษะความฉลาดทางดิจิทัลของผู้เรียนทุกช่วงวัย: กรณีศึกษาของต่างประเทศและประเทศไทย (ฉบับเข้าใจง่าย)*. เอส.บี.เค. การพิมพ์
- เสาวพา เวศกาวิ, ฤชดา ผ่องพิทยา, และจิรวัฒน์ กิติพิเชษฐศรี. (2566). การสร้างเสริมทักษะดิจิทัลของนักเรียนอาชีวศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอาชีวศึกษา. *วารสารครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา*, 17(1), 83-91.
- Crisolo, O. R., Camposano, S., & Rogayan, D. V. (2021). Relevance of social studies in the 21st century society: Students' perspectives. *International Journal of Didactical Studies*, 2(1), 1-15. <https://doi.org/10.33902/IJODS.2021169729>
- Dena, C. (2004). Current state of cross media storytelling: Preliminary observations for future design. *European Information Systems Technologies Event*, 15. 1-11
- Dudacek, O. (2015). Transmedia storytelling in education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 197, 694-696.
- Erol, H. (2021). Reflections on the 21st century skills into the curriculum of social studies course. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 9(2), 90-102. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.9n.2p.90>
- Fernández-Prados, J. S., Lozano-Díaz, A., & Ainz-Galende, A. (2021). Measuring digital citizenship: A comparative analysis. *Informatics*, 8(1), 1-13. <https://doi.org/10.3390/informatics8010018>
- International Society for Technology in Education. (2008). *The ISTE national educational technology standards and performance indicators for students*. ISTE.
- Javanshir, R., Carroll, B., & Millard, D. (2020). Structural patterns for transmedia storytelling. *PLOS One*, 15(1), 1-45. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0225910>
- Long, G. A. (2007). *Transmedia storytelling: Business, aesthetics and production at the Jim Henson Company* [Doctoral dissertation, Massachusetts Institute of Technology].
- OECD. (2021). *Development co-operation report 2021: Shaping a just digital transformation*. OECD Publishing.
- Ribble, M. & Bailey, G. (2007). *Digital citizenship in schools*. ISTE Roccanti, R., & Garland, K. (2015). 21st century narratives: Using transmedia storytelling in the language arts classroom. *Signal Journal*, 38(1), 16-20. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.11165.31206>

- Ryan, M. L. (2015). Transmedia storytelling: Industry buzzword or new narrative experience. *Storyworlds: A Journal of Narrative Studies*, 7(2), 1–19.
- Schiller, M. (2018). Transmedia storytelling. In I. Christie & A. van den Oever (Eds.), *Stories: Screen narrative in the digital era* (pp. 97–107). Amsterdam University Press.
- Teske, P. R. J., & Horstman, T. (2012). Transmedia in the classroom: Breaking the fourth wall. *Proceeding of the 16th International Academic MindTrek Conference*, 5–9.
- Tsou, W., Wang, W., & Tzeng, Y. (2006). Applying a multimedia storytelling website in foreign language learning. *Computers & Education*, 47(1), 17–28. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2004.08.013>
- UNESCO. (2023). *Digital citizenship in Asia-Pacific: Translating competencies for teacher innovation and student resilience*. UNESCO.

บทความวิชาการ (Academic articles)

การพัฒนาสังคมของไทยในศตวรรษที่ 21: ช่องว่างและทางออกเชิงนโยบาย Thailand's Social Development in the 21st Century: Gaps and Policy Pathway

สุรศักดิ์ วงศ์ษา^{1*}, วรเมธ ยอดบุญ²

Surasak Wongsas^{1*}, Worameta Yodboon²

¹ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จังหวัดลำปาง ประเทศไทย

Community Development Program, Faculty of Humanities and Social Sciences, Lampang Rajabhat University, Lampang, Thailand

² สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จังหวัดสกลนคร ประเทศไทย

Public Administration Program, Faculty of Liberal Arts and Management Sciences, Kasetsart University, Sakon Nakhon, Thailand

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): สุรศักดิ์ วงศ์ษา (Surasak Wongsas)

E-mail: surasak.wo@lpru.ac.th

Received: 25 ธันวาคม พ.ศ. 2568, Revised: 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2569, Accepted: 10 มีนาคม พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการฉบับนี้เป็นบทความแนวคิดโดยพยายามอธิบายความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมในประเทศไทย โดยได้รับอิทธิพลจากปัญญาโคเปนเฮเกนว่าด้วยการพัฒนาสังคม พ.ศ. 2538 เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ พ.ศ. 2543 และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2558 ผู้เขียนยังนำเสนอปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเหล่านั้น รวมถึงทางออกเชิงนโยบายที่เหมาะสม ผลลัพธ์จากการค้นคว้าจะช่วยชี้ให้เห็นความเข้าใจต่อการพัฒนาสังคมในทิศทางเดียวกันและส่งเสริมให้เกิดการนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ผู้เขียนอาศัยเอกสารเชิงทฤษฎีในลักษณะของรายงานวิจัยและบทความทางวิชาการจำนวน 37 เรื่องที่เป็นภาษาไทยและอังกฤษจากฐานข้อมูลออนไลน์เป็นหลัก และถูกสังเคราะห์ร่วมกับการตีความตามบริบทพบว่าการพัฒนาสังคมของประเทศไทยมีการสอดคล้องตามทิศทางของสังคมโลกและถูกทำให้เกิดการปฏิบัติได้ผ่านแผน 3 ระดับ ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (ระดับ 1) แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (ระดับ 2) และแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี (ระดับ 3) ต่อเนื่องกันไป อนึ่งบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมที่ผันผวนอย่างไม่หยุดนิ่ง ร่วมกับการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาสังคมครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2568 ที่ผ่านมานี้ได้มีการทบทวนความก้าวหน้าและแลกเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาสังคมที่เหมาะสม ดังนั้น แนวทางการพัฒนาสังคมของไทยมีทั้งหมด 9 ประเด็น ได้แก่ พัฒนาเศรษฐกิจภาคธุรกิจ SMEs สร้างหลักประกันความมั่นคงด้วยการกระจายผลประโยชน์ เพิ่มคุณภาพของทุนมนุษย์ทุกช่วงอายุ ยกระดับการทดแทนทรัพยากร สร้างระบบการบริหารจัดการภัยพิบัติบนฐานข้อมูล ปรับปรุงการบริหารงานภาครัฐให้มีศักยภาพสูง สนับสนุนบทบาทของคณะกรรมการระดับพื้นที่ ส่งเสริมวัฒนธรรมประชาธิปไตยแบบโปร่งใสและสำนึกรับผิดชอบร่วม และลดช่องว่างการบริการทางเทคโนโลยีดิจิทัล

คำสำคัญ: การพัฒนาสังคม, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ, ประเทศไทย, ศตวรรษที่ 21, นโยบายสังคม

Abstract

This academic article is a conceptual paper that attempts to explain social development concepts in Thailand, shaped by the Copenhagen Declaration on Social Development in 1995, the Millennium Development Goals in 2000, and the Sustainable Development Goals in 2015. The author also examines the challenges arising from these global development currents, and proposes appropriate policy directions for Thailand. These insights will help restore a shared vision for social development and encourage practical applications that are tailored to Thai society. The author draws upon 37 secondary sources-including research reports and academic articles from Thai and international publications, primarily retrieved from online databases-and synthesizes them within the broader contextual interpretation. The findings indicate that Thailand's social development trajectory aligns with global trends and is operationalized through a three-tiered framework: the 20-Year National Strategic Plan (Level 1), the Master Plans under the National Strategy and the National Economic and Social Development Plan (Level 2), and the Five-Year Government Administrative Plans (Level 3). Amid rapidly shifting economic, social, and political conditions, the Second World Summit for Social Development in 2025 revisited global progress and exchanged perspectives on appropriate social development pathways. Thus, the synthesis reveals at least nine key directions for Thailand's social development: strengthening the SME business sector, ensuring security through equitable distribution of benefits, enhancing human capital across all age groups, improving resource-replacement efficiency, establishing data-driven disaster management systems, upgrading public administration for greater effectiveness, empowering area-based committees, promoting a transparent and collectively accountable democratic culture, and narrowing the digital-technology access gap.

Keywords: Social Development, Sustainable Development Goals, Millennium Development Goals, Thailand, 21st Century, Social Policy

บทนำ

แนวความคิดการพัฒนาสังคมระดับนานาชาติปรากฏอย่างเป็นทางการเมื่อมีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาสังคม (World Summit for Social Development) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2538 ณ เมืองโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก โดยกำหนดให้มีปฏิญญาโคเปนเฮเกนว่าด้วยการพัฒนาสังคม (Copenhagen Declaration on Social Development) อันมีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาในหลายประเทศทั่วโลก ซึ่งองค์การสหประชาชาติและประเทศสมาชิกได้ดำเนินการตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมาอันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้านทั้งในทางก้าวหน้าและถดถอย จนกระทั่งในเวลาต่อมาได้มีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals: MDGs) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ตามลำดับ ทว่าผลของการนำแนวนโยบาย

ดังกล่าวไปปฏิบัติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบันก่อให้เกิดผลลัพธ์หลายด้านทั้งในทางที่สอดคล้องตามเป้าหมายที่วางไว้ และมากกว่านั้น โดยงานศึกษาของ United Nations (2024) พบว่า ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมาการพัฒนาสังคมเป็นไปในทางที่ “ดี” (เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนบางประเด็นบรรลุตามความคาดหวังที่กำหนดไว้) และ “ไม่ค่อยดี” (ความล้มเหลวในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่สามารถพัฒนาในเชิงก้าวหน้าได้) โดยเฉพาะในช่วง ปี พ.ศ. 2562-2567 ทั่วโลกได้เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ เช่น การระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ความผันผวนของสภาพภูมิอากาศและภัยพิบัติ ความขัดแย้งทางทหารที่เรื้อรัง ภาวะเงินเฟ้อและค่าครองชีพที่สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง เศรษฐกิจที่ชะลอตัวและเติบโตอย่างเชื่องช้า การสืบทอดอำนาจของรัฐบาลอนุรักษนิยมและชาตินิยม รวมถึงผลกระทบสะสมต่อหน่วยการพัฒนาในระดับฐานรากที่เป็นชุมชนท้องถิ่นในหลายมิติ

ในขณะที่ประเทศไทยจากการรายงานของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2564) พบว่า ในช่วงที่มีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ไปปฏิบัติเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) 4 ด้าน ได้แก่

1. ด้านเศรษฐกิจ โดยประเทศไทยติดกับดักประเทศรายได้ปานกลางยาวนานที่เกี่ยวข้องกับความเปราะบางของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ทั้งการพึ่งพาต่างประเทศในสัดส่วนที่สูง และศักยภาพในการแข่งขันลดลง โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2563 เศรษฐกิจไทยหดตัวลงร้อยละ 6.1 ของ GDP เมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ยของประเทศทั่วโลกอยู่ที่เพียงร้อยละ 3.5 ของ GDP ซึ่งหมายความว่าเศรษฐกิจไทยหดตัวสูงเกือบ 2 เท่า

2. ด้านสังคมและมนุษย์ โดยประเทศไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความยากจนข้ามรุ่น ในกลุ่มประชากรรายได้ต่ำสุดที่มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพียงร้อยละ 4.6 ต่อปี ซึ่งห่างจากเป้าหมายที่กำหนดไว้ร้อยละ 15 ต่อปี รวมถึงความเหลื่อมล้ำทางสังคม อันประกอบด้วยรายได้ ความมั่งคั่ง พื้นที่ การเข้าถึงบริการสาธารณะ การดำเนินธุรกิจระหว่างกิจการที่มีขนาดต่างกัน (พลวดี จันทโรกม, 2567) และการเข้าสู่สังคมสูงวัยแบบสมบูรณ์ โดยชี้ให้เห็นว่าปี พ.ศ. 2568 มีประชากรผู้สูงอายุกว่าร้อยละ 21.3 (13.8 ล้านคน) ซึ่งสวนทางกับกลุ่มประชากรอายุ 3-21 ปีที่ลดลงเหลือเพียงร้อยละ 20.66 (ประมาณ 715,000 คน) ที่จะเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2570

3. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยประเทศไทยประสบปัญหามลพิษทางอากาศที่เป็นฝุ่นละอองขนาดเล็กไม่เกิน 2.5 ไมครอน (PM 2.5) ในปริมาณเกินค่ามาตรฐานมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2555 จากเขตอุตสาหกรรมและชุมชนเมือง

4. ด้านการบริหารจัดการภาครัฐ พบว่า การพัฒนาประสิทธิภาพของรัฐไม่ดีขึ้น ซึ่งทำให้ธุรกิจเอกชนต้องสูญเสียโอกาสในการลงทุนประมาณ 133,816 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 0.8 ต่อปี (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564)

ผลกระทบที่เกิดจากความเชื่อมโยงของสาเหตุหลายด้านที่กล่าวมานี้ได้สร้างความกังวลต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาสังคมโดยรวม หากสถานการณ์เหล่านี้ยังคงดำเนินไปอย่างยืดยาวและรุนแรงอาจก่อให้เกิดปัญหาสังคมตามมา เช่น ความแตกแยก ความไม่มั่นคง ความแข่งขันเพื่อแย่งชิงทรัพยากร การแบ่งแยก และกีดกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ผลรวมสะสมของปัญหาและผลกระทบอาจทำลายผลลัพธ์ของการพัฒนาเชิงบวกที่ผ่านมา ซึ่งอาจทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่ภาวะถดถอยเร็วยิ่งขึ้น และที่สำคัญยิ่งกว่านี้ยังมีการประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาสังคม ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 4-6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568 ที่เมืองโดฮา ประเทศกาตาร์ โดยประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมดังกล่าว อันมีเป้าหมายเพื่อย้ำเตือนความสำคัญของการดำเนินการตามปฏิญญาโคเปนเฮเกนว่าด้วยการพัฒนาสังคมผ่านประเด็น “ประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอย่างครอบคลุมและยั่งยืน” (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2568) ซึ่งมีอิทธิพล

สำคัญและโน้มน้าวให้ผู้เขียนได้ทบทวนแนวความคิดและหลักการพัฒนาสังคมของประเทศไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา การค้นหาช่องว่างเพื่อแก้ไขปัญหาผ่านมาตรการเชิงนโยบายที่เหมาะสม เพื่อให้บรรลุตามทิศทางการพัฒนาของประเทศไทย ผ่านยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่สอดคล้องกับการพัฒนาระดับสากลด้วยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังไม่มีงานค้นคว้าเชิงเอกสารที่อธิบายแนวคิดเชิงนโยบายและการนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาสังคมผ่านแผน 3 ระดับในประเทศไทย ดังนั้นบทความแนวคิดฉบับนี้จึงมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก คือ การประมวลแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมของประเทศไทยร่วมกับการพัฒนาสังคมระดับสากลและมิติของการพัฒนาที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ประการที่สอง คือ การนำนโยบายการพัฒนาสังคมไปปฏิบัติผ่านแผน 3 ระดับของประเทศไทย และประการที่สาม คือ การให้ข้อเสนอเชิงนโยบายที่เหมาะสมสำหรับสังคมไทยให้บรรลุตามทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลลัพธ์จากการศึกษาจะช่วยทบทวนและรื้อฟื้นแนวคิดการพัฒนาสังคมให้เท่าทันกับเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และขยายพรมแดนความรู้เกี่ยวกับการนำไปปฏิบัติให้เหมาะสมกับบริบทสังคมไทยเพื่อให้การพัฒนาสังคมบรรลุผลในทิศทางที่ดีขึ้นต่อไป

เนื้อหา

1. กระบวนการประมวลเอกสาร

บทความทางวิชาการฉบับนี้อาศัยวิธีการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary study) จากสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ห้องสมุดบุญชู ตรีทอง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์ลำปาง และสื่อออนไลน์ที่น่าเชื่อถือ ได้แก่ ฐานข้อมูล Thai Digital Collection (TDC) Thai-Journal Citation Index (TCI) และ Scopus โดยใช้คำสำคัญ (Keyword) เพื่อสืบค้นเอกสาร คือ การพัฒนาสังคม (Social development) นโยบายสังคม (Social policy) และการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ผู้เขียนพบเอกสารที่เกี่ยวข้องจำนวน 211 ผลงานทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ จากนั้นจึงใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) จากเอกสารที่เป็นบทความวิจัย บทความทางวิชาการ และรายงานของหน่วยงาน จำนวน 37 เรื่อง ที่ถูกเผยแพร่ระหว่างปี พ.ศ. 2563-2568 เป็นหลัก โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความสัมพันธ์ร่วมกันหลายประเด็น ผู้เขียนได้อ่านทบทวนผลงานทั้งหมดและอาศัยการตีความตามบริบท (Contextual interpretation) ในประเด็นสำคัญตามจุดมุ่งหมายของบทความ ได้แก่ แนวความคิดที่เชื่อมโยงกันของการพัฒนาสังคมของประเทศไทยและต่างประเทศ การนำแนวความคิดเหล่านั้นไปปฏิบัติผ่านการวางแผน และทิศทางการเชิงนโยบายการพัฒนาสังคมของประเทศไทยที่สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลงในอนาคต และท้ายสุดผู้เขียนได้ทวนสอบเนื้อหาของบทความทั้งฉบับด้วยหลักการสามเส้า (Triangulation) ที่สอดคล้องกันใน 3 แง่มุม ได้แก่ 1) ผู้ทรงคุณวุฒิ (Reviewer) ที่เป็นอาจารย์ประจำจากหลายสถาบัน (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา และคณะศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์) เพื่อสอบทานความสอดคล้องตรงกัน 2) วิทยาการ โดยอาศัยหลักบูรณาการ (Integration) ที่มาจากพื้นฐานหลายสาขาในการสังเคราะห์และนำเสนอข้อมูล และ 3) ทฤษฎี (Theory) โดยอาศัยรากฐานทางทฤษฎีและแนวคิดเพื่อทำความเข้าใจหลักการพัฒนาสังคมที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ผลของการตรวจสอบสามเส้าจะช่วยสร้างความน่าเชื่อถือ ความถูกต้อง และความเที่ยงตรงในแต่ละประเด็นอย่างสมดุล

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

มอ้งค์การสหประชาชาติจะเป็นองค์การหนึ่งในการนิยามความหมายของการพัฒนาสังคม และถูกนำไปปฏิบัติผ่านโครงการที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก โดยระบุว่า “การพัฒนาสังคม หมายถึง การสร้างสังคมให้เกิดความยั่งยืน ด้วยการสนับสนุนให้ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบางมีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล การเพิ่มพูนความเป็นอยู่ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจของตนเองให้ดีขึ้น ตลอดจนถึงการมีสิทธิที่พึงปรารถนาของการเป็นมนุษย์ในสังคม ดังนั้น เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาจึงมุ่งสร้างสันติภาพ ความเจริญรุ่งเรือง และการพัฒนาสำหรับทุกกลุ่มในปัจจุบันและอนาคตไปพร้อมกัน” (Department of Economic and Social Affairs, 2002) อย่างไรก็ตามหลายประเทศทั่วโลกอาจเกิดความสงสัยว่าการพัฒนาสังคมเนื้อแท้แล้วหมายถึงอะไร เช่น ประเทศไทยในอดีตตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 (พ.ศ. 2504-2539) เน้นความมั่นคงทางเศรษฐกิจเป็นหลัก กระทั่งกระบวนการพัฒนาสังคมได้เปลี่ยนมาให้ความสำคัญกับการพัฒนามนุษย์ในแผนฉบับที่ 8-13 (พ.ศ. 2540-2570) เป็นต้นมา นั้นหมายความว่าแนวคิดการพัฒนาสังคมและทิศทางการนำไปปฏิบัติมีความแตกต่างหลากหลายมาก รวมถึงการระบุความหมายของการพัฒนาแบบกว้าง ๆ อาจทำให้เกิดความคลุมเครือจนนำไปสู่การนิยามการพัฒนาสังคมตามทัศนะของตนเอง แม้จะมีประโยชน์ในแง่ของความยืดหยุ่นและการสร้างสถานะของการนิยามให้สามารถนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้จะเป็นผลดีก็ตาม ทว่างานเขียนของ Pawar (2024) ให้ความเห็นว่า การเคารพวิธีการแปลความหมายดังกล่าวเป็นกระบวนการสำคัญตามหลักการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย แต่การทบทวนความหมายของการพัฒนาสังคม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ความสับสน และการนำไปปฏิบัติที่ไม่เหมาะสม อาจเป็นประโยชน์ในการสร้างจุดร่วมเพื่อให้เราไปสู่ผลลัพธ์ของการพัฒนาสังคมร่วมกันให้ได้

การประมวลเอกสารให้ผลลัพธ์เพื่อทำความเข้าใจนิยามของการพัฒนาสังคมอาจแบ่งออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ ค่านิยมและเป้าหมาย การวางแผนเชิงบูรณาการ การสร้างขีดศักยภาพทุกระดับ และการนำไปปฏิบัติทุกภาคส่วน (Gore, 1973; Paiva, 1977; Pawar, 2024) โดยมีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก คือ ค่านิยมและเป้าหมาย (Values and goals) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญทางความคิดและจิตวิญญาณของการพัฒนาสังคม เช่น คักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคและเท่าเทียม การพึงพอย่างสมานฉันท์ ความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์ การไม่เลือกปฏิบัติ การมีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย ความเป็นมนุษย์นิยม ความสามารถในการพัฒนาตนเอง การเข้าถึงข้อมูลอย่างโปร่งใสและตรวจสอบได้ (Midgley, 1995) ค่านิยมเหล่านี้มิใช่เป็นเพียงหลักทางสากลเท่านั้น ในขณะที่ประเทศไทยยังยึดมั่นหลักการว่าด้วยการพัฒนาสังคมที่สอดคล้องและส่งเสริมหลักการสากลไปพร้อมกัน ซึ่งเห็นได้จากยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ที่ระบุผ่านค่านิยมหลักอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ ความมั่นคง ความมั่งคั่ง และความยั่งยืน โดยมีเป้าหมายร่วมกัน เพื่อความอยู่ดีมีสุขของคนและสังคมไทย การสร้างความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การขจัดความเหลื่อมล้ำทางสังคม การสร้างความหลากหลายและคุณภาพที่ดีของสิ่งแวดล้อม รวมถึงการบริหารงานภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ

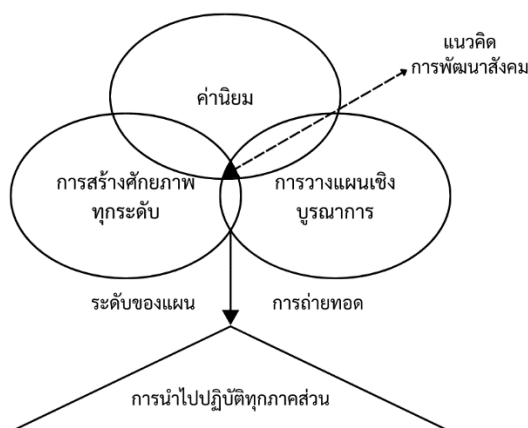
ประการที่สอง คือ การวางแผนเชิงบูรณาการ (Integrative planning) เนื่องด้วยการพัฒนาสังคมเกิดจากแนวความคิดหลายมิติที่เชื่อมโยงกัน ทั้งสิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพ และเทคโนโลยีดิจิทัล อีกทั้งการถ่ายทอดค่านิยมเหล่านั้นไปสู่การกระทำได้มีความจำเป็นต้องออกแบบนโยบาย แผน แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้ดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้การพัฒนาสังคมเกิดผลลัพธ์เชิงรูปธรรมได้ ดังเช่น งานศึกษาของ พรสุดา ฤทธิธาดา

และ สมพันธ์ เตชะอธิก (2565) พบว่า มีการออกแบบแนวทางการพัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุในพื้นที่ ตำบลนาจารย์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งประกอบด้วยมิติ 5 ด้าน ได้แก่ 1) เศรษฐกิจ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีรายได้ไม่ต่ำกว่าเกณฑ์ ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน และการเข้าถึงบริการของรัฐได้อย่างทั่วถึง 2) ความมั่นคงทางอาหาร ผู้สูงอายุมีการผลิตอาหารเองได้ และต่อเนื่อง 3) สุขภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุเข้าถึงบริการรักษาโรคไม่ติดต่อเรื้อรัง (NCDs) และป้องกันอุบัติเหตุในครัวเรือน 4) การเรียนรู้ตลอดชีวิต ตามศักยภาพของตนเอง ร่วมกับการสนับสนุนของครอบครัวและชุมชน และ 5) การเข้าถึงน้ำ สำหรับการอุปโภคและบริโภคตามหลักสุขาภิบาล อนึ่งความสำเร็จของการวางแผนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังต้องการการออกแบบแผนที่ชัดเจน ความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวก การสนับสนุนงบประมาณ ที่เพียงพอ การสานเสวนาพบปะหารืออย่างต่อเนื่อง และการยึดมั่นในค่านิยมของการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง

ประการที่สาม คือ การสร้างศักยภาพทุกระดับ (Capacity building) ความสำคัญของการพัฒนาสังคม เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงได้ยากจากการเพิ่มความสามารถระดับบุคคลไปจนถึงระดับโครงสร้าง เช่น บุคคล ครอบครัว ชุมชน และ สถาบันทางสังคม การเปลี่ยนแปลงและการสร้างสิ่งใหม่ในแต่ละระดับของการพัฒนาเหล่านี้ย่อมต้องอาศัยกระบวนการ ที่แตกต่างกันไป ทั้งแบบค่อยเป็นค่อยไป (Incremental) แบบก้าวกระโดด (Exponential) และแบบพลิกโฉม (Disruptive) นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาเชิงรุกและเชิงตั้งรับเช่นกัน (Todaro, 1997) งานเขียนของ กฤติยา อนุวงศ์ และ สุรสิทธิ์ วัชรจิร (2560) เสนอไว้อย่างชัดเจนว่า การพัฒนาสังคมไทยให้มีคุณภาพต้องมีการนำหลักคิดที่ว่าด้วยปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ทุกกลุ่มอาชีพและทุกระดับ อีกทั้งปรัชญาดังกล่าวยังถูกระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 9-13 (พ.ศ. 2545-2570) เพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ต่อการพัฒนาตนเอง โดยการรู้จักตนเอง การค้นหาสิ่งที่ขาดและนำไปปรับปรุงแก้ไขให้เกิดผลดี การมีเหตุมีผล โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของตนเองเป็นที่ตั้ง นั่นคือ ไม่ยึดแนวทางของคู่แข่งหรือเป้าหมายของบุคคลอื่นมาปฏิบัติซึ่งไม่สอดคล้อง กับตนเอง การมีภูมิคุ้มกันจากความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นได้ในกระบวนการพัฒนา อนึ่งการพัฒนาดังแต่ระดับฐานรากไปจนถึง โครงสร้างต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการมีความรู้และคุณธรรมจึงเป็นหนทางที่เข้าถึงความยั่งยืนได้ นอกจากนี้การสร้าง ขีดความสามารถให้ทุกระดับของสังคมสามารถปฏิบัติได้อย่างเป็นกลไกแห่งความสำเร็จของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่ แนวคิดที่เลื่อนลอยแต่เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจริง (วรรณภา ทองแดง, 2561)

ประการที่สี่ คือ การนำไปปฏิบัติทุกภาคส่วน (Implementation) นโยบายและโครงการการพัฒนาสังคมในระดับสากล ระดับชาติ และระดับท้องถิ่นต้องได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่กล่าวว่าการพัฒนาสังคม ต้องเน้นย้ำถึงการปฏิบัติที่ระดับบุคคลและชุมชนเป็นฐาน ดังจะพบว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2545) จนถึงปัจจุบันตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ก็ยังระบุอย่างชัดเจนถึงความสำคัญของการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง (People-centered development) โดยมุ่งสร้างคนเก่ง คนดี และมีคุณภาพ คนไทยต้องมีความพร้อมด้านกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้าน มีจิตสาธารณะ รับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศ มีทักษะที่จำเป็น ในศตวรรษที่ 21 ตามความถนัดของตนเอง ดังนั้นการอาศัยคนเป็นศูนย์กลางในการนำหลักคิดที่ว่าด้วยการพัฒนาสังคมไปปฏิบัติ จะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วม ความเข้าใจ และการยอมรับของบุคคลในฐานะผู้มีส่วนได้เสียในโครงการเหล่านั้น งานเขียนของ อธิระพงษ์ ทศวัฒน์ (2567) อธิบายว่า การพัฒนาศักยภาพคนไทยถือเป็นจุดเปลี่ยนในการดำเนินนโยบาย หากบุคคลมีสมรรถนะ และค่านิยมร่วมที่พึงประสงค์ตามศักยภาพที่ทุกคนมีจะช่วยให้ยอมรับกับการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ อย่างมาก โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำผ่านการพัฒนามนุษย์ให้พ้นจากกับดักความยากจนจะต้องเกิดการมีส่วนร่วม

จากทุกกลุ่มคนที่ปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน โดยมีใช้เพียงหน่วยงานรัฐเท่านั้น แต่รวมถึงภาคเอกชน และภาคประชาสังคม เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีพัฒนาการอย่างมีคุณภาพจึงจะประสบความสำเร็จ

ภาพที่ 1 กรอบความคิดของการพัฒนาสังคม

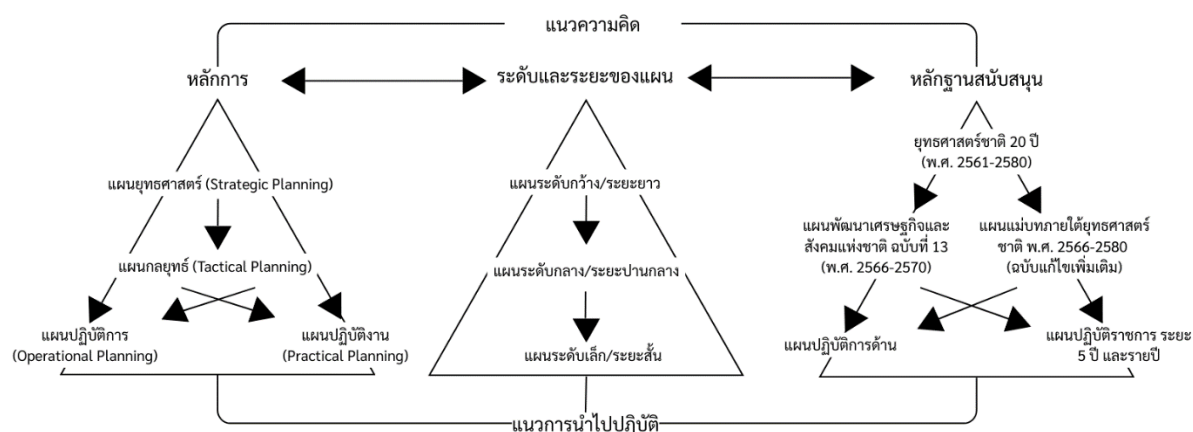
หมายเหตุ. พัฒนาโดย สรุศักดิ์ วงศ์ษา และ วรเมธ ยอดขุน (2569)

จากภาพที่ 1 จะเห็นได้ว่าขอบข่ายของนิยามการพัฒนาสังคมเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ 4 ด้าน ได้แก่ ค่านิยม การวางแผนเชิงบูรณาการ การสร้างศักยภาพทุกระดับ และการนำไปปฏิบัติทุกภาคส่วน เป็นที่น่าสังเกตว่าความคิดข้างต้น มิได้เป็นเพียงทฤษฎีเท่านั้น แต่มีหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงให้เห็นถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในสาขาอื่น นอกเหนือจาก ด้านสังคมศาสตร์ เช่น เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (MDGs) และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ลำดับที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่อง ครอบคลุม และยั่งยืน การจ้างงานเต็มที่มีผลผลิตภาพ และการสร้างงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน และลำดับที่ 17 เสริมความเข้มแข็งและฟื้นฟูสภาพหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลก สำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนเผยให้เห็นมิติของการพัฒนาสังคมที่หลากหลาย และช่วยยกระดับความก้าวหน้าในเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกัน งานเขียนของ Todaro (1997) ยังเสริมว่า แนวคิดของ Oxford Multidimensional Poverty ที่ใช้วัดความยากจนว่า การแก้ไขปัญหาไม่ใช่เพียงการส่งเสริมการมีรายได้เท่านั้น แต่ยังครอบคลุมกับการช่วยเหลือการศึกษา สุขภาพ และมาตรฐาน การดำรงชีวิตด้วย ยิ่งกว่านั้นปัจจุบันพบว่า ภาคเอกชนมีบทบาทขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น (ธนพล ศิริธรรณชัย, 2563) เช่นเดียวกันกับทัศนะของ WHO (2025) พบว่า มีการประยุกต์ใช้แนวคิดการพัฒนาสังคมกับ โครงการด้านสุขภาพ โดยปัจจัยทางสังคมเป็นเงื่อนไขของการมีสุขภาพที่ดี ดังนั้นไม่ว่าการพัฒนาสังคมจะปรากฏ ผ่านปฏิญญาโคเปนเฮเกน เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ต่างหลีกเลี่ยงได้ยากที่จะพูดถึง ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้น และยังคงย้ำได้ชัดเจนถึงการแปลมาเป็นแผนปฏิบัติราชการ ระยะ 5 ปี ของหน่วยงานในประเทศไทยที่ขับเคลื่อนแนวคิดเหล่านั้น ซึ่งจะได้นำกล่าวถึงรายละเอียดในส่วนถัดไป

3. แนวทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาสังคม

แนวคิดว่าการพัฒนาสังคมถูกนำมาปฏิบัติในประเทศไทยอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรเมื่อมีการจัดทำแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2507) โดยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดของนักพัฒนาการเศรษฐกิจที่กระตุ้น ให้มีการขยายตัวของธุรกิจในระดับสูง การขยายโครงสร้างพื้นฐานให้มีศักยภาพเพียงพอต่อระบบเศรษฐกิจที่อยู่ระหว่าง การพัฒนา เช่น ระบบคมนาคมขนส่ง เชื้อเพลิงเพื่อการชลประทาน พลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการ ฯลฯ แผนดังกล่าวถูกมอบให้

นำไปปฏิบัติตามมติคณะรัฐมนตรี โดยกระทรวง ทบวง กรมได้จัดทำแผนบริหารราชการให้สอดคล้องกัน โดยใช้ระยะเวลา 4 ปี เทียบเท่ากับวาระการบริหารของคณะรัฐมนตรี จนกระทั่งประเทศไทยได้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 (ฉบับล่าสุด) ซึ่งเป็นช่วงที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้นำไปปฏิบัติมาแล้วกว่าครึ่งศตวรรษ (56 ปี) โดยมาตรา 64 ภายใต้แนวนโยบายของรัฐได้กำหนดว่า “รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเป็นเป้าหมายการพัฒนาประเทศ อย่างยั่งยืนตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ และกรอบงบประมาณรายจ่ายประจำปีให้สอดคล้อง และบูรณาการกัน” รัฐบาลสมัยพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา จึงกำหนดให้มียุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) โดยมีกรอบระยะเวลานาน 20 ปี ยุทธศาสตร์ชาติจึงถือเป็นปฐมบทของแผนเริ่มต้น (แผนระดับที่ 1) ปัจจุบันยุทธศาสตร์ชาติ เป็นกรอบคิดในการพัฒนาสังคมระยะยาวที่ครอบคลุมด้านความมั่นคง เศรษฐกิจ มนุษย์ สังคม สิ่งแวดล้อม และการจัดการ ภาครัฐ (6 ยุทธศาสตร์สำคัญ) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ (Strategic planning) ที่มีพันธกิจ วิสัยทัศน์ และเป้าหมายระยะยาวของประเทศในประเด็นสำคัญภาพรวมทุกด้าน (Midgley, 1995)

ภาพที่ 2 แนวความคิดและการนำหลักการจัดทำแผน 3 ระดับไปปฏิบัติ

หมายเหตุ. พัฒนาโดย สุรศักดิ์ วงศ์ชา และ วรเมธ ยอดขุน (2569)

กลไกสำคัญในการแปลงยุทธศาสตร์ชาติไปสู่การปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นจะอาศัยแผนแม่บท ภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติที่กำหนดประเด็นการพัฒนา โดยบูรณาการและเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์ชาติในส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งหมด 23 ประเด็น และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ระบุทิศทางการพัฒนาประเทศในระยะ 5 ปี ของแผนยุทธศาสตร์ชาติ โดยคำนึงถึงพลวัตและเงื่อนไขการพัฒนาที่ประเทศเผชิญอยู่ (แผนระดับที่ 2) ซึ่งมีหน้าที่ถ่ายทอด เป้าหมายระดับชาติระยะยาวไปสู่ระดับรัฐบาล (ตามวาระ) แผนระดับนี้จะให้ความสำคัญกับการสร้างความเชื่อมโยงระหว่าง ประเด็นหลัก ประเด็นรอง และประเด็นร่วม ให้เกิดผลลัพธ์ในทิศทางเดียวกัน (ภาพที่ 2) อีกทั้งยังมีข้อเสนอแนะ (Information) ที่ผ่านการวิเคราะห์และกลั่นกรองให้กลายเป็นเครื่องมือประกอบการตัดสินใจให้รัฐบาลและหน่วยงานรัฐนำไปเป็น แนวนโยบายเบื้องต้นได้ ซึ่งแผนระดับที่ 2 นี้ยังหมายรวมถึงแผนการปฏิรูปประเทศ นโยบายและแผนระดับชาติว่าด้วย ความมั่นคงแห่งชาติด้วยเช่นกัน ในทัศนะของผู้เขียนเห็นว่า แผนระดับนี้จะช่วยสร้างความเชื่อมโยงระหว่างภารกิจของชาติ ระยะยาวกับเป้าหมายระยะสั้นของหน่วยงานรัฐ ซึ่งหมายถึงแผนที่คั่นกลางระหว่างแผนระดับที่ 1 และแผนระดับที่ 3 นั่นเอง ในทำนองที่สอดคล้องกับงานเขียนของ Pawar (2024) ยังสนับสนุนว่า แผนระดับกลางเสมือนเป็นการเปลี่ยนยุทธศาสตร์

ให้เป็นการปฏิบัติ โดยกลยุทธ์จะถูกใช้เพื่อสื่อความหมายในฐานะที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างวิสัยทัศน์กับการทำงานประจำวัน (Routine) ซึ่งยังต้องการการแปลงเป็นเป้าหมายระดับหน่วยปฏิบัติการ การประสานงาน และการจัดสรรทรัพยากรจึงจะนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมได้

แผนจะสามารถนำไปปฏิบัติได้จำเป็นต้องมีหน่วยงานรองรับกับภารกิจเหล่านั้น กล่าวคือ แผนปฏิบัติการที่ระบุการดำเนินงานภายใต้แผนงาน โครงการ และกิจกรรมจะเกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อผนวกการเข้ากับการกิจของหน่วยงาน (แผนระดับที่ 3) ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของ Midgley (1995) ที่ระบุว่า แผนปฏิบัติการ (Operational plan) อาจเรียกได้ว่าเป็นแผนปฏิบัติงานของหน่วยงานหรือองค์การ ซึ่งเกิดจากพื้นฐานการทำงานประจำวัน มีระยะเวลาสั้น (ไม่เกิน 5 ปี หรือ รายปี) แผนปฏิบัติการมักกำหนดเป้าหมายว่าในแต่ละปีหรือช่วงเวลาหนึ่งจะเกิดผลลัพธ์เชิงรูปธรรมด้านใดบ้าง มีการกำหนดทรัพยากรในการดำเนินงานที่ชัดเจน เช่น งบประมาณในแต่ละกิจกรรม หน่วยงานที่รับผิดชอบในการปฏิบัติ และพื้นที่เป้าหมาย ดังตัวอย่างในประเทศไทยพบว่า กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้จัดทำแผนปฏิบัตินโยบายระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566-2570) ภายใต้วิสัยทัศน์ว่า “กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงสวัสดิการ พัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง บนพื้นฐานการมีส่วนร่วม” ซึ่งประกอบด้วยขอบเขตงาน 3 ด้านที่ได้รับงบประมาณแผ่นดินทั้งหมด 6,185,168,280 บาท ได้แก่ 1) การพัฒนาระบบสวัสดิการยกระดับคุณภาพชีวิต กลุ่มเป้าหมาย และสังคมอย่างยั่งยืน 2) การเสริมพลังภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมและการจัดสวัสดิการ และ 3) การพัฒนาบริการและประสิทธิภาพการบริหารจัดการองค์กร อย่างไรก็ตามประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการปฏิบัติจะถูกประเมินอย่างต่อเนื่องเพื่อจัดทำเป็นสารสนเทศป้อนกลับ (Feedback) ในการจัดทำแผนในระดับเดียวกันและแผนระดับที่สูงกว่าครั้งต่อไป อย่างไรก็ตามความท้าทายในการนำแผนไปปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลคลาดเคลื่อนจากเป้าหมายจะต้องให้ความสนใจกับการป้องกันอุปสรรคเหล่านี้ ได้แก่ งบประมาณจำกัดโดยเฉพาะนโยบายที่มีโครงการจำนวนมาก บุคลากรขาดความเชี่ยวชาญ และต่อต้านการเปลี่ยนแปลง โครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีไม่เอื้ออำนวยโดยเฉพาะพื้นที่ชนบทซึ่งมีผลต่อการประสานงานล่าช้าและไม่ทั่วถึง (สุรศักดิ์ วงศ์ชา และ สุวิชา เป้าอารีย์, 2567)

4. ช่องว่างและทางออกในการพัฒนาสังคมไทย

การประมวลความเข้าใจเกี่ยวกับนิยามของการพัฒนาสังคมจากบริบทภายในประเทศไทยร่วมกับบริบทของสากลผ่านมุมมองเชิงวิชาการ นโยบายศาสตร์ และการปฏิบัติ สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาสังคมมีขอบเขตกว้างขวาง หลากหลายตามบริบท บางประเด็นเกิดขึ้นใหม่ตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม ในขณะที่บางประเด็นถูกทบทวนหรือฟื้นฟู ทั้งนี้ประเด็นปัญหาของการพัฒนาสังคมมีทั้งหมด 9 ประการ โดยพิจารณาจากความสำคัญ จำเป็น และเร่งด่วนที่ควรทางออกได้แก่

4.1 ด้านเศรษฐกิจ แม้ประเทศไทยจะมีการลงทุนเพื่อพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การศึกษา การฝึกอบรม ตลาดการเงินและการคลัง และเทคโนโลยีสารสนเทศอย่างต่อเนื่อง ทว่าปัญหาสำคัญ คือ ประเทศไทยยังอยู่ในวังวนของประเทศรายได้ปานกลางเรื้อรัง เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกประเทศ เช่น การพึ่งพาต่างประเทศ (เงินลงทุน เทคโนโลยี ตลาดส่งออก) ในขณะที่อำนาจการต่อรองของประเทศไทยยังมีน้อย โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมที่ขยายตัวเพียงร้อยละ 2.1 ต่อปีของ GDP และลดลงอย่างมากในช่วงการแพร่ระบาดโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่พบว่า เศรษฐกิจของประเทศไทยหดตัวลงกว่าร้อยละ 6.1 ของ GDP ส่วนหนึ่งมีความเชื่อมโยงกับแรงงานภาคผลิตที่เป็นคนหนุ่มสาวลดลง งานศึกษาของ WHO (2025) จึงให้ความสำคัญกับ

การสร้างความปลอดภัยทางเศรษฐกิจจากความเข้มแข็งของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) โดยเสนอว่าระบบเศรษฐกิจจะมีความสามารถในการแข่งขันระดับมหภาคได้จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตให้เป็นนวัตกรรม การสร้างคุณค่าให้แก่สินค้า การบริการแบบเบ็ดเสร็จและครบวงจร รวมถึงความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีการผลิตไปพร้อมกัน ซึ่งจะส่งผลต่อความได้เปรียบในการแข่งขันกับธุรกิจขนาดใหญ่และยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับของชุมชนได้อย่างมั่นคง

4.2 ด้านสังคม โดยพบประเด็นปัญหาเกี่ยวกับความยากจนข้ามรุ่นในหลายด้าน เช่น รายได้ พื้นที่ บริการสาธารณะ และการประกอบธุรกิจ ซึ่งประเทศไทยมีรายได้เฉลี่ยต่อหัวเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 4.6 ต่อปี โดยต่ำกว่าค่าเป้าหมายที่กำหนดไว้กว่าร้อยละ 15 ต่อปี ในขณะที่พื้นที่ชนบทซึ่งมีระบบบริการสาธารณะที่ไม่ครอบคลุมและกิจกรรมทางเศรษฐกิจน้อยก็ยิ่งเชื่อมโยงไปถึงการกระจายผลประโยชน์ที่ไม่ทั่วถึง ซึ่งสวนทางกับรายได้ประชาชาติ (Gross Domestic Product: GDP) ที่เพิ่มขึ้นแต่ไม่เกิดความเท่าเทียมทางสังคม จากผลการค้นคว้าของ ฐานิดา บุญวรรณ (2566) ระบุว่า ความยากจนสามารถดำรงอยู่ในช่วงเวลาหนึ่งและสามารถส่งต่อข้ามรุ่นไปยังอนาคตได้ ยิ่งทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น เมื่อคนเหล่านี้อยู่ในระหว่างการรอคอยนโยบายเชิงพัฒนาซึ่งจะช่วยให้เป็นกำแพงป้องกันการส่งต่อข้ามรุ่น หากสูญเสียโอกาสจากนโยบายเหล่านี้จะทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีพต่อไป เพื่อสร้างทางออกเชิงนโยบายที่เป็นได้จึงควรส่งเสริมการศึกษาควบคู่กับนโยบายที่เกี่ยวข้องไปพร้อมกัน ซึ่งจะช่วยสร้างหลักประกันและความคุ้มครองทางสังคมได้ (Paiva, 1977)

4.3 ด้านทรัพยากรมนุษย์ เนื่องด้วยประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัย ในปี พ.ศ. 2568 จึงมีผู้สูงอายุมากกว่า 60 ปีสูงถึงร้อยละ 21.3 (13,826,163 คน) ของประชากรทั้งหมด ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงาน ความเหลื่อมล้ำ ปัญหาสุขภาพและการศึกษา การพัฒนาทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพจึงเป็นทางออกเชิงนโยบายที่ถูกต่อยอดจากงานวิจัยจำนวนมาก (Pawar, 2024) โดยให้ความสำคัญกับยกระดับคุณภาพการศึกษา ทักษะ สมรรถนะ เทคโนโลยีในกลุ่มประชากรทุกช่วงวัยให้สามารถเป็นกำลังการผลิตที่สามารถทดแทนวัยแรงงานให้ได้

4.4 ด้านทรัพยากรธรรมชาติ แม้ประเทศไทยจะมีต้นทุนทางทรัพยากรที่ดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชน อนึ่งการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น ร้านค้า ตลาด และพื้นที่อุตสาหกรรม ทำให้เกิดการปล่อยของเสียในปริมาณมากขึ้นตาม ในขณะที่ระบบการจัดการของเสียยังไม่รองรับกิจกรรมเหล่านั้น โดยพบว่า ในปี พ.ศ. 2553-2562 มีของเสียเพิ่มขึ้นกว่าร้อยละ 2 ต่อปี ในขณะที่การนำขยะกลับมาใช้ใหม่ (Recycle) มีเพียงร้อยละ 69 เท่านั้น งานศึกษาของ Todaro (1997) พบว่า การบริหารจัดการขยะเป็นเรื่องท้าทาย เนื่องจากการแก้ไขด้วยวิธีการเผาอาจก่อให้เกิดมลพิษทางอากาศ การจำกัดปริมาณขยะตั้งแต่การบริโภคและวิถีชีวิตของผู้คนที่เต็มไปด้วยความสะดวกสบายอาจทำได้ไม่ง่ายนัก อย่างไรก็ตามการพัฒนาเศรษฐกิจโดยอาศัยทรัพยากรที่หมุนเวียนได้อาจเป็นทางออกเพื่อความยั่งยืนในอนาคต

4.5 ด้านสิ่งแวดล้อม นอกจากการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ประเทศไทยยังเผชิญกับภัยทางธรรมชาติทั่วทั้งประเทศที่เรื้อรังและรุนแรงมากขึ้น โดยเฉพาะน้ำท่วมภาคใต้ 9 จังหวัด (สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุง สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส) เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2568 ประชาชนได้รับผลกระทบกว่า 1,162,551ครัวเรือน (กรมประชาสัมพันธ์, 2568) ซึ่งเกิดจากผลของความเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศที่เพิ่มสูงขึ้น การเตรียมความพร้อมโดยระบบป้องกันและเตือนภัยจึงเป็นทางออกเพื่อลดผลกระทบให้น้อยที่สุดในขณะเดียวกันฐานข้อมูลและระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (GIS) ยังมีความจำเป็นต่อการจัดการสาธารณภัยในระดับชุมชน

4.6 ด้านบริหารจัดการภาครัฐ เป็นที่น่าสนใจว่าประเทศไทยได้รับการจัดอันดับดัชนีรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์จากองค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2559 ในอันดับที่ 57 จากทั้งหมด 193 ประเทศ ทว่าประสิทธิภาพของภาครัฐยังไม่ได้ดีขึ้น ดังนั้นการยกระดับศักยภาพในการบริหารงานภาครัฐต้องดำเนินการบนฐานข้อมูล (Data-driven) เพื่อกำหนดนโยบายอย่างสมเหตุสมผลและสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมได้ การกระจายอำนาจรัฐไปยังหน่วยงานระดับท้องถิ่นยังต้องดำเนินการควบคู่ไปกับการกำกับติดตามเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและตอบสนองความต้องการของประชาชนให้ได้ รัฐที่มีธรรมาภิบาลจึงครอบคลุมไปด้วยการจัดการทางเทคโนโลยีเพื่อให้เกิดความพึงพอใจของประชาชนด้วยเช่นกัน

4.7 ด้านสงคราม ในหลายประเทศทั่วโลกกว่า 39 ประเทศกำลังเผชิญกับความขัดแย้งและสงคราม เช่นเดียวกับประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ในปี พ.ศ. 2568 ด้วยกรณีพิพาทเขตแดนรอบปราสาทพระวิหาร การปะทะกันระหว่างทหารทั้งสองฝ่ายก่อให้เกิดผลกระทบต่อการค้าชายแดน การท่องเที่ยว และความมั่นคงที่ลดลงอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้การส่งเสริมบทบาททางการทูตแก่คณะกรรมการระดับท้องถิ่นหรือบริเวณพรมแดนจะช่วยสร้างความชอบธรรมในการแก้ไขปัญหาระดับฐานรากได้ โดยคำนึงความผาสุกของประชาชนในพื้นที่เป็นสำคัญ (Boonkob, 2023)

4.8 ด้านความไว้วางใจสาธารณะและประชานิยม ประเทศไทยเผชิญกับความแตกแยกซึ่งมิใช่เพียงการแบ่งสีเสื้อและอุดมการณ์ เท่านั้น เมื่อพรรคการเมืองใดได้รับการเลือกตั้งย่อมนำมาสู่การตัดสินใจเลือกผู้แทนจากประชาชนแต่ละกลุ่มที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มเหล่านั้น (ชนชั้น พื้นที่ ผลประโยชน์) การแบ่งขั้วทางการเมืองในฐานะที่เป็นฝั่งตรงข้ามหรือศัตรูจึงก่อให้เกิดความแตกแยกในทางความคิดและการปฏิบัติ และยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้นเมื่อเกิดการอุปถัมภ์ในกลุ่มพวกพ้องเดียวกันโดยเฉพาะการทุจริตเชิงนโยบาย ทางออกที่อาจเป็นไปได้ของประเทศไทยอาจต้องสร้างค่านิยมสาธารณะร่วม (Public shared-value) ให้คำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมของประเทศเป็นสำคัญ และย้อนกลับไปทบทวนค่านิยมเกี่ยวกับการพัฒนาสังคมตามที่กล่าวมาข้างต้นให้นำมาสู่วิถีปฏิบัติร่วมกันให้ได้

4.9 ด้านเทคโนโลยีดิจิทัล แม้ประเทศไทยจะตั้งเป้าหมายการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจดิจิทัลในสัดส่วนร้อยละ 30 ของ GDP ภายใน ปี พ.ศ. 2570 นั้นหมายความว่า การจัดทำโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยีจึงกระตุ้นให้เกิดการนำ Agent AI Cloud & Data Center Hub และ 5G & IoT Integration มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการภาครัฐ เพื่อให้บริการประชาชนในทุกด้าน ทว่าความเหลื่อมล้ำจากการเข้าถึงโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ ประเทศไทยจำเป็นต้องกระจายบริการสาธารณะไปยังระดับของชุมชนและกลุ่มผู้ด้อยโอกาสให้มากขึ้น มีคุณภาพสูงตามระดับการใช้งาน มีความปลอดภัยและเป็นมิตรต่อผู้ใช้บริการที่หลากหลายด้วยเช่นกัน

ตารางที่ 1 ช่องว่างและทางออกเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาสังคมไทย

มิติ	ช่องว่าง	ทางออก
เศรษฐกิจ	ประเทศไทยมีรายได้ปานกลางยาวนาน การผลิตภาคอุตสาหกรรมเติบโตช้า (ร้อยละ 2 ต่อปี) และการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่จำกัด	การพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะภาคธุรกิจ SMEs ให้เกิดนวัตกรรม สร้างคุณค่าให้แก่สินค้า การบริการแบบครบวงจรที่มีคุณภาพ และเทคโนโลยีเพื่อลดระยะเวลา
สังคม	ประเทศไทยมีความยากจนข้ามรุ่นในหลากหลายมิติ และความเหลื่อมล้ำทางสังคม (รายได้ พื้นที่ บริการสาธารณะ การประกอบธุรกิจ)	การสร้างโอกาสโดยการกระจายการพัฒนาพื้นที่ เศรษฐกิจและเมือง การพัฒนาหลักประกันและความคุ้มครองทางสังคม

มิติ	ช่องว่าง	ทางออก
ทรัพยากรมนุษย์	ประเทศไทยเป็นสังคมสูงวัย ประมาณ 13.8 ล้านคน (ร้อยละ 21.3) และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อเนื่อง	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงคุณภาพ โดยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต สมรรถนะ ทักษะที่เกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีดิจิทัล ให้สามารถทดแทนประชากรแรงงานได้
ทรัพยากรธรรมชาติ	ปริมาณการใช้น้ำสูงตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความเสื่อมโทรม และการจัดการของเสียอยู่ในระดับต่ำ ที่สวนทางกับปริมาณของเสียที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง	การส่งเสริมระบบเศรษฐกิจโดยใช้ทรัพยากรหมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยคำนึงถึงปริมาณการใช้ประโยชน์กับการทดแทนทรัพยากรใหม่
สิ่งแวดล้อม	เกิดน้ำท่วมหลายพื้นที่ทั่วประเทศเรื้อรังและรุนแรงขึ้น ในขณะที่ภาวะโลกร้อนเพิ่มขึ้น 1.5 องศาเซลเซียส ในปี พ.ศ. 2568 ส่งผลให้เกิดภัยพิบัติมากกว่า 400 ครั้งทั่วโลก และโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19)	การเสริมสร้างระบบการป้องกันและเตือนภัยก่อนเกิดเหตุการณ์เพื่อลดผลกระทบในพื้นที่ที่สำคัญ การขับเคลื่อนบนฐานข้อมูลสารสนเทศเพื่อการบริหารจัดการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างรัฐและชุมชน
การบริหารจัดการภาครัฐ	การพัฒนาประสิทธิภาพของรัฐบาลไทยไม่ดีขึ้นมากนัก เนื่องจากโครงสร้างการทำงานขนาดใหญ่ กระบวนการล่าช้า ข้ำซ้อน และเป็นเอกเทศ	การสร้างกลไกการบริหารงานภาครัฐให้ยืดหยุ่น มีสมรรถนะทันสมัย และตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมรูปแบบใหม่ (New normal) โดยยึดประชาชนเป็นที่ตั้ง
สงคราม	ความขัดแย้งระหว่างประเทศกัมพูชาและประเทศไทย บริเวณชายแดน และ 39 ประเทศทั่วโลกอยู่ในระหว่างสงคราม (Data Pandas, 2025)	การผลักดันบทบาททางทหารทูตเชิงรุกผ่านคณะกรรมการเขตแดนร่วม (JBC) โดยการพัฒนาเชิงพื้นที่ ร่วมทางเศรษฐกิจ การค้า และแรงงาน (Boonkob, 2023)
ความไว้วางใจ	ความแตกแยกทางสังคมกับการเลือกตั้ง การทุจริตและระบบอุปถัมภ์ ความไว้วางใจในพรรคการเมืองและสถาบัน	การสร้างสภาพแวดล้อมทางการเมืองด้วยนโยบายข้ามชั่ว การปฏิรูปการเมืองระดับท้องถิ่นเพื่อป้องกันการทุจริตระดับฐานราก และการสร้างพันธะสัญญา
สาธารณะและประชาชนนิยม	ตัวแทนลดลง (Algan et al., 2025)	ร่วมกับสำนักวิจัยผิชอบทั้งประชาชนและผู้แทนพรรคการเมือง
เทคโนโลยีดิจิทัล	ประเทศไทยเสี่ยงต่อภัยคุกคามทางไซเบอร์ เนื่องจากขาดการกำกับดูแลด้าน AI และ 1 ใน 3 ของประชากรอยู่ในสถานะออฟไลน์ โดยเฉพาะพื้นที่รายได้ต่ำและเข้าถึงไม่ถึงอินเทอร์เน็ต	การลดช่องว่างการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางเทคโนโลยี โดยการกระจายไปยังชุมชนท้องถิ่น ให้เข้าถึงบริการที่มีคุณภาพและปลอดภัย

หมายเหตุ: พัฒนาโดย สุรศักดิ์ วงศ์ชา และ วรเมธ ยอดขุน (2569)

จากตารางที่ 1 จะพบว่า ประเด็นปัญหาและแนวทางแก้ไขเพื่อการพัฒนาสังคมไทยในศตวรรษที่ 21 สะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาสังคม มีขอบข่ายของความหมายที่เกี่ยวข้องกันมากกว่า 2 มิติ เช่น ด้านเศรษฐกิจ การบริหารจัดการภาครัฐ และเทคโนโลยี เราจะพบว่าหากประเทศไทยมีศักยภาพในการผลิตเทคโนโลยีเพื่อการสื่อสารได้ทัดเทียมกับเกาหลีใต้ อาจเป็นโอกาสให้ประเทศไทยก้าวผ่านประเทศกำลังพัฒนาเป็นผู้นำในอุตสาหกรรมเทคโนโลยีการสื่อสารระดับแนวหน้าได้ โดยเฉพาะเครือข่าย 5G และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ (World Bank, 2024) รวมทั้งเทคโนโลยีดังกล่าวยังช่วยให้การบริหารงานในทุกหน่วยงานมีไม่เพียงแค่ภาครัฐที่จะขับเคลื่อนภารกิจบนฐานของข้อมูลที่มีเทคโนโลยีรองรับ การให้บริการประชาชนจะมีความสะดวก รวดเร็ว และเข้าถึงได้ง่าย เช่นเดียวกันความเชื่อมโยงของมิติการพัฒนาสังคมมีอาจจำแนกได้อย่างชัดเจนว่า สิ่งใดเป็นเหตุ (Cause) และเป็นผล (Result) ในเชิงตรรกะ ที่จะนำมาสู่การออกแบบมาตรการหรือนโยบายเพื่อควบคุมได้ง่ายเหมือนในอดีต ความสัมพันธ์แบบสอดประสานกันนี้ต้องอาศัยการกำกับติดตามและเฝ้าอำนวนายให้เกิดการขับเคลื่อน

ไปพร้อมกันแบบบูรณาการ จึงจะช่วยให้ผลลัพธ์ของการพัฒนาสังคมเกิดผลในเชิงรูปธรรมและสามารถรับรู้ได้ อีกทั้งยังมีกลไก การทำให้เกิดการปฏิบัติในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ชาติ และชุมชน นั้นหมายความว่าบริบทเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้รูปแบบการพัฒนาสังคมหลากหลายตามไปด้วย ทว่าสิ่งเหล่านี้จะดำเนินไปอย่างมีทิศทางที่สอดคล้องกันก็ต้องอาศัย การกำหนดนโยบายและการวางแผนรองรับการกระทำ (โครงการ/กิจกรรม) เหล่านั้น ดังนั้นทางออกในการพัฒนาสังคมไทย ที่พึงปรารถนาไม่ใช่เพียงการทบทวนนิยามเพื่อให้เราอยู่ในกรอบการดำเนินงานที่สอดคล้องกันเท่านั้น ทว่าการขยายมุมมอง ให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้นจะช่วยให้เราเห็นองค์ประกอบเชิงสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสังคม หากพิจารณาอย่างรอบด้าน และมีวิจรรณญาณจะช่วยให้การวางแผนเพื่อขับเคลื่อนงานพัฒนาสังคมอยู่บนฐานของความเป็นหนึ่งเดียวได้

สรุป

การพัฒนาสังคมได้รับการพูดถึงมาอย่างยาวนานและต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2568 ได้มีการทบทวนความก้าวหน้าและปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการนำหลักการพัฒนาสังคมไปปฏิบัติเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไข ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วให้ได้ ในบริบทของประเทศไทยพบว่า รากฐานการพัฒนาสังคมเกิดจาก องค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน 4 ด้าน ได้แก่ ค่านิยม การวางแผนเชิงบูรณาการ การสร้างศักยภาพทุกระดับ และการนำไปปฏิบัติ ทุกระดับ ส่วน องค์ประกอบทางโมทัศน์เหล่านี้ถูกถ่ายทอดไปสู่กำหนดทิศทางของประเทศไทยให้รองรับและขับเคลื่อน ได้ผ่านแผน 3 ระดับ ได้แก่ แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ และแผนปฏิบัติราชการระยะ 5 ปีของหน่วยงาน เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ทิศทางของการพัฒนาสังคมจะมีความหลากหลาย ทว่ากลับมีจุดร่วมเดียวกันคือ การแสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีอย่างปกติสุขสำหรับทุกคน ซึ่งสิ่งนี้ทำให้ผู้เขียนพยายามเสนอแนะ การพัฒนาเชิงนโยบายของประเทศไทย โดยให้ความสำคัญกับการยกระดับภาคธุรกิจ SMEs การขยายผลประโยชน์ให้ทั่วถึง การเพิ่มศักยภาพประชาชนทุกวัย การสร้างหลักประกันทางทรัพยากรให้พร้อมใช้ การจัดการภัยพิบัติธรรมชาติบนฐานข้อมูล การบริหารรัฐกิจให้เกิดศักยภาพสูง การแก้ไขความขัดแย้งระดับพื้นที่ การสร้างสำนึกรับผิดชอบและผลประโยชน์สาธารณะ และการสร้างบริการทางเทคโนโลยีดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงได้และปลอดภัย การประมวลเอกสารร่วมกับการตีความตามบริบท ยังเผยให้เห็นถึงแนวคิดการพัฒนาสังคมแบบองค์รวม (Holistic) และบูรณาการที่ครอบคลุมหลายด้าน และมีประเด็นใหม่ ที่ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ ปัญญาประดิษฐ์ (AI) อีกทั้งในบริบท ของประเทศไทยยังเพิ่มเติมแนวคิดการพัฒนาสังคมและชุมชนของ Pawar (2024) ในเรื่องที่ว่า การนำไปปฏิบัติได้มีใช้เพียง เฉพาะคุณลักษณะหน่วยงานตามระบบราชการ (Hierarchy) และการสั่งการแบบบนลงล่าง (Top-down) แต่รวมถึง การกำหนดแผนและบูรณาการแผนในแต่ละระดับ ทั้งแนวราบและแนวดิ่งให้สอดคล้องกัน โดยเฉพาะแผนระดับที่ 2 ของประเทศไทยจะช่วยประสานความเชื่อมโยงของหลักการพัฒนาสังคมร่วมกับการปฏิบัติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (งานประจำ) โครงการสำคัญ (Flagship) ที่สอดคล้องกันของแต่ละหน่วยงาน และนโยบายของรัฐบาลกับบริบทท้องถิ่น ดังนั้น ทางออกของการพัฒนาสังคมเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ตามเป้าหมายมิใช่เพียงการมีแผนรองรับในแต่ละประเด็นเท่านั้น (Gore, 1973; Midgley, 1995; Paiva, 1977) แต่ยักรวมถึงศักยภาพในการปฏิบัติได้ (Practicability) จากการประสาน หลายจุดหมายเข้ากับวิธีการปฏิบัติของหลายหน่วยงานไว้ด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมีผลลัพธ์เพื่อการพัฒนาสังคมร่วมกัน จึงจะเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

ข้อเสนอแนะ

1. เชิงมนทัศน์ เนื่องด้วยการพัฒนาสังคมเกิดจากแกนทางความคิดแบบบูรณาการ (Integration approach) ทั้งเศรษฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ประชากรศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา การพัฒนาชุมชน การเมืองการปกครอง และเทคโนโลยีสารสนเทศศาสตร์ สิ่งเหล่านี้เป็นปฐมบทฐานรากที่นำไปสู่กระบวนการพัฒนาในทุกมิติของมนุษย์ และผลลัพธ์ที่มุ่งสร้างความเป็นอยู่ที่ดีต่อทุกคนอย่างทั่วถึงและครอบคลุมทุกด้านจึงเรียกได้ว่าเป็นการพัฒนาสังคม ซึ่งมีลักษณะเป็นองค์รวมภายใต้ระบบความรู้แบบเอกภาพชุดเดียวที่ใช้แก้ไขปัญหาสังคมแบบองค์รวม

2. เชิงนโยบาย หลักการหรือแนวความคิดในฐานะที่เป็นปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) ซึ่งหมายรวมถึงการพัฒนา การปรับปรุง และการบริหาร และผลผลิต (Output) อันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นให้มนุษย์ได้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้อย่างปกติสุขนั้น สิ่งเหล่านี้ต้องการการบรรจุเป็นวาระเชิงนโยบายทั้งในระดับนานาชาติไปจนถึงชุมชนให้ขับเคลื่อนไปในทิศทางเดียวกัน การธำรงไว้ซึ่งเป้าหมายร่วมอันเดียวกันเพื่อมวลมนุษยชาติจึงเสมือนวิสัยทัศน์เชิงนโยบายที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมให้เกิดขึ้นผ่านกิจกรรมและโครงการได้อย่างเป็นรูปธรรมนั่นเอง

3. เชิงปฏิบัติ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน งานประจำ และภารกิจหน้าที่ ล้วนมีความสำคัญและจำเป็นต่อการขับเคลื่อนหลักการพัฒนาสังคมไปสู่การปฏิบัติ เราจึงเห็นได้ว่าท่าทาง กริยา วาจา และสีหน้าที่ปฏิบัติกับเพื่อนมนุษย์ด้วยความเมตตา เอื้ออาทร และเห็นอกเห็นใจย่อมเป็นวิถีทางสังคมที่พึงปรารถนา เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการพัฒนาสังคมจึงไม่ใช่เรื่องไกลตัว แต่แฝงอยู่ในการกระทำของมนุษย์ซึ่งมีความสามารถและศักยภาพที่จะปฏิบัติได้ อย่างไรก็ตามเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมควรสนับสนุนหน่วยงานหลัก ได้แก่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกระทรวงมหาดไทย โดยจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมและบรรจุประเด็นสำคัญเป็นโครงการเร่งด่วน (Flagship) ให้สามารถนำไปปฏิบัติในระดับชาติและท้องถิ่นได้ผ่านการจัดสรรงบประมาณ บุคลากร เทคนิค และวิทยาการให้เหมาะสมกับกิจกรรม ความต้องการของประชาชน และบริบทชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- กรมประชาสัมพันธ์. (2568). *ปภ.รายงานสรุปสถานการณ์อุทกภัยภาคใต้ 9 จังหวัด หลายจังหวัดสถานการณ์เริ่มคลี่คลาย เร่งช่วยเหลือเยียวยาบรรเทาความเดือดร้อน*.
<https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/Id/33/iid/449183>
- กฤติยา อนุวงศ์ และสุรสิทธิ์ วชิรขจร. (2560). การพัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมคุณภาพเพื่อรองรับไทยแลนด์ 4.0. *วารสารพัฒนาสังคม*, 19(1), 197-217.
- ฐานิดา บุญวรรณ. (2566). รอคอยข้ามรุ่น: มานุษยวิทยาว่าด้วยเวลาที่รอคอยของคนยากจนกับนโยบายสังคมของไทย. *วารสารสังคมศาสตร์*, 53(2), 367-394.
- ธนพล ศิริธนะชัย. (2563). บทบาทและแนวทางการมีส่วนร่วมของภาคเอกชนในการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการอยู่อาศัยสำหรับสังคมสูงวัยในยุคดิจิทัล. *วารสารรัฐราษฎร์*, 62(1), 45-58.
- ธีระพงษ์ ทศวัฒน์. (2567). การพัฒนาสังคมตามทิศทางการขับเคลื่อนแผนปฏิบัติการภาครัฐของไทย. *วารสารนวัตกรรมการบริหารและการจัดการ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์*, 11(1), 150-164.

- พรสุตา ฤทธิธาดา และสมพันธ์ เตชะอธิก. (2565). แนวทางพัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมแบบบูรณาการให้แก่ผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาศูนย์โสมสุข เทศบาลตำบลนาจารย์ จังหวัดกาฬสินธุ์. *วารสารสังคมศาสตร์ปัญญาพัฒนา*, 4(4), 313-326.
- พสุวดี จันทร์โกมพ. (2567). ความเหลื่อมล้ำของสังคมไทย: สถานการณ์และทางออกเชิงนโยบาย. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 9(6), 1028-1041.
- วรรณภา ทองแดง. (2561). นโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน: การปฏิบัติจริงหรือแค่วาทกรรม. *วารสารพัฒนาสังคม*, 21(1), 1-20.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). *โครงการติดตามประเมินผลช่วงครึ่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ภายใต้ยุทธศาสตร์สร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำของสังคม*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (5 พฤศจิกายน 2568). ปลัด พม. นำคณะผู้แทนไทย ร่วมประชุมสุดยอดระดับโลกว่าด้วยการพัฒนาสังคม ครั้งที่ 2 พร้อม เชิญชวนทุกประเทศยึด “ประชาชน” เป็นหัวใจการพัฒนาสำหรับทุกคน - หนุนความเสมอภาคระหว่างเพศตามปฏิญญาปักกิ่ง ครบรอบ 30 ปี. <https://www.thaigov.go.th/th/news/101919>
- สุรศักดิ์ วงศ์ษา และสุวิชา เป้าอารีย์. (2567). การนำนโยบายควบคุมการขทานไปปฏิบัติ พ.ศ. 2563. *วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์*, 15(2), 29-66.
- Algan, Y., Blanc, C., & Senik, C. (2025). Trusting others: How unhappiness and social distrust explain populism. In J. F. Helliwell, R. Layard, J. D. Sachs, J.-E. De Neve, L. B. Akinin, & S. Wang (Eds.), *World happiness report 2025* (pp. 193–226). Wellbeing Research Centre, University of Oxford.
- Boonkob, P. (2023). The conflict between Thailand and Cambodia over Preah Vihear Temple and the border disputes: Roles of the Joint Commission on Demarcation for Land Boundary (JBC) and ways to improve the relations. *Mahidol Integrated Social Science Journal*, 10(2), 243–247.
- Data Pandas. (2025). *Countries currently at war*. <https://www.datapandas.org/ranking/countries-currently-at-war>
- Department of Economic and Social Affairs. (2009). *The social dimension of sustainable development* (Report No. ST/ESA/2009/DWP/91). United Nations.
- Gore, M. (1973). *Some aspects of social development*. Department of Social Work, University of Hong Kong.
- Midgley, J. (1995). *Social development: The developmental perspective in social welfare*. Sage Publications.
- Paiva, J. F. X. (1977). A concept of social development. *Social Service Review*, 51(2), 327–336.
- Pawar, M. (2024). *Social and community development practice*. Atlantic.
- Todaro, M. P. (1997). *Economic development*. Longman.
- United Nations. (2024). *The sustainable development goals report 2024*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2024/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2024.pdf>

World Bank. (2024). *Thailand monthly economic monitor*, September 2024.

<http://hdl.handle.net/10986/42285>

World Health Organization. (2025). *Social determinants of health*. <https://www.who.int/health-topics/social-determinants-of-health>

**“หนีอายพิศม์ไปรับลมทะเล”: ภูมิทัศน์บำบัดว่าด้วยการแสวงหาสุขภาวะ
ของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5**

**“Escaping the Miasma, Embracing the Sea Breeze”: Therapeutic Landscapes
of the Quest for Wellbeing among the Siamese Elite during
the Reign of King Chulalongkorn**

สืบสายสยาม ชูศิริ^{1*}, จีรุตม์ อารมณฺ์ชื่น¹, กรีกมล หนูเกื้อ¹

Seubsaisiam Choosiri^{1*}, Jeerut A-romchuen¹, Kreekamon Nookur¹

¹ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง ประเทศไทย

Faculty of Education, Thaksin University Phatthalung Campus, Thailand

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): สืบสายสยาม ชูศิริ (Seubsaisiam Choosiri)

E-mail: seubsaisiam.c@tsu.ac.th

Received: 12 มกราคม พ.ศ. 2569, Revised: 23 เมษายน พ.ศ. 2569, Accepted: 27 เมษายน พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาชุดความคิดเกี่ยวกับการแสวงหาสุขภาวะของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านการสำรวจความเชื่อเรื่อง “อากาศสกปรก” หรือ “อายพิศม์” ซึ่งเชื่อว่าเป็นสาเหตุหลักของความเจ็บป่วยในยุคสมัยนั้น โดยมุ่งตอบคำถามว่า ชุดความคิดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางไกลเพื่อพักผ่อนร่างกาย ณ หัวเมืองชายทะเลของบรรดาชนชั้นนำสยามอย่างไร ท่ามกลางบริบทแวดล้อมที่องค์ความรู้เรื่องทฤษฎีเชื้อโรคเริ่มเข้ามามีบทบาทในสังคมสยาม โดยใช้กรอบคิดเรื่อง “ภูมิทัศน์บำบัด” เป็นหลัก และบทความนี้ใช้วิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์ในการศึกษา โดยวิเคราะห์หลักฐานชั้นต้นประเภทบันทึกความทรงจำและรายงานการเสด็จประพาส ควบคู่ไปกับเอกสารชั้นรอง ผลการศึกษาพบว่าชนชั้นนำสยามยังคงยึดถือแนวคิดที่สอดคล้องกับทฤษฎีอายพิศม์อย่างเหนียวแน่น โดยเชื่อว่าการ “เปลี่ยนอากาศ” จากพื้นที่พระนครไปสู่สถานที่หัวเมืองชายทะเลเป็นเครื่องมือสำคัญในการเยียวยาร่างกาย การปฏิบัติดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอากาศและทะเลถูกให้ความหมายในฐานะพื้นที่เยียวยาที่ปลอดภัยจากความแออัดและอายพิศม์ในพระนคร โดยองค์ประกอบที่ทำให้ทะเลเป็นตัวเลือกที่เหมาะสมเป็นสถานที่พักผ่อน แบ่งได้ 3 องค์ประกอบตามหลักภูมิทัศน์บำบัดคือ มิติทางธรรมชาติ มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง และมิติทางสังคม

คำสำคัญ: ชนชั้นนำสยาม, อายพิศม์, ภูมิทัศน์บำบัด, รัชกาลที่ 5

Abstract

This article aims to study the concepts of seeking wellbeing among the Siamese elite during the reign of King Chulalongkorn (King Rama V). It explores the prevailing belief in "bad air" or "miasma" (*ai-phit*) as a primary cause of illness. It aims to address how these ideas influenced the decision to travel to coastal towns for convalescence, amidst a transitional period where germ theory began to emerge in Siamese society. Utilizing the "Therapeutic Landscapes" framework, this study employs historical methodology, analyzing primary sources such as memoirs and royal travelogues—alongside secondary sources. Accordingly, the Siamese elite maintained a strong adherence to miasmatic theory, believing that "changing the air" was a vital tool for bodily healing. This practice reflects that air and the sea were perceived as healing spaces—sanctuaries from the overcrowding and miasma of the capital. According to the principles of therapeutic landscapes, the elements that established the sea as a preferred site for recovery can be categorized into three dimensions: natural, built, and social.

Keywords: Siamese Elite, Miasma, Therapeutic Landscapes, King Rama V

บทนำ

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือ ในหลวงรัชกาลที่ 5 (ต่อไปตลอดทั้งบทความจะใช้คำเรียกว่า รัชกาลที่ 5) ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญอีกหนึ่งช่วงที่ถูกจารึกในหน้าประวัติศาสตร์ของสยาม เนื่องจากเป็นช่วงที่สยาม หรือ ประเทศไทย ในเวลาต่อมาเกิดการปฏิรูปประเทศให้มีความก้าวหน้าและมีความเป็นศิวิไลซ์ (Civilized) และความทันสมัย (Modernization) ตามแบบที่หลายชาติในโลกตะวันตกเป็น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสยาม หนึ่งในความเปลี่ยนแปลงสำคัญ คือ “การแพทย์และสาธารณสุข” โดยสมัยนี้เป็นช่วงที่การแพทย์แบบตะวันตกสมัยใหม่ได้รับการยอมรับมากขึ้นกว่าเดิม (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2561) ดังจะเห็นได้จากที่ในสมัยนี้รัชกาลที่ 5 ได้ทรงยกเลิกพิธีกรรมทางศาสนาในการปราบโรคระบาด หันมาใช้ในการแพทย์สมัยใหม่ที่ใช้การแจกยารักษาโรคแก่ราษฎรแทน (ชาติชาย มุกสง, 2563) หรือ การที่ทางราชสำนักยอมจ้างหมอฝรั่งมาเป็นหมอประจำรัชกาลที่ 5 ซึ่งนอกจากจะถวายเป็นการรักษาพระองค์แล้วยังดูแลการรักษาพยาบาลในราชสำนักร่วมกับหมอไทย ซึ่งต่างกับสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ที่แม้จะมีมิชชันนารีอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ก็ไม่ได้โปรดให้เข้าถวายการรักษาพระมหากษัตริย์ขณะประจวบเลย (ยุวดี ตปนิยากร, 2522) การที่ทางราชสำนักยอมให้จ้างหมอฝรั่งมาเข้ารักษาพระอาการของรัชกาลที่ 5 คือ ภาพสะท้อนอย่างดีของอิทธิพลตะวันตกที่ได้รับการยอมรับจากส่วนกลางอย่างแท้จริง

ความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกประการในด้านการแพทย์และสาธารณสุขสมัยรัชกาลที่ 5 คือ การจัดตั้ง “โรงพยาบาลศิริราช” ใน พ.ศ. 2431 โดยถือเป็นโรงพยาบาลแห่งแรกในประเทศไทย ที่ได้วางรากฐานด้านการแพทย์และสาธารณสุขสมัยใหม่ ซึ่งสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่การจัดตั้งโรงพยาบาลนี้เกิดจากการระบาดใหญ่ของ

อหิวาตกโรคในปี พ.ศ. 2424 ซึ่งแม้รัฐจะจัดตั้งโรงรักษาโรคชั่วคราวขึ้นถึง 48 แห่ง แต่เมื่อโรคสงบลงโรงพยาบาลเหล่านั้นก็เลิกไป ทำให้ทรงตระหนักว่า ควรมีโรงพยาบาลถาวรเพื่อดูแลราษฎร (Ratchatapattanakul, 2013) และในปีถัดมาไม่นาน พ.ศ. 2435 มีการเปิดร้านขายยาสังกัดกรมพยาบาลเรียกว่า “โอสถศาลา” ขึ้นสองแห่ง ซึ่งโอสถศาลาแห่งแรกจากรัฐสยามเป็นร้านขายยาที่ซื้อกิจการจากหมอมิชชันนารี จำหน่ายเฉพาะยาพวกฝรั่ง ต่อมาได้ขยายโอสถศาลาไปยังหัวเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นทั้งที่จำหน่ายยาและที่ทำการของแพทย์ด้วย เพื่อให้การแพทย์สมัยใหม่เข้าถึงประชาชนทั่วไป (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2561) โดยแต่เดิมกระบวนการรักษาโรคในประเทศไทยสยามเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอย่างลึกซึ้ง และการแพทย์แผนเดิมไม่สามารถยับยั้งโรคระบาดได้อีกต่อไป ทั้งนี้ การเข้ามาของชาติตะวันตกในสมัยนี้ มาพร้อมกรอบคิดเรื่องความเป็นศิวิไลซ์และความทันสมัย โดยมหาอำนาจตะวันตกก็ใช้ประเด็นเรื่องสุขอนามัยเป็นเกณฑ์วัดความศิวิไลซ์ของชาติเช่นกัน จนขึ้นนำสยามในตอนนั้นจึงเริ่มปรับเปลี่ยนมุมมองจากการมองว่า โรคระบาดเป็นเรื่องของ “กรรม” มาสู่การใช้ “ความรู้ทางวิทยาศาสตร์” (Ratchatapattanakul, 2013) เพื่อสร้างภาพลักษณ์ความทันสมัยในเวทีโลก

ควรกล่าวด้วยว่า แท้จริงแล้วอิทธิพลทางการแพทย์ตะวันตกสมัยใหม่ได้แพร่หลายในวงกว้างไปถึงทั้งพระนครมาสู่กระยะแล้ว ตั้งแต่ช่วงต้นรัตนโกสินทร์ เช่น การปลูกฝีป้องกันไข้ทรพิษ การตั้งสำนักงานเพื่อสั่งซื้อยาจากต่างประเทศ และปรุงยาจากต่างประเทศโดยเฉพาะ (ยุวดี ตปนียากร, 2522) ซึ่งอิทธิพลของแพทย์ตะวันตกสมัยใหม่เริ่มเข้ามาในสยามตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 นับตั้งแต่การเดินทางเข้ามาของหมอบรัดเลย์ (Dan Beach Bradley) ในปี พ.ศ. 2378 ความรู้ทางการแพทย์ตะวันตกเริ่มมีบทบาทในการอธิบายสาเหตุของโรคผ่านมุมมองทางกายภาพมากขึ้น (แดน บีช แบรดลีย์, 2512) แต่ชุดความรู้เรื่อง “ทฤษฎีเชื้อโรค (Germ theory)” ยังไม่ก่อตัวเท่าที่ควรในสังคมสยาม แม้ว่าในไม่กี่ปีให้หลัง หลุยส์ ปาสเตอร์ (Louis Pasteur) ตีพิมพ์ผลงานที่พิสูจน์ว่า จุลินทรีย์ทำให้เกิดการเน่าเสีย ใน พ.ศ. 2404 หรือ ระหว่าง พ.ศ. 2419-2425 โรเบิร์ต ค็อค (Robert Koch) ค้นพบการมีอยู่ของเชื้อแบคทีเรีย ซึ่งจะเปลี่ยนชุดความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องโรคระบาดในเวลาต่อมาก็ตาม ต่อมาช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2430-2450 มีการจัดตั้งโรงพยาบาลศิริราช ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า สังคมสยามมีความตระหนักรู้เรื่องโรคและวิธีการรับมือที่เป็นระบบ นอกจากนี้ หากนับย้อนไปเท่าที่นี้มีหลักฐานว่า ในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่ออหิวาตกโรคระบาดหนักได้มีการ “กักกันโรค (Quarantine)” เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2425 อีกด้วย โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงดำริให้ตั้งสถานกักโรคขึ้นตามเมืองท่า มีการออกพระราชบัญญัติระงับโรคระบาดบังคับให้ตั้งด่านตรวจโรคและชักธงเหลืองอีกด้วย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2561)

หนึ่งในองค์ความรู้ว่าด้วยวิทยาการทางการแพทย์ตะวันตกที่เข้ามาในสังคมสยาม คือ มโนทัศน์ที่มีต่อเรื่อง “อายพิศม์ (Miasma)” หรือ “อากาศสกปรก” อันเป็นสาเหตุหลักของโรคระบาดหรือโรคร้ายแรงหลายโรค โดยแต่เดิมชุดความเข้าใจเรื่องอายพิศม์เป็นกรอบแนวคิดการระบาดวิทยาที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางมายาวนานในโลกตะวันตก และส่งต่อมายังสังคมสยามที่เชื่อเรื่องนี้มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 จากหมอบรัดเลย์ (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550) ล่วงเลยมาจนถึงช่วงรัชกาลที่ 5 แทนความเชื่อเรื่องผี (ชาติชาย มุกสง, 2563) ความกลัวต่อ “อายพิศม์” ถูกต่อยอดจากสภาพความแออัดและสิ่งสกปรกในพระนคร และได้กลายเป็นเครื่องมือกำหนดพฤติกรรมทางสุขอนามัยของชนชั้นนำอย่างน่าสนใจ หากชนชั้นนำสยามผู้ใดประสบพบเจอกับอาการเจ็บปวดใด หนึ่งในวิธีการรักษาโรคนี้ คือ การออกเดินทางจากพระนครไปรับอากาศบริสุทธิ์ในพื้นที่อื่นโดยเฉพาะกับ “พื้นที่ติดชายทะเล” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกมองว่า มีคุณสมบัติทางกายภาพที่ตรงข้ามกับพระนคร

ซึ่งพื้นที่ที่ติดชายทะเลมีองค์ประกอบอันต่างกับพระนครคือ ความไร้กลิ่นเหม็นและมีอากาศบริสุทธิ์ พื้นที่ชายทะเลจึงได้ถูกสถาปนาขึ้นเป็น “ภูมิทัศน์บำบัด (Therapeutic landscapes)” สำหรับชนชั้นนำสยาม

Gesler (1992) นิยามว่า ภูมิทัศน์บำบัด หมายถึง สภาพที่ปัจจัยทางกายภาพ สภาพสังคม และความเชื่อเชิงสัญลักษณ์มาบรรจบกันในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งจนเกิดเป็นพื้นที่แห่งการเยียวยา ทั้งนี้ในงานรวมเล่มของ Gesler (2003) ในอีกไม่กี่ปีต่อมาเรื่อง Healing Places ได้วางกรอบการวิเคราะห์ภูมิทัศน์บำบัดให้ครอบคลุมยิ่งขึ้น จำแนกสภาพแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเยียวยาออกเป็น 4 มิติหลัก ได้แก่ มิติทางธรรมชาติ (Natural) มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง (Built) มิติทางสัญลักษณ์ (Symbolic) และมิติทางสังคม (Social) ซึ่งมิติเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อการกันในการสร้างสภาวะให้แก่ปัจเจกบุคคล แต่สำหรับในบทความนี้จะเลือกหยิบมาใช้แค่ 3 มิติ คือ มิติทางธรรมชาติ มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง และมิติทางสังคมเท่านั้น เนื่องจากมิติทางสัญลักษณ์ที่มีผลต่อการรักษาไม่ปรากฏในมุมมองของชนชั้นนำสยาม

สำหรับงานวิชาการพบว่า งานหลายชิ้นที่หยิบประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์ทางการแพทย์และสาธารณสุขในสังคมสยามมาศึกษาเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นงานของชาติชาย มุกสง (2563) เสนอภาพรวมการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนสยามที่มีต่อโรคระบาด จากการอธิบายโรคผ่านมิติทางไสยศาสตร์และอำนาจเหนือธรรมชาติ มาสู่การยอมรับเรื่องการดำรงอยู่ของเชื้อโรคตามแบบตะวันตกภายใต้กระบวนการสร้างความทันสมัยของรัฐสยาม และงานของทวีศักดิ์ เผือกสม (2550) ศึกษาการก่อตัวของระบบความรู้ทางการแพทย์สมัยใหม่ในสังคมสยาม ตลอดจนกระบวนการที่การแพทย์สมัยใหม่ของตะวันตกกลายเป็นเครื่องมือของอำนาจรัฐสยามในแง่นโยบาย โดยนโยบายเกี่ยวกับการควบคุมเชื้อโรคถูกใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างวินัยให้แก่พลเมืองของชาติ ซึ่งงานของชาติชายและทวีศักดิ์มีส่วนสำคัญในการวางรากฐานและบริบทแวดล้อมทางประวัติศาสตร์ของสังคมสยามในช่วงเวลานั้นให้กับบทความนี้ได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในแง่ของความหวาดกลัวต่อโรคระบาดและอายุพิศม์ในสังคมสยาม อย่างไรก็ตาม บทความชิ้นนี้จะมุ่งขยายประเด็นเรื่องพื้นที่บำบัดร่างกายของชนชั้นนำสยามจากโรคร้าย ซึ่งเป็นการแสวงหาสภาวะที่ผสมผสานทั้งสเนียมทางชนชั้นและจินตนาการเชิงพื้นที่ ผ่านกรอบทางมานุษยวิทยาการแพทย์ กล่าวคือ หากงานทวีศักดิ์ เผือกสม (2550) อธิบายเรื่องภาครัฐเข้าจัดระเบียบทางการแพทย์ในสังคมสยามและงานของชาติชาย มุกสง (2563) ช่วยเสริมเรื่องความเข้าใจและความกลัวของสังคมสยามต่อโรคว่ามีพัฒนาการเป็นอย่างไร บทความนี้จะเป็นการต่อยอดและเสริมในประเด็นที่ขาดว่า เมื่อเกิดโรคหรือเจ็บป่วย ควรหลบหนีไปที่ไหน เหตุใดต้องเป็นพื้นที่ที่ติดทะเล และพื้นที่นั้นช่วยรักษากายและใจอย่างไร

จากที่กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้มุ่งศึกษาชุดความคิดเรื่อง “อายุพิศม์” ว่ามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเดินทางท่องเที่ยวเพื่อพักฟื้นร่างกาย ณ หัวเมืองชายทะเลอย่างไร และเรื่องของพื้นที่เยียวยาร่างกายอย่าง “อากาศ” และ “ทะเล” ถูกให้ความหมายเชิงวัฒนธรรมในฐานะพื้นที่บำบัดที่ปลอดภัยจากอายุพิศม์ในพระนครอย่างไร ภายใต้กรอบแนวคิด “ภูมิทัศน์บำบัด” ที่มองว่า สถานที่ไม่ได้เป็นเพียงฉากหลัง แต่เป็นตัวกระทำที่สำคัญในกระบวนการแสวงหาสภาวะของชนชั้นนำสยาม โดยบทความนี้จะเลือกจะศึกษาผ่านหลักฐานชั้นต้น ได้แก่ บันทึกความทรงจำส่วนพระองค์ รายงานการเสด็จประพาส เอกสารจดหมายเหตุที่เกี่ยวข้องรวมถึงหลักฐานชั้นรอง

เนื้อหา

1. “ความไม่สะอาด กลิ่นเหม็น อายพิศม์” ในพระนคร: บ่อเกิดโรคในมุมมองชนชั้นนำสยาม

พระนคร หรือกรุงเทพฯ อันเป็นเมืองศูนย์กลางของรัฐสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เริ่มให้ความสำคัญกับเรื่องความสะอาดและสาธารณสุขอย่างเป็นระบบ ก็ล่วงเลยมาจนถึงช่วงหลังการก่อตั้ง “กรมสุขาภิบาล” ใน พ.ศ. 2440 ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบเรื่องความสะอาดภายในพระนครอย่างเป็นทางการ (ธานินทร์ ทิพยงค์, 2551) หรือแม้แต่การจัดตั้ง “สุขาภิบาลท่าฉลอม” พ.ศ. 2448 อันเป็นการขยายสาขาเรื่องการดูแลเรื่องสาธารณสุขที่ลงไปถึงระดับท้องถิ่นก็ถือว่าล่วงเลยเป็นระยะเวลาหลายปีนับตั้งแต่การก่อตั้งกรมสุขาภิบาล อย่างที่ได้กล่าวไปส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะความตระหนักรู้ถึงการดำรงอยู่ของสิ่งที่เรียกว่า เชื้อโรคในสังคมสยามยังไม่ได้แพร่หลายนัก

สภาพแวดล้อมของพระนครในช่วงเวลาก่อนหน้า พ.ศ. 2440 จึงถูกบรรยายว่า เต็มไปด้วยความแออัดและความหนาแน่นของประชากรที่มหาศาล แม้แต่บริเวณพระราชวังเองก็มีสภาพความแออัดที่ไม่ต่างกัน จน H. Campbell Highet รักษาการในตำแหน่งพนักงานการแพทย์ในกรมสุขาภิบาลได้สรุปว่า “ไม่แปลกใจเลยที่จะเกิดโรคระบาดขึ้น ณ ที่นี้ เพราะเต็มไปด้วยความแออัดและความสกปรก” (Chittawadi Chitrabongs, 2011) ความแออัดภายในพระนครถูกบันทึกมานานแล้ว ดังจะเห็นได้จากบันทึกรายวันของเซอร์จอห์น เบาว์ริง ที่คาดคะเนจำนวนประชากรในกรุงเทพฯ ไว้มากกว่าหนึ่งแสนคน ทำให้รัฐต้องป้องกันความแออัดโดยขยายพื้นที่นอกกำแพงเมืองไปยังคลองผดุงกรุงเกษม และมีการคาดการณ์เอาไว้ใน พ.ศ. 2440 ว่า ความหนาแน่นของจำนวนประชากรภายในพระนครจะสูงถึง 550,000 คน (ธานินทร์ ทิพยงค์, 2551)

ความแออัดภายในพระนครนำไปสู่ความสกปรกรวมถึงกลิ่นที่เหม็น อันเป็นบ่อเกิดเชื้อโรคที่ทำให้พื้นที่ภายในพระนครมีคนป่วยบ่อยอีกด้วย ซึ่งเรื่องนี้ปรากฏให้เห็นผ่านความไม่พอพระทัยของรัชกาลที่ 5 ว่า ความไม่สะอาดภายในพระนครส่งผลต่อ “ภาพลักษณ์ของเมือง” อย่างชัดเจน ในจดหมายส่วนพระองค์ได้มีการกล่าวถึงปัญหาเรื่องการทิ้งศพเน่าข้างถนน และสิ่งปฏิกูลจากทั้งคนและสัตว์ (Chittawadi Chitrabongs, 2011)

“ความเหม็น” ของกลิ่นต่าง ๆ ที่ล่องลอยอยู่ในพระนครนั้นเป็นเหตุให้เมื่อตั้งกรมสุขาภิบาลเมื่อ พ.ศ. 2440 หนึ่งในภารกิจสำคัญในการจัดการดูแลเรื่องสาธารณสุขภายในพระนคร คือ การจัดการปัญหาเรื่องสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดโรคภัยต่าง ๆ แก่ประชาชน โดยมีการออก “ประกาศจัดการสาดในจังหวัดพระนคร” (22 พฤษภาคม พ.ศ. 2441) ขึ้นซึ่งมุ่งเน้นจัดการปัญหาเรื่อง “...ของปฏิกูลต่าง ๆ ซึ่งมีกลิ่นเหม็นอันไม่เป็นที่พึงใจ และซึ่งบางทีจะเป็นเหตุให้เกิดโรคร้ายอันตรายบางอย่างได้...” (นิภาพร รัชตพัฒนานกุล, 2562)

ความแออัด ความไม่สะอาด และกลิ่นเน่าเหม็นที่เกิดขึ้นภายในพระนคร ซึ่งเป็นปัญหาสะสมมาอย่างยาวนานที่มาพร้อมกับแนวคิดเรื่อง “อายพิศม์” หรืออาการสกปรกอันเป็นบ่อเกิดของโรคได้เริ่มเข้ามาสังคมสยามแล้ว ส่งผลให้ชนชั้นนำสยามหลายคน เริ่มหวาดกลัวต่อสิ่งสกปรกและความไม่สะอาดภายในพระนครอย่างหนัก โดยเฉพาะกับในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของวิทยาการความรู้และความทันสมัยในแบบตะวันตก ดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาของรัชกาลที่ 5 ที่ทรงพระราชทานถึงพระยาเทเวศร์ วงวิวัฒน์ เมื่อวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) ที่คณะที่มีต่ออากาศสกปรกและกลิ่นที่เน่าเหม็นที่เชื่อมโยงกับการประจวบระสะท้อนให้เห็นเรื่องอายพิศม์อย่างชัดเจน

“ตั้งแต่ไปมาที่สวนดุสิตเกือบจะ 5 เดือนเข้านี้แล้ว ยังไม่ได้เห็นที่บริษัทสะอาดเหมือนวานนี้เลย พันวิสัยจะทนทานได้ ผ้าเช็ดหน้าทั้งผืนอุดปาก อุดจมูกก็บางไปกลับมาออกขุนนางแล้วกลับเข้ามาข้างในยังเห็นติดอยู่ต่อไม่หายเป็นนาน ถ้าเป็นอยู่เช่นนี้นานไป ขึ้นไปมาอยู่เสมอนั้นเห็นจะเป็นโรคผีในท้องฤๅนใดอันหนึ่ง” (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.ศ. 118)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระราชโอรสของในหลวงรัชกาลที่ 4 กับเจ้าจอมมารดาพรนับได้ว่าหนึ่งในชนชั้นนำสยามระดับเชื้อพระวงศ์อีกท่านที่มีชีวิตร่วมสมัยในแผ่นดินของรัชกาลที่ 5 โดยกรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นเจ้านายสยามอีกพระองค์ที่ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับอากาศเสีย หรือสามารถเรียกได้ว่าเป็น “อายพิศม์” ไว้อย่างน่าสนใจ ผ่านหนังสือที่ทรงรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ไว้ ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ที่เรียกว่า “มนุษย์วิทยา” พ.ศ. 2441 โดยให้ความเห็นในบทที่ว่าด้วยเรื่องอากาศว่า อากาศบริสุทธิ์เป็นคุณแก่ชีวิต แต่หากสูดอากาศที่ไม่ดีต่อร่างกาย อาจก่อให้เกิดการเจ็บป่วยได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของผู้คนที่มึต่ออากาศและความสัมพันธ์กับความเจ็บป่วย

“โรคทั้งหลาย เช่น กษัยหรือวัณโรคเม็ดเล็กหรือฝักคณฑมาลา ย่อมเป็นมาตั้งแต่อากาศเป็นพิษที่หายใจออกมาอบอยู่ในเรือนและโรงงานมากกว่า ยิ่งกว่าเป็นมาแต่จับหนาวหรือผลัดฤดู สถานที่ทั้งปวงที่คนชุมนุมกันเป็นหมู่ใหญ่ ๆ เช่น โรงเรียน โรงงานวัด โรงธรรม และโรงละคร ควรทำให้โปร่งดี คือมีทางสำหรับนำลมหายใจซึ่งเป็นอากาศเสียออกไปข้างนอก นำอากาศบริสุทธิ์เข้าไปข้างใน” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2514)

เมื่อภายในพระนครเต็มไปด้วยบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ไม่ค่อยน่าอยู่อาศัย จากการที่เต็มไปด้วยความแออัดของประชาชนในพื้นที่ ชำร่วยยังไม่รักษาความสะอาดจากการทิ้งซากศพและซากสัตว์ อันเป็นบ่อเกิดของกลิ่นเน่าเหม็นที่ตามมาจากการสะสมเชื้อโรคภัยชุดความเข้าใจเรื่องอายพิศม์ที่ยังคงดำรงอยู่ในฐานะองค์ความรู้ทางการแพทย์ที่ตะวันตกนำเข้ามาก่อนแนวคิดเชื้อโรค ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงจากบ่อเกิดโรคนี้ จึงมีความจำเป็นจะต้องไปพักฟื้นร่างกายในพื้นที่อื่นซึ่งมีคุณลักษณะตรงกันข้ามกับภายในพระนคร โดยตัวเลือกในการพักฟื้นที่มักเป็นที่นิยมในหมูชนชั้นนำสยาม คือ “หัวเมืองชายทะเล”

2. “สายลม แสงแดด ชายหาด” ในหัวเมืองชายทะเล: สถานที่พักฟื้นในมุมมองชนชั้นนำสยาม

การพักผ่อนเพื่อรักษาร่างกายจากโรคภัยไข้เจ็บป่วยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นกีฬาหรือการไปตากอากาศยังชายทะเล ไม่เคยปรากฏในแนวคิดของชาวสยามมาก่อน แต่เป็นแนวคิดที่ถูกนำเข้ามาจากชาติตะวันตก ดังที่งานของวิริยยุทธ ศรีสุวรรณกิจ (2549) ได้เสนอเอาไว้ว่า การพักผ่อนหย่อนใจมีส่วนในการรักษาและฟื้นฟูร่างกายมาจากอิทธิพลของชาติตะวันตกที่เข้าเผยแพร่ในสยามช่วงเวลานั้น ซึ่งชนชั้นนำสยามให้ความสนใจต่อประโยชน์ของการพักผ่อนผ่านการไปตากอากาศรักษาสุขภาพมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และ ชาติชาย มุกสง (2563) ได้ขยายต่อในประเด็นนี้ว่า ด้วยสภาพแวดล้อมที่เกิดจากความสกปรก ความแออัด และอายพิศม์ภายในพระนครไม่ดีต่อสุขภาพดังนั้น จึงจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงจากพระนครไปสู่การพักผ่อนที่นอกเมืองเช่นชนบทหรือชายทะเลที่มีสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า ดังที่นำไปสู่การสร้างพระราชฐานตากอากาศ เป็นต้น ซึ่งบทความนี้เห็นด้วยกับข้อเสนอของวิริยยุทธ ศรีสุวรรณกิจ และชาติชาย มุกสงในประเด็นนี้ แต่สำหรับในบทความนี้จะเป็นการต่อยอดจากข้อเสนอดังกล่าวโดยมุ่งที่จะเติมเต็มช่องว่างที่ยังขาดหายไปด้วยภายใต้การอธิบายด้วยแนวคิด “ภูมิทัศน์บำบัด” (Gesler, 2003)

สำหรับแนวคิดการไปพักรักษาตัวที่ชายทะเล โดยอาศัยธรรมชาติและสภาพแวดล้อมจากชายทะเลมาช่วยในการบำบัดรักษาโรค มีรากฐานมาจากการแพทย์ในโลกตะวันตกที่ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 โดย Dr. Richard Russell ได้ตีพิมพ์เรื่อง De Tabie Glandulari ในสำนวนภาษาละติน ค.ศ. 1750 และแปลเป็นภาษาอังกฤษใน ค.ศ. 1752 ในชื่อ A Dissertation on the Use of Sea Water in the Diseases of the Glands ซึ่งเสนอว่า น้ำทะเลมีคุณสมบัติรักษาโรคได้หลายชนิด เช่น โรคต่อมน้ำเหลือง (Scurvy) โรคเรื้อน และปัญหากล้ามเนื้อ โดยเน้นการใช้ทะเลไม่ว่าจะเป็นการอาบหรือดื่มเพื่อช่วยเพื่อบำบัดร่างกาย ข้อเสนอของ Russell ทำให้เกิดกระแสความคลั่งไคล้ในการไปชายทะเลของคนในครึ่งหลังคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นระยะเวลานาน (Midgley, 2018) ต่อมาราวคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีการบัญญัติศัพท์เฉพาะอย่าง “Thalassotherapy” หรือการใช้ทะเลบำบัดอย่างเป็นระบบในฝรั่งเศสนำโดย Dr. Joseph de La Bonnardière ซึ่งผสมคำจากภาษากรีกคือ Thalassa (ทะเล) และ Therapeia (การรักษา) เพื่อเรียกกระบวนการใช้ทรัพยากรจากทะเล (น้ำทะเล สาหร่าย โคลน และภูมิอากาศ) ภายใต้การดูแลของแพทย์ (Charlier & Chaineux, 2009)

การพัฒนาแนวคิดเรื่องทะเลบำบัดในโลกตะวันตกที่วุ่นวาย คือ จุดกำเนิดสำหรับการพักผ่อนเดินทางรักษาตัวที่ขึ้นชื่อนำสยามนิยมปฏิบัติในเวลาต่อมา ซึ่งมักเป็นพื้นที่เกี่ยวข้องกับทะเลมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ โดยความนิยมเพื่อพักรักษาตัวที่ทะเลสาเหตุเบื้องหลังความนิยมในหมู่ชนชั้นนำสยามมาจากคำแนะนำจากแพทย์ตะวันตกเสียเป็นส่วนใหญ่ จากนั้นก็ปฏิบัติตามกันมา ดังจะเห็นจากกรณีของสมเด็จพระศรีสุริยวราธิราชบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า หรือ พระพันวัสสาพระอัครมเหสีของรัชกาลที่ 5 ที่ได้ทรงประชวรหนักจากการสูญเสียพระราชโอรสธิดาในเวลาใกล้เคียงกันถึง 6 พระองค์ ทำให้ทรงประชวรและพระพลานามัยทรุดลงอย่างรวดเร็ว เป็นเหตุให้ต้องไปพักฟื้น ณ ตำบลชายทะเล จังหวัดชลบุรี โดยผู้ถวายคำแนะนำ คือ หมอฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยในพระราชประวัติ สมเด็จพระศรีสุริยวราธิราช บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า และจดหมายเหตุรายวันซึ่งเป็นเอกสารที่ตีพิมพ์ระลึกในพระบรมศพของพระพันวัสสาเมื่อ พ.ศ. 2499 เอาไว้ดังนี้

“นายแพทย์ประจำพระองค์ได้ทราบประวัติการประชวรในสมัยก่อนกระนั้นมาว่า สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้าต้องทรงวิปโยคโศกเศร้ามาหลายครั้งหลายคราว เฉพาะอย่างยิ่งตอนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ในรัชกาลที่ ๕ และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนศรีธรรมราชาธำรงฤทธิ์ ซึ่งทั้ง ๒ พระองค์มีพระชนมายุเพียง ๑๖-๑๗ พรรษาเท่านั้นมาสวรรคตและสิ้นพระชนม์ไป จึงทำให้พระองค์ท่านเคยประชวรกระเสาะกระแสะด้วยพระวรกายเสื่อมโทรมมาก ดังนั้น นายแพทย์ผู้ตรวจรักษาพระองค์ในขณะนั้นสงสัยว่า จะประชวรเป็นวัณโรค จึงได้ถวายคำแนะนำให้เสด็จพักตากอากาศชายทะเล ณ ตำบลบางพระและศรีราชา จังหวัดชลบุรี” (ปริดิเทพย์พงษ์ เทวกุล, 2499)

คำแนะนำของแพทย์ไม่ได้จบแค่เพียงชาวต่างชาติเพียงอย่างเดียว แต่แพร่กระจายมายังแพทย์ชาวสยามเช่นเดียวกันในการให้คำแนะนำว่า หากป่วยเป็นโรคใดก็แล้วแต่ วิธีการรักษาที่สามารถช่วยได้ คือ การเดินทางไปยังพื้นที่ชายทะเลนั่นเอง เช่น กรณีแนะนำให้ไปพักที่หัวหินของ หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล ดังที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีพระหัตถ์ไปถึงสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ไว้ตอนหนึ่งว่า “...ด้วยหญิงพูนพิศมัยป่วยไม่ค่อยสบายมาหลายวันแล้ว หมอแนะนำให้เธอรักษาตัวที่ชายทะเล เธอประสงค์ที่จะไปหัวหินในวันพุธที่ 5 สิงหาคมนี้ จะพักอยู่ที่หัวหินราว 3 สัปดาห์...” (กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมากูร, 2545)

หรือ กรณีของสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช หรือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าปิณฑะรัชนี กรมหมื่นจันทบุรีสุรโชติพันธุ์ ผู้เป็นพระโอรสของรัชกาลที่ 5 เมื่อทรงประชวรจากโรคภัยไข้เจ็บก็เลือกวิถีในการรักษาผ่านการไปลาเที่ยวเช่นเดียวกัน โดยระบุเอาไว้ชัดเจนว่า ไปเพื่อเปลี่ยนอากาศในการรักษาตัว ดังจะเห็นได้จากรายงานที่ถวายให้กับ รัชกาลที่ 5 หนังสือชีววิวัฒน์ที่พระองค์ประพันธ์เอง เนื้อหาว่าด้วยการไปเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ภาคใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ที่เป็นทะเล

“...ด้วยทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้ได้กราบถวายบังคมลาไปเที่ยวรับอากาศใหม่ ในเวลาซึ่งเกิดโรคร้ายแห่งร่างกายรบกวนอยู่นั้น โปรดพระราชทานเรือกลไฟหลวงชื่อสุริยมณฑลเปนพาหนะไปในครั้งนี้ พระเดชคุณเปนล้นเกล้าฯ หาที่สุดมิได้ ข้าพระพุทธเจ้าได้กราบถวายบังคมลา ใ้จักรเรือสุริยมณฑลออกจากเมืองสมุทรปราการแต่ ณ วัน ๖ ค่ำปีวอกศก ไปทางทะเลตัดไปเมืองปราณบุรีแผ่นดิน แลได้แวะเที่ยวตลอดไปตามหัวเมืองตะวันตกในแหลมมะลายูปากฝั่งตะวันออกตลอดไปถึงเมืองกลันตันเป็นที่สุด...” (สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, 2511)

ความนิยมในการไปพักฟื้นร่างกายที่ชายทะเล ส่งผลให้ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการสร้างตำหนักพักผ่อนที่อยูใกล้ชายทะเลหลายแห่งโดยเฉพาะที่จังหวัดชลบุรีในปัจจุบัน ที่เมืองเดียวกับปรากฏถึง 2 แห่ง คือ ที่ทางอ่างศิลาและเกาะสีชัง โดยสาเหตุที่ทำให้ชลบุรีถูกเลือกเป็นเมืองสำคัญในพัฒนาและปรับปรุงที่พักตากอากาศในสมัยนั้น เนื่องจากเป็นเมืองที่รู้จักกันดีในหมู่ชาวต่างชาติ เพราะเป็นเมืองที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าทางทะเล พร้อมทั้งมีพื้นที่อากาศดี การเดินทางสะดวก เหมาะแก่การพักผ่อน ตากอากาศ โดยมีหลักฐานการมาพักผ่อนตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว ความนิยมตากอากาศในชลบุรีนำไปสู่การสร้าง “ตึกมหาราช” และ “ตึกราชินี” ที่อ่างศิลา อาคารทั้งสองหลังเดิมเรียกกันว่า “อาศรัยสถาน” หรือที่การสร้างพระจุฑาธุชราชฐาน ที่เกาะสีชัง (พัสวีสริ เปรมกุลนันท์, 2563) และ “บ้านศรีมหาราชา” (พระตำหนักศรีราชา) ซึ่งเป็นที่ประทับพักผ่อนของสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ที่ช่วงแรกอยู่บริเวณริมทะเลเป็นตำหนักน้ำ ก่อนที่จะย้ายไปสร้างตำหนักใหม่บริเวณเนินเขา (มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า, 2549)

กล่าวโดยสรุป การพักผ่อนเพื่อรักษาตัวและสถานที่ ณ ชายทะเล กลายเป็นค่านิยมที่แพร่หลายในหมู่ชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งสาเหตุหลักที่เป็นเช่นนั้นเนื่องมาจากอิทธิพลของแพทย์ชาวตะวันตกที่ได้นำเอาองค์ความรู้เหล่านี้มาแพร่กระจายและแนะนำให้แก่บรรดาชนชั้นนำสยาม ทั้งนี้ มีเพียงชนชั้นนำสยามเท่านั้นที่มีโอกาสในการเข้าไปท่องเที่ยวพักผ่อนริมทะเลมากกว่าชนชั้นล่าง การรักษาด้วยการเดินทางท่องเที่ยว ณ พื้นที่ชายทะเล นำไปสู่การสร้างตำหนักหรือสถานที่ตากอากาศหลายแห่งในสยาม อย่างไรก็ตาม การไปพักผ่อนหรือการตากอากาศก็สามารถมองได้เช่นกันว่า การเดินทางไปทะเลไม่เพียงแต่ถูกขับเคลื่อนด้วยความเชื่อเรื่องสุขภาพจริงเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการขับเคลื่อนเพื่อต้องการแสดงสถานะทางสังคมของชนชั้นนำที่อยากแสดงว่าตนมีทรัพยากรพอที่จะเดินทางด้วย ซึ่งทั้งสองอาจเป็นแรงจูงใจอาจเกิดขึ้นพร้อมกัน

3. ภูมิทัศน์บำบัด: องค์ประกอบของพื้นที่ชายทะเลที่มีต่อการพักผ่อนร่างกาย

แม้ว่าค่านิยมในการเดินทางไปทะเลเพื่อรักษาตัวจากโรคภัยต่าง ๆ ที่เข้ามา โดยเฉพาะกรณีอาณานิคมที่ของชนชั้นนำสยามจะมาจากแพทย์ชาวตะวันตกที่มีกลายการรักษาในลักษณะเช่นนั้น แต่องค์ประกอบที่ทำให้ “ทะเล” กลายเป็นตัวเลือกในการไปพักผ่อน จำเป็นจะต้องพิจารณาในเรื่องความเป็น “ภูมิทัศน์บำบัด” ที่เกิดสถานที่อย่างทะเลเอื้ออำนวยด้วย ซึ่งการหยิบแนวคิดเรื่องภูมิทัศน์บำบัดมาใช้ในการทำความเข้าใจการไปทะเลของชนชั้นนำสยาม แนวคิดภูมิทัศน์บำบัดของ

Gesler (2003) ที่มองว่า ภูมิทัศน์ คือ สถานที่ซึ่งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งก่อสร้าง สภาพทางสังคม และการรับรู้ของมนุษย์ มาบรรจบกันและนำไปสู่การเยียวยารักษา โดย Gesler (2003) ได้จัดองค์ประกอบของภูมิทัศน์บำบัดออกเป็น 4 มิติ ได้แก่ มิติทางธรรมชาติ มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง มิติทางสัญลักษณ์ และมิติทางสังคม มาใช้กับการมองสถานที่พักตากอากาศริมทะเลที่ชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ไปพัก เพื่อแสดงให้เห็นว่า องค์ประกอบเหล่านี้คือสิ่งที่ทำให้ตัวเลือกของการไปพักที่ทะเลจึงจำเป็นต่อการพักฟื้นร่างกาย อย่างไรก็ตามในบทความนี้จะเลือกหยิบมาแค่ 3 มิติ คือ มิติทางธรรมชาติ มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง และมิติทางสังคม เท่านั้น เนื่องจากมิติทั้งสามที่เลือกมามีความชัดเจนมากกว่าตัวมิติเชิงสัญลักษณ์ ประกอบการไปพักฟื้นร่างกายตามหัวเมืองชายทะเลโดยเน้นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ภายใต้กรอบของมิติเชิงสัญลักษณ์ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นในหมู่ชนชั้นนำสยาม

มิติทางธรรมชาติ (Natural) องค์ประกอบทางกายภาพและชีวภาพของสิ่งแวดล้อมที่เชื่อว่ามีคุณสมบัติในการฟื้นฟูสุขภาพ เป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ตามธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น แสง อุณหภูมิ อากาศ และ ทัศนียภาพ โดยในงานของ Gesler จะใช้เมือง Bath ในอังกฤษที่แสดงให้เห็นถึงมิติทางธรรมชาติผ่านการมีอยู่ของบ่อน้ำพุร้อนในการช่วยเยียวยารักษา ซึ่ง Gesler เชื่อมโยงประเด็นนี้กับหลักการทางวิทยาศาสตร์ด้วย โดยวิเคราะห์คุณสมบัติของน้ำว่ามีคุณสมบัติทางเคมี (แร่ธาตุ) และอุณหภูมิที่คงที่ส่งผลโดยตรงต่อร่างกายในเชิงสรีรวิทยา เช่น ช่วยให้ผ่อนคลายกล้ามเนื้อ หรือการมองว่าสุนทรียภาพและการรับรู้ที่เกิดขึ้นในเมืองน้ำ เช่น เสียงน้ำไหล อายความรู้ที่พุ่งขึ้นจะกระตุ้นประสาทสัมผัสได้เป็นอย่างดี (Gesler, 2003) สำหรับในบทความนี้จะยกตัวอย่างชลบุรี เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของชลบุรีเป็นที่ได้รับความสนใจในฐานะสถานที่อันเหมาะแก่การมาพักผ่อนเสมอโดยเฉพาะกับ “อากาศ” ที่ค่อนข้างดีและบริสุทธิ์ ดังจะเห็นได้จาก กระแสพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5 ในการเปิดถนนและสวนในเกาะสีชัง เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2434 ที่งานวิจัยของพัลลวีสิริ เปรมกุลนันท์ (2563) นำมาอ้างอิงว่า “ในหมู่คนชั้นสูงเป็นอันมากด้วยกัน ย่อมคิดเห็นว่า เกาะสีชังนี้เป็นภูมิทัศน์ที่มีอากาศดี อาจจะบำบัดโรคภัยได้ดังยาอยู่ยิ่งกว่า ด้วยอาศัยลมหายใจบริสุทธิ์เป็นต้นเหตุ จึงมีผู้ไปรักษากายอยู่บำรุงกายในที่นี้มีใครจะขาด...”

หากยึดตามคำกล่าวเรื่องอากาศบริสุทธิ์ในความเข้าใจของชนชั้นนำสยาม เมื่อมองด้วยหลักวิทยาศาสตร์ อากาศที่พัดพามาจากทะเลประกอบแร่ธาตุที่มีประโยชน์ เช่น ไอโอดีนและแมกนีเซียมที่ดีต่อร่างกาย นอกจากนี้ อีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชนชั้นนำสยามเลือกไปพักผ่อนที่ทะเล คือ ทัศนียภาพที่ดี ไม่ว่าจะเป็นทิวทัศน์ชายทะเลที่สวยงาม หรือหาดทรายที่ขาวละเอียด ดังเช่นที่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ได้พรรณนาถึงความงดงามยามเมื่อขึ้นฝั่งที่เกาะสีชังว่า มีหาดทรายที่สีขาวสะอาด หากตนมีเรือจะบรรทุกทรายเหล่านี้กลับไป “เวลาเย็นขึ้นเที่ยวเดินตามหาดทรายหาดทรายนี้มีทั่วทุกแห่งไปไม่ว่าที่ไหน กว้างบ้างแคบบ้าง ลาดบ้างชันบ้าง ทรายหยาบบ้างทรายละเอียดบ้าง ทรายสีขาวสะอาดไม่เป็นสีม่วงเหมือนทรายบางพุด ทรายทะเลนี้ทำโรยถนนหรือทำเป็นสวนมีทางเล็กน้อย เอามาโรยก็ดี ถ้ามีเรือแล้วบรรทุกมาสักเท่าใดก็ได้” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2504)

มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้าง (Built) หมายถึง สิ่งก่อสร้างด้วยน้ำมือมนุษย์ เช่น การออกแบบสถาปัตยกรรม ผังเมือง หรือพื้นที่ภายในอาคารที่ส่งผลต่อสุขภาพ เช่น การจัดวางอาคารที่สัมพันธ์กับทิศทางลมและแสงแดด หรือกรณีของการสร้างโรงพยาบาลได้มองว่า สิ่งก่อสร้างที่ดีต้องทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมมนุษย์เข้ากับธรรมชาติอย่างลงตัว การออกแบบระเบียบที่กว้างพอให้คนใช้ได้ออกมารับลม เป็นต้น (Gesler, 2003) สำหรับที่พักตากอากาศของชนชั้นนำสยามที่สอดคล้องกับมิติสิ่งก่อสร้าง คือ *ตึกมหาพรต* สถาปัตยกรรมดังกล่าวได้รับอิทธิพลตะวันตก โดยมีรูปแบบใกล้เคียงกับบ้านพักตากอากาศ

ที่นิยมในอังกฤษช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 ที่เป็นรูปทรงการผสมผสานระหว่างไทย จีน และตะวันตก หลังคามุงกระเบื้องทรงปั้นหยา ด้านหน้าเป็นจั่วมะนิลาเป็นช่องระบายอากาศ อาคารชั้นบนเป็นระเบียงและประดับพนักกระเบื้องด้วยลูกถ้วยกระเบื้อง มีพื้นที่สำหรับชมทิวทัศน์และรับลม (พัลลิวารี เปรมกุลนันท์, 2563) หรือใน พ.ศ. 2415 ได้สร้างค่ายหลวงอ่างศิลา เพื่อรับเสด็จรัชกาลที่ 5 ยามเสด็จพระราชดำเนินอ่างศิลา ชลบุรี ซึ่งเป็นที่ถูกระบายรัชกาลที่ 5 อย่างยิ่ง โดยทรงพระนิพนธ์ชมเขยไฉนเอกสารระยะทางเสด็จประพาสจันทบุรีใน พ.ศ. 2419 ว่า

“ไปอ่างศิลาครั้งนั้น ท่านกรมท่าออกมาทำพลับพลารับเรา คือ หลังที่อยู่นี้ แต่การที่จะทำนั้นไม่ได้คิดจะรื้อหมายจะเอาไว้เป็นที่เราไปเที่ยวครั้งต่อไปจึงทำเป็นค่ายหลวงใหญ่มีท้องพระโรงและพระที่นั่ง เรือนข้างหน้าข้างในใหญ่โตพร้อมทุกพนักงาน...ตัวพลับพลานั้นทำตึกใช้ฝาแฝดทาสีขาว เขียวลายคราม วางที่พระที่นั่งเป็นที่เปิดออกสู่ข้างหน้ามีเฉลียงรอบ เมื่อเราออกมาที่เฉลียงแล้วแลเห็นทะเลตลอดทีเดียว เป็นที่รับลม ไม่ร้อน และฝาที่เป็นฝาปิดทั้งชั้นบนชั้นล่างใช้ไม้ระกำทั้งลำทาสีขาว...” (กรมศิลปากร, 2544)

พื้นที่ชลบุรีมีที่พักตากอากาศอย่างตึกมหาราช หรือพลับพลาที่อ่างศิลา จนกลายเป็นจุดเข้าพักผ่อนเอนานิยมของบรรดาชนชั้นนำสยาม และหากมองในแง่องค์ประกอบของการจัดเรียงสถานที่ที่จะพบว่า การก่อสร้างสถานที่ต้องมีการเปิดให้เห็นวิวทิวทัศน์ริมทะเลให้มากที่สุด โดยหากไปเยือน ณ สถานที่ที่ว่าก็จะสามารถมองเห็นทะเลได้ชัดเจน และที่สำคัญคือต้องไม่เป็นพื้นที่ปิดจะต้องมีการสร้างทางระบายอากาศ เพื่อให้สามารถรับลมได้เช่นกัน ดังนั้น สถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างนี้ไม่ได้มีเพียงแค่ความสวยงามเพียงอย่างเดียว แต่ยังเป็นตัวแทนของความสะอาดและวิทยาการแบบตะวันตกที่จะมาช่วยเยียวยาผู้พักอาศัยในอาคารนี้อีกด้วย

มิติทางสังคม (Social) เป็นมิติที่มีความเป็นชุมชนบำบัดที่อาศัยสภาพแวดล้อมกลุ่มเพื่อนและการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นหลักการสร้างบรรยากาศที่ปราศจากความโดดเดี่ยว ซึ่งการพูดคุย แลกเปลี่ยนความทุกข์ ร่วมการให้กำลังใจกันในพื้นที่นั้น ๆ ช่วยลดระดับความวิตกกังวล และสร้างสภาวะจิตใจที่เอื้อต่อการหายของโรค ทั้งนี้มิติทางสังคมยังกล่าวในเรื่องของความสัมพันธ์ของผู้คนที่เรามีปฏิสัมพันธ์ด้วยระหว่างรักษาต้องเท่าเทียมกันด้วย (Gesler, 2003) ซึ่งในการเสด็จประพาสหรือการไปพักรักษาตัวของชนชั้นนำสยามส่วนใหญ่ไม่ได้เดินทางไปเพียงลำพัง หากแต่มีผู้ติดตาม หรือมีชนชั้นนำท่านอื่นเดินทางไปด้วย รวมถึงการไปเยือนพบปะกับผู้อาศัยในพื้นที่ที่เราไปเยือนด้วย ดังจะเห็นได้จากกรณีของพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธทรงประสูติและได้รับแนะนำจากหมอให้เสด็จไปเปลี่ยนอากาศที่เกาะสีชังใน พ.ศ. 2431 โดยมีเรือหลวงซึ่งเป็นฝีเรือเจ้าอยู่ และในเวลาไม่นานพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระวรราชเทวีเมื่อทรงประสูติก็เสด็จพระราชดำเนินมาประทับรักษาพระองค์ที่เกาะสีชังด้วย (วิญญู ตรีสุวรรณกิจ, 2549) ซึ่งการเดินทางเพื่อไปรักษาตัวโดยมีเพื่อนร่วมทางที่ประสพชะตากรรมเดียวกันสร้างความอุ่นใจและความสบายใจให้กับผู้ป่วยได้เป็นอย่างดีและทำให้การหายจากโรครวดเร็วยิ่งขึ้น

สรุป

สภาพแวดล้อมภายในพระนครอันเป็นเมืองที่มีบรรดาชนชั้นนำสยามอาศัยอยู่มากที่สุด ท่ามกลางสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีภาพจำว่า เป็นช่วงที่มีความเจริญและความศิวิไลซ์จากการเข้ามาของชาติตะวันตก แต่ก็ยังเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาเช่นกัน โดยเฉพาะกับปัญหาที่สะสมเรื่อยมาตั้งแต่รัชกาลก่อน คือ เรื่องของกลิ่นเหม็นและความสกปรก ที่อาจจะมาจากการทิ้งซากศพและซากสัตว์ลงในแม่น้ำลำคลอง ทั้งนี้ ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่องค์ความรู้ทางการแพทย์ยังเชื่อในเรื่องของ

“อากาศสกปรก” หรือ “อายพิศม์” ดำรงอยู่ โดยเชื่อว่าสาเหตุของการเจ็บไข้หรือโรคร้ายที่เกาะกินร่างกาย ล้วนมาจากอากาศที่สกปรกหรืออากาศไม่ดี ส่งผลให้เมื่อบรรดาชนชั้นนำสยามป่วยจากโรคร้าย เพื่อรักษาร่างกายตนเองจึงจำเป็นต้องกระทำการด้วยการเปลี่ยนอากาศ อันหมายถึง การเดินทางพักผ่อนตากอากาศนอกสถานที่ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นสถานที่อย่าง “ทะเล” เนื่องจากมีสภาพแวดล้อมและอากาศที่บริสุทธิ์แตกต่างกับพระนครที่เต็มไปด้วยอายพิศม์

ควรกล่าวด้วยว่า แนวทางในการรักษาอาการเจ็บป่วยจากโรคร้ายด้วยการไปแสวงหาสุขภาพที่ดีอย่างพื้นที่ติดทะเล ส่วนหนึ่งมาจากพวกแพทย์ชาวตะวันตกนำเข้ามา กระบวนการแสวงหาสุขภาพที่ดีดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็น “ภูมิทัศน์บำบัด” หรือ การใช้สถานที่ในการเยียวยารักษาตามแนวคิดของ Gesler (2003) ซึ่งหากมองย้อนตามกรอบมิติทั้ง 3 ในการมองเรื่องภูมิทัศน์บำบัดจะพบว่า พื้นที่ติดชายทะเลมีองค์ประกอบที่เหมาะสมอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นมิติทางธรรมชาติจากสภาพแวดล้อม ชายทะเลที่มีอากาศที่ดี และทัศนียภาพที่สวยงามชวนผ่อนคลาย มิติทางกายภาพสิ่งก่อสร้างที่หากสังเกตจากสถาปัตยกรรมอาคารตากอากาศที่ถูกสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นตึกมหาราช ตึกราชินีก็ล้วนมีการวางโครงสร้างที่เหมาะสม เช่น การไม่ใช้อาคารปิด มีระเบียงอากาศ ไม่อบชื้นและร้อนอบอ้าวจนเกินไป อีกทั้งยังมีพื้นที่ที่สามารถเห็นวิวทิวทัศน์ของชายทะเลอีกด้วย ในขณะที่มิติทางสังคมที่มักพบว่า ชนชั้นนำสยามมิได้ไปพักผ่อนเพียงคนเดียว แต่มักไปกันเป็นหมู่คณะก่อให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีส่วนช่วยในการสร้างบรรยากาศที่ดีต่อสภาพจิตใจที่มีผลต่อการรักษาเยียวยา ดังนั้น ทะเลจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเยียวยา รักษาจากโรค เป็นสุขภาพที่ดีที่ชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 5 ต้องการเพื่อหลีกเลี่ยงจากอายพิศม์เต็มไปทั่วพระนคร

เอกสารอ้างอิง

- กิตติพงษ์ วิโรจน์ธรรมาการ. (2549). *ในวังแก้ว*. ดอกหญ้า.
- กรมศิลปากร. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชลบุรี*. กรมศิลปากร.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2561). *ปกิณคดี ๑๐๐ ปี การสาธารณสุขไทย ในวาระ ๑๐๐ ปี การสาธารณสุขไทย (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๑)*. บริษัทวัน จำกัด.
- ชาติชาย มุกสง. (2563). *จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย*. มติชน.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2504). *อธิบายถึงเรื่องเที่ยว เที่ยวทะเลตะวันออก, เที่ยวมณฑลเพชรบูรณ์, เที่ยวน้ำตกอนันตภูมิที่เกาะกูด, เที่ยวไพรโยค*. องค์การค้าของคุรุสภา.
- ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2550). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย*. สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธานินทร์ ทิพย์วงศ์. (2551). *การรักษาความสะอาดในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2440–2475* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ]. คลังสถาบันมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
<https://ir.swu.ac.th/entities/publication/83f67df3-a0f5-4df5-a101-7fdf2de92585>
- นิภาพร รัชตพัฒนานกุล. (2562). “นาสิกประสาทภัย”: ประวัติศาสตร์ของกลิ่นเหม็นในเมืองกรุงเทพฯ. *ศิลปวัฒนธรรม*, 40(3), 118–129.
- แดน ปิข. บริดเลย์. (2512). *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31 จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศไทย*. โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:148482ปริติเทพย์พงษ์ เทวกุล. (2499). *พระราชประวัติสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า; และ, จดหมายเหตุ ราย วัน*

- ของสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิบติ เจ้าฟ้ามหาวชิธรุณทิต . โรงพิมพ์พระจันทร์ .
https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:173715
- พัสวีสริ เปรมกุลนันท์. (2563). ศิลปกรรมในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. (2511). ชีวิตฉันที่ต่างๆ ภาคว. 7. โรงพิมพ์คุรุสภาพระสมุรุ. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:138572
- มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. (2549). ศรีสรวินทราอนุสรณีย์ น้อมรำลึกถึงสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า. มูลนิธิสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า.
- ยุวดี ตปนิยากร. (2522). วิวัฒนาการของการแพทย์ไทยตั้งแต่สมัยเริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว [ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/59834/>
- หจกตหมายเหตุแห่งชาติ. (29 มิ.ย. 118 – 13 ต.ค. 118). พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาเทเวศร์วงวิวัฒน์ เรื่องบริษัทสอาด 29 มิถุนายน ร.ศ.118. ร.5 น.5.12/9. หจกตหมายเหตุแห่งชาติ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2514). มนุษยวิทยา. โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย. https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:167041
- วิรัช ตรีสุวรรณกิจ. (2549). การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445–2475 [วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/24548/>
- Charlier, R. H., & Chaîneux, M. C. P. (2009). The healing sea: A sustainable coastal ocean resource: Thalassotherapy. *Journal of Coastal Research*, 25, 838–856. <https://doi.org/10.2112/08A-0008.1>
- Chitrabongs, C. (2011). The politics of defecation in Bangkok of the Fifth Reign. *The Journal of the Siam Society*, 99, 172–195. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/pub_jss/article/view/158387
- Gesler, W. M. (1992). Therapeutic landscapes: Medical issues in light of the new cultural geography. *Social Science & Medicine*, 34(7), 735–746. [https://doi.org/10.1016/0277-9536\(92\)90360-3](https://doi.org/10.1016/0277-9536(92)90360-3)
- Gesler, W. M. (2003). *Healing Places*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Midgley, H. (2018 January 12). Historic Brighton: Dr Richard Russell and the miracle of sea-water therapy. Brighton Journal. <https://brightonjournal.co.uk/historic-brighton-dr-richard-russell-and-the-miracle-of-sea-water-therapy/>
- Ratchatapattanukul N. (2013). Public Health in Modern Siam: Elite Thinking, External Pressure, and Popular Attitudes. *The Journal of the Siam Society*, 101, 177–192. https://so06.tci-thaijo.org/index.php/pub_jss/article/view/158268

บทความวิชาการ (Academic articles)

การจัดการศึกษาและการวัดประเมินผลเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษา Educational Management and Assessment for Developing Students' Career Skills in Schools

เบญจรัตน์ อุปันันท์¹, เศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา^{1*}, ประภาศรี เลิศปรีชา¹
Benjarat Upanan¹, Settapong Lerdpreecha^{1*}, Prapasri Lerdpreecha¹

¹ โรงเรียนสตรีอ่างทอง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาสิงห์บุรี อ่างทอง

Satri Angthong School, Secondary Educational Service Area Office Sing Buri Ang Thong

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): เศรษฐพงษ์ เลิศปรีชา (Settapong Lerdpreecha)

E-mail: settapong@sa.ac.th

Received: 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2569, Revised: 24 เมษายน พ.ศ. 2569, Accepted: 29 เมษายน พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิด หลักการ และรูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 โดยใช้การวิเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสังเคราะห์เป็นกรอบแนวทางการดำเนินงานของสถานศึกษาอย่างเป็นระบบ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพควรดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดเชิงบูรณาการ 3 มิติหลัก ได้แก่ 1) ด้านหลักสูตร ซึ่งทำหน้าที่กำหนดทิศทางการพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่องตามช่วงวัย ตั้งแต่การปลูกฝังคุณลักษณะพื้นฐาน การเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพ การค้นพบตนเอง จนถึงการพัฒนาทักษะเฉพาะทาง 2) ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ที่เน้นการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากประสบการณ์ สถานการณ์จำลอง และการมีส่วนร่วมของชุมชนและสถานประกอบการ และ 3) ด้านการวัดประเมินผลที่สะท้อนศักยภาพของผู้เรียน และใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนรู้ นอกจากนี้ ทักษะอาชีพที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ควรพัฒนาอย่างสมดุลระหว่างทักษะจำเป็นสำหรับอาชีพ ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ การสร้างสรรค์ การสื่อสาร การทำงานเป็นทีม และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ควบคู่กับทักษะวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้เฉพาะด้านและการเป็นผู้ประกอบการ เพื่อเสริมสร้างความพร้อมในการทำงานและการเรียนรู้ตลอดชีวิต จากการสังเคราะห์องค์ความรู้สามารถพัฒนาเป็นรูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียน ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบที่ 1 หลักการ องค์ประกอบที่ 2 ปัจจัยนำเข้า องค์ประกอบที่ 3 กระบวนการบริหารจัดการ และองค์ประกอบที่ 4 ผลผลิต ข้อค้นพบสำคัญชี้ให้เห็นว่า การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพจะประสบผลสำเร็จเมื่อสถานศึกษาดำเนินการหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และการวัดประเมินผลอย่างสอดคล้องกัน ส่งผลให้ผู้เรียนมีความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง วางแผนเส้นทางการศึกษาและอาชีพได้อย่างเหมาะสม อันนำไปสู่การพัฒนากำลังคนที่มีคุณภาพสอดคล้องกับความต้องการของสังคมและตลาดแรงงานในอนาคต

คำสำคัญ: การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ, ทักษะอาชีพในศตวรรษที่ 21, การวัดประเมินผล

Abstract

This academic article aims to present concepts, principles, and models of educational management for developing students' career skills in the 21st century. Through the analysis of documents, concepts, theories, and related research, the study synthesizes a systematic operational framework for educational institutions. The results reveal that educational management for career skill development should be implemented under a three-dimensional integrated conceptual framework, which includes: (i) the curriculum dimension, which sets the direction for continuous student development according to age groups, ranging from cultivating foundational characteristics, career learning, and self-discovery to developing specialized skills; (ii) the learning activity management dimension, emphasizing hands-on practice, experiential learning, simulated situations, and the participation of communities and enterprises; and (iii) the assessment dimension, which reflects students' potential and provides data for curriculum development and learning management. Furthermore, essential 21st-century career skills for students should be developed in a balanced manner. This involves integrating foundational career skills (analytical thinking, creativity, communication, teamwork, and information technology application) with professional skills related to specialized knowledge and entrepreneurship to enhance work readiness and lifelong learning. By synthesizing this knowledge, an educational institution administration model for promoting students' career skills was developed, comprising four components: Component 1: Principles, Component 2: Inputs, Component 3: Management Process, and Component 4: Outputs. The key findings indicate that educational management for career skill development achieves success when educational institutions harmoniously integrate the curriculum, learning management, and assessment. This integration ensures that students acquire the necessary knowledge, skills, and desirable characteristics, enabling them to discover their potential and appropriately plan their educational and career paths. Ultimately, this leads to the development of a high-quality workforce that aligns with the future demands of society and the labor market.

Keywords: Educational Management for Career Skill Development, 21st Century Career Skills, Assessment and Evaluation

บทนำ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน (2561) ได้จัดทำกรอบแนวคิดในการเสริมสร้างทักษะอาชีพแก่ผู้เรียน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนได้สำรวจและค้นพบศักยภาพของตนเอง จนนำไปสู่การวางแผนและตัดสินใจเลือกเส้นทางการศึกษาและอาชีพที่สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง โดยได้กำหนดแนวทางการวัดประเมินผล เพื่อเป็นแนวปฏิบัติให้สถานศึกษาสามารถเสริมทักษะและสร้างเสริมประสบการณ์ให้กับผู้เรียน สถานศึกษาต้องจัดทำแนวทางการวัดประเมินผลด้านความรู้ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ควบคู่ไปกับทักษะด้านอาชีพของผู้เรียน นโยบายข้างต้นชี้ให้เห็นความสำคัญของสถานศึกษาในการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของเพ็ญภา กุลนาคถล และคณะ (2559) พบว่า สถานศึกษามีส่วนสำคัญในการพัฒนาทักษะอาชีพ และการสร้างแนวทางในการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน โดยชุมชนมีส่วนร่วมในการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพนักเรียนจากการวิเคราะห์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนจำเป็นต้องอาศัยบทบาทเชิงรุกของสถานศึกษา ในการพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการวัดประเมินผลให้สอดคล้องกับบริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยอาศัยความร่วมมือจากเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะอาชีพของผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน

ทักษะอาชีพมีความสำคัญสำหรับนักเรียนในศตวรรษที่ 21 เนื่องจากเป็นทักษะที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นทักษะที่มีส่วนช่วยเสริมสร้างความเข้าใจในตนเอง ทำให้ผู้เรียนมีความพร้อมต่อการประกอบอาชีพที่เหมาะสม การพัฒนาทักษะอาชีพจึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความเข้าใจตนเอง และค้นพบความถนัดที่สอดคล้องกับงาน ส่งผลต่อการวางแผนเส้นทางอาชีพของตนเองได้อย่างเป็นระบบ (สุภาวดี มาศบาง, 2566) กระบวนการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทักษะอาชีพอย่างยิ่งประการหนึ่ง คือ กระบวนการวัดประเมินผล ซึ่งช่วยสะท้อนระดับความสามารถของผู้เรียนและเป็นข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ผลการวัดช่วยให้ทราบพัฒนาการการเรียนรู้ และสถานศึกษาสามารถนำสารสนเทศจากการวัดประเมินผลไปใช้วางแผน จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่บูรณาการความรู้ควบคู่กับทักษะที่จำเป็น เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของนักเรียนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น (สายพิน ราชล่ำ, 2560) จะเห็นได้ว่าการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการวัดประเมินผลที่มีคุณภาพเป็นกลไกสำคัญในการสะท้อนศักยภาพของผู้เรียน การนำผลการประเมินไปใช้ในการปรับปรุงการจัดการเรียนรู้และการวางแผนกิจกรรมที่บูรณาการความรู้ควบคู่กับทักษะที่จำเป็น จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถค้นพบความถนัดของตนเอง และวางแผนการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในปัจจุบันมีการนำหลักสูตรทักษะอาชีพมาใช้ในสถานศึกษา เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียนและสังคม เช่น หลักสูตรการปลูกกล้วยง เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของนักเรียนโรงเรียนป่าไม้อุทิศ 4 (สุพิศ ศรีบัว, 2566) หลักสูตรเสริมสร้างทักษะอาชีพในท้องถิ่นเรื่องการพัฒนาไส้อ้วสมุนไพรและแคบหมู โรงเรียนบ้านเวียงแหง (มลวัฒน์ มะลิวัลย์ และคณะ, 2567) อย่างไรก็ตามหลายสถานศึกษายังไม่สามารถนำหลักสูตรทักษะอาชีพไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากข้อจำกัดด้านความพร้อมในหลายมิติ เช่น ความพร้อมด้านหลักสูตร บุคลากร งบประมาณ และมีสิ่งสนับสนุนการเรียนรู้ที่ยังไม่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้จากรายงานของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2567) พบปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาด้านการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียน เนื่องจากการวัดประเมินผล การเรียนรู้อย่างหลากหลายและการเชื่อมโยงกับบริบทการปฏิบัติจริงส่งผลให้เกณฑ์การประเมินไม่สะท้อนสมรรถนะ และศักยภาพที่แท้จริงของผู้เรียน การประเมินยังมุ่งเน้นสาระความรู้มากกว่าสมรรถนะรายวิชา คุณลักษณะนิสัยการทำงาน

และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ อีกทั้งเครื่องมือและทรัพยากรสำหรับการประเมินจากการปฏิบัติจริงยังไม่เพียงพอ และขาดความเป็นมาตรฐาน

บทความนี้จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเสนอเกี่ยวกับการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพในมิติของหลักสูตร การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดประเมินผล รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียน กรอบแนวคิดการประเมินทักษะอาชีพเชื่อมโยงตลาดแรงงาน และการประยุกต์ใช้ในสถานศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์แก่ ผู้อ่านในการนำไปปรับประยุกต์ใช้ในบริบทของแต่ละสถานศึกษา เพื่อนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพและยั่งยืน ในศตวรรษที่ 21

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา เพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน
2. เพื่อเสนอแนวทางการบูรณาการกระบวนการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนในการบริหารจัดการ สถานศึกษาอย่างเป็นระบบ

วิธีการศึกษา

- บทความนี้ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Document analysis) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังต่อไปนี้
1. การเก็บรวบรวมข้อมูล รวบรวมและวิเคราะห์เอกสาร งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยสืบค้นจาก ฐานข้อมูล Google scholar และศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal Citation Index Centre: TCI)
 2. ขอบเขตการสืบค้น กำหนดระยะเวลาของเอกสารในช่วงปี พ.ศ. 2559-2568 โดยใช้คำค้นสำคัญ ได้แก่ “การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ” “ทักษะอาชีพในศตวรรษที่ 21” และ “การวัดประเมินผล”
 3. การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการคัดเลือกเฉพาะผลงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง จากนั้นนำมาวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) และทำการเรียบเรียงเพื่อนำเสนอในลักษณะการทบทวนวรรณกรรมเชิงพรรณนา

เนื้อหา

1. การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ

1.1 แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ

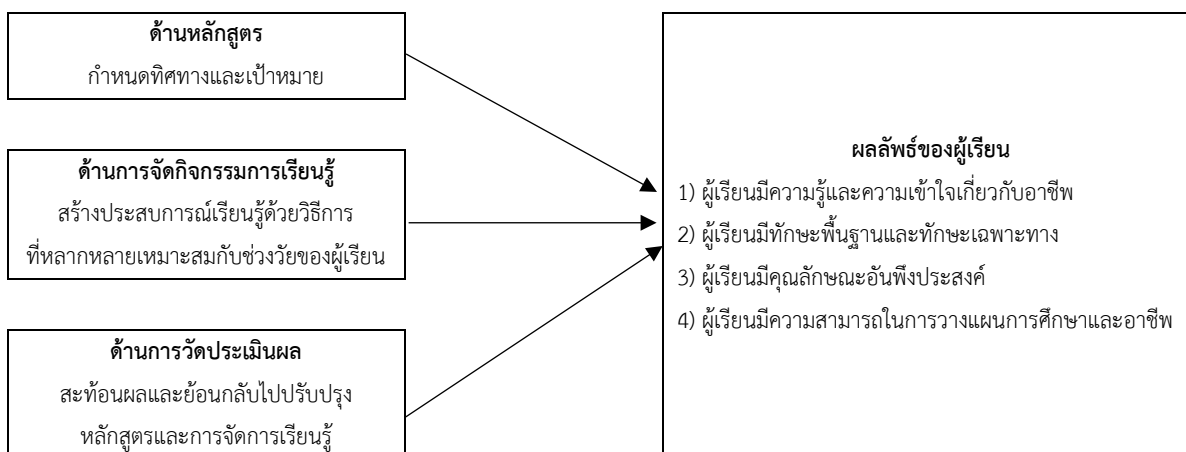
ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตลอดช่วงชีวิตตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยมุ่งเสริมสร้าง ความรู้ ทักษะ สมรรถนะ และคุณลักษณะที่สอดคล้องกับศตวรรษที่ 21 และความต้องการของ ตลาดแรงงานมีการปรับระบบ การศึกษาให้มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้ได้รับการฝึกสมรรถนะและมีทักษะที่สอดคล้องกับงานหรืออาชีพ ตลอดจนเตรียมความพร้อม ให้ผู้เรียนสามารถค้นพบจุดมุ่งหมายในการทำงาน เลือกเส้นทางอาชีพตามความสนใจ ความถนัด และศักยภาพของตนเอง เพื่อเข้าสู่ตลาดแรงงานหรือการเป็นผู้ประกอบการในแต่ละช่วงวัย โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2561) ได้กำหนดเป้าหมายในการเสริมสร้างทักษะอาชีพของผู้เรียนเป็น 4 ช่วงชั้น สามารถอธิบายผ่านกรอบแนวคิดที่บูรณาการ 3 มิติหลัก ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านการวัดประเมินผล ซึ่งมีความสัมพันธ์ในการพัฒนา อย่างต่อเนื่องตามช่วงวัยของผู้เรียน

ด้านหลักสูตรเป็นตัวกำหนดทิศทางในการพัฒนาผู้เรียน ควรมีลักษณะเน้นการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน และปลูกฝังคุณลักษณะพื้นฐานอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปฐมวัยจนถึงระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จนพัฒนาไปสู่การพัฒนาสู่ทักษะอาชีพ ในระดับปฐมวัยหลักสูตรควรมุ่งพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม เน้นให้เกิดคุณลักษณะพื้นฐานติดตัวผู้เรียน เช่น ความมีวินัย ความใฝ่เรียนรู้ และการเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว และชุมชน หลักสูตรประถมศึกษามุ่งสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอาชีพ และพัฒนาทักษะพื้นฐานในการประกอบอาชีพ หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้นมุ่งเน้นการค้นพบตนเอง และการวางแผนเส้นทางการศึกษาและอาชีพ และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลายมุ่งพัฒนาทักษะเฉพาะทาง มีแผนการเรียนรู้ชัดเจน เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ

ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นการเน้นการลงมือปฏิบัติของผู้เรียน โดยผู้สอนปรับบทบาทของตนเองเป็นผู้อำนวยความสะดวกการเรียนรู้ อาศัยกิจกรรมที่หลากหลายเหมาะสมกับพัฒนาการและบริบทของผู้เรียน โดยในแต่ละช่วงวัยมีแนวทางในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ คือ ระดับปฐมวัย จัดการเรียนรู้ผ่านการเล่น เช่น บทบาทครอบครัวการสมมติอาชีพของคนในครอบครัว การเล่นผ่านบทบาทอาชีพที่รู้จัก เช่น การทำขนม การสอนหนังสือ เป็นต้น ระดับประถมศึกษาใช้กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และกิจกรรมแนะแนว เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้เกี่ยวกับอาชีพและฝึกทักษะเบื้องต้น ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจัดการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบนำตนเอง ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจัดการเรียนรู้เชิงปฏิบัติ และสถานการณ์จำลอง เพื่อสร้างประสบการณ์ด้านอาชีพ

ด้านการวัดประเมินผลเป็นเครื่องมือในการสะท้อนผลและย้อนกลับไปปรับปรุงหลักสูตร และการจัดการเรียนรู้ โดยเน้นการประเมินตามสภาพจริง และการประเมินฐานสมรรถนะ ซึ่งพัฒนาจากการประเมินพฤติกรรมพื้นฐาน ไปสู่การประเมินทักษะและความพร้อมในการประกอบอาชีพ ในระดับปฐมวัยควรเน้นการประเมินพัฒนาการด้านพฤติกรรม และคุณลักษณะพื้นฐาน และพฤติกรรมการแสดงออกผ่านการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม ระดับประถมศึกษาประเมินความรู้ ความเข้าใจ และทักษะพื้นฐานรวมถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นประเมินความสามารถในการค้นพบ ตนเอง การตัดสินใจ และการวางแผนโดยใช้แฟ้มสะสมงานหรือผลงานจริง ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายประเมินทักษะอาชีพ และความพร้อม ผ่านการปฏิบัติจริง โครงการ หรือสถานการณ์จำลอง

จากการวิเคราะห์แนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพในแต่ละช่วงวัยพบว่าสถานศึกษาควรดำเนินการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยบูรณาการ 3 มิติหลัก คือ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านการวัดประเมินผลให้สอดคล้องกัน อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบความถนัดของตนเองสามารถวางแผนการประกอบอาชีพในอนาคตได้ ความสัมพันธ์ดังกล่าวสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทั้ง 3 มิติ กับผลลัพธ์ของผู้เรียนด้านทักษะอาชีพ

หมายเหตุ. พัฒนาโดย เบญจรัตน์ อุปันนท์ และคณะ (2569)

1.2 ทักษะอาชีพที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21

ทักษะอาชีพเป็นทักษะสำคัญที่ผู้เรียนจำเป็นต้องพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิตและการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ ในยุคปัจจุบัน โดยครอบคลุมความยืดหยุ่นในการปรับตัว การริเริ่มสร้างสรรค์ การทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ รวมถึงการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างมีประสิทธิภาพ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2561) ได้กล่าวถึงทักษะที่จำเป็นที่ต้องเสริมสร้างให้ผู้เรียนก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ทักษะดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่เป็นตัวผลักดันให้การทำงานประสบความสำเร็จและก้าวหน้า เรียกกันว่า ทักษะจำเป็นสำหรับอาชีพ (Soft skills) ทักษะดังกล่าวประกอบไปด้วย 1) ทักษะด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการวิเคราะห์จัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ สามารถเชื่อมโยงประสบการณ์การเรียนรู้ในการแก้ปัญหาในชีวิตจริงอย่างเหมาะสม และทันทั่วทั้ง 2) ทักษะด้านการสร้างสรรค์และนวัตกรรม เป็นความสามารถในการคิดนอกกรอบ การสร้างแนวคิดใหม่ ๆ ผลิตรีหรือปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยการใช้เหตุผลและระบบความคิดผนวกกับจินตนาการ 3) ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม และต่างกระบวนทัศน์ เป็นความสามารถในการยอมรับความหลากหลายทางความคิดและวัฒนธรรม รวมถึงการปรับตัวและสื่อสารอย่างเหมาะสมในบริบทพหุวัฒนธรรม 4) ทักษะด้านความร่วมมือ การทำงานเป็นทีมและภาวะผู้นำ เป็นความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถยอมรับความคิดเห็นที่หลากหลายและสื่อสารได้อย่างสร้างสรรค์ มีภาวะผู้นำในการริเริ่ม ติดตาม และสร้างแรงจูงใจให้ทีมบรรลุเป้าหมายร่วมกัน 5) ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศและการรู้เท่าทันสื่อ เป็นความสามารถในการรับข้อมูลข่าวสารที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พร้อมกับวิเคราะห์ข้อเท็จจริง และสื่อสารได้อย่างถูกต้องรวมถึงการรู้เท่าทันสื่อ การคัดกรองข้อมูลข่าวสารในยุคดิจิทัล 6) ทักษะด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นความสามารถในการใช้เทคโนโลยี โปรแกรม และแพลตฟอร์มต่าง ๆ ในการรวบรวมข้อมูลอย่างสร้างสรรค์ และแลกเปลี่ยนข้อมูลอย่างเหมาะสมและปลอดภัย รวมถึงการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและการเรียนรู้ 7) ทักษะอาชีพและทักษะการเรียนรู้ เป็นความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง มีทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต การบริหารจัดการตนเอง การตั้งเป้าหมาย และความรับผิดชอบในการทำงาน ตลอดจนการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน แม้ว่าทักษะจำเป็น

สำหรับอาชีพ จะมีบทบาทสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการปรับตัวในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของผู้เรียนแต่ยังมีข้อจำกัดบางประการ คือ หากผู้เรียนมีเพียงทักษะที่จำเป็นสำหรับอาชีพ (Soft skills) เพียงอย่างเดียวจะส่งผลให้ผู้เรียนขาดองค์ความรู้ทางวิชาชีพ (Hard skills) อันเป็นความสามารถในการปฏิบัติงานเฉพาะทางให้สำเร็จลุล่วงได้ การพัฒนาทักษะทั้งสองควบคู่กันไปจึงเป็นการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ส่งผลให้ผู้เรียนเป็นบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการประกอบอาชีพ ซึ่งจะช่วยสร้างความก้าวหน้าและความสำเร็จในการทำงานอย่างแท้จริง โดยทักษะทางวิชาชีพ (Hard skills) ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 ประกอบไปด้วยมิติด้านองค์ความรู้ เป็นองค์ความรู้ด้านการบริหารการเงิน การลงทุนเพื่อคำนวณจุดคุ้มทุน อัตราการตอบแทนจากการลงทุน และความคุ้มค่าในการลงทุน ตลอดจนกฎหมายภาษีเข้าใจโครงสร้างภาษีที่เกี่ยวข้อง และจัดทำบัญชีให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ องค์ความรู้ด้านการเป็นผู้ประกอบการในการออกแบบโครงสร้างธุรกิจ กลยุทธ์การตลาด และการตั้งราคา รวมถึงการวางแผนในการบริหารความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นจากเหตุการณ์ไม่คาดฝัน มิติด้านคุณลักษณะความยืดหยุ่นและการปรับตัว คือ ความสามารถในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่ไม่คาดคิด และสามารถทำงานในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิมได้อย่างมีประสิทธิภาพ การเข้าใจและจัดการตนเอง เป็นพื้นฐานของความฉลาดทางอารมณ์ เป็นการรู้เท่าทันความคิด อารมณ์ และข้อจำกัดของตนเอง เพื่อนำไปสู่การควบคุมทิศทางชีวิตและการทำงาน การเป็นผู้เรียนเชิงรุก คือ การมีความกระหายในการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ และพัฒนานตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ ๆ ให้แก่ตนเอง ภาวะผู้นำและความรับผิดชอบ มีคุณลักษณะของการเป็นผู้นำที่ดี สามารถชี้นำตนเองและสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้อื่นได้ มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นพร้อมที่จะสนับสนุนให้ทุกคนบรรลุเป้าหมายไปด้วยกัน (ขจรเกียรติ ชลเทพ, 2568)

ผลการศึกษานี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน ต้องดำเนินการพัฒนาทักษะจำเป็นสำหรับอาชีพ (Soft skills) และทักษะทางวิชาชีพ (Hard skills) ควบคู่กันไปอย่างสมดุล โดยทักษะจำเป็นสำหรับอาชีพ (Soft skills) จะเป็นทักษะพื้นฐานด้านการคิด ทักษะด้านการปรับตัวและการทำงานร่วมกับผู้อื่น และทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ช่วยให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตและประกอบอาชีพในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะที่ทักษะทางวิชาชีพ (Hard skills) จะเป็นความรู้ความสามารถเฉพาะด้านที่ทำให้ผู้เรียนปฏิบัติงาน และประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพสามารถสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างแท้จริง ดังนั้นทักษะอาชีพของผู้เรียนจึงเกิดจากการหลอมรวมระหว่างทักษะจำเป็นสำหรับอาชีพ (Soft skills) และทักษะทางวิชาชีพ (Hard skills) ซึ่งทักษะทั้งสองจะส่งผลให้ผู้เรียนมีสมรรถนะครบถ้วน สามารถปรับตัวในการประกอบอาชีพ วางแผนเส้นทางอาชีพได้อย่างมั่นคง

1.3 แนวทางการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน

การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถวางแผนเส้นทางการศึกษาสู่การประกอบอาชีพ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถวางแผนการประกอบอาชีพของตนเองในอนาคต สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2567) ได้เสนอหลักในการดำเนินการดังนี้ สถานศึกษาควรส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง สามารถเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับตนเอง มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายผ่านประสบการณ์จริง เช่น การฝึกงานกับสถานประกอบการ การฝึกอบรมทักษะวิชาชีพ เป็นต้น มีการเรียนการสอนรายวิชาและแนวที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปัจจัยในการประกอบอาชีพ เช่น แนวโน้มของตลาดแรงงาน ผลตอบแทน ความก้าวหน้าในสายอาชีพ ลักษณะพิเศษของอาชีพ สถานศึกษามีระบบการติดตามผู้เรียนหลังจากสำเร็จการศึกษา เพื่อนำข้อมูลมาจัดทำโครงการการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง จากหลักการดังกล่าวสถานศึกษาหลายแห่งได้พัฒนาระบบการจัดการศึกษา

เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนค้นพบตนเองและพัฒนาไปสู่ทักษะอาชีพอย่างเป็นรูปธรรม โดยสามารถอธิบายภายใต้กรอบแนวคิด 3 มิติ ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านการวัดประเมินผล ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบดังนี้

มิติด้านหลักสูตรงานวิจัยของภาณุชนารถ ทองคำเปลว และคณะ (2568) ได้สะท้อนให้เห็นกระบวนการบริหารหลักสูตรที่เป็นระบบประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนการใช้หลักสูตร การนำหลักสูตรไปใช้ การสนับสนุนการใช้หลักสูตร การนิเทศ กำกับ ติดตาม และการประเมินผลการใช้หลักสูตร โดยมีจุดเด่นในการสร้างความร่วมมือกับชุมชนในการวางแผนร่วมกันฝึกทักษะอาชีพของผู้เรียน และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับกลุ่มอาชีพในท้องถิ่น โดยใช้แหล่งเรียนรู้และวิทยาการแหล่งเรียนรู้ในพื้นที่ เพื่อสร้างความร่วมมือกับสถานประกอบการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และสถานที่ฝึกประสบการณ์จริง รวมถึงร่วมกันดำเนินการนิเทศ กำกับ ติดตาม ประเมินหลักสูตรเพื่อนำผลไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

มิติด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อรรพรรณ ปาวันณะ และ สุบัน พรเวียง (2567) ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการใช้สื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริงทั้งในสถานการณ์จริงและสถานการณ์จำลอง รวมถึงการใช้สื่อ เทคโนโลยี และแพลตฟอร์มต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ ขณะเดียวกันในมิติด้านการจัดกิจกรรมโดยอาศัยชุมชนเป็นฐานสุภาวดี มาศบาง (2566) ได้เสนอแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงผ่านปราชญ์ชาวบ้าน การจัดกิจกรรมอาชีพในชุมชน และการเรียนรู้นอกสถานที่ ซึ่งเป็นการสร้างบริบทการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตจริง และช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่การปฏิบัติได้อย่างมีความหมาย

มิติด้านการวัดประเมินผล การวัดประเมินผลไม่ใช่เพียงเรื่องของการตัดสินผลการเรียน แต่เป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างรอบด้าน การวัดประเมินผลจึงเป็นการประเมินตามสภาพจริง โดยออกแบบวิธีการประเมินที่หลากหลายและสอดคล้องกับสมรรถนะ เพื่อสะท้อนศักยภาพของผู้เรียนครอบคลุมทุกพฤติกรรมการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการประเมินเพื่อค้นพบตนเองว่า มีจุดเด่น ข้อจำกัด และแนวทางการพัฒนาตนเองอย่างไร ตลอดจนเสริมสร้างความตระหนักรู้ในคุณค่าและความภาคภูมิใจในผลงานของผู้เรียน(สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2561)

จากกรอบแนวคิดการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนชี้ให้เห็นว่า กระบวนการจัดการศึกษาต้องมีความสอดคล้องและเป็นระบบ ในด้านหลักสูตรต้องมีความยืดหยุ่น สามารถนำไปบูรณาการกับชุมชนได้อย่างหลากหลาย ส่งเสริมให้เกิดการใช้แหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาผู้เรียนให้สอดคล้องกับความต้องการต่อการประกอบอาชีพในท้องถิ่น กระบวนการจัดการเรียนรู้นี้ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ที่หลากหลายผ่านการปฏิบัติจริงจากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น หรือสถานประกอบการทางอาชีพ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้สู่การปฏิบัติ เกิดการพัฒนาทั้งทักษะที่จำเป็นสำหรับอาชีพและทักษะทางวิชาชีพไปพร้อมกัน การวัดประเมินผลเป็นการประเมินจากการปฏิบัติจริงโดยใช้เทคนิควิธีการที่หลากหลาย เพื่อให้ผู้เรียนค้นพบความถนัดของตนเอง และปรับปรุงพัฒนาตนเองจนเกิดเป็นทักษะอาชีพ การบูรณาการกระบวนการจัดการศึกษาทั้งสามมิติอย่างมีประสิทธิภาพจะส่งผลต่อการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนอย่างสมดุลให้พร้อมต่อการประกอบอาชีพ และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว

1.4 รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียน

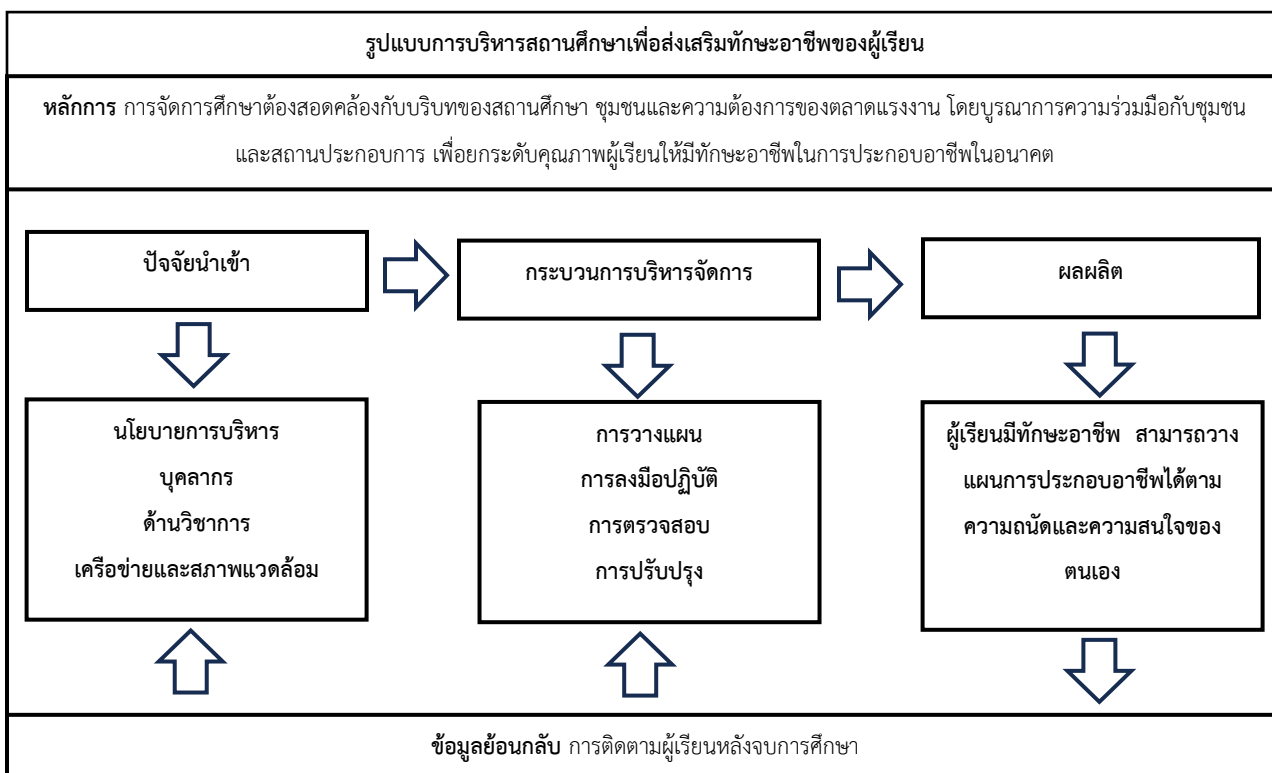
การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนค้นพบความถนัดของตนเอง และสามารถวางแผนการประกอบอาชีพในอนาคตได้ โดยสถานศึกษาดำเนินการบริหารจัดการศึกษาอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ เช่น งานวิจัยของสายเพ็ญ บุญทองแก้ว และคณะ (2563) พบว่า มีจุดเด่นในด้านการด้วยวงจรคุณภาพ หลักสูตรมีความสอดคล้องกับบริบทของโรงเรียนและชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบของ ประชาชนชาวบ้าน วิทยากรท้องถิ่น มีระบบการพัฒนาบุคลากรอย่างเป็นระบบ สร้างระบบเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา ในการให้ผู้เรียนได้เข้ารับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่วนงานวิจัยของศราวุธ ศรีหาบุญตัน และคณะ (2568) พบว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษามีจุดเด่น คือ เป็นรูปแบบการบริหารที่มีความยืดหยุ่นทั้งในด้านการจัดสรรทรัพยากร การพัฒนาบุคลากร และการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ มีการบูรณาการสถานประกอบการ ชุมชนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาหลักสูตรเสริมสร้างทักษะด้านอาชีพและการมีงานทำ มีกระบวนการดำเนินงานที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรม เช่น การกำหนดโครงการกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะอาชีพของผู้เรียน มีการนิเทศ กำกับ ติดตามการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะอาชีพอย่างต่อเนื่อง มีการประเมินผลการใช้รูปแบบและนำผลการประเมินมาปรับปรุงพัฒนากระบวนการดำเนินงานทั้งระบบ เมื่อนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียน ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบ ได้แก่

องค์ประกอบที่ 1 หลักการจัดการศึกษาต้องสอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษา ชุมชนและความต้องการของตลาดแรงงาน โดยบูรณาการความร่วมมือกับชุมชนและสถานประกอบการ เพื่อยกระดับคุณภาพผู้เรียนให้มีทักษะอาชีพในการประกอบอาชีพในอนาคต

องค์ประกอบที่ 2 ปัจจัยนำเข้า 1) นโยบายการบริหาร สถานศึกษามีนโยบายที่ชัดเจน ผู้บริหารสถานศึกษามีการส่งเสริมและสนับสนุนให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่อง พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกด้านทรัพยากรและงบประมาณในการดำเนินการ 2) บุคลากร ผู้สอนมีความพร้อมในด้านความรู้และประสบการณ์ในการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน 3) ด้านวิชาการ หลักสูตรมีความสอดคล้องกับบริบทของชุมชน มีแหล่งเรียนรู้ที่เอื้อต่อการฝึกปฏิบัติ กิจกรรมการเรียนรู้ และการวัดประเมินผู้เรียนสอดคล้องกับมาตรฐานและศักยภาพของผู้เรียน และ 4) เครือข่ายและสภาพแวดล้อม มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือประสานงานกับสถานประกอบการในพื้นที่

องค์ประกอบที่ 3 กระบวนการบริหารจัดการ 1) การวางแผน กำหนดนโยบาย โครงการ/กิจกรรม หลักสูตร และออกแบบการเรียนการสอนร่วมกับเครือข่าย 2) การลงมือปฏิบัติ จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น ส่งเสริมให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในแหล่งเรียนรู้หรือสถานประกอบการ 3) การตรวจสอบ การกำกับติดตามการใช้รูปแบบการประเมินผลการเรียนรู้ของนักเรียน และ 4) การปรับปรุง นำผลการประเมินมาปรับปรุง พัฒนาหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และการบริหารจัดการอย่างต่อเนื่อง

องค์ประกอบที่ 4 ผลผลิต ผู้เรียนมีทักษะอาชีพสามารถวางแผนการประกอบอาชีพได้ตามความถนัดและความสนใจของตนเอง และนำความรู้ไปผลิตสินค้าจำหน่าย หรือฝึกงานในสถานประกอบการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพที่ 2 แสดงรูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียน

หมายเหตุ. พัฒนาโดย เบญจรัตน์ อุปนันท์ และคณะ (2569)

จากภาพที่ 2 พบว่า รูปแบบนี้จะช่วยให้สถานศึกษาและชุมชนสามารถดำเนินการส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เรียนมีคุณลักษณะสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ปัจจัยนำเข้าครอบคลุมทรัพยากรที่จำเป็นต่อการขับเคลื่อนสถานศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ มีกระบวนการดำเนินงานที่เป็นระบบ ตัวชี้วัดความสำเร็จมีความชัดเจน สามารถประเมินผลได้ง่าย แต่ยังมีข้อจำกัดด้านการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนว่าจะใช้กระบวนการและเครื่องมือใดในการวัดทักษะที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด ในส่วนถัดไปผู้เขียนขอเสนอกระบวนการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียน เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการประเมินผลผู้เรียนอย่างรอบด้าน อันนำไปสู่การใช้สารสนเทศเพื่อปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการทางการศึกษาอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

2. การวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียน

2.1 แนวคิดการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21

การวัดประเมินผลเป็นกระบวนการสำคัญของการจัดการเรียนการสอนที่ใช้ตรวจสอบว่าผู้เรียนบรรลุจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ตามที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยมีหลักการสำคัญ คือ ต้องกำหนดสิ่งที่วัดอย่างชัดเจน เลือกใช้วิธีการและเครื่องมือที่เหมาะสมและหลากหลาย แปลผลอย่างถูกต้อง และนำผลการประเมินไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนและปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยองอาจ นัยพัฒน์ (2564) ได้กล่าวถึง การวัดประเมินผลทักษะในศตวรรษที่ 21 ไว้ดังนี้ เป็นการวัดประเมินผลตามรูปแบบทางเลือกจากรูปแบบเดิม มุ่งเน้นวัดค่าแล้วประเมินเพื่อพัฒนาปรับปรุงทักษะที่สนใจให้สภาพการณ์วัดประเมินผลเป็นไปตามธรรมชาติ ใช้การวัดประเมินด้วยเทคนิควิธีที่กลมกลืนกับวิธีการเรียนรู้ และ

การดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การสังเกต การใช้แฟ้มหลักฐาน การสัมภาษณ์ และการประเมินการปฏิบัติสอดคล้องกับแนวคิดการวัดประเมินผลการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของวรรณกร พรประเสริฐ (2563) ที่กล่าวว่า การวัดประเมินผลการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 จะเน้นพัฒนาการของผู้เรียนขณะที่ดำเนินการสอน เพื่อให้ผู้เรียนประเมินและวิเคราะห์ตนเองได้ว่ามีจุดแข็งหรือจุดอ่อนอย่างไรบ้าง รวมทั้งค้นหาวิธีการในการพัฒนาตนเอง โดยผู้สอนมีบทบาทในการกระตุ้นส่งเสริมผู้เรียนอีกทั้งการวัดประเมินผลการเรียนรู้จะใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลาย เพื่อวัดให้ครอบคลุมทุกพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งนี้หากผู้สอนจะทำการวัดประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนนั้น จะต้องแยกแยะประเภทของการวัดประเมินผลได้อันซึ่งจะเป็นแนวทางที่ทำให้เห็นว่าจะวัดผลก่อน ระหว่าง หรือหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เนื่องจากผลของการประเมินจะนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

จากการวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 พบว่าการวัดประเมินผลเน้นที่การประเมินเพื่อการพัฒนา โดยประเมินขณะผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมจริง การประเมินดังกล่าวต้องใช้วิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย เช่น แบบวัดเชิงสถานการณ์ การสังเกต และแบบสอบถาม เป็นต้น เพื่อให้ครอบคลุมทุกพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน ทั้งนี้การวัดประเมินผลควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถนำมาปรับปรุงกระบวนการจัดการเรียนรู้ทั้งระบบ ในการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนที่พร้อมต่อการดำรงชีวิต การทำงาน และการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.2 วิธีการและแนวทางการวัดทักษะอาชีพ

จากการวิเคราะห์ทักษะอาชีพของผู้เรียนส่วนใหญ่เป็นพฤติกรรมในด้านจิตพิสัย ซึ่งเป็นทักษะที่เป็นนามธรรม ทำให้การวัดประเมินผลค่อนข้างยากอันเนื่องมาจากการนิยามที่ไม่ชัดเจน พฤติกรรมที่แสดงออกสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ คำตอบอาจไม่ใช่ความจริงเสมอไปหากผู้ตอบรู้สึกไม่ปลอดภัย หรือพบว่าคำตอบอาจทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือเสียผลประโยชน์ ดังนั้น การวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนจึงต้องใช้เครื่องมือและวิธีการที่หลากหลายเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลสารสนเทศที่มีคุณภาพ จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวัดทักษะอาชีพ และทักษะต่าง ๆ ในศตวรรษที่ 21 มีข้อค้นพบดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตัวอย่างงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวัดทักษะอาชีพ และทักษะต่าง ๆ ในศตวรรษที่ 21

งานวิจัย	เครื่องมือ	วิธีการวัด
การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษาเขต 39 ¹	แบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง ชนิดประมาณค่า 4 ระดับ และมีเกณฑ์การให้คะแนนแบบรูบริก 4 ระดับ	สังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนด้านทักษะอาชีพ
การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพ ตามแนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ²	แบบวัดเชิงสถานการณ์ชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก	ทดสอบโดยใช้แบบวัดเชิงสถานการณ์
การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 3 ³	แบบวัดเชิงสถานการณ์ชนิดเลือกตอบ 3 ตัวเลือก	ทดสอบโดยใช้แบบวัดเชิงสถานการณ์
การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 ของนักศึกษาวิทยาลัยชุมชน ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎี การตอบสนองข้อสอบแบบพหุภาค ⁴	แบบวัดเชิงสถานการณ์ชนิดเลือกตอบ 4 ตัวเลือก	ทดสอบโดยใช้แบบวัดเชิงสถานการณ์

งานวิจัย	เครื่องมือ	วิธีการวัด
การพัฒนาแบบวัดทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ ข้ามวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ⁵	แบบสอบถามมาตรฐานค่า 5 ระดับ	สอบถามระดับทักษะ ทางสังคม และการเรียนรู้ ข้ามวัฒนธรรม

หมายเหตุ. ¹ จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 39,” โดย สายพิน ราชลา, 2560, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

² จาก “การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพ ตามแนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย, โดย ปาริชาติ อังคาบ, และ ทศนศิริพันธ์ สว่างบุญ, 2561, วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 24(2), น. 128-142.

³ จาก “การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3,” โดย กิริติ สุวรรณโน, 2562, มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

⁴ จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 ของนักศึกษาวิทยาลัยชุมชน ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎี การตอบสนองข้อสอบแบบพหุภาค,” โดย อิบติซัม อีแอ, 2564, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

⁵ จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย,” โดย อุทัยวรรณ แซ่ไฉ่, 2564, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จากตารางที่ 1 พบว่า การวัดทักษะอาชีพและทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 ผู้สอนจำเป็นต้องใช้เครื่องมือและวิธีการที่หลากหลาย เพื่อสะท้อนศักยภาพของผู้เรียนอย่างรอบด้าน การใช้เครื่องมือและวิธีการวัดประเมินผลที่แตกต่างกันจะช่วยให้ผู้สอนเข้าถึงพฤติกรรมการเรียนรู้และทักษะอาชีพของผู้เรียนในมิติที่ต่างกัน การสังเกตช่วยสะท้อนพฤติกรรมของผู้เรียนขณะลงมือปฏิบัติในสถานการณ์จริง การสอบถามจะช่วยให้ผู้สอนเก็บข้อมูลได้ง่าย ผู้ตอบรู้สึกปลอดภัยและมีความเป็นส่วนตัวกล้าแสดงความคิดเห็นมากกว่าการสัมภาษณ์ แบบวัดเชิงสถานการณ์ สามารถกระตุ้นความรู้สึกและความสนใจของผู้ตอบเนื่องจากผู้ตอบได้อ่านเรื่องราวและใช้กระบวนการคิดมากกว่าแบบสอบถามประเภทอื่น สอดคล้องกับ สุทธิพงศ์ บุญผดุง (2568) ได้กล่าวถึง เครื่องมือในการวัดประเมินผลทักษะอาชีพ สรุปได้ดังนี้

2.2.1 แบบวัดเชิงสถานการณ์ เป็นการกำหนดสถานการณ์ที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นหรือเลือกตอบ โดยตัวเลือกเป็นข้อความที่แสดงความรู้สึกหรือความคิดเห็น ซึ่งสะท้อนถึงพฤติกรรมของผู้ตอบในสถานการณ์นั้น

2.2.2 แบบวัดทัศนคติ มาตราวัดทัศนคติเป็นเครื่องมือสำคัญในการรวบรวมข้อมูลด้านความรู้สึกและความคิดเห็นของผู้ตอบ โดยมาตราวัดทัศนคติของลิเคิร์ทเป็นรูปแบบที่ใช้ข้อความซึ่งสะท้อนทัศนคติทั้งเชิงบวกและเชิงลบ พร้อมกำหนดระดับการตอบเป็นลำดับขั้น เพื่อแสดงระดับความเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยของผู้ตอบอย่างเป็นระบบ

2.2.3 แบบบันทึกการสังเกต เป็นการกำหนดพฤติกรรมของผู้เรียนในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นตัวแทนของคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ต้องการวัด โดยพฤติกรรมที่กำหนดควรมีความชัดเจน สามารถสังเกตได้ และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผล

2.3 การสร้างแบบวัดทักษะอาชีพของผู้เรียน

จากแนวคิดการวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนในศตวรรษที่ 21 พบว่า ผู้สอนควรวัดประเมินผลโดยใช้เครื่องมือเทคนิควิธีการที่หลากหลายกลมกลืนกับวิธีการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตประจำวัน วิธีการวัดทักษะชีวิตและทักษะอาชีพที่เหมาะสมหลายวิธี เครื่องมือวัดพฤติกรรมการเรียนรู้ที่นำมาใช้ในการประเมินทักษะอาชีพมีหลากหลาย แต่แนวทางที่ได้รับความนิยมและสามารถสะท้อนทักษะอาชีพได้อย่างครอบคลุมมากที่สุด ได้แก่ การใช้แบบวัดเชิงสถานการณ์

การสังเกต และการสอบถาม เนื่องจากสามารถประเมินได้ทั้งด้านความคิด การปฏิบัติ และจิตพิสัยของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอเสนอแนวทางการสร้างแบบวัดทักษะอาชีพของผู้เรียนทั้ง 3 ประเภท โดยมีรายละเอียดดังนี้

แบบวัดเชิงสถานการณ์ เป็นเครื่องมือที่มีคุณภาพสูง เนื่องจากสามารถวัดความสามารถของผู้ตอบได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้าน เพื่อให้ผู้ตอบแสดงความคิดเห็นหรือเลือกตอบตามความรู้สึที่สะท้อนพฤติกรรมของตนเอง หรือเป็นตัวแทนในแต่ละระดับพฤติกรรมด้านจิตพิสัย แม้จะมีความซับซ้อนในการออกแบบ แต่ช่วยสร้างความยุติธรรมในการประเมิน เพราะผู้ตอบทุกคนเผชิญสถานการณ์เดียวกัน จึงลดความได้เปรียบหรือเสียเปรียบระหว่างกัน แบบวัดลักษณะนี้สามารถประเมินการคิดในระดับสูง และส่งเสริมให้ผู้ตอบมีส่วนร่วมในการอ่าน วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างเป็นธรรมชาติ โดยไม่ยึดติดกับคำตอบถูกหรือผิดตายตัว ทำให้ลดความตึงเครียดและสะท้อนศักยภาพที่แท้จริงของผู้ตอบได้อย่างเหมาะสม

ตัวอย่างข้อสอบเชิงสถานการณ์นี้ยกมาจากวิทยานิพนธ์ของกิริติ สุวรรณโน (2562) เรื่อง “การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3” มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม โดยมีเนื้อหา ดังนี้ นักเรียนได้รับมอบหมายกับเพื่อนร่วมชั้นเรียน ในการเลี้ยงปลาทอง จำนวน 5 ตัว และสังเกตพฤติกรรมพร้อมเขียนรายงานส่งเมื่อครบ 1 เดือน อย่างไรก็ตาม เมื่อผ่านไป 2 สัปดาห์ พบว่าปลาทองตายไป 2 ตัว นักเรียนควรปฏิบัติอย่างไร

- ก. ซื้อปลาทองมาเลี้ยงเพิ่มเพื่อให้ครบตามจำนวนที่กำหนด
- ข. ศึกษาและค้นหาสาเหตุที่ทำให้ปลาทองตาย พร้อมทั้งปรับปรุงวิธีการเลี้ยงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น
- ค. เปลี่ยนน้ำในภาชนะเลี้ยงปลา เนื่องจากน้ำอาจเน่าเสียและเป็นสาเหตุให้ปลาทองตาย

จากตัวอย่างข้อสอบเชิงสถานการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แบบทดสอบดังกล่าวมุ่งประเมินทักษะอาชีพ และทักษะชีวิตของผู้เรียนผ่านการจำลองสถานการณ์ใกล้เคียงความเป็นจริง โดยเน้นการวัดกระบวนการคิด การตัดสินใจ ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะการคิดอย่างเป็นระบบ วิเคราะห์เชิงเหตุผล สามารถวิเคราะห์ปัญหาในการทำงานจริง สามารถปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานได้อย่างต่อเนื่อง มีความคิดเชิงวิพากษ์ก่อนตัดสินใจ และร่วมกันรับผิดชอบต่อผลงาน และกระบวนการทำงาน โดยมีกระบวนการในการพัฒนา 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) การกำหนดคุณลักษณะที่ต้องการวัด ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะอาชีพ เพื่อกำหนดนิยามพฤติกรรมบ่งชี้ 2) การสร้างแบบวัดทักษะอาชีพของผู้เรียน มีสองขั้นตอนย่อย คือ การสร้างข้อคำถามเชิงสถานการณ์ออกแบบข้อคำถามให้ครอบคลุมสาระสำคัญของคุณลักษณะที่ต้องการวัด โดยกำหนดจำนวนข้อคำถามในแต่ละตัวชี้วัดตามน้ำหนักความสำคัญ สร้างข้อคำถามในรูปแบบสถานการณ์ และกำหนดตัวเลือกคำตอบเป็นระดับของเหตุผลทางจริยธรรมตามกรอบแนวคิดที่เลือกใช้ เพื่อจำแนกระดับการคิดและการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของผู้เรียน การให้ระดับคะแนนและแปลความหมายเป็นการนำคำตอบที่ผู้ตอบคำถามได้เลือกตอบตามความคิดเห็นที่ตรงกับความรู้สึกของตนเองมากที่สุด โดยเทียบกับเกณฑ์ที่เหมาะสมกับเครื่องมือ และวัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลที่กำหนดไว้ (สมถวิล วิจิตรวรรณ, 2565) และการตรวจสอบคุณภาพของแบบวัดด้วยทฤษฎีการทดสอบแบบดั้งเดิม โดยการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาจากการพิจารณาของผู้เชี่ยวชาญ การทดลองใช้เพื่อหาค่าอำนาจจำแนกและวิเคราะห์ความเที่ยงด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาคเพื่อให้เครื่องมือมีความเที่ยงตรง แม่นยำ และสามารถสะท้อนสมรรถนะของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง และ 3) สร้างเกณฑ์ปกติในการแปลความหมายคะแนนที่ได้จากแบบวัดพร้อมกับจัดทำเครื่องมือฉบับสมบูรณ์ และคู่มือการใช้เครื่องมือ

แบบสังเกตพฤติกรรมของผู้เรียนด้านทักษะอาชีพ มี 3 ประเภท คือ แบบตรวจสอบรายการ แบบมาตรวัดประมาณค่า และแบบบันทึกพฤติกรรม เป็นเครื่องมือในการวัดประเมินผลที่มีความสำคัญในการประเมินทักษะอาชีพของผู้เรียน เนื่องจากสามารถสะท้อนสมรรถนะทักษะต่าง ๆ ของผู้เรียนขณะลงมือปฏิบัติกิจกรรม โดยเฉพาะทักษะบางประเภทที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยวิธีการทั่วไป เช่น ความรับผิดชอบ ทักษะการทำงานร่วมกับผู้อื่น การเก็บข้อมูลมักใช้ประสาทสัมผัสของผู้สังเกต เช่น การฟังและการมองเห็นผ่านการมีส่วนร่วม หรือเก็บข้อมูลอยู่นอกสถานการณ์ ทำให้สามารถวัดพฤติกรรมของผู้เรียนได้โดยตรงและสามารถบูรณาการกับเครื่องมือชนิดอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้สังเกตต้องพึงระวังการประเมินที่อาจมีความลำเอียงจากความรู้สึกของผู้ประเมิน บางครั้งอาจใช้เวลาในการเก็บข้อมูล ส่งผลให้พฤติกรรมของผู้เรียนอาจเปลี่ยนแปลงไป

ตารางที่ 2 ตัวอย่างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ด้านความยืดหยุ่นและการปรับตัว

รายการประเมิน	ระดับการปฏิบัติ(คะแนน)			
	4	3	2	1
1. รับผิดชอบตามบทบาท หน้าที่ของตนเอง				
2. จัดลำดับความสำคัญของการทำงานได้				
3. จัดการกับตนเองต่อแรงกดดันในการทำงาน				
4. จัดการตนเองเมื่อได้รับคำวิจารณ์หรือคำติชม				
5. แสดงออกต่อความคิดเห็นที่แตกต่างในเชิงบวก				
6. ปรับเปลี่ยนวิธีการที่หลากหลายเพื่อความสำเร็จ				

เกณฑ์การให้คะแนนการวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21

รายการประเมิน	เกณฑ์การให้คะแนน			
	4	3	2	1
รับผิดชอบตามบทบาท หน้าที่ของตนเอง	ปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ตามที่ได้รับมอบหมาย ได้มีผลงานที่สมบูรณ์ โดยไม่ได้รับคำตักเตือน	ปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ตามที่ได้รับมอบหมาย ได้มีผลงานที่สมบูรณ์ ต้องตักเตือนบางครั้ง	ปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ตามที่ได้รับมอบหมาย ได้บางครั้ง มีผลงาน แต่ไม่สมบูรณ์ และต้องตักเตือนทุกครั้ง	ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ของตนเองตามที่ได้รับมอบหมายได้ไม่มีผลงาน และต้องตักเตือนทุกครั้ง

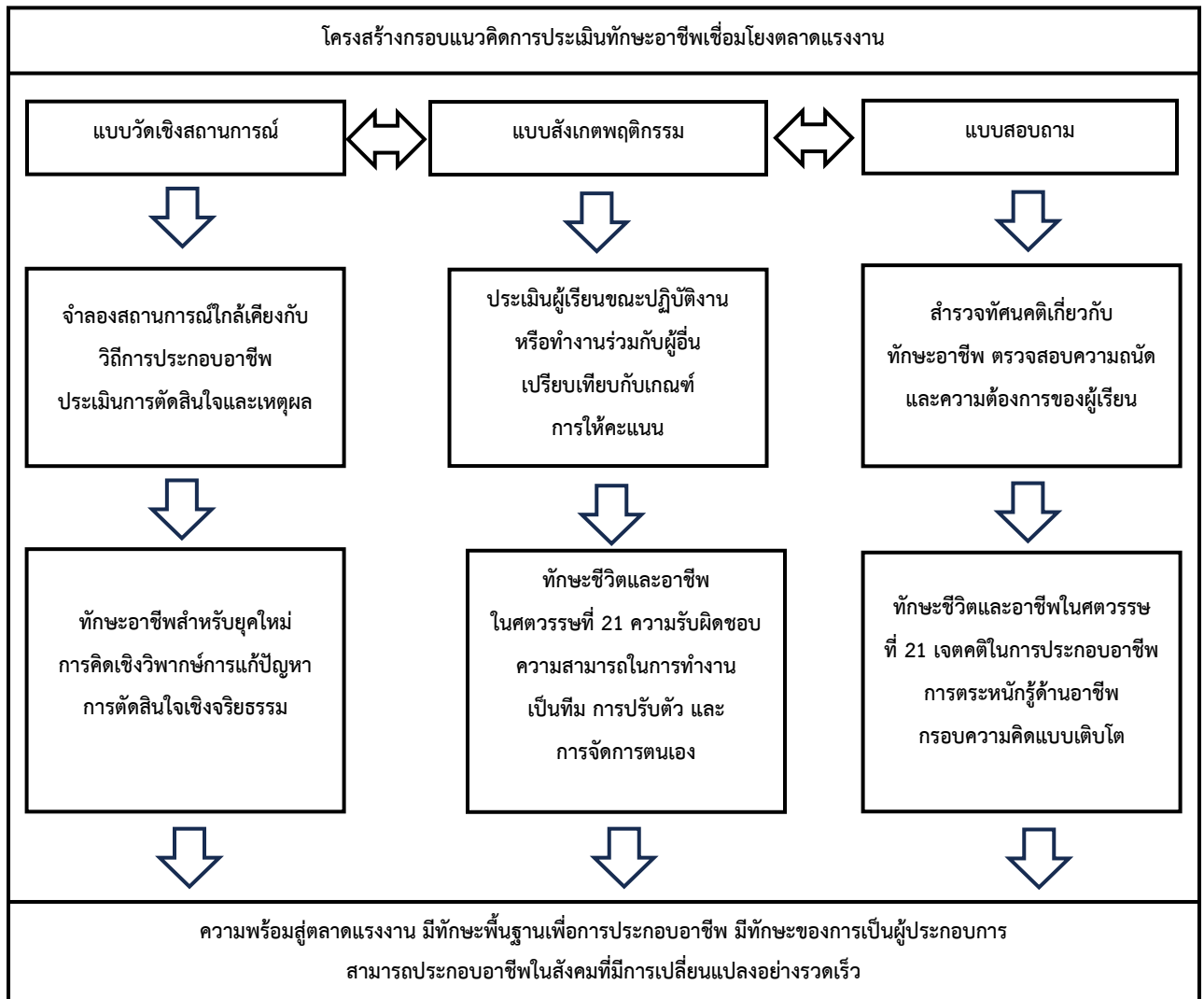
หมายเหตุ. จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 39,” โดย สายพิน ราชล้ำ, 2560, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จากตัวอย่างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ด้านความยืดหยุ่นและการปรับตัว (ตารางที่ 2) เป็นเครื่องมือในการประเมินที่สามารถสะท้อนสมรรถนะและทักษะที่สำคัญของผู้เรียนผ่านการเก็บข้อมูลจากการปฏิบัติงานจริงหรือการทากิจกรรมกลุ่ม โดยใช้การสังเกตอย่างเป็นระบบร่วมกับเกณฑ์การให้คะแนนแบบรูบริก ทำให้ผลการประเมินมีความเที่ยงตรง ครอบคลุมทักษะชีวิตและทักษะอาชีพในด้านความรับผิดชอบ การจัดระบบการทำงาน การทำงานร่วมกับผู้อื่นที่มีความคิดเห็นหลากหลาย และสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างสร้างสรรค์ โดยมีกระบวนการในการพัฒนา 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) ขั้นการวางแผนการสร้างแบบวัด เป็นการกำหนดสิ่งที่จะวัดและกำหนดนิยามตัวชี้วัดและพฤติกรรมที่ผู้เรียนแสดงออก 2) ขั้นการดำเนินการสร้างแบบวัด เป็นการสร้างแบบสังเกตแบบมีโครงสร้าง

ชนิดมาตรฐานประมาณค่า 4 ระดับ และกำหนดเกณฑ์การให้คะแนนแบบรูปกริก เพื่อให้เห็นถึงทักษะในด้านนั้น และ 3) ขั้นการตรวจสอบคุณภาพ เป็นการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ค่าอำนาจจำแนก ความตรงเชิงโครงสร้าง และค่าความเที่ยง

แบบสอบถามระดับทักษะอาชีพของผู้เรียนเป็นเครื่องมือที่นิยมใช้ในการวัดพฤติกรรมด้านจิตพิสัย หรือประเมินทักษะที่สำคัญต่าง ๆ ลักษณะเครื่องมือจะเป็นข้อคำถามในลักษณะปลายปิดมากกว่าปลายเปิด มีมาตรวัดและเกณฑ์ที่ชัดเจน ประกอบด้วยข้อคำถามและตัวเลือกคำตอบที่กำหนดไว้ล่วงหน้าให้สอดคล้องกับความคิดเห็นที่ผู้ตอบสามารถเลือกได้ตามความเป็นจริง แม้การสร้างแบบทดสอบประเภทปลายปิดจะมีความซับซ้อนและใช้เวลาค่อนข้างนานมากกว่าแบบสอบถามประเภทปลายเปิด แต่ผู้ตอบสามารถตอบได้สะดวกรวดเร็วและช่วยให้ข้อมูลที่ได้รับมีความเป็นระบบ สามารถนำไปวิเคราะห์และสรุปผลทางสถิติได้อย่างมีประสิทธิภาพ แบบสอบถามชนิดปลายปิดแบ่งออกได้เป็น 4 แบบ คือ แบบสำรวจรายการ มักจะเป็นคำถามแบบง่าย ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคุณลักษณะของพฤติกรรม หรือการปฏิบัติ เช่น มี-ไม่มี เห็นด้วย-ไม่เห็นด้วย เป็นต้น มาตรส่วนประมาณค่ามักใช้ในการประเมินขณะการปฏิบัติกิจกรรม ทักษะต่าง ๆ และพฤติกรรมด้านจิตพิสัย เช่น ความรับผิดชอบ ภาวะผู้นำ และการทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น แบบจัดอันดับสำคัญ และแบบเติมความคิดเห็นสั้น ๆ ถึงแม้ว่าแบบสอบถามจะเป็นที่นิยมในการใช้งานแต่มีข้อพึงระวังในเรื่องของความถูกต้องของข้อมูล หากผู้ตอบแบบสอบถามไม่ตั้งใจทำแบบสอบถามหรือมีปัญหาในการอ่าน-เขียน หรือผู้ประเมินออกแบบข้อคำถามไม่ชัดเจน โดยมีกระบวนการในการพัฒนา 3 ขั้นตอน ประกอบด้วย 1) ขั้นการวางแผน โดยศึกษาวิเคราะห์เอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อสังเคราะห์องค์ประกอบ กำหนดจุดมุ่งหมาย นิยามเชิงปฏิบัติการ และออกแบบโครงสร้างแบบวัดชนิดมาตรฐานประมาณค่า 5 ระดับ 2) ขั้นการดำเนินการสร้างแบบวัด โดยพัฒนาข้อคำถามให้สอดคล้องกับพฤติกรรมบ่งชี้ ตรวจสอบและปรับปรุงตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ และจัดทำแบบวัดฉบับร่าง และ 3) ขั้นการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา ทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างเพื่อวิเคราะห์ค่าอำนาจจำแนกและความเที่ยงด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ก่อนนำแบบวัดฉบับสมบูรณ์ไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างวิจัย เพื่อตรวจสอบความตรงเชิงโครงสร้างด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน และสร้างเกณฑ์ปกติสำหรับการแปลผลคะแนน

จากการศึกษาเครื่องมือวัดพฤติกรรมการเรียนรู้ที่นำมาใช้ในการประเมินทักษะอาชีพทั้ง 3 รูปแบบ ได้แก่ การใช้แบบวัดเชิงสถานการณ์ การสังเกต และการสอบถาม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า การประเมินทักษะอาชีพของผู้เรียนควรดำเนินการโดยบูรณาการหลากหลายวิธีการวัดประเมินผลเข้าด้วยกัน แบบวัดเชิงสถานการณ์มีจุดแข็งในการที่ผู้ถูกประเมินรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของการประเมิน มีความยุติธรรมสูงสามารถสะท้อนความสามารถด้านการคิด และการตัดสินใจได้ดี แบบสังเกตมีจุดแข็งในการบูรณาการได้กับเครื่องมือที่หลากหลาย สามารถประเมินขณะผู้เรียนปฏิบัติกิจกรรม และแบบสอบถามเป็นที่นิยมใช้ในการประเมินจิตพิสัยและคุณลักษณะในการทำงานมีจุดแข็งในการได้มาซึ่งข้อมูลที่มีประสิทธิภาพสามารถนำไปวิเคราะห์ได้ทันที ดังนั้น การประเมินผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลายจะทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาศมรรถนะและทักษะอาชีพอย่างรอบด้านซึ่งสอดคล้องกับความต้องการกำลังคนของตลาดแรงงานในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นผู้ปฏิบัติงานที่คิดเป็น ทำงานเป็น และสามารถปรับตัวได้อย่างยั่งยืน ดังภาพที่ 3

ภาพที่ 3 แสดงโครงสร้างกรอบแนวคิดการประเมินทักษะอาชีพเชื่อมโยงตลาดแรงงาน

หมายเหตุ. พัฒนาโดย เบญจรัตน์ อุปนันท์ และคณะ (2569)

2.4 การประยุกต์ใช้การวัดประเมินผลทักษะอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษา

แนวทางการดำเนินงานการวัดประเมินผลอย่างเป็นระบบ ในบทความนี้ขอนำเสนอกระบวนการวัดประเมินผล การเรียนรู้ตามกรอบการดำเนินงานของสำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2565) สามารถแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

2.4.1 กำหนดวัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผล

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลถือเป็นสิ่งสำคัญในการวัดประเมินผลของผู้สอน เนื่องจากการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนจะช่วยให้ผู้สอนสามารถออกแบบการวัดประเมินผล วิธีการวัดผลและเครื่องมือในการวัดผลให้สอดคล้องกับเป้าหมายการเรียนรู้ของผู้เรียน ในการพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนการวัดประเมินผลมุ่งเน้นค้นหาค้นหาความถนัด ความสนใจ และศักยภาพเฉพาะบุคคลของผู้เรียน เพื่อนำข้อมูลไปวางแผนส่งเสริมและพัฒนาผู้เรียนได้ตรงตามความแตกต่างระหว่างบุคคล สถานศึกษาควรดำเนินการพัฒนาเครื่องมือวัดอย่างเป็นลำดับขั้น ได้แก่

ขั้นเตรียมการสร้างเครื่องมือ ขั้นดำเนินการสร้างเครื่องมือ และขั้นตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ เพื่อให้ได้เครื่องมือวัดที่มีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้ การดำเนินการอย่างเป็นระบบนี้จะช่วยให้สถานศึกษามีเครื่องมือการวัดประเมินผลที่มีคุณภาพสามารถนำผลการประเมินมาพัฒนาการบริหารจัดการการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพได้อย่างเป็นระบบ

2.4.2 กำหนดสิ่งที่ต้องการวัดประเมินผล

สำหรับการวัดสมรรถนะหรือการวัดสิ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น การวัดทักษะอาชีพของผู้เรียน ไม่มีเนื้อหาระบุเหมือนการวัดความรู้ การสร้างเครื่องมือวัดจึงต้องระบุตัวชี้วัดหรือพฤติกรรมบ่งชี้เพื่อให้การวัดเป็นรูปธรรม แล้วจึงนำตัวชี้วัดหรือพฤติกรรมบ่งชี้ไปสร้างเครื่องมือวัด ดังตัวอย่างแผนผังการสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพ ในศตวรรษที่ 21 (สายพิน ราชล้ำ, 2560) ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 แผนผังการสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21

ตัวชี้วัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21	จำนวนข้อ	ข้อที่
ความยืดหยุ่นและการปรับตัว คือ ความสามารถในการรับรู้และยืดหยุ่นต่อบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถปรับตนเองต่อคำชม คำตำหนิ หรือคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นได้ 1. รับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนเอง 2. สามารถจัดลำดับความสำคัญของงานที่ต้องปฏิบัติได้ 3. สามารถจัดการตนเองในการทำงานได้ 4. สามารถควบคุมตนเองเมื่อได้รับคำวิจารณ์ได้อย่างเหมาะสม 5. ยอมรับความคิดเห็นที่หลากหลาย 6. มีความยืดหยุ่น ในการปฏิบัติงาน	6 ข้อ	1-6

หมายเหตุ. จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 39,” โดย สายพิน ราชล้ำ, 2560, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

จากตัวอย่างแผนผังการสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 (ตารางที่ 3) สะท้อนให้เห็นว่าการประเมินทักษะอาชีพต้องมุ่งเน้นไปที่การประเมินสมรรถนะที่เกิดจากการปฏิบัติจริง โดยสถานศึกษาต้องกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน การออกแบบเครื่องมือวัดประเมินผลต้องเริ่มจากการวิเคราะห์รายละเอียดของทักษะหลัก และจึงแยกออกเป็นองค์ประกอบย่อย แล้วจึงเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมที่สังเกตได้จริง จากนั้นจึงกำหนดตัวชี้วัด จำนวนข้อ และข้อคำถามอย่างเป็นระบบ กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การวัดประเมินผลมีความเที่ยงตรงและเป็นธรรม ลดความคลาดเคลื่อนในการตัดสิน ทำให้ข้อมูลที่ได้จากการประเมินสามารถนำไปใช้ปรับปรุงหลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และกระบวนการวัดประเมินผล และการพัฒนาผู้เรียนรายบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4.3 กำหนดวิธีการและจัดเตรียมเครื่องมือวัดและประเมิน

การกำหนดวิธีการและการจัดเตรียมเครื่องมือวัดและประเมินผลเป็นขั้นตอนที่มีผลโดยตรงต่อคุณภาพของการวัดประเมินผลของสถานศึกษา เนื่องจากทักษะอาชีพเป็นสมรรถนะเชิงพฤติกรรมที่สถานศึกษาต้องบูรณาการเครื่องมือในการวัดประเมินผลอย่างหลากหลาย เช่น แบบวัดเชิงสถานการณ์ แบบสังเกต แบบสอบถาม เป็นต้น จึงจะสามารถสะท้อนพฤติกรรมของผู้เรียนอย่างรอบด้าน ในการนำไปประยุกต์ใช้สถานศึกษาควรดำเนินการพัฒนาเครื่องมือวัดและประเมินผลอย่างเป็นระบบ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ 1) ขั้นวางแผนการสร้างเครื่องมือ โดยกำหนดวัตถุประสงค์และ

คุณลักษณะของทักษะที่ต้องการวัด 2) ขั้นสร้างเครื่องมือ ซึ่งครอบคลุมการพัฒนาข้อคำถาม คำชี้แจง วิธีตอบ การให้คะแนน และเกณฑ์แปลผล การจัดทำคำอธิบายเกณฑ์ทำให้การเก็บข้อมูลผลการเรียนรู้มีความเป็นมาตรฐานเดียวกัน ทำให้ผู้สอนสามารถตรวจสอบความก้าวหน้าของผู้เรียนได้อย่างเป็นรูปธรรม และ 3) ขั้นตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ทั้งในระดับรายข้อ และทั้งฉบับ โดยพิจารณาความยาก อำนาจจำแนก ความตรง และความเที่ยงของเครื่องมือ

2.4.4 เก็บรวบรวมข้อมูลผลการเรียนรู้

การเก็บรวบรวมข้อมูลผลการเรียนรู้ด้านทักษะอาชีพของผู้เรียนในสถานศึกษาควรดำเนินการผ่านเครื่องมือวัดที่หลากหลาย เช่น แบบทดสอบเชิงสถานการณ์ แบบสังเกตพฤติกรรม และแบบสอบถาม เพื่อให้ได้ผลการประเมินผู้เรียนอย่างรอบด้าน โดยดำเนินการอย่างเป็นระบบตั้งแต่การวางแผน การเก็บข้อมูล และการใช้ข้อมูลเพื่อพัฒนาผู้เรียนรายบุคคล ผู้สอนควรสังเกตพฤติกรรมจากการปฏิบัติจริงและบันทึกข้อมูลโดยอาจเปรียบเทียบกับเกณฑ์คุณภาพ เพื่อลดความคลาดเคลื่อนของข้อมูล และควรดำเนินการวัดประเมินผลหลายครั้งด้วยวิธีการที่หลากหลายให้เหมาะสมกับสถานการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนพฤติกรรมที่แท้จริง

2.4.5 ตัดสินคุณค่าของผลการเรียนรู้

ขั้นตอนนี้เป็นกระบวนการวัดที่ได้มาลงสรุปเพื่อตัดสินคุณค่าของผลการเรียนรู้ที่ได้ผู้ประเมินต้องเลือกเกณฑ์การประเมินที่เหมาะสมกับเครื่องมือและวัตถุประสงค์ของการวัดประเมินผลที่กำหนดไว้ ดังตัวอย่างเกณฑ์การประเมินผลการวัดทักษะในศตวรรษที่ 21 (ปณิชา ชัยกุลภัทรโชติ, 2562) ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 เกณฑ์การประเมินผลการวัดทักษะในศตวรรษที่ 21

ระดับคุณภาพ	คะแนนดิบ	คะแนนมาตรฐาน
ดีมาก	37 ขึ้นไป	57.14 ขึ้นไป
ดี	32-36	51.06-57.13
พอใช้	25-31	42.56-51.05
ปรับปรุง	24 ลงไป	42.55 ลงไป

หมายเหตุ. จาก “การพัฒนาแบบวัดทักษะในศตวรรษที่ 21 ด้านการเรียนรู้และนวัตกรรมของนักเรียนชั้นประถมศึกษา,” โดย ปณิชา ชัยกุลภัทรโชติ, 2562, มหาวิทยาลัยนครสวรรค์.

การตัดสินคุณค่าของผลการเรียนด้านทักษะอาชีพของผู้เรียนมีลักษณะการประเมินแบบอิงเกณฑ์โดยมีเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ล่วงหน้าสามารถนำมาประยุกต์ได้กับแบบสังเกตพฤติกรรมทักษะอาชีพของผู้เรียน หรือแบบวัดเชิงสถานการณ์ โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีช่วงคะแนนที่กำหนดระดับคุณภาพ สามารถสะท้อนสมรรถนะจริงของผู้เรียน เชื่อมโยงเป้าหมายการเรียนรู้และผลลัพธ์ในการเรียนรู้ ทำให้ผลการประเมินมีความถูกต้องและเป็นธรรม ผู้สอนควรแจ้งเกณฑ์การประเมินให้ผู้เรียนรับทราบล่วงหน้า เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับเป้าหมายการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีทิศทางและสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การตัดสินผลการเรียนรู้โดยใช้เกณฑ์ระดับคุณภาพแบบอิงเกณฑ์จึงถือเป็นกระบวนการประเมินเชิงสมรรถนะที่ช่วยให้การแปลผลการเรียนรู้มีความชัดเจน โปร่งใส และเป็นธรรม

2.4.6 รายงานผลและใช้ผลการประเมิน

สถานศึกษาต้องสรุปผลการประเมินและให้ข้อมูลย้อนกลับแก่ผู้เรียน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเอง นอกจากนี้สถานศึกษาสามารถนำผลการประเมินมาใช้ในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ครอบคลุมทุกมิติ เช่น ตัวอย่างงานวิจัยของเพ็ญภา กุลนาค และคณะ (2559) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการวัดประเมินผลทักษะอาชีพและการดำรงชีพ สำหรับการเลือกอาชีพที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนในภาคตะวันออก โดยได้นำผลการประเมินมาพัฒนาเป็นหลักสูตรในการเสริมสร้างทักษะอาชีพและการดำรงชีพสำหรับการเลือกอาชีพที่เหมาะสมต่อการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนในภาคตะวันออก การพัฒนาหลักสูตรดำเนินการอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะอาชีพและการดำรงชีพในศตวรรษที่ 21 จากนั้นจัดทำหลักสูตรครอบคลุมทักษะอาชีพ 9 ด้าน และตรวจสอบคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนนำไปทดลองใช้เพื่อปรับปรุงความเหมาะสมของเนื้อหาและกระบวนการจัดกิจกรรม ทั้งนี้ หลักสูตรฉบับสมบูรณ์ได้นำไปใช้จริงกับกลุ่มตัวอย่างผ่านงานกิจกรรมการเรียนรู้ที่ออกแบบไว้ ผลการดำเนินงานพบว่า หลักสูตรดังกล่าวสามารถส่งเสริมทักษะอาชีพและทักษะการดำรงชีวิต เพื่อการเลือกอาชีพที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 โดยอาศัยกระบวนการทางจิตวิทยาเพื่อเสริมสร้างศักยภาพแห่งตน กิจกรรมในหลักสูตรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้วิเคราะห์และสังเคราะห์คุณลักษณะของตนเอง รวมทั้งใคร่ครวญข้อมูลต่าง ๆ ด้วยตนเอง ส่งผลให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในความสามารถ ความถนัด ความสนใจ ค่านิยม และบุคลิกภาพของตนเองได้ดียิ่งขึ้น และสามารถวางแผนเลือกอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตนเองได้มากขึ้น

สรุป

การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานควรมุ่งเน้นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามช่วงวัยและศักยภาพของผู้เรียน โดยเริ่มจากการปลูกฝังทักษะพื้นฐาน คุณธรรมจริยธรรม พัฒนาไปสู่การค้นหาคำถามสนใจ และเสริมสร้างทักษะชีวิต และทักษะอาชีพที่สอดคล้องกับบริบทจริงในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนสามารถวางแผนเส้นทางการศึกษาและอาชีพของตนเองได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน จากการสังเคราะห์องค์ความรู้พบว่า การพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียนจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการองค์ประกอบสำคัญ 3 มิติ ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และด้านการวัดประเมินผล ซึ่งต้องมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ โดยหลักสูตรทำหน้าที่เป็นกรอบกำหนดเป้าหมาย วิธีการในการพัฒนาผู้เรียน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการจัดประสบการณ์ผ่านการลงมือปฏิบัติ และการวัดประเมินผลทำหน้าที่สะท้อนผลลัพธ์เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงพัฒนาการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้รูปแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพของผู้เรียนสะท้อนให้เห็นบทบาทสำคัญของการบริหารเชิงระบบที่ใช้วงจรคุณภาพ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน สถานประกอบการ และเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา เพื่อเชื่อมโยงการเรียนรู้กับบริบทจริงของสังคมและตลาดแรงงาน ส่งผลให้ผู้เรียนสามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง วางแผนเส้นทางการศึกษาและอาชีพได้อย่างเหมาะสม ในด้านการวัดประเมินผลควรดำเนินการอย่างเป็นระบบตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ การพัฒนาเครื่องมือให้สอดคล้องกับทักษะอาชีพ การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือที่หลากหลาย การตัดสินคุณค่าโดยมีการกำหนดเกณฑ์การประเมินไว้ล่วงหน้า ไปจนถึงการรายงานและใช้ผลการประเมิน ซึ่งจะช่วยให้การประเมินทักษะมีความน่าเชื่อถือและคุณภาพสามารถนำไปปรับปรุงพัฒนากระบวนการบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้จึงชี้ให้เห็นว่า การพัฒนาทักษะอาชีพของผู้เรียน

จำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบครอบคลุมตั้งแต่หลักสูตร การจัดการเรียนรู้ และการวัดประเมินผลจากการปฏิบัติจริง โดยใช้เครื่องมือที่หลากหลายและมีคุณภาพ เพื่อให้ได้ผลการประเมินอย่างรอบด้าน อาศัยความร่วมมือจากหลากหลายสถาบัน ทางสังคมอันจะนำไปสู่การสร้างผู้เรียนที่มีสมรรถนะและทักษะทางอาชีพที่สำคัญ มีความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลง สามารถประกอบอาชีพได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานต้นสังกัดควรกำหนดนโยบาย และจัดทำคู่มือใช้เป็นแนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพ อย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยเปิดโอกาสให้สถานศึกษาบริหารจัดการหลักสูตรและการวัดประเมินผลได้อย่างยืดหยุ่น ตามบริบทพื้นที่ พร้อมพัฒนาศักยภาพครูและจัดสรรทรัพยากรอย่างเหมาะสม
2. สถานศึกษาควรนำรูปแบบการบริหารจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบท ของตนเอง ควรให้ความสำคัญกับการออกแบบการวัดประเมินผลทักษะอาชีพอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การกำหนดตัวชี้วัด เชิงพฤติกรรม การพัฒนาเครื่องมือที่หลากหลาย ไปจนถึงการนำผลการประเมินไปใช้พัฒนาผู้เรียนรายบุคคล ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ และพัฒนาหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้การจัดการศึกษาสามารถพัฒนาผู้เรียนได้เต็มศักยภาพ
3. ผู้ปกครองและชุมชนควรมีบทบาทเป็นเครือข่ายความร่วมมือทางการศึกษา ในการสนับสนุนการพัฒนาทักษะ อาชีพของผู้เรียน ผ่านการให้ความร่วมมือในด้านการฝึกอาชีพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดโอกาสให้บุตรหลานเข้าร่วมกิจกรรม พัฒนาทักษะอาชีพจากประสบการณ์จริง และการส่งเสริมผู้เรียนให้ค้นพบและพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ สุวรรณโน. (2562). การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 [วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- ขจรเกียรติ ชลเทพ. (2568). การบริหารจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพที่จำเป็นแห่งอนาคต. *วารสารการบริหาร การศึกษา มจร.วิทยาเขตร้อยเอ็ด*, 5(2), 192–204.
- ปณิชา ชัยกุลภัทรโชติ. (2562). การพัฒนาแบบวัดทักษะในศตวรรษที่ 21 ด้านการเรียนรู้และนวัตกรรม ของนักเรียนชั้น ประถมศึกษา [การค้นคว้าอิสระการศึกษามหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ปาริชาติ อังกาบ และทัศนศิริรินทร์ สว่างบุญ. (2561). การสร้างแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพ ตามแนวคิดทักษะในศตวรรษที่ 21 สำหรับนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย. *วารสารการวัดผลการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 24(2), 128–142.
- เพ็ญภา กุลนาคดล, จิตรา ดุษฎีเมธา, ผลาดร สุวรรณโพธิ์ และประชา อินัง. (2559). การพัฒนาทักษะอาชีพและการดำรง ชีพ สำหรับการเรียนรู้ศตวรรษที่ 21 ด้วยกระบวนการเชิงจิตวิทยาเสริมสร้างศักยภาพแห่งตน [รายงานวิจัยฉบับ สมบูรณ์]. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
- ภาณุชนารถ ทองคำเปลว, ไพโรภ รัตนชูวงศ์ และพูนชัย ยาวีราช. (2568). แนวทางการบริหารหลักสูตรเพื่อส่งเสริมทักษะอาชีพ สำหรับนักเรียนในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษากลุ่มห้วยชมภู สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา เชียงราย เขต 1. *วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี*, 8(2), 346–357.

- มลวัฒน์ มะลิวัลย์, สังวาร์ วังแจ่ม และทัศนีย์ บุญมาภิ. (2567). การพัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อสร้างทักษะอาชีพในท้องถิ่นเรื่องการพัฒนาใส่อ้าวสมุนไพรและแคบหมู โรงเรียนบ้านเวียงแห่งสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 3. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชพฤกษ์*, 10(3), 107–122.
- วรรณการ พรประเสริฐ. (2563). *เอกสารประกอบการสอนการวัดประเมินผลการเรียนรู้*. วิทยาลัยการศึกษา มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ศราวุธ ศรีหาบุญตัน, ชูเกียรติ วิเศษเสนา และวรสิทธิ์ รัตนวราหะ. (2568). รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อเสริมสร้างทักษะอาชีพและการมีงานทำของนักเรียน โรงเรียนมัธยมศึกษาขนาดเล็ก สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาในกลุ่มจังหวัดนครชัยบุรีนทร์. *ศึกษา วารสารศึกษาศาสตร์*, 12(1), 138–148.
- สมถวิล วิจิตรวรรณ. (2565). แบบวัดเชิงสถานการณ์: ประยุกต์ใช้วัดคุณลักษณะนิสัย. *วารสารการวัดประเมินผลสถิติและการวิจัยทางสังคมศาสตร์*, 3(1), 11–19.
- สายพิน ราชลำ. (2560). *การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและอาชีพในศตวรรษที่ 21 ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 39 [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต]*. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สายเพ็ญ บุญทองแก้ว, บรรจง เจริญสุข และญาณิศา บุญจิตร. (2563). *การพัฒนาแบบการบริหารสถานศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับนักเรียนในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุราษฎร์ธานี เขต 2. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรญาณ*, 7(9), 96–110.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2561). *แนวทางการเสริมทักษะและสร้างเสริมประสบการณ์อาชีพให้กับนักเรียน*. กลุ่มพัฒนาระบบการแนะแนว สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2565). *รูปแบบการวัดประเมินผลการเรียนรู้ในสถานศึกษาที่ส่งเสริมผู้เรียนให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561*. บริษัท 21 เซ็นจูรี จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2567). *การศึกษาแนวทางการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อการมีงานทำ*. บริษัท พรักหวาน-กราฟิก จำกัด.
- สุทธิพงศ์ บุญผดุง. (2568). *เอกสารประกอบการสอน รายวิชาการวัดประเมินผลการเรียนรู้*. คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- สุพิศ ศรีบัว. (2566). การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นการปลูกกล้วยเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนป่าไม้อุทิศ 4. *วารสารสังคมศาสตร์และวัฒนธรรม*, 7(9), 166–175.
- สุภาวดี มาศบาง. (2566). *แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะอาชีพฐานชุมชนโดยวิทยาลัยชุมชน [วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต]*. มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- องอาจ นัยพัฒน์. (2564). แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการวัดประเมินทางการศึกษา. ใน *ภาควิชาการวัดผลและวิจัยทางการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (บ.ก.), ตำรารายวิชา ศษ 251 การวัดประเมินผลทางการศึกษาและการเรียนรู้* (หน้า 1–22). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

- อรรรรณ ปาวันณะ และสุบัน พรเวียง. (2567). แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อเตรียมสู่การประกอบอาชีพของนักเรียน บุตรหลานแรงงานต่างด้าว โรงเรียนในอำเภอหางดง สังกัดสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 4. *Journal of Buddhist Education and Research: JBER*, 10(2), 199–217.
- อิตติชัย อีแอ. (2564). การพัฒนาแบบวัดทักษะชีวิตและการทำงานในศตวรรษที่ 21 ของนักศึกษาวิทยาลัยชุมชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยประยุกต์ใช้ทฤษฎีการตอบสนองข้อสอบแบบพหุวิภาค [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์]. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อุทัยวรรณ แซ่โจ้ว. (2565). การพัฒนาแบบวัดทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรมสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย [วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัย]. มหาวิทยาลัยศิลปากร.

บทความวิจัย (Research articles)

**การเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชั่นวายที่มีภาวะหนี้สิน
ด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น**

**The Enhancement of Self-Control of Generation Y who have Debt Using
Online Counseling Based Solution Focused Brief Therapy**

ยุษา อธิกุลวัฒน์^{1*}, เพ็ญภา กลุณภาดล², ประชา อินัง², วรกร ทรัพย์วิระพรรณ²
Yasa Ittikullawat^{1*}, Pennapha Koolnaphadol², Pracha Inang², Warakorn Supwirapakorn²

¹ หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาจิตวิทยาการปรึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
Master Degree of Science, Counseling Psychology, Faculty of Education, Burapha University

² ภาควิชาวิจัยและจิตวิทยาประยุกต์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา
Department of Research and Applied Psychology, Faculty of Education, Burapha University

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): ยุษา อธิกุลวัฒน์ (Yasa Ittikullawat)
E-mail: yasa.itti@gmail.com

Received: 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2568, Revised: 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2569, Accepted: 13 มีนาคม พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลองมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลของการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นต่อการส่งเสริมการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชั่นวายที่มีภาวะหนี้สิน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ บุคคลวัยเจนเนอเรชั่นวายที่มีหนี้สินจำนวน 20 คน แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มทดลอง 10 คน และกลุ่มควบคุม 10 คน เครื่องมือวิจัยได้แก่ แบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ 12 ข้อ และโปรแกรมการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นที่ผู้วิจัยพัฒนาเอง กลุ่มทดลองจะได้รับโปรแกรมการศึกษา 6 ครั้ง ครั้งละ 45-60 นาที ส่วนกลุ่มควบคุมไม่ได้รับการปรึกษา วัดผลทดลอง 3 ระยะ ได้แก่ ก่อนการทดลอง หลังการทดลอง และติดตามผล วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ความแปรปรวนแบบวัดซ้ำประเภทหนึ่งตัวแปรระหว่างกลุ่มและหนึ่งตัวแปรภายในกลุ่ม เมื่อพบความแตกต่างจึงเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยรายคู่โดยใช้วิธีบอนเฟอโรนี ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มทดลองมีการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ในระยะติดตามผลเพิ่มขึ้นกว่าระยะก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และกลุ่มทดลองมีการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ในระยะหลังการทดลองและระยะติดตามผลเพิ่มขึ้นกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สรุปได้ว่าการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นสามารถเสริมสร้างการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ของบุคคลวัยเจนเนอเรชั่นวายที่มีภาวะหนี้สินได้

คำสำคัญ: การควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้, การปรึกษาออนไลน์, ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น, เจนเนอเรชั่นวาย

Abstract

This quasi-experimental research aimed to study the effects of Solution-Focused Brief Therapy (SFBT) offered via online counseling to enhance debt-related self-control among Generation Y individuals with debt problems. The sample consisted of 20 Generation Y individuals with debt, divided into an experimental group ($n=10$) and a control group ($n=10$). The research instruments included the Debt-Related Self-Control Questionnaire (12 items) and the SFBT Online Counseling Program for Enhancing Debt-Related Self-Control among Generation Y, developed by the researcher. The experimental group participated in six counseling sessions, each lasting 45–60 minutes, while the control group received no intervention. Debt-related self-control was measured at three stages: pre-test, post-test, and follow-up. Data were analyzed using repeated measures analysis of variance (ANOVA) with one between-subjects variable and one within-subjects variable. Pairwise comparisons were performed using the Bonferroni method when significant differences were found. The results revealed that Generation Y individuals with debt who received the SFBT online counseling program demonstrated a statistically significant increase in debt-related self-control at the follow-up stages compared to the pre-test stage ($p<.05$). Furthermore, the experimental group showed a statistically significant increase in debt-related self-control compared to the control group at both the post-test and follow-up stages ($p<.05$). In conclusion, SFBT online counseling is effective in enhancing debt-related self-control among Generation Y individuals with debt problems.

Keywords: Debt-Related Self-Control, Online Counseling, Solution-Focused Brief Therapy, Generation Y

บทนำ

สถานการณ์หนี้ครัวเรือนในประเทศไทยยังคงอยู่ในระดับที่น่ากังวลอย่างต่อเนื่อง โดยข้อมูล ณ ไตรมาสที่ 2 ปี 2566 พบว่า หนี้ครัวเรือนสูงถึง 16.07 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 90.7 ต่อ GDP (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) ซึ่งไม่เพียงแต่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางเศรษฐกิจในวงกว้างและจำกัดการขยายตัวของเศรษฐกิจโดยรวมแต่ยังก่อให้เกิดภาวะความเครียดทางการเงิน (Financial stress) ที่ลามไปสู่ปัญหาสุขภาพจิตและปัญหาสังคมที่รุนแรง ด้วยวิกฤตการณ์ดังกล่าวการมุ่งเน้นเพียงมาตรการแก้ไขหนี้สินในระยะสั้นอาจไม่เพียงพอ แต่จำเป็นต้องมุ่งไปสู่ "การแก้ไขปัญหาหนี้ที่ยั่งยืน" ซึ่งมีรากฐานสำคัญจากการพัฒนาวินัยทางการเงินและความสามารถในการจัดการตนเอง โดยเฉพาะการควบคุมตนเอง (Self-control) ซึ่งมีหลักฐานเชิงประจักษ์ยืนยันว่า มีความสัมพันธ์ทางลบกับระดับหนี้สิน และเป็นปัจจัยขับเคลื่อนเชิงพฤติกรรมที่สำคัญในการจัดการการเงินให้ดียิ่งขึ้น (ลักษณาร่า พิสิฐพิพัฒนา, 2561; Grohmann & Hamdan, 2020)

และเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มเป้าหมายที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วนเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนพบว่า กลุ่มประชากรวัยเจนเนอเรชันวาย (อายุ 24-43 ปี) เป็นกลุ่มที่เผชิญกับสถานการณ์น่าเป็นห่วงที่สุด เนื่องจากเป็นวัยแรงงานหลักที่เป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ แต่กลับเป็นกลุ่มที่มีการก่อหนี้และหนี้เสีย (NPL) มากที่สุด (ไทยรัฐออนไลน์, 2566) โดยลักษณะเด่นของหนี้ในกลุ่มนี้มักเป็นหนี้เพื่อการบริโภคที่มีอัตราดอกเบี้ยสูง ซึ่งมีสาเหตุหลักมาจากพฤติกรรมการใช้จ่ายที่ขาดวินัย การใช้จ่ายเกินตัว และค่านิยมวัตถุนิยม สอดคล้องกับแนวโน้มที่คนไทยมีลักษณะ "เป็นหนี้เร็ว เป็นหนี้เกินตัว และเป็นหนี้นาน" (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2566) การแก้ปัญหานี้สินในเจนเนอเรชันวายจึงต้องมุ่งเน้นไปที่การปรับพฤติกรรมผ่านการเสริมสร้างการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้เป็นลำดับแรก เพื่อสกัดกั้นวงจรหนี้ตั้งแต่เริ่มต้นทำงาน

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางจิตวิทยาที่เหมาะสม ซึ่งการปรึกษาทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น (Solution-Focused Brief Therapy: SFBT) (Corey, 2009, 2013) มีความเหมาะสมอย่างยิ่ง เนื่องจากมุ่งเน้นไปที่อนาคตและศักยภาพของผู้รับการปรึกษา โดยใช้ระยะเวลาสั้นแต่มีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน สอดคล้องกับการเสริมสร้างการควบคุมตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ เพื่อให้เข้าถึงไลฟ์สไตล์ของกลุ่มเจนเนอเรชันวายที่คุ้นเคยกับเทคโนโลยี การให้บริการปรึกษาในรูปแบบออนไลน์ (Online counseling) จึงเป็นแนวทางที่ช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลา สถานที่ และเพิ่มความรู้สึกปลอดภัยและเป็นส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ (อุมาภรณ์ สุขารมณ, 2559)

อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่า ยังขาดงานวิจัยที่นำทฤษฎีการปรึกษาเชิงจิตวิทยามาใช้เป็นโปรแกรมการแทรกแซงเพื่อปรับพฤติกรรมการก่อหนี้โดยเฉพาะ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะหนี้สินด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น เพื่อเป็นส่วนช่วยให้กลุ่มเป้าหมายได้ค้นพบทางออกจากวงจรหนี้สินและพัฒนาการควบคุมตนเองด้านการเงินให้มีความมั่นคงในระยะยาวต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาผลของการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นต่อการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะหนี้สิน

สมมติฐานการวิจัย

1. กลุ่มทดลองที่ได้รับการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นจะมีคะแนนการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้หลังการทดลองและระยะติดตามผลเพิ่มขึ้นกว่าก่อนการทดลอง
2. กลุ่มทดลองที่ได้รับการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นจะมีคะแนนการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้หลังการทดลองและระยะติดตามผลเพิ่มขึ้นกว่ากลุ่มควบคุม

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิด ทฤษฎี และความหมายของการควบคุมตนเอง (Self-control)

1.1 ความหมายของการควบคุมตนเอง

การควบคุมตนเอง (Self-control) ถือเป็นรากฐานสำคัญของพฤติกรรมมนุษย์ โดยถูกนิยามว่าเป็นความสามารถในการเปลี่ยนแปลงหรือยับยั้งการตอบสนองภายในตนเอง เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานและเป้าหมายระยะยาวที่กำหนดไว้ (Baumeister et al., 2007) องค์ประกอบหลักของการควบคุมตนเองครอบคลุมความสามารถในการควบคุม 4 ด้าน ได้แก่ ความคิด (Thoughts) อารมณ์ (Emotions) แรงกระตุ้น (Impulses) และการแสดงออก (Performance) (Baumeister et al., 2007)

นอกจากนี้ การศึกษาคุณลักษณะการควบคุมตนเองในฐานะ ลักษณะนิสัย (Trait self-control) ของ Tangney et al. (2004) ยังตอกย้ำถึงความสำคัญของแนวคิดนี้ โดยพบว่า บุคคลที่มีระดับการควบคุมตนเองสูงจะแสดงผลลัพธ์เชิงบวกในหลายด้าน ได้แก่ ความสำเร็จและประสิทธิภาพในการทำงานที่สูงกว่า การควบคุมพฤติกรรมที่ขาดความยับยั้งชั่งใจได้ดี มีการปรับตัวทางจิตใจและจัดการอารมณ์ทางลบได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี และมีความรู้สึกด้านศีลธรรมที่นำไปสู่การแก้ไขสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้น

1.2 การควบคุมตนเองกับพฤติกรรมทางการเงินและการก่อหนี้

แนวคิดเรื่องการควบคุมตนเองมีความสำคัญอย่างยิ่งในสาขาการเงินเชิงพฤติกรรม (Behavioral finance) เนื่องจากปัญหาทางการเงินส่วนใหญ่มักมีรากฐานมาจากความขัดแย้งระหว่างการเลือกผลประโยชน์ระยะสั้น เช่น การใช้จ่ายทันที กับเป้าหมายทางการเงินระยะยาว เช่น การออม นักวิจัยส่วนใหญ่เห็นตรงกันว่า การขาดการควบคุมตนเองเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ปัญหาการเป็นหนี้มากเกินไป (Over-indebtedness) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลักษณะหนี้ที่ไม่มีหลักประกัน (Unsecured debt) เช่น สินเชื่อส่วนบุคคลและบัตรเครดิต (Gathergood, 2012; Fernández-López et al., 2024) ปัญหาการควบคุมตนเองนี้ได้ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมซื้อของที่มากเกินไป (Compulsive buying) ซึ่งเป็นตัวแปรส่งผ่านที่เชื่อมโยงการควบคุมตนเองที่ต่ำเข้ากับระดับหนี้สินที่สูง (Achtziger et al., 2015)

นอกจากนี้ การควบคุมตนเองยังมีความสำคัญร่วมกับความรู้ทางการเงิน (Financial literacy) โดย Grohmann & Hamdan (2021) พบว่า การขาดการควบคุมตนเองมีปฏิสัมพันธ์กับความรู้ทางการเงินที่ต่ำ ทำให้บุคคลมีแนวโน้มที่จะกู้ยืมอย่างหุนหันพลันแล่นมากขึ้นซึ่ง Rey-Ares et al. (2021) ยืนยันว่า ระดับการควบคุมตนเองที่สูงถือเป็นปัจจัยขับเคลื่อนเชิงพฤติกรรมที่สำคัญที่สุดต่อพฤติกรรมการจัดการการเงินที่ดีขึ้นในกลุ่มมิลเลนเนียล (Millennial) สอดคล้องกับ Jerabut et al. (2025) พบว่า การเพิ่มทั้งความรู้การเงินและการควบคุมตนเองควรทำควบคู่กันเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการเงิน

2. งานวิจัยเกี่ยวกับการควบคุมตนเองกับการก่อหนี้ของคนเจนเนอเรชันวาย

หลักฐานเชิงประจักษ์ในบริบทของไทย โดย ลักษณะนารา พิสิฐพิพัฒนา (2561) พบว่า ในกลุ่มคนเจนเนอเรชันวาย การควบคุมตนเองมีความสัมพันธ์และส่งผลต่อการก่อหนี้เกินตัวอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ สอดคล้องกับงานวิจัยเชิงทดลองของ Bu et al. (2022) ซึ่งสรุปว่า การฝึกอบรมการควบคุมตนเองที่เน้นการติดตามการใช้จ่ายและการจัดทำงบประมาณสามารถลดหนี้ออนไลน์และค่าปรับจากการค้างชำระได้อย่างมีนัยสำคัญมากกว่าการให้ความรู้ทางการเงินเพียงอย่างเดียว

จากการทบทวนเอกสารทั้งหมดนำมาสู่การกำหนดว่า การควบคุมตนเองด้านการก่อกวนนี้ หมายถึง ความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ความคิด และพฤติกรรมของตนเอง เพื่อลดหรือควบคุมการก่อกวนส่วนบุคคล (เช่น หนี้บัตรเครดิต บัตรกดเงินสด และสินเชื่อส่วนบุคคล) เพิ่มขึ้นเมื่อต้องเผชิญหน้ากับแรงกระตุ้นและสิ่งล่อใจ ผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกใช้แนวคิดการควบคุมตนเองเป็นตัวแปรหลักในการประเมินประสิทธิผลของโปรแกรมการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น โดยใช้แบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนที่พัฒนาขึ้นโดย ลักษณะนารา พิสิฐพิพัฒนา (2561) ซึ่งดัดแปลงมาจากแบบวัดการควบคุมตนเองที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในงานวิจัยการเงินเชิงพฤติกรรม

3. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรึกษาทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น

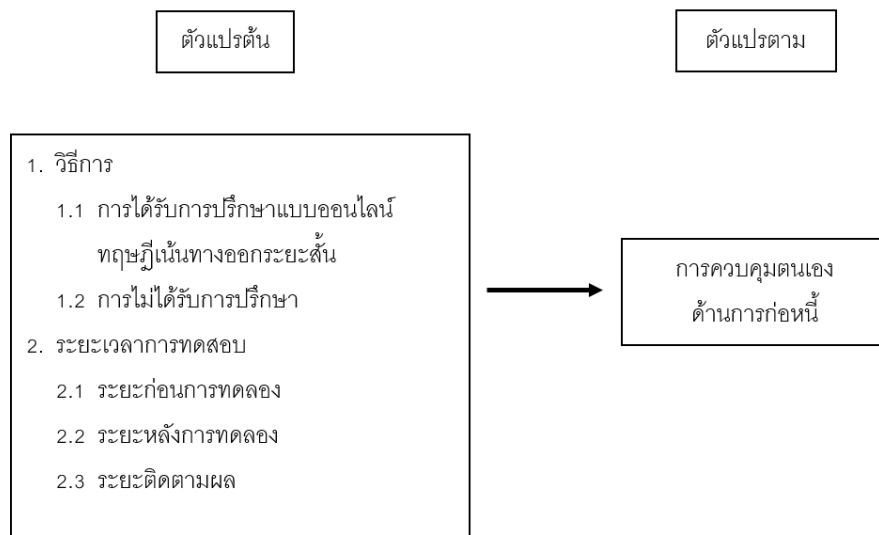
การปรึกษาทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น (SFBT) พัฒนาขึ้นโดย Steve de Shazer และ Insoo Kim Berg เป็นแนวทางการให้คำปรึกษาในกลุ่ม Postmodern ที่มีหลักการมุ่งเน้นที่ อนาคต ความสามารถ และศักยภาพของผู้รับการปรึกษาเป็นหลัก โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ปัญหาในอดีตมากนัก แต่เน้นการค้นหาทางออกเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและยั่งยืน (de Shazer, 1985; de Shazer & Berg, 1997)

เทคนิคสำคัญในการให้การปรึกษา SFBT ประกอบด้วยการใช้คำถามปาฏิหาริย์ (Miracle questions) เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาเห็นภาพเป้าหมายที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมในอนาคต คำถามข้อยกเว้น (Exception questions) เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาเห็น "ทางออก" ที่เขาเคยทำสำเร็จมาแล้วและนำกลับมาใช้ใหม่ คำถามเผชิญปัญหา (Coping questions) เพื่อให้ผู้รับการปรึกษาตระหนักถึงความเข้มแข็ง (Resilience) ของตนเอง และคำถามบอกระดับ (Scaling questions) เพื่อประเมินความก้าวหน้าสร้างความมั่นใจ และแบ่งขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นก้าวเล็ก ๆ (Small steps) (Corey, 2009, 2013)

งานวิจัยหลายชิ้นยืนยันถึงประสิทธิผลของ SFBT ในการช่วยให้ผู้รับการปรึกษาเกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก เช่น Gumilang (2020) พบว่า SFBT มีประสิทธิผลในการลดความวิตกกังวลในการสอบผ่านกระบวนการที่ช่วยให้สามารถกำหนดเป้าหมาย ได้อย่างชัดเจน ค้นหาวิธีการ และส่งเสริมการมองโลกในแง่ดี ซึ่งเป็นกลไกสำคัญของการสร้างแรงจูงใจ และการควบคุมตนเอง

สำหรับการวิจัยในยุคปัจจุบัน การส่งมอบบริการให้คำปรึกษาผ่านช่องทางออนไลน์ได้กลายเป็นรูปแบบที่สำคัญ ซึ่งงานวิจัยของ Novella et al. (2022) ได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบผลของการปรึกษา SFBT ด้วยวิธีการ วิดีโอออนไลน์ (Video-based counseling) กับการปรึกษาแบบตัวต่อตัว และพบว่า SFBT ให้ประสิทธิผลที่เท่าเทียมกัน ทั้งในสองรูปแบบ ผลการวิจัยนี้จึงเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนความเหมาะสมในการนำ SFBT มาประยุกต์ใช้ใน รูปแบบออนไลน์ เพื่อเพิ่มการเข้าถึงและความสะดวกสบายให้กับกลุ่มเงินนอกระบบที่มีภาวะหนี้สิน ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของการวิจัยนี้

4. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-experimental research design) โดยใช้รูปแบบข้อมูลแบบสองตัวประกอบแบบวัดซ้ำหนึ่งตัวประกอบ (Two-factor experiment with repeated measures on one factor) เพื่อศึกษาผลของโปรแกรมการปรึกษาการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเงินเนอเรนวายที่มีภาวะหนี้สินด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น การวัดผลดำเนินการใน 3 ระยะ คือ ระยะก่อนการทดลอง (Pre-test) ระยะหลังการทดลอง (Post-test) และระยะติดตามผล (Follow-up)

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือ บุคคลวัยเงินเนอเรนวาย (อายุ 24-43 ปี) ที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภค เช่น บัตรเครดิต บัตรกดเงินสด และสินเชื่อส่วนบุคคล กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยมีจำนวน 20 คน แบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 10 คน และกลุ่มควบคุม 10 คน โดยขนาดตัวอย่างนี้ถูกคำนวณจากโปรแกรม G*Power (กำหนด Effect size $f = 0.3$, $\alpha = 0.05$, ค่า Power = 0.80) เกณฑ์การคัดเลือกที่สำคัญคือ ผู้เข้าร่วมต้องเป็นเงินเนอเรนวายที่มีหนี้สินเพื่อการอุปโภคบริโภค และรายงานว่ามีปัญหาทางการเงินการชำระหนี้ ความกังวลต่อปัญหาหนี้ หรือไม่มีการออมต่อเดือน และต้องมีคะแนนความเครียดทางการเงินในระดับปานกลางถึงสูง เกณฑ์การคัดออกคือ ผู้ที่อยู่ในระยะการบำบัดรักษาโรคทางจิตเวช หรือ เคยได้รับการวินิจฉัยจากแพทย์ว่ามีปัญหาทางสุขภาพจิต และคนที่ไม่สามารถเข้าร่วมโครงการได้จนจบ

กระบวนการได้มาซึ่งกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้ประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางออนไลน์ จากนั้นคัดกรองผู้ที่มีความเครียดทางการเงินตามเกณฑ์ และใช้คะแนนจากแบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนมาจัดเรียงลำดับและใช้เทคนิคจับคู่คะแนน (Matching pair) เพื่อจัดสรรเข้ากลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม โดยผู้เข้าร่วมต้องยินดียินยอมและมีความสามารถในการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารออนไลน์ตลอดระยะเวลาวิจัย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แบบวัดการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ ประกอบไปด้วย 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป 16 ข้อ ได้แก่ ข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลทางการเงิน

ส่วนที่ 2 มาตรวัดความตึงเครียดทางการเงิน 28 ข้อ มาตรวัดความตึงเครียดทางการเงินนี้ถูกใช้เป็นแบบสอบถามในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมวิจัย มาตรวัดนี้ผู้วิจัยได้นำมาจากการงานวิทยานิพนธ์ของ ชลพรพร จรรย์พงษ์ (2563) ซึ่งพัฒนามาจากมาตรวัดต้นฉบับ The Financial Strain Scale ของ Aldana and Liljenquist (1998) โดยมาตรวัดมีวัตถุประสงค์ให้ผู้ตอบประเมินตนเองเพื่อระบุความถี่ที่ข้อความต่อไปนี้เกิดขึ้นในช่วง 12 เดือนที่ผ่านมา วิธีการประเมินใช้มาตรประมาณค่าแบบ Likert scale 5 ระดับ โดยกำหนดให้ 1 หมายถึง ไม่เคยเลย และ 5 หมายถึง เกิดขึ้นบ่อยมาก มาตรวัดนี้สะท้อนความตึงเครียดทางการเงินใน 5 ด้าน ได้แก่ ความรอบรู้ด้านการเงิน ปัญหาความสัมพันธ์ ความตึงเครียดทางร่างกายหนี้สินบัตรเครดิต และการขาดความสามารถในการชำระหนี้สิน ผลการตรวจสอบคุณภาพของมาตรวัดมีความเที่ยงแบบสอดคล้องภายในของมาตรวัดทั้งฉบับเท่ากับ .903 และมีค่าความเที่ยงแบบสอดคล้องภายในรายด้านตั้งแต่ .77 ถึง .92 ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มาตรวัดนี้มีความน่าเชื่อถือและเหมาะสมที่จะใช้ประเมินความตึงเครียดทางการเงินในคนทำงานได้

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ 12 ข้อสำหรับใช้วัดประสิทธิภาพของโปรแกรมการปรึกษาการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเงินเนอเรนเวย์ที่มีภาวะหนี้สินด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นแบบสอบถามนี้ผู้วิจัยนำมาจากงานค้นคว้าอิสระของ ลักษณะนารา พิสิษฐพัฒนา (2561) แบบวัดดังกล่าวได้รับการพัฒนาโดยอ้างอิงจากแบบวัดการควบคุมตนเองของนักวิจัยสำคัญในสาขาเศรษฐศาสตร์และจิตวิทยา เช่น Gathergood (2012) และ Tangney et al. (2004) โดยมีการปรับมาให้เข้ากับบริบทของการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ มีวิธีการวัดแบบ Likert scale 5 ระดับ โดย 1 หมายถึง ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง และ 5 หมายถึง เห็นด้วยอย่างยิ่ง มาตรวัดประกอบด้วยข้อความทั้งในแง่บวกและแง่ลบเพื่อวัดทัศนคติของผู้ตอบ แบบสอบถามได้ผ่านการทดสอบความเชื่อมั่นของข้อมูล (Reliability test) โดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach's alpha) ซึ่งมีค่าเท่ากับ 0.762 แสดงว่า แบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือ (Reliability) เหมาะสมที่จะใช้ในการวัดผลการวิจัยครั้งนี้

2.2 โปรแกรมการปรึกษาการเสริมสร้างการควบคุมตนเองของเงินเนอเรนเวย์ที่มีภาวะหนี้สินด้วยการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น

จำนวน 6 ครั้ง ครั้งละ 45-60 นาที ผู้วิจัยพัฒนาโปรแกรมการปรึกษาออนไลน์ขึ้นเอง โดยสังเคราะห์ขั้นตอนและเทคนิคจากการปรึกษาทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น (Solution-focused brief therapy) ตามแนวคิดของ de Shazer (1985) และ Corey (2009, 2013) และได้รับการตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมของเนื้อหาจากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่านแล้ว และมีเนื้อหา ดังนี้

ครั้งที่ 1 ปฐมนิเทศและสร้างสัมพันธภาพ เพื่อสร้างความไว้วางใจและแนะนำแนวคิด SFBT ที่มุ่งเน้นอนาคตและเป้าหมายชัดเจน โดยใช้เทคนิคหลักคือ คำถามบอกระดับ (Scaling questions) เพื่อส่งเสริมให้ผู้รับการปรึกษาประเมินและคิดถึงการเปลี่ยนแปลงด้วยศักยภาพของตนเอง

ครั้งที่ 2 สำรวจตนเองและรับรู้ถึงปัญหาหนี้สินและพฤติกรรมก่อหนี้ของตนเอง มุ่งเน้นให้ผู้รับการปรึกษาสำรวจและตระหนักถึงสถานะทางการเงินและพฤติกรรมก่อหนี้ของตนเอง ผ่านการทำบันทึกรายรับ-รายจ่าย

โดยใช้เทคนิคคำถามเผชิญปัญหา (Coping questions) เพื่อให้ผู้รับการปรึกษามองเห็นความพยายามในการจัดการกับปัญหา และมีกำลังใจในการเปลี่ยนแปลง

ครั้งที่ 3 การควบคุมตนเองในการจัดการภาระหนี้สิน เน้นการสร้างตระหนักและนำการควบคุมตนเองมาใช้ในการจัดการภาระหนี้สิน โดยใช้แนวคิด SFBT ที่เชื่อในศักยภาพของผู้รับการปรึกษาในการสำรวจ ข้อยกเว้นของปัญหา (Exceptions) เพื่อสร้างทางออกที่แตกต่างและมุมมองเชิงบวก

ครั้งที่ 4 ปาฏิหาริย์ที่สร้างเอง เน้นการใช้เทคนิคคำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) เพื่อช่วยให้ผู้รับการปรึกษาสร้างความหวัง (Best hope) และกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน นำไปสู่การกระตุ้นพฤติกรรมเชิงบวก และเพิ่มความสามารถในการปรับตัวเพื่อหาทางออกของปัญหาหนี้สินด้วยศักยภาพของตนเอง

ครั้งที่ 5 ชีวิต SMART มุ่งเน้นการใช้หลักการ SMART เพื่อช่วยให้ผู้รับการปรึกษากำหนดเป้าหมายทางการเงินและเป้าหมายชีวิตที่ชัดเจนและเป็นไปได้จริง พร้อมวางแผนการออมที่สอดคล้องกับความสามารถเพื่อลดการก่อหนี้และนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

ครั้งที่ 6 ยุติการให้การปรึกษา เป็นการทบทวนและสรุปผลการเรียนรู้ตลอดโปรแกรมโดยใช้เทคนิค SFBT เพื่อเน้นย้ำการเปลี่ยนแปลงเชิงบวก (Reframing, Exception) และให้ผู้รับการปรึกษาประเมินการนำการควบคุมตนเองไปใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างยั่งยืนต่อไป

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ก่อนการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยได้คำนึงถึงการพิทักษ์สิทธิของผู้เข้าร่วมโครงการวิจัยโดยได้นำเค้าโครงวิทยานิพนธ์เสนอต่อคณะกรรมการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา และได้ผ่านการพิจารณาจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากคณะกรรมการแล้ว รหัสโครงการวิจัยเลขที่ G-HU267/2567

การเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะก่อนการทดลอง กลุ่มตัวอย่าง 20 คน ทำแบบวัดการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ เพื่อคัดเลือกผู้ที่มีหนี้สินและความตึงเครียดทางการเงินในระดับปานกลางถึงสูง จากนั้นให้ผู้ผ่านเกณฑ์คัดเข้าทำแบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ แล้วนำคะแนนมาจัดเรียงลำดับจากน้อยไปมากและคัดเลือกผู้ที่มีคะแนนน้อยที่สุดมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง 20 คน จากนั้นทำการจับคู่คะแนน (Matching pair) เข้ากลุ่มทดลอง 10 คน (ได้รับการปรึกษาออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น) และกลุ่มควบคุม 10 คน (ไม่ได้รับการปรึกษา) คะแนนที่วัดของกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้จะเป็คะแนนของระยะก่อนการทดลอง (Pre-test)

ระยะหลังการทดลอง เมื่อสิ้นสุดการปรึกษาหลังการทดลองในครั้งที่ 6 กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทำแบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ซ้ำอีกครั้ง คะแนนที่ได้เป็นคะแนนในระยะหลังการทดลอง (Post-test)

ระยะติดตามผล ภายหลังการสิ้นสุดการปรึกษาเป็นเวลา 1 เดือน กลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมทำแบบสอบถามการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้ซ้ำอีกครั้ง คะแนนที่ได้จะเป็นคะแนนในระยะติดตามผล (Follow up)

จากนั้นนำคะแนนทั้ง 3 ระยะที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และใช้ Repeated measures ANOVA ในการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม (Group) และช่วงเวลา (Time) ตามแนวทางของ Howell (2007) หากพบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 จะใช้ Bonferroni วิเคราะห์รายคู่โดยมีการทดสอบสมมติฐาน Compound symmetry ด้วย Mauchly's test of sphericity เพื่อตรวจการละเมิดข้อตกลงเบื้องต้นของการใช้สถิติ Repeated measures ANOVA

ผลการวิจัย

1. ผลการวิจัยตามสมมติฐานข้อที่ 1

ตารางที่ 1 และ 2 แสดงผลการทดสอบสมมติฐานข้อที่ 1 ของการวิจัย ซึ่งผลการวิเคราะห์ทางสถิติ พบว่าเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ กลุ่มทดลองที่ได้รับโปรแกรมการปรึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นมีคะแนนการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนในระยะติดตามผลเพิ่มขึ้นกว่าระยะก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 1 ผลเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนระหว่างก่อนทดลอง หลังทดลอง และติดตามผลในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

กลุ่ม	ค่าสถิติ	ระยะเวลาการวัด			SS	df	MS	F	P	η^2
		ความตั้งใจจดจ่อ								
		ก่อน	หลัง	ติดตาม						
		ทดลอง	ทดลอง	ผล						
ทดลอง (N=10)	M	37.50	44.30	43.40	272.867	2	136.433	7.171*	.005	.443
	S.D.	8.618	3.831	4.789						
ควบคุม (N=10)	M	39.50	39.50	37.50	26.667	2	13.333	0.457	.640	.048
	S.D.	8.276	4.062	5.212						

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนในระยะก่อนทดลอง (37.50) หลังทดลอง (44.30) และระยะติดตามผล (43.40) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($F = 7.171, p = .005$) แสดงว่า กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนในระยะก่อนทดลอง หลังทดลอง และติดตามผลแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งผู้วิจัยจะทำการทดสอบความแตกต่างเป็นรายคู่ต่อไป ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนในระยะก่อนทดลอง หลังการทดลองและติดตามผลโดยการทดสอบความแตกต่างเป็นรายคู่ด้วยวิธีของบอนเฟอโรนี (Bonferroni)

Source		MD	SE	p
กลุ่มทดลอง	หลังทดลอง (44.30) – ก่อนทดลอง (37.50)	6.80	2.476	.068
	ติดตามผล (43.40) – ก่อนทดลอง (37.50)	5.90*	1.735	.024
	ติดตามผล (43.40) – หลังทดลอง (44.30)	-0.90	1.509	1.000
กลุ่มควบคุม	หลังทดลอง (39.50) – ก่อนทดลอง (39.50)	0.00	2.692	1.000
	ติดตามผล (37.50) – ก่อนทดลอง (39.50)	-2.00	2.864	1.000
	ติดตามผล (37.50) – หลังทดลอง (39.50)	-2.00	1.430	.586

*มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 2 พบว่า กลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนในระยะติดตามผล (43.40) สูงกว่า ก่อนทดลอง (37.50) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนระยะหลังทดลองกับก่อนทดลอง และระยะติดตามผล กับหลังทดลองไม่แตกต่างกัน ขณะที่กลุ่มควบคุมไม่พบความแตกต่างรายคู่

2. ผลการวิจัยตามสมมติฐานข้อที่ 2

ตารางที่ 3 แสดงให้เห็นผลการวิจัยสอดคล้องกับข้อที่ 2 ของการวิจัย โดยกลุ่มทดลองที่ได้รับการศึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นจะมีคะแนนการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนหลังการทดลองและระยะติดตามผล เพิ่มขึ้นกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ตารางที่ 3 ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมในระยะก่อนทดลอง หลังทดลอง และติดตามผล

ระยะวัดผล	กลุ่มทดลอง (N=10)		กลุ่มควบคุม (N=10)		MD	SS	df	MS	F	P	η^2
	M	S.D.	M	S.D.							
ก่อนทดลอง	37.50	8.618	39.50	8.276	-2.00	20.000	1	20.000	.280	.603	.015
หลังทดลอง	44.30	3.831	39.50	4.062	4.80	115.200	1	115.200	7.390*	.014	.291
ติดตามผล	43.40	4.789	37.50	5.212	5.90	174.050	1	174.050	6.948*	.017	.279

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 3 พบว่า ในระยะหลังการทดลองกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยการควบคุมตนเองด้านการก่อกวน (44.30) สูงกว่ากลุ่มควบคุม (39.50) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($F = 7.390, p = .014$)

ในระยะติดตามผลกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ย (43.40) สูงกว่ากลุ่มควบคุม (37.50) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($F = 6.948, p = .017$)

การอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีผลการวิเคราะห์ที่ยืนยันประสิทธิผลของโปรแกรมการศึกษาแบบออนไลน์ทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น (Online Solution-Focused Brief Therapy: SFBT) ในการเสริมสร้างการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนของกลุ่มเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะนี้ขึ้นโดยพบว่า กลุ่มทดลองมีคะแนนการควบคุมตนเองด้านการก่อกวนสูงขึ้นกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ทั้งในระยะหลังการทดลองและที่สำคัญคือคงผลลัพธ์ได้ในระยะติดตามผล ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยทั้งสองข้อ

1. ปัญหาการควบคุมตนเองและการก่อกวนในกลุ่มเจนเนอเรชันวาย

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาที่ขึ้นในกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นเจนเนอเรชันวาย (อายุระหว่าง 24-43 ปี) และอยู่ในวัยทำงานมีความซับซ้อน โดยมีสาเหตุหลักมาจากการมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย ภาระทางการเงินในครอบครัวที่สูงขึ้น และความล้มเหลวจากการลงทุน ซึ่งเป็นวัยที่สามารถเข้าถึงผลิตภัณฑ์สินเชื่อที่มีต้นทุนสูงได้ง่าย งานวิจัยหลายฉบับ

ระบุว่า การขาดการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้เป็นปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญของพฤติกรรมการใช้จ่ายเกินตัวและการเป็นหนี้เกินตัว โดยมีความสำคัญมากกว่าการขาดความรู้ทางการเงิน สอดคล้องกับงานวิจัยของ Gathergood (2012) ที่พบว่า ผู้ที่มีปัญหาการควบคุมตนเองมักใช้สินเชื่อที่เข้าถึงง่าย เช่น บัตรเครดิต ดังนั้น การเสริมสร้างทักษะการควบคุมตนเองจึงเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ปัญหาหนี้สินในระยะยาว

โปรแกรมในงานวิจัยนี้มีกลไกการปรับเปลี่ยนจากอารมณ์ชั่ววูบสู่เป้าหมายที่จับต้องได้ จุดเด่นที่สำคัญที่สุดของโปรแกรมคือ การทำงานร่วมกับลักษณะนิสัยของเงินออเรชั่นวายที่มีก่อกำเนิดจากแรงกระตุ้นและค่านิยมวัตถุนิยม การใช้เทคนิคคำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) ในครั้งที่ 4 ไม่ได้เป็นเพียงการสร้างจินตนาการ แต่คือกลไกการสร้างวิสัยทัศน์ทางเลือกที่เข้าไปคานอำนาจกับความต้องการบริโภคในปัจจุบัน (Instant gratification) เมื่อผู้รับการปรึกษาเห็นภาพชีวิตที่ปราศจากหนี้สินชัดเจนขึ้น จะเกิดการปรับปรุงการควบคุมตนเองด้านความคิดและอารมณ์ ทำให้ความสามารถในการยับยั้งชั่งใจต่อสิ่งเร้าทางการเงินมีประสิทธิภาพมากกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่มีเครื่องมือจัดการทางจิตวิทยาเหล่านี้

2. กลไกของ SFBT ในการเสริมสร้างการควบคุมตนเอง

ประสิทธิผลของโปรแกรมเกิดจากการที่ SFBT มุ่งเน้นไปที่การใช้ศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในตัวผู้รับการปรึกษาเพื่อค้นหาทางออกจากปัญหา โดยเน้นการสร้างเป้าหมายเล็ก ๆ ที่ทำได้จริงและมุ่งเน้นที่วิธีแก้ไขแทนที่จะจมอยู่กับปัญหา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Corey (2009, 2013) ที่ระบุว่า SFBT มุ่งเน้นที่ความเข้มแข็งและทรัพยากรของผู้รับการปรึกษาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในระยะสั้น เทคนิคหลักในโปรแกรมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

การสร้างแรงจูงใจและความหวังผ่านเทคนิคการตั้งคำถาม การใช้เทคนิคคำถามบอกระดับ (Scaling questions) และเทคนิคคำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) ช่วยกระตุ้นให้ผู้รับการปรึกษาประเมินความต้องการเปลี่ยนแปลงตนเองและจินตนาการถึงชีวิตที่ปราศจากหนี้สิน ทำให้เกิดความหวังและมีแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับ Tangney et al. (2004) และ Baumeister et al. (2007) ที่เน้นย้ำความสำคัญของความมั่นใจและการตั้งเป้าหมายในการควบคุมตนเอง

การค้นพบความสำเร็จและทรัพยากรภายในคนที่มีความหวังนั้นมักจมปลักอยู่กับความล้มเหลวในอดีต แต่กระบวนการของ SFBT ผ่านเทคนิคการใช้คำถามข้อยกเว้น (Exception questions) ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาค้นพบช่วงเวลาที่สามารถควบคุมการใช้จ่ายหรือหลีกเลี่ยงการก่อหนี้ได้สำเร็จในอดีต การตระหนักถึงช่วงเวลาที่เป็นบวกเหล่านี้นำไปสู่การสร้างกลยุทธ์ในการควบคุมตนเองในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ Corey (2009, 2013) ที่กล่าวถึงการใช้คำถามข้อยกเว้นเพื่อส่งเสริมการควบคุมตนเอง และ Gathergood (2012) ที่ชี้ว่า การรับรู้ถึงพฤติกรรมทางการเงินที่มีผลกระทบจะช่วยให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม กลไกนี้ช่วยเปลี่ยนสถานะจากเหยื่อของวงจรหนี้ให้กลายเป็นผู้จัดการปัญหา การรับรู้ถึงความสำเร็จเล็ก ๆ (Small wins) นี้เองที่ส่งผลให้คะแนนการควบคุมตนเองในระยะติดตามผลยังคงระดับสูงอยู่ เพราะเป็นการปรับเปลี่ยนที่ฐานรากของความเชื่อมั่นในตนเอง (Self-efficacy) ไม่ใช่เพียงการถูกบังคับให้ประหยัดเงิน

การสร้างวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนผ่านเทคนิคคำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาจินตนาการถึงชีวิตที่ปราศจากหนี้สิน ทำให้เกิดความหวังและมองเห็นทางออกที่เป็นไปได้ การสร้างภาพอนาคตที่ต้องการช่วยกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ

การเปลี่ยนความตั้งใจเป็นแผนปฏิบัติ การตั้งเป้าหมายตามหลัก SMART ช่วยให้ผู้รับการปรึกษามีแผนการทางการเงินที่เป็นรูปธรรม วัตถุประสงค์ และทำได้จริง การตั้งเป้าหมายที่วัดผลได้ช่วยเพิ่มความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมทางการเงินและลดความเสี่ยงในการก่อหนี้อย่างมีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Baumeister et al. (2007)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การที่กลุ่มทดลองมีการควบคุมตนเองสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องในระยะติดตามผลมิใช่เพียงผลจากการรับรู้ข้อมูล แต่เกิดจากกระบวนการของโปรแกรม SFBT ที่มุ่งเน้นการสร้างความหวังและช้อยกเว้น ซึ่งเข้าไปปรับเปลี่ยนระบบความคิดของผู้รับการปรึกษาจากเดิมที่จดจ่ออยู่กับปัญหาหนี้สิน (Problem-talk) ไปสู่การจดจ่อที่เป้าหมาย (Solution-talk) กระบวนการนี้ช่วยลดพฤติกรรมการกู้ยืมอย่างหุนหันพลันแล่นโดยการสร้างภาพอนาคตที่ชัดเจนผ่านคำถามปาฏิหาริย์ ทำให้การยับยั้งชั่งใจต่อสิ่งเร้าทางการเงินในชีวิตประจำวันทำได้ง่ายขึ้น ในขณะที่กลุ่มควบคุมมีแนวโน้มคะแนนการควบคุมตนเองลดลงในระยะติดตามผลอาจเนื่องมาจากภาวะความเครียดทางการเงินที่สะสมโดยไม่มีเครื่องมือในการจัดการทางจิตวิทยา แต่สำหรับกลุ่มทดลองโปรแกรมได้ทำหน้าที่เป็นโครงสร้างประกอบพฤติกรรมผ่านการกำหนดเป้าหมายแบบ SMART และการเสริมแรงเชิงบวกผ่านเทคนิคคำถามบอกระดับ คำถามช้อยกเว้น และคำถามปาฏิหาริย์ (Scaling/Exception/Miracle question) ทำให้แม้จะสิ้นสุดโปรแกรมไปแล้ว 1 เดือน ผู้รับการปรึกษายังคงมีวินัยทางการเงินที่ถูกสร้างขึ้นใหม่เป็นฐานรากสำคัญ

ตารางที่ 4 สรุปหลักการและเทคนิคของโปรแกรมการปรึกษาทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้นต่อการเสริมสร้างการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้

หลักการของ SFBT	เทคนิคหลักในโปรแกรม	บทบาทในการเสริมสร้างการควบคุมตนเองด้านการก่อหนี้
1. สร้างแรงจูงใจ (Hope & goal setting)	คำถามบอกระดับ (Scaling question) ในครั้งที่ 1 และ 6	ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาประเมินตนเองเห็นความต้องการเปลี่ยนแปลง และตั้งเป้าหมายเล็ก ๆ ที่ทำได้จริง ทำให้เกิดความมุ่งมั่นตั้งแต่นั้น
2. ค้นพบความสำเร็จ (Exception focus)	คำถามช้อยกเว้น (Exception questions) ในครั้งที่ 3	การกระตุ้นให้ผู้รับการปรึกษาค้นหาสถานการณ์ในอดีตที่เคยควบคุมการใช้จ่ายได้สำเร็จ และนำประสบการณ์เชิงบวกนั้นมาสร้างกลยุทธ์/วิธีการ ในปัจจุบัน (การฝึกการควบคุมตนเอง)
3. สร้างวิสัยทัศน์ (Future focus)	คำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) ในครั้งที่ 4	ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาจินตนาการถึงชีวิตที่ปราศจากหนี้สิน ซึ่งเป็นการสร้างแรงบันดาลใจ และภาพเป้าหมายที่ชัดเจนทำให้เกิดแรงขับเคลื่อนในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม
4. วางแผนอย่างมีระบบ (Systematic plan)	การตั้งเป้าหมาย SMART ในครั้งที่ 5	ช่วยให้ผู้รับการปรึกษาเปลี่ยนความตั้งใจเป็นแผนการทางการเงินที่เป็นรูปธรรม วัตถุประสงค์ และทำได้จริง ลดการตัดสินใจใช้จ่ายที่ขาดวินัย

3. ประสิทธิภาพของรูปแบบการปรึกษาแบบออนไลน์

การที่กลุ่มทดลองมีพัฒนาการดีกว่ากลุ่มควบคุมอย่างชัดเจน ส่วนหนึ่งมาจากความปลอดภัยและความเป็นส่วนตัวของรูปแบบการปรึกษาแบบออนไลน์ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้โปรแกรมเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างจนเราเห็นความสำเร็จ เนื่องจากผู้มีภาวะหนี้สินมักมีข้อจำกัดด้านงบประมาณในการเดินทางและต้องการความยืดหยุ่นทางด้านเวลาในการทำงาน ผู้รับการปรึกษาสามารถเลือกสถานที่ของตนเองได้ ลดความกังวลจากการถูกติดตามหรือการถูกตัดสินจากคนภายนอก

ซึ่งรูปแบบออนไลน์ช่วยลดกำแพงความอาย (Stigma) เกี่ยวกับปัญหาหนี้สินในกลุ่มเจนเนอเรชันวาย ทำให้เกิดสัมพันธภาพในการปรึกษาที่แน่นแฟ้นและต่อเนื่อง ส่งผลให้กลไกการปรับตัวดีขึ้นผ่านการตั้งเป้าหมายแบบ SMART ถูกนำไปปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพกว่าการได้รับคำแนะนำด้านการเงินทั่วไป

4. ข้อจำกัดของการวิจัย

ขนาดกลุ่มตัวอย่างที่จำกัด ซึ่งอาจยังไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรทั้งประเทศในการสรุปผลการวิจัยได้ นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในเรื่องระยะเวลาการติดตามผลที่อาจไม่เพียงพอในการสังเกตผลระยะยาวจากการปรึกษาออนไลน์ หากมีการขยายผลงานวิจัยในอนาคต ควรเพิ่มตัวแทนกลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายในด้านของอายุ และมีการติดตามผลที่ยาวนานขึ้นจะสามารถลดข้อจำกัดเหล่านี้และเพิ่มความน่าเชื่อถือของผลการวิจัยได้

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า โปรแกรมการปรึกษาออนไลน์ตามทฤษฎีเน้นทางออกระยะสั้น (SFBT) มีประสิทธิภาพอย่างมีนัยสำคัญในการเสริมสร้างการควบคุมตนเองทางการเงินของกลุ่มเจนเนอเรชันวายที่มีภาวะหนี้สิน โดยสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมค่าใช้จ่ายและลดปัญหาการขาดทักษะจัดการทางการเงินได้อย่างยั่งยืน เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มควบคุมพบว่า กลุ่มทดลองมีการพัฒนาเชิงบวกอย่างชัดเจนในด้านการยับยั้งชั่งใจต่อแรงกระตุ้นทางการเงิน และการวางแผนที่เป็นระบบมากขึ้น จุดเด่นสำคัญที่ทำให้กลุ่มทดลองมีการควบคุมตนเองดีขึ้นกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมโปรแกรม คือการเปลี่ยนผ่านกระบวนการคิดจากการยึดติดอยู่กับปัญหา (Problem-talk) ไปสู่การสร้างกลยุทธ์ที่เน้นทางออก (Solution-talk) อย่างเป็นระบบ โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การบูรณาการเทคนิค SFBT ตามลำดับขั้นตอน เริ่มจากการใช้คำถามบอกระดับ (Scaling question) เพื่อกระตุ้นให้ผู้รับการปรึกษาตระหนักรู้และประเมินสถานการณ์ปัจจุบัน ต่อเนื่องด้วยการใช้คำถามข้อยกเว้น (Exception question) เพื่อดึงศักยภาพภายในและประสบการณ์ความสำเร็จในอดีตมาใช้เป็นฐานในการสร้างความเปลี่ยนแปลง คำถามปาฏิหาริย์ (Miracle question) เพื่อสร้างภาพลักษณ์อนาคตที่พึงปรารถนา ซึ่งเป็นแรงจูงใจสำคัญที่นำไปสู่การกำหนดเป้าหมายแบบ SMART ที่ชัดเจนและปฏิบัติได้จริง และปิดท้ายด้วยการใช้คำถามบอกระดับอีกครั้งเพื่อประเมินความก้าวหน้าและยืนยันความเชื่อมั่นในความสำเร็จ กระบวนการปรับโครงสร้างทางความคิดตามลำดับขั้นนี้เองที่ส่งผลให้กลุ่มทดลองมีความเชื่อมั่นในอำนาจแห่งตน (Self-efficacy) และสามารถจัดการกับแรงกระตุ้นทางการเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ รูปแบบการให้คำปรึกษาออนไลน์ยังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญที่ตอบโจทย์วิถีชีวิตในยุคดิจิทัลของกลุ่มเจนเนอเรชันวาย โดยช่วยหลายข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ในการเข้าถึงบริการ แม้จะมีข้อจำกัดทางเทคนิคด้านความเสถียรของระบบในบางช่วงเวลา แต่ไม่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพโดยรวมของโปรแกรม งานวิจัยนี้จึงยืนยันว่าการปรึกษาเชิงจิตวิทยาผ่านระบบออนไลน์เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาหนี้สินในระดับบุคคล ซึ่งมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในบริบทองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อการจัดการหนี้สินที่ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1.1 การประยุกต์ใช้ในองค์กร ได้แก่ สถาบันการเงิน หน่วยงานของรัฐ (เช่น กยศ. หรือหน่วยงานให้คำปรึกษาหนี้สิน) หรือบริษัทเอกชน ควรพิจารณาใช้โปรแกรมการปรึกษาออนไลน์ SFBT ไปใช้เป็นเครื่องมือเสริม ร่วมกับแนวทางอื่น ๆ ที่เหมาะสมกับบริบทองค์กร ในการให้ความช่วยเหลือแก่พนักงาน Gen Y ที่ประสบปัญหาหนี้สิน เนื่องจากมีประสิทธิภาพและลดข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการ

1.2 การบูรณาการด้านเทคนิค ควรมีการฝึกอบรมผู้ให้บริการปรึกษาให้มีความเชี่ยวชาญในการใช้เทคนิค SFBT ผ่านช่องทางดิจิทัล เช่น การใช้เครื่องมือออนไลน์ (Digital tools) เพื่อช่วยในการตั้งมาตราส่วน (Scaling) หรือบันทึกข้อยกเว้น (Exception)

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การขยายกลุ่มตัวอย่าง ควรขยายขนาดและความหลากหลายของกลุ่มตัวอย่างให้ครอบคลุมมากขึ้น (เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพทางการเงิน รวมถึงผู้ที่มีหนี้ในระบบ) เพื่อให้ผลการวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ได้กว้างขวาง (เนื่องจากงานวิจัยปัจจุบันใช้กลุ่มตัวอย่างเพียง 20 คน)

2.2 การเปรียบเทียบรูปแบบการปรึกษา ควรทำการวิจัยเปรียบเทียบผลลัพธ์ระหว่างการปรึกษาแบบออนไลน์ รายบุคคลกับการปรึกษาแบบกลุ่ม (Group counseling) เพื่อดูว่ารูปแบบใดเหมาะสมที่สุดสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่มีภาวะหนี้สิน

2.3 การเพิ่มทักษะทางการเงิน ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมโดยบูรณาการทักษะทางการเงินพื้นฐาน (เช่น การบริหารการเงินส่วนบุคคล การจัดลำดับความสำคัญในการชำระหนี้) เข้าไปในโปรแกรม SFBT เพื่อให้ผู้รับบริการปรึกษาสามารถควบคุมสถานการณ์ทางการเงินจากปัจจัยภายนอกได้ดียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ชลพรรษา จรรย์พงษ์. (2563). *อิทธิพลของเจตคติต่อเงินความตึงเครียดทางการเงิน และความหมายในชีวิตที่มีต่อภาวะซึมเศร้าของคนที่ทำงานที่มีหนี้สิน* [วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. Chulalongkorn University Theses and Dissertations (Chula ETD). <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/4225>
- ไทยรัฐออนไลน์. (2566). *เครดิตบูโร เปิดตัวเลขหนี้เสีย คนต่างวัย Gen Y สูงสุด 3.9 แสนล้าน*. https://www.thairath.co.th/money/economics/thailand_econ/2744149
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (19 มิถุนายน 2566). *8 ข้อเท็จจริง การเป็นหนี้ของคนไทย* [อินโฟกราฟิก]. ThaiPublica. <https://thaipublica.org/2023/06/how-to-get-out-of-debt/>
- ลักษณนารา พิสิษฐพัฒนา. (2561). *การควบคุมตนเอง (Self-Control) และพฤติกรรมการก่อหนี้เกินตัว (Over Indebtedness) ของกลุ่มคน Generation Y ในเขตกรุงเทพมหานคร* [การค้นคว้าอิสระปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์].

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *ภาวะสังคมไทย ไตรมาสสาม ปี 2566* (ปีที่ 21 ฉบับที่ 4). สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- อุมาภรณ์ สุขารมณ. (2559). การให้คำปรึกษาแบบออนไลน์. *วารสารจิตวิทยามหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต*, 6(1), 1–10.
- Achtziger, A., Hubert, M., Kenning, P., Raab, G., & Reisch, L. (2015). Debt out of control: The links between self-control, compulsive buying, and real debts. *Journal of Economic Psychology*, 49, 141–149. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2015.04.003>
- Aldana, S. G., & Liljenquist, W. (1998). Validity and reliability of a financial strain survey. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 9(2), 11–19.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., & Tice, D. M. (2007). The strength model of self-control. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 351–355. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2007.00534.x>
- Bu, D., Hanspal, T., Liao, Y., & Liu, Y. (2022). Cultivating self-control in FinTech: Evidence from a field experiment on online consumer borrowing. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 57(6), 2208–2250. <https://doi.org/10.1017/S0022109021000314>
- Corey, G. (2009). *Theory and practice of counseling and psychotherapy* (8th ed.). Thomson Brooks/Cole.
- Corey, G. (2013). *Student manual for theory and practice of counseling and psychotherapy* (9th ed.). Brooks/Cole.
- de Shazer, S. (1985). *Keys to solution in brief therapy*. W. W. Norton.
- de Shazer, S. & Berg, I. K. (1997), ‘What works?’ Remarks on Research Aspects of Solution-Focused Brief Therapy. *Journal of Family Therapy*, 19(2), 121–124. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00043>
- Fernández-López, S., Castro-González, S., Rey-Ares, L., & Rodeiro-Pazos, D. (2024). Self-control and debt decisions relationship: evidence for different credit options. *Current Psychology*, 43(1), 340–357. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04251-7>
- Gathergood, J. (2012). Self-control, financial literacy and consumer over-indebtedness. *Journal of Economic Psychology*, 33(3), 590–602. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.11.006>
- Grohmann, A., & Hamdan, J. S. (2020). *The effect of self-control on borrowing: Experimental evidence* (Discussion Paper No. 264). Collaborative Research Center Transregio 190, Rationality and Competition. <https://rationality-and-competition.de/wp-content/uploads/2020/12/264.pdf>
- Grohmann, A., & Hamdan, J. S. (2021). *The effect of self-control and financial literacy on impulse borrowing: Experimental evidence* (SSRN Scholarly Paper No. 3864924). SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3864924>
- Gumilang G. S. (2020). Using solution focused brief counseling to reduce anxiety in facing the examination vocational high school students. *International Research Journal Of Multidisciplinary Studies*, 6(3), 1–14.

- Howell, D. C. (2007). *Statistical methods for psychology* (6th ed.). Thomson Wadsworth.
- Jerabut, M. L., Iriani, N. I., & Nugroho, A. P. (2025). Effect of self-control and financial literacy on financial behavior of management students, faculty of economics, Tribhuwana Tunggadewi University Malang. *International Journal of Management and Business*, 2(3), 121–134.
<https://doi.org/10.64515/ijmb.v2i3.134>
- Novella, J. K., Ng, K.-M., & Samuolis, J. (2022). A comparison of online and in-person counseling outcomes using solution-focused brief therapy for college students with anxiety. *Journal of American College Health*, 70(4), 1161–1168. <https://doi.org/10.1080/07448481.2020.1786101>
- Rey-Ares, L., Fernández-López, S., Castro-González, S., & Rodeiro-Pazos, D. (2021). Does self-control constitute a driver of millennials' financial behaviors and attitudes? *Journal of Behavioral and Experimental Economics*, 93, 101702. <https://doi.org/10.1016/j.socrec.2021.101702>
- Tangney, J. P., Baumeister, R. F., & Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of personality*, 72(2), 271–324.

บทความวิจัย (Research articles)

Unraveling Climate Change Narratives in Thai Media: Exploring Discourse, Misconceptions, and Marginalized Perspectives

Napat Wesshasartar¹, Kanang Kantamaturapoj^{2*}

¹ Master of Arts Student, Environmental Social Sciences Program, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Nakhon Pathom, Thailand

² Major advisor, Department of Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Nakhon Pathom, Thailand

* Corresponding author: Kanang Kantamaturapoj
E-mail: kanang.kan@mahidol.ac.th

Received: 5 January 2026, Revised: 20 March 2026, Accepted: 30 March 2026

Abstract

Climate change is an undeniable global challenge with far-reaching impacts, including altered weather patterns that threaten food security and rising sea levels that increase the risk of catastrophic flooding. According to the Global Climate Risk Index 2025 published by Germanwatch, Thailand ranks 30th among countries most affected by extreme weather events in the long-term index (1993–2022) (Germanwatch, 2025). This ranking reflects the human and economic impacts of climate-related events such as storms, floods, and heatwaves over the assessed period. This study investigates how climate change is portrayed in Thai media and assesses the effectiveness of related communication strategies. Eighteen key informants representing six stakeholder groups-traditional media, digital media, vulnerable groups, NGOs (Non-governmental organizations), experts, and corporations-were interviewed in-depth between May and July 2025. The data were analyzed according to seven themes identified in the literature: (1) employing frames that resonate and engage, (2) communicating the existence of scientific consensus, (3) prioritizing accuracy goals over directional goals in climate change communication, (4) utilizing credible messengers, (5) incorporating authoritative scientific information, (6) presenting both problems and solutions, and (7) mobilizing action. The research identifies key discourse patterns, misconceptions, and marginalized perspectives within Thai media, aiming to enhance understanding of climate communication strategies and bridge the gap between local and global perspectives. By addressing these discrepancies, this study seeks to promote informed public discourse and contribute to more effective climate action in Thailand.

Keywords: Climate Change, Narratives, Thai Media, Communication Strategy

Introduction

Climate change is an undeniable global challenge with far-reaching impacts, including altered weather patterns that threaten food security and rising sea levels that increase the risk of catastrophic flooding. The Germanwatch Global Climate Risk Index 2026 ranks Thailand 30th globally for the period 1993–2022 (Adil, 2025). This revised position, down from ninth in earlier assessments, reflects updated evaluations of the frequency and severity of extreme weather events-such as storms, floods, and heatwaves-and their associated human and economic impacts worldwide (Germanwatch, 2025).

Despite this relative shift, Thailand’s underlying vulnerability to climate change remains severe due to its extensive coastline, its large agriculture-dependent economy reliant on stable climatic conditions, and its densely populated urban centers situated on flood-prone plains.

Effective climate change communication is increasingly recognized as a critical factor in fostering adaptive responses among policymakers, communities, and other stakeholders (Moser, 2010). News media play a central role in this process by shaping public discourse and influencing how climate risks and solutions are understood. Through framing and agenda-setting, media narratives affect public perceptions of climate change and the types of responses that gain political and societal support (Bolsen & Shapiro, 2018). Recognizing this, the United Nations (UN) has issued guidelines emphasizing the importance of authoritative scientific information, the presentation of problems alongside actionable solutions, and the mobilisation of public engagement.

Further discussions involving the international organizations have produced key recommendations, including avoiding “doom-and-gloom” narratives, broadening climate discourse beyond environmental impacts alone, localizing communication with attention to climate justice, countering misinformation through trust-building, and maintaining a science-based, solution-oriented approach (Hinkel et al., 2020).

Although climate change coverage in Thai media has increased in recent decades, opportunities remain to further strengthen how the issue is communicated. Thailand’s climate performance ranking and public awareness levels suggest room for enhancing climate literacy and engagement (Social Progress Imperative, 2022). The Climate Perceptions Index indicates that approximately 40–50% of the Thai population reports awareness of climate change, compared to higher levels in some Global North countries. These patterns highlight the importance of examining how media framing may shape public understanding and engagement in the Thai context.

Further complexity is revealed by a global survey reported by Lee et al. (2015), which found that although more than 75% of Thais were aware of climate change, only 50–69% perceived it as a serious threat. This gap between awareness and perceived risk suggests limitations in existing communication

approaches and highlights the need for strategies that emphasize the local relevance and lived impacts of climate change.

In Thailand, climate communication is shaped less by ideological denialism-common in Western contexts-than by cultural fatalism, which can perpetuate inaction (Suthirat & Takashi, 2013). Media narratives are often influenced by anthropocentric perspectives that priorities economic consequences, such as impacts on agriculture and economic stability.

These narratives may also be shaped by corporate public relations and CSR (Corporate Social Responsibility) initiatives, contributing to selective framing or greenwashing. As a result, national media discourse may diverge from broader, science-based global perspectives necessary for effective climate action. The objective of this study is to examine the effectiveness of Thai media coverage of climate change.

Despite growing scholarship on climate communication in Thailand, prior studies have primarily focused on media effects, public perception, or isolated environmental issues (e.g., Suttirat, 2014), with limited attention to narrative construction across different stakeholder groups. Little research has examined how media narratives intersect with vulnerable communities and corporate actors within a shared communication ecosystem. This study addresses this gap by analysing climate discourse across media professionals, experts, NGOs, vulnerable groups, and corporate representatives. By situating these perspectives within a unified analytical framework, the study contributes a multi-actor understanding of climate communication in Thailand.

Theoretical framework

This study draws on the strategic climate communication framework proposed by Bolsen and Shapiro (2018), complemented by the United Nations (UN) Guidelines on Communicating on Climate Change (United Nations, 2025), to examine the effectiveness of climate change communication in Thai media. Together, these frameworks provide a robust basis for analyzing how media narratives shape public understanding, engagement, and responses to climate change.

Bolsen and Shapiro (2018) identify four key strategies for effective climate communication. First, the use of frames that resonate emotionally and cognitively with diverse audiences is essential for engagement. Research demonstrates that visual imagery and narrative framing can significantly influence beliefs and behavioral intentions. Frames emphasizing immediate, locally relevant impacts- such as public health effects-or the effectiveness of individual and collective actions can enhance perceived efficacy and broaden support for climate action, particularly among skeptical audiences.

Second, communicating the existence of a scientific consensus can increase public recognition of agreement among scientists, especially when conveyed through clear and visual formats. However,

consensus messaging alone is often insufficient to generate concern or policy support, particularly in politicized contexts. Its effectiveness depends on integration with emotional, cultural, and contextual framing strategies.

Third, the framework highlights the importance of prioritizing accuracy goals over directional goals in climate communication. Directionally motivated reasoning, in which individuals interpret information to confirm prior beliefs, can undermine understanding. Accuracy-oriented processing is more likely when audiences are exposed to diverse sources, encouraged to evaluate evidence, or anticipate accountability (Druckman, 2015). Emphasizing local climate impacts can further support accuracy-driven engagement. Fourth, the use of credible messengers is critical. Scientists and scientific institutions play a central role in countering misinformation, enhancing trust, and depoliticizing climate narratives, particularly in contested media environments.

These principles align closely with the UN Guidelines (United Nations, 2025), which emphasize authoritative science, balanced problem–solution framing, avoidance of “doom-and-gloom” narratives, and attention to local context and climate justice. Together, these frameworks inform the analytical framework of this study, enabling an evaluation of how Thai media frame climate issues, convey scientific credibility, and mobilize public engagement within the national context.

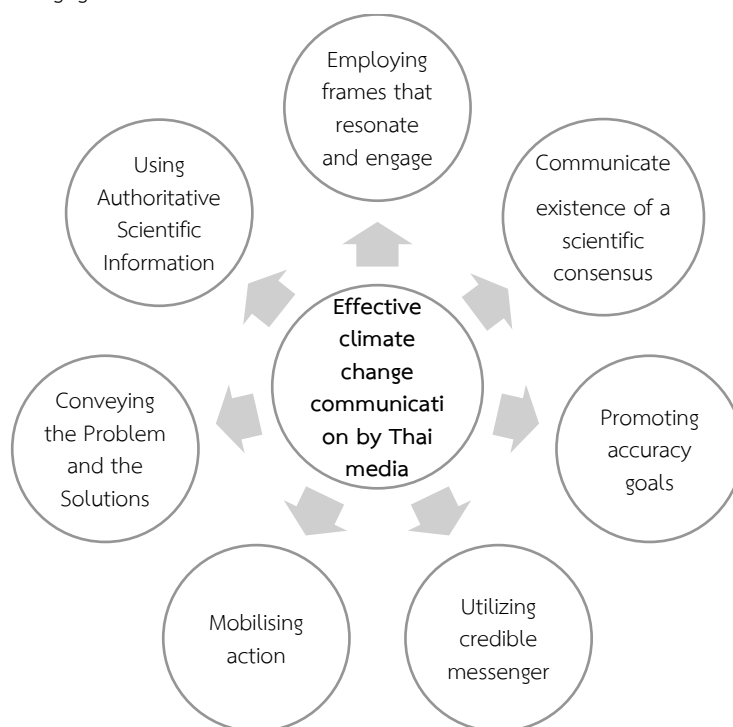

Figure 1 Analytical framework to evaluate the effectiveness of climate change communication by Thai media

References: adapted from Bolsen and Shapiro (2018) and United Nations (2025)

Although this study applies Western-based frameworks-particularly Bolsen and Shapiro (2018) and the UN Guidelines (United Nations, 2025)-their use is theoretically justified because they address structural communication mechanisms (e.g., framing, credibility, scientific consensus, and accuracy goals) that operate across media systems. However, the study does not assume direct equivalence. Instead, it examines how these principles function within Thailand's distinct cultural and media context. While Western scholarship often emphasises political polarisation and climate denial, the Thai case reveals depoliticised framing, accountability diffusion, cultural fatalism (Suthirat & Takashi, 2013), and CSR-driven sustainability narratives. By analysing these dynamics, the study extends established communication models and contributes new empirical insight from a Southeast Asian context.

Methodology

A qualitative approach was employed in this study. Data were collected through in-depth interviews with 18 key informants (Table 1) conducted between May and July 2025. Informant selection was guided by the aim of capturing diverse perspectives involved in the communication of climate change and environmental issues. To achieve a comprehensive understanding of climate communication processes, participants were chosen to represent key stakeholder roles in message production, interpretation, and reception.

The snowball sampling technique was employed to select the key informants. As the interviews progressed, recurring information and consistent patterns emerged. Data saturation was therefore considered to have been achieved. However, the selection of key informants in this study has certain limitations, as only individuals involved in Thai media organizations based in Bangkok were included. Informants from media organizations outside Bangkok were not represented in this study.

The interview guide was used to explore key informants' perspectives on the effectiveness of climate change communication by Thai media. The interview questions formed the basis of the analysis and addressed issues such as: how visual imagery and textual frames are selected to frame climate change in the media; how media communication of the scientific consensus on human-caused climate change can influence public perceptions; and how the media emphasize opportunities, local relevance, and youth engagement in their coverage.

Table 1 Characteristics and numbers of key-informants

Key-informants	Characteristics	Number
Journalist and media professional	Journalist and media professionals from traditional and digital platforms	6
Environmental expert	Environmental experts with extensive knowledge in climate communication	3
NGO	NGOs involved in climate advocacy	3
vulnerable communities	Members of vulnerable communities are directly impacted by climate change	3
Corporate	Corporate entities are involved in climate communication through CSR initiatives	3
TOTAL		18

Thematic analysis was employed by using pre-determined themes that evaluate the effectiveness of climate change communication from the conceptual framework: 1) employing frames that resonate and engage, 2) communicating the existence of a scientific consensus, 3) promoting accuracy goals over directional goals in climate change communication, 4) utilizing credible messengers, 5) using authoritative scientific information, 6) conveying the problem and the solutions and 7) mobilizing action. Codebook developed for thematic analysis is presented in Table 2. The first author (NW) collaborated with the primary advisor (KK) to code and organize the themes, ensuring the reliability of the analysis.

Table 2 The codebook developed for thematic analysis

Theme	Description	Examples on the characteristics of quotes to be categorized in theme
1) Employing frames that resonate and engage	Media employs frames that resonate and engage involves strategically selecting visual imagery and textual frames in media stories to shape public attitudes and behaviors towards climate change.	- Select visual imagery and textual frames reflecting Thai cultural values - Avoid stereotypes - Use accessible language and tone
2) Communicate the existence of a scientific consensus	Media communicates the scientific consensus on human-caused climate change can shift public perceptions although its effectiveness may diminish over time and in the presence of politicized rhetoric.	- Thai media consistently conveys the scientific consensus on human-caused climate change - Monitor and adapt strategies to maintain effectiveness over time
3) Promoting accuracy goals over directional goals in climate change communication	Media bolsters the effectiveness of climate communication, prioritize accuracy by encouraging audiences to form opinions based on factual information.	- Prioritize factual information in climate communication - Encourage audiences to form opinions based on accurate data - Emphasize the importance of factual accuracy in shaping perceptions

Theme	Description	Examples on the characteristics of quotes to be categorized in theme
4) Utilizing credible messengers	Media reports challenging politicization, promoting cleaner energy alternatives, and engaging diverse audiences through credible voices and communication initiatives to foster informed discourse and build consensus.	- Feature credible voices and communication initiatives. - Focus on promoting cleaner energy alternatives.
5) Using authoritative scientific information	Media relies on reliable, science-based, sources that are consistent with the latest scientific consensus. These sources should be free from financial or political bias and include peer-reviewed articles and assessments from reputable institutions.	- Ensure objectivity and alignment with scientific consensus - Avoid sources with financial or political bias
6) Conveying the problem and the solutions	Media tell compelling stories that make the climate crisis tangible, empowering individuals to take action, linking climate change to justice issues, and avoiding stereotypes by highlighting the positive actions and solutions from diverse communities.	- Present compelling stories to make climate crisis tangible - Avoid stereotypes and highlight positive actions from diverse communities
7) Mobilising action	Media focuses on opportunities, making it relevant to local communities, and engaging youth. Emphasizing the immediate need for action, showcasing the benefits of sustainability, using relatable language, and involving young voices are key strategies to galvanize support.	- Involve diverse stakeholders, including young voices

References: pre-determined themes were adapted from Bolsen and Shapiro (2018) and United Nations (2025)

Results and discussion

The result and discussion are guided by seven pre-set themes derived from the literature and used as the analytical framework for this study (Table 2). These themes include: (1) employing frames that resonate and engage audiences; (2) communicating the existence of a scientific consensus; (3) prioritizing accuracy goals over directional goals in climate change communication; (4) utilizing credible messengers; (5) using authoritative scientific information; (6) conveying both the problem and potential solutions; and (7) mobilizing public engagement and action.

1. Thai specificity in regional context

While this study focuses on Thailand, the findings suggest several characteristics that distinguish the Thai case within broader ASEAN climate communication scholarship. Unlike contexts where climate discourse is shaped by overt political polarization or climate denial (e.g., Boykoff, 2011; Bolsen & Shapiro,

2018), climate communication in Thailand appears largely depoliticized. Scientific consensus is rarely openly contested; instead, environmental problems are often simplistically attributed to “global warming,” which may diffuse accountability rather than generate ideological conflict.

In addition, prior research highlights culturally mediated fatalistic tendencies in Thai climate perception (Suthirat & Takashi, 2013), which, when combined with event-driven media logics, may constrain sustained mobilization. The highly centralized Bangkok-based media structure further shapes representation patterns, limiting localized perspectives. Finally, corporate sustainability narratives—often communicated through CSR initiatives—play a visible role in framing climate solutions, reflecting broader political economy dynamics of media systems in developing contexts (Couldry, 2010).

Together, these features position Thailand as a case of structurally constrained and depoliticized climate communication, contributing a distinct Southeast Asian perspective to climate media scholarship.

2. Employing frames that resonate and engage

According to Bolsen and Shapiro (2018), a key strategy for effective climate communication is to employ frames that resonate emotionally and cognitively with diverse audiences, often using visual storytelling to influence belief and action. The findings from this research align with this principle, revealing that both traditional and digital Thai media outlets consistently use a human-centric approach to make complex environmental issues more relatable.

This human-centric strategy is a conscious editorial choice designed to bridge the gap between a large-scale crisis and individual experience. *“The starting point is that the public is affected first. We’ll take that point and connect the dots, one by one, until it forms a bigger picture of what the driving forces are in Thailand, moving from a small point to a wider scope, which then leads to change”* (Traditional media #1). The informant’s approach of “connect the dots” demonstrates a conscious effort to make a complex issue both emotionally and cognitively accessible.

To avoid presenting climate change as an abstract issue, informants from both traditional and digital media described anchoring coverage in compelling human-interest narratives. This approach was particularly evident in digital media, where journalists deliberately identify relatable “pain points” to engage audiences. One digital media editor explained how their team introduces climate change through the disappearance of Thai mackerel—a familiar and culturally significant food—rather than abstract appeals to reduce emissions. This narrative strategy links everyday experience to a causal chain involving coral reef degradation, rising sea temperatures, and human activity (Digital media #1). While such framing enhances relevance and audience engagement, it also risks oversimplification. Attributing the decline of mackerel solely to global warming may obscure other contributing factors, including historical overfishing and bycatch, resulting in incomplete or potentially misleading interpretations.

This strategic choice can be understood through the lens of cultural cognition, as described by Kahan et al. (2011) that the effectiveness of climate communication in Thailand is often less about conveying scientific facts and more about navigating the landscape of cultural values and worldviews. By framing the issue around a familiar food staple, the media attempts to address the "underlying cultural frameworks that shape public opinion" rather than focusing solely on scientific literacy.

This approach becomes problematic when it intersects with the structural challenges within the field. As Suttirat (2014) research underscores, there is a "notable deficiency in the understanding of scientific principles among Thai journalists reporting on climate change". This knowledge gap makes it more likely for a journalist to adopt a culturally resonant but scientifically incomplete narrative. Without a deep understanding of the complex ecology, the simple analogy is prioritized, leading to the exact kind of oversimplification that risks misleading the public.

This critique of oversimplification is strongly supported by expert informants, who argue that the media's tendency to label complex environmental problems as "global warming" is a significant barrier to accountability. One expert noted that this framing provides a convenient way for authorities to evade responsibility; *"It becomes an easy excuse for those in charge, right? 'It's global warming, we can't do anything about it'"* (Expert#1).

This concern is also reflected by members of vulnerable communities, who experience the direct consequences of this narrative. An informant from a coastal community explained that when the local issue of seagrass loss is solely attributed to "global warming," it prevents the problem from being fixed at its source: *"When the problem is labelled 'global warming,' you can't solve it... You can't find anyone to take responsibility. The agency that should be held responsible can just float away"* (Vulnerable group #2).

While human-centric "connect-the-dots" framing effectively links climate change to everyday life, it must be applied cautiously to avoid oversimplification and misinformation. Such narratives require strong scientific literacy and careful fact-checking. In comparative perspective, Thai media practices reflect broader global trends in climate communication, where personalized, event-driven, and crisis-oriented frames are widely used to enhance relevance and engagement, often at the expense of sustained attention to long-term climate processes.

3. Communicating the existence of a scientific consensus

The theoretical framework from Bolsen and Shapiro (2018) states that while communicating, a scientific consensus can effectively increase the public's perception of agreement among scientists, but this approach has notable limitations. The research suggests that these consensus messages often fail to translate into broader belief changes, increased concern, or support for policy action on their own. The impact of this strategy is highly dependent on the political context and can be significantly diminished

by frames that politicize the issue. This underscores the need for a more strategic approach that doesn't just convey scientific facts, but also addresses the broader political and emotional factors influencing public attitudes.

According to the findings, informants from vulnerable groups and a non-governmental organization identified how political dynamics can override scientific facts, creating scapegoating and marginalized perspectives. For example, informants from vulnerable communities raised concerns about how media narratives disproportionately focus on the actions of local people—such as burning trash or practising rotational farming—while often relying solely on official government sources for context (Vulnerable group#1#3).

This politicized context, where vulnerable groups are often scapegoated, is also noticeably shaped by corporate influence. Informants from the NGO sector argued that the media's financial dependence on advertising revenue creates a power imbalance, allowing corporate actors to control the public narrative and distract from the scientific consensus on their environmental impact (NGO#1), while a digital media journalist highlighted how critical, fact-based reporting is often silenced by corporate influence, using a recent oil spill incident to illustrate this dynamic: (Digital media#2).

While Thai journalists aspire to communicate a scientific consensus by involving experts, as shown in the findings, it shows this ideal is often compromised in practice. A key reason is the structural tendency to rely on a single source, a practice that reflects earlier research by Suttirat (2014) and risks inaccurate reporting, as seen in the scapegoating incidents discussed previously. When this is combined with a politicized media environment where vulnerable groups are marginalized and corporate influence can silence critical reporting, it creates a landscape where the scientific consensus is fragile. This dynamic ultimately hinders the goal of creating a well-informed public, as objective science is often overshadowed by narratives shaped by political and economic interests.

In comparison with media practices in other countries, the challenges observed in Thai media in communicating scientific consensus are not unique. International climate communication research similarly highlights difficulties in consistently conveying the strength of scientific agreement on climate change, particularly when media narratives prioritize immediacy, balance, or event-based reporting. As in the Thai context, scientific consensus is often implied through expert presence rather than explicitly explained (Boossabong, 2017), which can limit public understanding of climate change as a well-established scientific issue rather than a matter of ongoing debate.

4. Promoting accuracy goals over directional goals

As Bolsen and Shapiro (2018) explain, a "directional goal" seeks to persuade an audience, often by creating a simple and compelling narrative that appeals to their pre-existing beliefs. An "accuracy goal," in contrast, focuses on providing objective, comprehensive facts so that audiences can form their own well-informed opinions.

The findings from this research suggest that in the competitive Thai media landscape, the directional goal of creating an engaging, sensational, or emotionally resonant story frequently overrides the journalistic duty of achieving the accuracy goal. This tension was articulated by an expert in marine science, who criticized the media's use of sensationalism at the expense of scientific precision. He argued that journalists often prioritize making stories "sexy and sellable" over factual accuracy (Expert#2).

This conflict is further compounded by the pressures of the contemporary media business model, which prioritizes speed and audience engagement—both directional goals—often at the expense of traditional journalistic standards of depth and accuracy (Expert#2). This pressure forces newsrooms to react to trending topics rather than setting the agenda on important but less "viral" issues (Traditional media#1).

A direct result of this engagement-driven environment is the loss of nuance in climate reporting. An informant from an NGO explained that the pressure to be concise for an audience with a short attention span often leads to the omission of crucial details, resulting in a superficial public understanding of the issue (NGO#2).

This reveals two central paradoxes: 1) In striving for a clear directional goal (capturing audience attention), the aim for accuracy (providing a complete picture) is compromised, hindering the media's ability to foster a truly well-informed public. 2) In striving for a clear directional goal of capturing audience attention, the accuracy goal of providing a complete picture is consistently compromised. Ultimately, the findings demonstrate that this prioritization is a systemic feature of the fast-paced, engagement-driven Thai media environment. The need for 'fast, high engagement' and 'marketing-led' news forces a direct trade-off with the journalistic standards of depth and verification. While this approach may succeed in generating clicks, it hinders the media's ability to foster a genuinely well-informed public on the complexities of climate change.

When considered in relation to climate communication practices in other countries, the tension between accuracy goals and directional goals observed in Thai media reflects a wider international challenge. Studies of climate change communication across different national contexts have similarly identified difficulties in maintaining scientific accuracy while simplifying information for public consumption (Ascher, 2004; Hansen, 2016; Jensen et al., 2013). As in the Thai case, efforts to make climate issues

accessible can lead to selective emphasis or partial explanations, which prioritize clarity and engagement but risk weakening the accuracy and completeness of climate information presented to audiences.

5. Utilizing credible messengers

As identified by Bolsen and Shapiro (2018), A crucial key to effective climate communication is the use of credible messengers. In a politically charged environment, ensuring that information originates from trusted sources like scientists and scientific organizations is paramount for fostering public trust and countering misinformation. The findings from this research reveal that Thai journalists adhere closely to this principle, defining credibility through a clear hierarchy of official and expert sources.

Across both traditional and digital newsrooms, informants consistently described a process of building credibility by grounding their reports in the voices of government officials, academics, and researchers. As one journalist explained, their process involves not just consulting experts, but verifying information by finding "multiple reference persons to confirm the same point" to ensure the report is authoritative (Traditional media#2).

However, despite the media's stated commitment to fact-checking and using expert sources, the findings reveal a significant gap between this ideal and its application. As confirmed by informants from expert, NGO, and vulnerable groups, the media's narrow definition of credibility often results in the marginalization of essential firsthand knowledge from affected communities.

This marginalization is a recurring experience for those on the front lines of the climate and ecological crisis. For instance, a key informant from Libong Island described an incident where media attention was focused entirely on a visiting government minister, while the community's perspective and firsthand experience were completely ignored (Vulnerable group#2). This suggests that when the principle of using credible messengers is applied too rigidly by prioritizing official status over firsthand experience, it undermines the ultimate goal of accurate communication. By ignoring the perspectives needed to tell the complete story, such reporting ultimately lacks nuance.

Additionally, this narrow definition of credibility creates a gap that corporate actors are increasingly filling, positioning themselves as key messengers on climate and sustainability. Through well-funded CSR campaigns and media partnerships, corporations actively shape the public narrative (NGO#2). However, experts and civil society interviewed for this research are highly critical of this dynamic, arguing that it frequently leads to greenwashing. They point out that corporate-led initiatives, such as tree-planting campaigns, are often promoted by the media as genuine solutions, even though they can be superficial and distract from the company's core environmental impact (Expert#1).

This dynamic, where corporate credibility is contested and local knowledge is marginalized, directly conflicts with the principles of accountability and fairness essential for effective climate action. As outlined

in the framework of the United Nations (UNFCCC, 1992), an inclusive climate narrative is crucial for holding "governments, businesses, and other stakeholders accountable" for their commitments to environmental justice.

However, when the media landscape prioritizes official and corporate messengers over the firsthand experiences of affected communities, it fails to create this inclusive narrative. This not only distorts public understanding but also weakens the very mechanisms for accountability, making it more difficult to achieve the fair and equitable solutions that are central to the global climate agenda.

When compared with climate communication practices in other countries, the reliance on journalists and expert sources as credible messengers in Thai media reflects a broader international pattern. Climate communication research across different national contexts similarly shows a tendency to prioritize institutional and expert voices to enhance credibility and authority (Carlton & Jacobson, 2016; Goodwin & Dahlstrom, 2014; Pearce et al., 2015). However, as observed in the Thai context, this emphasis can also result in the limited inclusion of perspectives from affected communities, suggesting that credibility is often constructed through professional expertise rather than lived experience in media narratives.

6. Using authoritative scientific information

The United Nations guidelines for climate communication (United Nations, 2025) emphasizes the critical importance of using authoritative scientific information, which requires that media reports are grounded in reliable, science-based, and objective sources consistent with the latest scientific consensus when communicating about the topic related to climate issues.

While Thai journalists expressed a commitment to this standard by consulting with experts, using scientific data from open sources like GISTDA, and checking facts with official agencies, the research findings reveal a persistent gap between this principle and its execution. For instance, key informants revealed that a commonly cited "fact," such as Thailand's top-ten ranking as a climate-vulnerable country, is often outdated and presented without crucial context (Digital media#1).

The tendency to use outdated or decontextualized data can be understood as a direct reflection of the structural challenges within Thai journalism identified by Suttirat (2014). The research underscores a "notable deficiency in the understanding of scientific principles among Thai journalists reporting on climate change". This knowledge gap is further explained by former scholars, who notes that journalists in developing countries often lack specialized training, which can lead to errors in stories concerning the technical aspects of the issue (Menezes, 2018; Smith & Morgoch, 2022). This fact is also noted by an expert informant *"A journalist with specialized training would likely investigate the timeline and context of the data. However, a non-specialist reporter is more likely to report the compelling headline figure or misrepresent complex processes, such as describing coral bleaching as an event of total death"* (Expert#2).

This suggests that such factual errors are possibly not isolated mistakes, but rather a systemic consequence of the lack of specialized climate change literacy within many Thai newsrooms.

In comparison with climate communication in other countries, the selective use of authoritative scientific information observed in Thai media reflects a broader international trend. Research across different media contexts similarly notes that scientific evidence is often referenced to support news narratives rather than explained in depth (McClune & Jarman, 2010; Ophir & Jamieson, 2021). As in the Thai case, authoritative sources are frequently used to legitimize reporting, while the underlying scientific processes and uncertainties remain less visible to audiences, shaping a partial understanding of climate change.

7. Conveying the problem and the solutions

The United Nations guidelines state that effective communication must strike a balance between "articulating the magnitude of the crisis and providing hopeful pathways forward". While the media's use of human-centric and disaster-focused frames is often effective at conveying the problem, the findings reveal a limitation when it comes to presenting meaningful and effective solutions.

As the findings show, another media's editorial strategy for conveying the problem of climate change is through event-driven frames that focus on immediate crises, particularly disasters and environmental crime. This approach is a conscious strategy to make abstract issues tangible and newsworthy. Nonetheless, in spite of the fact that these frames are effective at "articulating the magnitude of the crisis," the NGO informants argued that this intense focus on the problem, without a corresponding focus on solutions, leads to public disengagement due to the sense of hopelessness (NGO#3).

This critique directly aligns with a key UN recommendation for climate communication: the need to avoid 'doom and gloom' narratives to sustain public engagement. By prioritizing the scale of the problem over potential solutions, the media's narrative fosters inaction rather than empowerment, directly conflicting with the guidelines for effective communication. This limitation is further compounded when the media does present solutions, as they are often oversimplified or misleading. Expert and NGO informants were highly critical of the media's tendency to promote individual actions, like tree planting, as a sufficient answer to a systemic crisis. Beyond oversimplification, NGO informants argued that the media also amplify corporate-driven "false solutions," which amount to greenwashing. They pointed to the media's focus on technological fixes that originate from the fossil fuel industry, rather than solutions based on social justice and systemic change. This dynamic limit the media's ability to provide the public with a realistic understanding of the scale and complexity of the climate crisis. By focusing on these simplified and often corporate-friendly solutions, the public discourse is distracted from the need for meaningful policy reform and the pursuit of more equitable, justice-based solutions.

The media's approach to the human-centric principle is paradoxical. While its focus on disaster and human-centric frames is effective at articulating the magnitude of the problem, this often results in "doom and gloom" narratives that foster hopelessness rather than a call to action (Geiger et al., 2021). This approach is also directly conflicts with the UN guidelines' core principle of balancing the problem with "hopeful pathways forward". It leaves the public aware of the crisis but ultimately disempowered, lacking the clear and credible solutions needed to inspire meaningful engagement. Moreover, when solutions are presented, they are frequently oversimplified individual actions or corporate-friendly "false solutions" that distract from the need for systemic policy reform.

When viewed alongside climate communication practices in other countries, the tendency in Thai media to emphasize immediate problems over comprehensive solutions reflects a widely observed pattern. International research on climate communication similarly notes that media coverage often highlights the impacts and urgency of climate change, while providing more limited discussion of long-term, structural, or policy-based solutions (Feldman & Hart, 2021; Hase et al., 2021). As in the Thai context, this imbalance can shape public understanding by framing climate change primarily as a problem requiring short-term responses rather than sustained collective action.

8. Mobilizing action

The final principle of effective communication outlined by the United Nations concerns the mobilization of public action, a goal achieved by conveying both the urgency of the crisis and the opportunities for positive change. Central to this is the need to tailor messages to local communities and engage diverse stakeholders to foster a sense of collective responsibility. The media's limitations in presenting meaningful solutions, as previously discussed, directly impede its capacity to fulfil this mobilizing role.

This failure to mobilize action is rooted in a critical structural problem identified by informants: a lack of localized narratives as reporting remains heavily centralized in Bangkok, and the high cost of sending teams to the provinces is a major barrier to covering the lived realities of affected communities (Traditional media#3, 9 June 2025). This centralization of the media landscape was also mentioned by an informant from a digital media outlet, who explained that their primary challenge is framing distant environmental issues in a way that is relatable to their core audience (Digital media#3).

The insufficiency of on-the-ground reporting has tangible consequences for vulnerable communities. For instance, an informant from a fishing community explained that because mainstream media coverage is minimal and not localized enough, his community does not receive the warnings needed to protect safety and livelihoods, forcing them to rely on informal information available on social media platforms instead. This failure to provide localized reporting directly misaligns with the UN guidelines for

mobilizing action: the need to "tailor the message to resonate with local communities". The Germanwatch (2025) reports that the agriculture sectors employ nearly a third of Thailand's workforce and are key to both the rural economy and the country's GDP. Agricultural sector is also a sector that is highly vulnerable to the impacts of climate change, with climate-related extreme events projected to cause billions of dollars in losses and negatively affect almost all provinces (Germanwatch, 2025). The absence of media reporting that covers necessary, geographically localized information imposes a direct barrier for communities to mobilize actions to prevent these losses. Without context-specific insights into how climate change affects their communities, locals are unable to prepare for, mitigate, or respond effectively to its impacts (Laukkonen et al., 2009; Wolf & Moser, 2011), as their lived realities remain excluded from public discourse.

Taken together, these findings suggest that climate communication in Thailand is shaped less by ideological polarization and more by depoliticized framing, scapegoating of vulnerable groups, corporate-driven sustainability narratives, and a highly centralized media structure. While similar tensions between engagement and accuracy are observed globally, the Thai case highlights how accountability diffusion operates within a context of cultural fatalism and CSR-mediated discourse. This combination distinguishes the Thai media environment from more polarized or decentralized contexts documented elsewhere and underscores the study's regional contribution.

Conclusion and recommendations

This study explored climate change and environmental communication in Thai mainstream media by examining how media professionals perceive, construct, and evaluate climate narratives, and how these narratives shape public understanding and social marginalization. Using a qualitative approach guided by a climate communication framework with seven established themes, the analysis was situated within global climate discourse to assess both intentions and impacts of media practices.

The findings indicate that climate change coverage in Thai mainstream media is predominantly framed through human-centric, event-driven, and immediacy-focused narratives. Traditional and digital media alike prioritize personal relevance and visible impacts to engage audiences who may otherwise perceive climate change as distant or abstract. While these practices align with the framework's emphasis on engaging frames, they frequently limit the communication of scientific consensus, long-term climate processes, and structural drivers of environmental change. As a result, climate change is often portrayed as a series of isolated events rather than an interconnected and ongoing systemic crisis. Climate communication practices are further shaped by professional norms, institutional constraints, and power relations. Media professionals demonstrate a strong commitment to credibility through the use of authoritative sources and expert voices. However, time pressures, limited resources, centralized production

structures, and an engagement-driven media environment lead to uneven application of these standards. These constraints contribute to simplified narratives, selective use of scientific information, and the marginalization of local and vulnerable communities, while allowing powerful actors to evade accountability.

When assessed against the criteria for effective climate communication, a clear gap emerges between journalists' intentions and the broader social consequences of media narratives. Although engaging frames enhance visibility, they often undermine accuracy, reinforce scapegoating, and promote individualized or corporate-driven "false solutions." The dominance of reactive, short-term reporting and "doom-and-gloom" storytelling further limits sustained engagement, weakens pathways for collective action, and contributes to public disengagement. Overall, while Thai mainstream media play an important role in making climate change visible and relatable, current practices face structural limitations in conveying complexity, equity, and solutions.

Beyond analyzing media practices, this study generates broader societal insight. It demonstrates that climate communication in Thailand is shaped less by ideological denial and more by depoliticized framing, oversimplification, and accountability diffusion. By showing how environmental problems are frequently reduced to "global warming" without structural context, the study explains why public awareness does not consistently translate into sustained engagement or collective action. These findings clarify how engagement-driven media logics and centralized reporting structures shape public understanding. The study therefore contributes by identifying communication gaps that affect climate literacy, democratic accountability, and inclusive climate discourse in Thailand.

Based on these findings, several recommendations are proposed. First, specialized capacity building is essential. Media institutions should support structured training in climate science literacy, data interpretation, investigative environmental reporting, and political economy analysis of sustainability claims. Strengthening journalists' ability to interpret scientific reports (e.g., IPCC findings), contextualize statistics, and critically assess CSR narratives can reduce oversimplification and misinformation. Second, solutions-oriented framing should complement crisis-driven reporting. Beyond disaster coverage, media should highlight structural policy reforms, adaptation strategies, and locally grounded climate responses to avoid "doom-and-gloom" narratives and foster sustained engagement. Third, decentralizing narratives is crucial. Expanding reporting beyond Bangkok through regional correspondents and community-based storytelling can improve representation of vulnerable groups and localised climate impacts. Finally, reinforcing accountability is necessary. Media should move beyond attributing impacts solely to "global warming" and instead examine governance structures, regulatory failures, and corporate responsibilities to prevent accountability diffusion.

Ethical consideration process

This study has been approved by the committee for research ethics (Social Sciences), Faculty of Social Sciences and Humanities, Mahidol University, Thailand (certificate of approval No. 2024/106.0612). Consent forms in written format were requested. The interview data were transcribed and encoded to ensure the confidentiality of the key informants.

Acknowledgments

The authors would like to thank all key-informants involving in this study.

Conflicts of Interest

No potential conflict of interest was reported by the authors.

Abbreviations

CSR: Corporate Social Responsibility

IPCC: Intergovernmental Panel on Climate Change

NGO: Non-governmental organization

UNFCCC: United Nations Framework Convention on Climate Change

References

- Adil, L., Eckstein, D., Kuenzel, V., & Schaefer, L. (2025). *Climate Risk Index 2025 – Who suffers most from extreme weather events?* <https://www.germanwatch.org/en/node/93013>
- Ascher, W. L. (2004). Scientific information and uncertainty: Challenges for the use of science in policymaking. *Science and Engineering Ethics* 10, 437–455. <https://doi.org/10.1007/s11948-004-0002-z>
- Bolsen, T., & Shapiro, M. A. (2018). The US news media, polarization on climate change, and pathways to effective communication. *Environmental Communication*, 12(2), 149–163. <https://doi.org/10.1080/17524032.2017.1397039>
- Boossabong, P. (2017). Policy analysis in Thailand: Comparing the roles of expert and local knowledge. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, 19(2), 173–183. <https://doi.org/10.1080/13876988.2017.1322364>
- Boykoff, M. T. (2011). *Who speaks for the climate?: Making sense of media reporting on climate change*. Cambridge University Press.

- Campos, I., Vizinho, A., Coelho, C., Alves, F., Truninger, M., Pereira, C., Santos, F., & Penha Lopes, G. (2016). Participation, scenarios and pathways in long-term planning for climate change adaptation. *Planning Theory and Practice*, 17(4), 537–556. <https://doi.org/10.1080/14649357.2016.1215511>
- Carlton, J. S., & Jacobson, S. K. (2016). Using expert and non-expert models of climate change to enhance communication. *Environmental Communication*, 10(1), 1–24. <https://doi.org/10.1080/17524032.2015.1016544>
- Couldry, N. (2010). Theorising media as practice. In B. Bräuchler & J. Postill (Eds.), *Theorising Media and Practice* (pp. 35–54). Berghahn Books.
- Druckman, J. N. (2015). Communicating policy-relevant science. *PS: Political Science & Politics*, 48(S1), 58–69. <https://www.cambridge.org/core/journals/ps-political-science-and-politics/article/abs/communicating-policyrelevant-science/7C408FDDFF2AC2AF22D6CC2584BC000E7>
- Feldman, L., & Hart, P. (2021). Upping the ante? The effects of “emergency” and “crisis” framing in climate change news. *Climatic Change*, 169(1), 1–20. <https://doi.org/10.1007/s10584-021-03219-5>
- Geiger, N., Swim, J. K., Gasper, K., Fraser, J., & Flinner, K. (2021). How do I feel when I think about taking action? Hope and boredom, not anxiety and helplessness, predict intentions to take climate action. *Journal of Environmental Psychology*, 76, 101649. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2021.101649>
- Germanwatch. (2026). *Climate Risk Index 2026: Who suffers most from extreme weather events?* <https://www.germanwatch.org/sites/default/files/2025-11/CRI%2026%20full%20report.pdf>
- Goldberg, M. H., Gustafson, A., & Van Der Linden, S. (2020). Leveraging social science to generate lasting engagement with climate change solutions. *One Earth*, 3(3), 314–324. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.08.011>
- Goodwin, J., & Dahlstrom, M. F. (2014). Communication strategies for earning trust in climate change debates. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 5(1), 151–160. <https://doi.org/10.1002/wcc.262>
- Hansen, A. (2016). The changing uses of accuracy in science communication. *Public Understanding of Science*, 25(7), 760–774. <https://doi.org/10.1177/0963662516636303>
- Hase, V., Mahl, D., Schäfer, M. S., & Keller, T. R. (2021). Climate change in news media across the globe: An automated analysis of issue attention and themes in climate change coverage in 10 countries (2006–2018). *Global Environmental Change*, 70, 102353.
- Hinkel, J., Mangalagiu, D., Bisaro, A., & Tàbara, J. D. (2020). Transformative narratives for climate action. *Climatic Change*, 160(4), 495–506. <https://doi.org/10.1007/s10584-020-02761-y>

- Jensen, J. D., Krakow, M., John, K. K., & Liu, M. (2013). Against conventional wisdom: when the public, the media, and medical practice collide. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 13(3), S4. <https://doi.org/10.1186/1472-6947-13-S3-S4>
- Kahan, D. M., Jenkins-Smith, H., & Braman, D. (2011). Cultural cognition of scientific consensus. *Journal of risk research*, 14(2), 147–174. <https://doi.org/10.1080/13669877.2010.511246>
- Laukkonen, J., Blanco, P. K., Lenhart, J., Keiner, M., Cavric, B., & Kinuthia-Njenga, C. (2009). Combining climate change adaptation and mitigation measures at the local level. *Habitat international*, 33(3), 287–292. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.10.003>
- Lee, T. M., Markowitz, E. M., Howe, P. D., Ko, C.Y., & Leiserowitz, A. A. (2015). Predictors of public climate change awareness and risk perception around the world. *Nature climate change*, 5(11), 1014–1020. <https://doi.org/10.1038/nclimate2728>
- McClune, B., & Jarman, R. (2010). Critical reading of science-based news reports: Establishing a knowledge, skills and attitudes framework. *International Journal of Science Education*, 32(6), 727–752. <https://doi.org/10.1080/09500690902777402>
- Menezes, S. (2018). Science training for journalists: An essential tool in the post-specialist era of journalism. *Frontiers in communication*, 3(4). <https://doi.org/10.3389/fcomm.2018.00004>
- Moser, S. (2010). Communicating climate change: history, challenges, process and future directions. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(1), 31–53. <https://doi.org/10.1002/wcc.11>
- Ophir, Y., & Jamieson, K. H. (2021). The effects of media narratives about failures and discoveries in science on beliefs about and support for science. *Public Understanding of Science*, 30(8), 1008 – 1023. <https://doi.org/10.1177/09636625211012630>
- Pearce, W., Brown, B., Nerlich, B., & Koteyko, N. (2015). Communicating climate change: Conduits, content, and consensus. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 6(6), 613–626. <https://doi.org/10.1002/wcc.366>
- Smith, H., & Morgoch, M. L. (2022). Science & journalism: Bridging the gaps through specialty training. *Journalism Practice*, 16(5), 883–900. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1818608>
- Social Progress Imperative. (2022). *Climate perceptions index*. <https://www.socialprogress.org/thematic-webpages/climate-perceptions-index>
- Suthirat, K., & Takashi, M. (2013). Everyone will die anyway: Managing the cultural bias towards fatalistic thinking about global climate change in the Thai Context. *Culture*, 2(1), 5–17. [http://ajssh.leena-luna.co.jp/AJSSHPDFs/Vol.2\(1\)/AJSSH2013\(2.1-01\).pdf](http://ajssh.leena-luna.co.jp/AJSSHPDFs/Vol.2(1)/AJSSH2013(2.1-01).pdf)

- Suttirat, S. (2014). *Communicating climate change: a study of the roles of the media and public perceptions in Thailand*. [Doctoral dissertation, University of Surrey].
<https://openresearch.surrey.ac.uk/esploro/outputs/99513849402346>
- UNFCCC. (1992). *United Nations Framework Convention on Climate Change*.
<https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>
- United Nations. (2025). *Communicating on Climate Change*.
<https://www.un.org/en/climatechange/communicating-climate-change>
- Wolf, J., & Moser, S. C. (2011). Individual understandings, perceptions, and engagement with climate change: insights from in-depth studies across the world. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 2(4), 547–569. <https://doi.org/10.1002/wcc.120>

บทความวิจัย (Research articles)

อนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยา Anicca in Kap Phra Chai Suriya

ณัฐพงษ์ แก้วสีต^{1*}, สุภักธ สุธนภิญโญ¹
Nattaphong Keawseesod^{1*}, Suphakkathat Suthanaphinyo¹

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

Thai Language Program, Faculty of Education, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailand

* ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author): ณัฐพงษ์ แก้วสีต (Nattaphong Keawseesod)

E-mail: s65121109002@ssru.ac.th

Received: 5 มกราคม พ.ศ. 2569, Revised: 18 มีนาคม พ.ศ. 2569, Accepted: 30 มีนาคม พ.ศ. 2569

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาอนิจจังในกาพย์เรื่องพระไชยสุริยาของสุนทรภู่ โดยใช้การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีวรรณคดีจากฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2508 เป็นข้อมูลหลักและอ้างอิงหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่าแนวคิดอนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยา ปรากฏชัดผ่านเหตุการณ์และพฤติกรรมของตัวละคร โดยสามารถจำแนกได้เป็น 4 ประการ ได้แก่ 1) เกิดดับ (อุปาทายปวตติโต) แสดงผ่านการเกิดขึ้นและดับสูญของ ความรุ่งเรืองแห่งเมืองสาวดีและอำนาจของพระไชยสุริยา ซึ่งสื่อให้เห็นกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงของชีวิตและสังคม 2) แปรปรวน (วิปริณามโต) ปรากฏในความเสื่อมทางจิตใจและศีลธรรมของผู้คน ตลอดจนความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและโชคชะตา 3) ชั่วคราว (ตาวกาลิกโต) แสดงให้เห็นว่า ความสุข ความมั่งคั่ง และสถานะทางโลกดำรงอยู่เพียงชั่วขณะ ก่อนจะสิ้นสุดลงตามเวลา และ 4) แຍ่งต่อความเที่ยง (นิจจปฏิกเขปโต) สื่อให้เห็นว่าสรรพสิ่งไม่อาจดำรงอยู่คงที่ แม้มนุษย์จะพยายามยึดถือหรือสร้างที่พึ่งที่มั่นคงด้วยอำนาจหรือไสยศาสตร์ก็ตาม ซึ่งวรรณคดีเรื่องนี้เป็นเครื่องสะท้อนโลกทัศน์ทางพุทธปรัชญาที่มุ่งให้มนุษย์ตระหนักถึงอนิจจังของชีวิตและหันกลับมาปฏิบัติธรรม เพื่อละวางความยึดติดในสังขารซึ่งเป็นหนทางสู่ความสงบเย็นอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: อนิจจัง, กาพย์พระไชยสุริยา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article aims to study anicca in Kap Phra Chai Suriya by Sunthorn Phu. It employs literary textual analysis based on the Fine Arts Department edition, B.E. 2508 (1965), as the primary data, along with references to Buddhist doctrines. The study finds that the concept of anicca in Kap Phra Chai Suriya is clearly manifested through events and characters' behaviors. It can be classified into four aspects: Arising and cessation (uppada-vaya-pavattito)-this is demonstrated through the rise and fall of the prosperity of Savatthi city and the power of Phra Chai Suriya, reflecting the law of change in life and society; transformation (viparinamato)-this appears in the moral and mental decline of people, as well as changes in the environment and fate; temporariness (tavakalikato)-this shows that happiness, wealth, and worldly status exist only temporarily before eventually ending with time; negation of permanence (nicca-patikkhepatto)-this conveys that nothing can remain stable or permanent, even though humans attempt to cling to or construct security through power or superstition. This literary work reflects a worldview grounded in Buddhist philosophy, aiming to encourage humans to realize the anicca nature of life and turn toward the practice of Dhamma in order to let go of attachment to conditioned phenomena, which is the path to true peace.

Keywords: Anicca, Kap Phra Chai Suriya, Buddhism

บทนำ

กาพย์พระไชยสุริยาเป็นวรรณคดีคำกาพย์ที่สุนทรภู่ประพันธ์ขึ้นในช่วงที่ท่านบวชอยู่ ณ วัดเทพธิดาราม ราวพุทธศักราช 2383-2385 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้เป็นแบบเรียนสำหรับกุลบุตรในการฝึกอ่านเทียบแม่ตัวสะกดต่าง ๆ วรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าสั้น โครงเรื่องเรียบง่าย หากแต่แฝงด้วยแง่คิดทางศีลธรรมและปรัชญาอย่างลุ่มลึก เนื้อเรื่องกล่าวถึงผู้คนในเมืองที่ประพฤติดีศีลธรรม จนก่อให้เกิดหายนะจากธรรมชาติเป็นบطلงโทษ มีเพียงตัวละครเอก ซึ่งดำรงตนอยู่ในความดีเท่านั้นที่รอดพ้นจากความวิบัติ และในบั้นปลายได้บำเพ็ญพรตจนไปเกิดในสวรรค์ แม้จะเป็นวรรณคดีขนาดสั้น แต่สุนทรภู่สามารถสอดแทรกบทสัจนิยมและอารมณ์หลากหลายได้อย่างแยบคาย ไม่ว่าจะเป็นความน่าหัวทิ่มกลัว และความสลดใจต่อสภาพสังคมที่ใกล้ล่มสลาย ความตื่นตระหนกของผู้คนเมื่อเผชิญภัยพิบัติ ความว่าเหวของผู้รอดชีวิตที่ไม่อาจล่วงรู้ชะตากรรมของตน ตลอดจนความเปล็ดเปล็นและรุ่มร้อนจากธรรมชาติที่เปี่ยมด้วยมิตรไมตรี และความอัศจรรย์ในเชิงปาฏิหาริย์ควบคู่กับความสงบเย็นทางจิตใจ เมื่อได้รับคำชี้แนะให้ปฏิบัติตนตามหลักธรรมจนนำไปสู่ความสุขแท้ (โษษิตา มณีใส, 2555)

ในเชิงรูปแบบกาพย์พระไชยสุริยา เป็นนิทานคำกาพย์ที่สุนทรภู่รังสรรค์ขึ้นโดยใช้กาพย์ถึงสามชนิด ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉก และกาพย์สุรางคนางค์ ความยาวของเรื่องมีเพียงหนึ่งเล่มสมุดไทย แม้จะเป็นงานขนาดสั้นแต่กลับมีคุณค่าอย่างยิ่งทั้งในด้านวรรณศิลป์และด้านการศึกษา เนื่องจากทำหน้าที่เป็นทั้งแบบเรียนสอนอ่านสะกดคำ ตำราสั่งสอนศีลธรรม และ

กระจกสะท้อนภาพสังคมไทยในยุคสมัยหนึ่งได้อย่างชัดเจน สุนทรภู่เริ่มเรื่องด้วยบทไหว้ครูอันงดงาม ก่อนจะดำเนินเรื่องโดยใช้ถ้อยคำที่มีตัวสะกดตามมาตราต่าง ๆ ไล่เรียงไปที่ละมาตราจนครบทุกมาตราอย่างมีศิลปะและแบบแผน แสดงให้เห็นถึงความเชี่ยวชาญในการประพันธ์และความตั้งใจในการใช้วรรณคดีเป็นสื่อการเรียนรู้ (ประทีป วาทิกทินกร, 2561)

เมื่อพิจารณาวรรณกรรมในฐานะเครื่องบันทึกเหตุการณ์และความคิดของแต่ละยุคสมัย จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมย่อมสะท้อนอิทธิพลของศาสนาและระบบความเชื่อของสังคมอย่างชัดเจน โดยเฉพาะวรรณกรรมไทยซึ่งได้รับการหล่อหลอมจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผู้ประพันธ์มักมุ่งถ่ายทอดแนวคิดให้มนุษย์ประพฤติความดี ละเว้นความชั่ว และฝึกจิตให้บริสุทธิ์ โดยยึดหลักกรรมเป็นแกนสำคัญในการอธิบายผลแห่งการกระทำ นอกจากนี้ หลักธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง “จริยธรรม” ยังถูกนำมาสอดแทรกในวรรณกรรมเพื่อหล่อหลอมจิตใจมนุษย์ให้อยู่ในกรอบแห่งความดี อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยเกื้อหนุนให้สังคมดำรงอยู่อย่างสงบสุข (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2536)

อย่างไรก็ตาม แม้งานศึกษาที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นมิติพุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโดยอธิบายว่า พระไชยสุริยาและพระนางสุมาลีสะท้อนพฤติกรรมตามหลักมรรคมีองค์ 8 และกุศลกรรมบถ 10 ในระดับต่าง ๆ อันทำให้เห็นภาพตัวตนของผู้ดำรงตนอยู่ในศีลธรรม (วรวิทย์ มีลี และ กิรติ ธนะไชย, 2568) ทว่าการวิเคราะห์ดังกล่าวมุ่งเน้นผลกระทบและจริยธรรมของตัวละครเป็นหลัก จึงทำให้การตีความเรื่องถูกจำกัดอยู่ในกรอบ “การทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” เป็นสำคัญ

หากพิจารณาโครงสร้างของเรื่องโดยรวมจะพบว่า การดำเนินเรื่องปรากฏความสัมพันธ์เชิงเหตุและผลของการกระทำเท่านั้น ทั้งยังเผยให้เห็นกระบวนการ *รุ่งเรือง-เสื่อม-แตกสลาย-แปรเปลี่ยน* อย่างเป็นลำดับ บ้านเมืองที่เคยมั่นคงกลับล่มสลาย ชีวิตที่เคยร่มเย็นกลับพลัดพราก อำนาจ และความสุขมีอาจดำรงอยู่ได้อย่างถาวร แม้ตัวละครเอกผู้ทรงธรรมก็ไม่อาจรักษาฐานะและความมั่นคงของชีวิตไว้ได้ ภาพดังกล่าวสะท้อนเพียงบทลงโทษทางศีลธรรม รวมถึงชี้ให้เห็นสภาวะความไม่มั่นคงของสังขารทั้งปวง ในบริบทนี้แนวคิดเรื่อง “อนิจจัง” ในฐานะหนึ่งในไตรลักษณ์ ซึ่งประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา จึงมีนัยสำคัญอย่างยิ่ง อนิจจังหมายถึงความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลง และไม่คงที่ของสรรพสิ่ง ทุกสรรพสิ่งย่อมเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดา ดังปรากฏในพระไตรปิฎกฉบับหลวงที่ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้ อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้ อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้” (กรมการศาสนา, 2525)

เมื่ออ่านภาพพระไชยสุริยาผ่านกรอบอนิจจังจะเห็นว่า ความพินาศของบ้านเมืองเป็นผลแห่งกรรม และสะท้อนธรรมชาติของความแปรเปลี่ยนที่ครอบงำทั้งคนดีและคนชั่ว ความสูญเสียของพระไชยสุริยาเป็นเพียงบททดสอบทางศีลธรรม และประสบการณ์ของการเผชิญหน้ากับอนิจจังโดยตรง การออกบิณฑบาตในบั้นปลายอาจตีความได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อคลายความยึดมั่นในสังขาร มิใช่เพียงการแสวงหาบุญตอบแทนในโลกหน้า

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาแนวคิดเรื่องอนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยาจึงเป็นการชี้ให้เห็นโครงสร้างความคิดที่กำกับการดำเนินเรื่องทั้งระบบ และเสนอการอ่านที่ยกระดับจากมิติพุทธจริยศาสตร์ไปสู่มิติอภิปรัชญา กล่าวคือ จากการอธิบาย “ผลแห่งการกระทำ” ไปสู่การทำความเข้าใจ “สภาวะแห่งการดำรงอยู่” อันทำให้เห็นโลกทัศน์เรื่องอนิจจังของชีวิตสังคม และอำนาจได้อย่างชัดเจนและเป็นระบบยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

บทความนี้มุ่งศึกษาอนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยา

ทบทวนวรรณกรรม

ไตรลักษณ์ หรือที่เรียกว่าลักษณะสามเป็นหลักธรรมสำคัญในพระพุทธศาสนาที่ใช้อธิบายความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลายโดยประกอบด้วย อนิจจตา ทุกขตา และอนัตตตา ซึ่งในภาษาไทยมักเรียกรวมว่า “อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา” อันหมายถึง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่เป็นตัวตน หลักธรรมดังกล่าวได้รับการอธิบายว่าเป็นคุณสมบัติร่วมของสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นสังขตะหรืออสังขตะ จึงจัดเป็นสามัญลักษณะและเป็นกฎธรรมชาติที่ดำรงอยู่ตามสภาพ เรียกว่า ธรรมนิยาม (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2564ข)

ในพุทธพจน์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้แสดงหลักไตรลักษณ์ในฐานะกฎธรรมชาติที่ดำรงอยู่โดยไม่ขึ้นกับการปฏิบัติของพระพุทธเจ้าโดยมีข้อความว่า “ตถาคตทั้งหลายจะปฏิบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุนั้นก็ดำรงอยู่เป็นธรรมฐิติเป็นธรรมนิยามว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2564ข) แนวอธิบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า ไตรลักษณ์มีฐานะเป็นความจริงเชิงปรัชญาที่แน่นอน มิใช่เพียงหลักปฏิบัติทางศาสนาและต่อมาในคัมภีร์ชั้นนอรรถกถาได้ใช้คำว่า “ไตรลักษณ์” หรือ “สามัญลักษณะ” เพื่อจัดหมวดหมู่คุณสมบัติร่วมของสรรพสิ่งอย่างเป็นระบบ

เมื่อพิจารณาเฉพาะแนวคิดเรื่องอนิจจลักษณะพบว่า สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต) (2564ก) ได้แจกแจงความหมายของความไม่เที่ยงออกเป็นสี่นัยสำคัญ ได้แก่ เกิดดับ แปรปรวน ชั่วคราว และแย้งต่อความเที่ยง การจำแนกเชิงวิเคราะห์ดังกล่าวช่วยให้แนวคิดเรื่องอนิจจังมีความชัดเจนในเชิงโครงสร้าง มิใช่เพียงคำอธิบายกว้าง ๆ ว่า “ไม่เที่ยง” เท่านั้น แต่สามารถแยกพิจารณาลักษณะการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายของสรรพสิ่งในมิติที่ละเอียดขึ้นได้

นอกจากนี้ คัมภีร์ปฏิสัมมทปัทมคัมภีร์ยังอธิบายความหมายของอนิจจตาไว้อย่างชัดเจนว่า “ชื่อว่าเป็นอนิจจัง หมายถึง เป็นของสิ้นไป ๆ” การอธิบายอย่างครบถ้วนของอนิจจตาจึงประกอบด้วย สี่นัยสำคัญ ได้แก่ 1) อุปาทาทยุปวัตติโต คือ เกิดดับ ๆ มีแล้วก็ไม่มี 2) วิปริณามโต คือ เป็นของแปรปรวน เปลี่ยนแปลงและแปรสภาพไปเรื่อย ๆ 3) ดาวกาลิกโต คือ เป็นของชั่วคราว อยู่ได้เพียงชั่วขณะ และ 4) นิจจปฏิกเขปโต คือ แย้งต่อความเที่ยง กล่าวคือ สภาวะของสิ่งไม่เที่ยงนั้นเองขัดแย้งกับความเที่ยงหรือปฏิเสธความคงทนอยู่ในตัว ทำให้แม้ผู้ใดพยายามมองเห็นเป็นเที่ยง ก็ไม่สามารถพบความเที่ยงได้ตามที่ปรารถนา หรือกล่าวโดยสรุปว่า “มีแล้ว ก็ไม่มี” (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2564ข) คำอธิบายดังกล่าวเน้นลักษณะการดับไปของสิ่งทั้งหลาย ณ เวลาและสถานที่ที่สิ่งนั้นเกิดขึ้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุปัจจัยกับความแปรเปลี่ยนของสังขารอย่างเป็นระบบ การอธิบายในเชิงอภิปรัชญานี้ทำให้แนวคิดเรื่องอนิจจังมีมิติที่ลึกทั้งในระดับภาวะและกระบวนการ

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า ความไม่เที่ยง หรือ อนิจจา/อนิจจตา/อนิจจลักษณะ หมายถึง ความเป็นของไม่เที่ยง และภาวะที่สังขารทั้งปวงไม่คงที่เป็นหลักธรรมที่ชี้ให้เห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามธรรมชาติ ประกอบด้วยคุณสมบัติสำคัญสี่ประการ ได้แก่ 1) เกิดดับ 2) แปรปรวน 3) ชั่วคราว และ 4) แຍ่งต่อความเที่ยง โดยสรุปแล้ว อนิจจลักษณะเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ช่วยให้เข้าใจความจริงของสรรพสิ่งและความไม่เที่ยงของชีวิต

วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เพื่อศึกษาการสะท้อนแนวคิดความไม่เที่ยงในกาพย์พระไชยสุริยาของสุนทรภู่

1. แหล่งข้อมูล

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ: หนังสือกาพย์เรื่องพระไชยสุริยาของสุนทรภู่ฉบับกรมศิลปากร พ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นต้นฉบับหลักในการวิเคราะห์ทั้งนี้ผู้วิจัยยึดการเขียนสะกดคำตามต้นฉบับที่อ้างอิงไว้

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ: หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวรรณกรรมของสุนทรภู่ หลักธรรมในพระพุทธศาสนา และแนวคิดเรื่องความไม่เที่ยง

2. กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล

2.1 ทบทวนและวิเคราะห์ข้อความในกาพย์พระไชยสุริยาโดยละเอียด เพื่อคัดเลือกวรรคตอนที่สะท้อนหลักธรรมในแต่ละข้อ

2.2 เปรียบเทียบและเชื่อมโยงกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

กาพย์พระไชยสุริยาเป็นเรื่องราวของพระไชยสุริยาภคตย์ครองเมืองสาวัตถี มีมเหสีชื่อสุมาลี เมืองของพระองค์อุดมสมบูรณ์และประชาชนดำรงชีวิตอย่างสงบสุขมาช้านาน กระนั้น เมื่อข้าราชบริพารและผู้มีอำนาจหลงใหลในอบายมุขและเที่ยวชมเหวราชฐานประชาชนเดือดร้อน น้ำป่าก็ไหลบ่าท่วมเมือง ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ผู้รอดชีวิตต้องอพยพหนีออกจากเมือง ทำให้สาวัตถีกลายเป็นเมืองร้าง พระไชยสุริยาพามเหสีและข้าราชบริพารหนีลงเรือสำเภา แต่แล้วพายุใหญ่พัดเรือแตก พระไชยสุริยาและนางสุมาลีว่ายน้ำขึ้นฝั่งและรอนแรมไปในป่า ระหว่างนั้นพระดาบสรูปหนึ่งซึ่งเข้ามาเห็นพระไชยสุริยาและนางสุมาลีต้องเผชิญทุกข์ทรมาน ก็เกิดเวทนาเพราะเห็นว่าพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรม แต่ประสบเคราะห์กรรม เนื่องจากหลงเชื่อเสนาอำมาตย์ พระดาบสจึงเทศนาโปรดจนทั้งสองศรัทธาและบำเพ็ญธรรมจนในที่สุดได้ไปเกิดบนสวรรค์ (เสนีย์ วิลาวรรณ และคณะ, 2547) ผู้วิจัยวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีจิตและจำแนกอนิจจังในกาพย์พระไชยสุริยาได้ดังนี้

1. เกิดดับ (อุปาทวยปุปตติโต)

แนวคิดเกิดดับที่หมายถึงการที่สิ่งหนึ่งเกิดขึ้น (อุปาทะ) แล้วก็ดับสลายไป (วยะ) หรือมีแล้วก็ไม่มี (หุตฺวา อวากฺกฺเชน) ถูกนำเสนออย่างเป็นแก่นสาร ผ่านเหตุการณ์หลักของเรื่อง คือ การล่มสลายของเมืองสาวัตถี

1.1 ฝ่ายรูปธรรม

เมืองสาวัตถีปรากฏขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของความรุ่งเรืองสมบูรณ์แบบทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง ภายใต้การครองราชย์ของพระไชยสุริยา สภาวะดังกล่าวสะท้อนการตั้งอยู่ของสังขารฝ่ายรูปธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยแห่งธรรม และศีลธรรมของผู้ปกครองและผู้คนในสังคม ดังตัวบท

“ธรรณมีราชา	เจ้าพาราสาเวถิ
๑ ชื่อพระไชยสุริยา	มีสุตามะเหสี
ชื่อว่าสุมาลี	อยู่บุรีไม่มีไทย
๑ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	มีกิริยาอะณาไศรย
พ่อค้ามาแต่ไกล	ได้อาไศรยในพารา
๑ ไพร่ฟ้าประชาชี	เขาบุรีก็ปรีดา
ทำไร่เขาไถนา	ได้เข้าปลาแลสาลิ ”

(กรมศิลปากร, 2508)

จากตัวบทแสดงให้เห็นว่า พระไชยสุริยาทรงเป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ขุนนางประพฤติดุขตามหน้าที่และประชาชนทุกชนชั้นดำรงชีวิตอย่างผาสุก บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์และสงบร่มเย็น อย่างไรก็ตาม สภาวะความมั่นคงดังกล่าวไม่ได้มีลักษณะถาวร แต่ตั้งอยู่ได้ด้วยเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยทางศีลธรรมเสื่อมคลายลง การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเดียวกันของอนิจจลักษณะย่อมปรากฏขึ้น

เมื่อข้าราชการและประชาชนละทิ้งความประพฤติดุข ไม่ตั้งมั่นอยู่ในธรรมเหตุปัจจัยที่เกื้อหนุนความมั่นคงของบ้านเมืองย่อมสิ้นไป ส่งผลให้สังขารฝ่ายรูปธรรมเข้าสู่ภาวะเสื่อมสลาย อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเกิด-ดับเดียวกัน ดังปรากฏผ่านภัยพิบัติและอาเพศร้ายในตัวบทว่า

“ ๑ ผีป่ามากกระทำ	มะระณะกัมเขาบุรี
น้ำป่าเข้าธานี	ก็ไม่มีที่อาไศรย
๑ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา	หนีไปหาพาราไกล
ชีบลาลี้ไป	ไม่มีใครในธานี
๑ พระไชยสุริยาภูมิ	มาที่โนล่ำสำเภา
พาพระมะเหสี”	

(กรมศิลปากร, 2508)

ตัวบทนี้สะท้อนให้เห็นความแปรเปลี่ยนของเมืองสวดีจากความรุ่งเรืองสู่ความเสื่อมสลายในเชิงรูปธรรมอย่างชัดเจน ทั้งการล้มตายของผู้คน การสูญเสียที่อยู่อาศัยจากอุทกภัย และการละทิ้งเมืองจนกลายเป็นเมืองร้างในที่สุด แม้พระไชยสุริยาและพระมเหสีซึ่งเคยดำรงอยู่ในฐานะศูนย์กลางแห่งอำนาจและความมั่นคง ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากกระบวนการเกิด-ดับของสังขารฝ่ายรูปธรรม ต้องสละราชสมบัติและหนีภัยออกจากเมือง

ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงของเมืองสวดีจึงเป็นภาพแทนของอนิจลักษณะในระดับรูปธรรมอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ สังขารทั้งหลายที่อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งย่อมไม่เที่ยง มีการปรากฏ ตั้งอยู่ และเสื่อมสลายไปในกระบวนการเดียวกัน สะท้อนสภาวะ “มีแล้วก็ไม่มี” อันเป็นธรรมดาของสังขารตามหลักพุทธศาสนา

2. แปรปรวน (วิปริณามโต)

แปรปรวน (วิปริณามโต) ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สองของความไม่เที่ยง (อนิจลักษณะ) หมายถึง ภาวะที่สิ่งนั้นไม่คงสภาพเดิม แต่เปลี่ยนแปลงและแปรสภาพไปเรื่อย ๆ สามารถจำแนกระดับการปรากฏของวิปริณามโตออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ฝ่ายนามธรรม และฝ่ายรูปธรรม เพื่อให้เห็นผลของความไม่เที่ยงอย่างเป็นระบบ โดยทั้งสองระดับไม่ได้แยกขาดจากกัน หากแต่สัมพันธ์กันเป็นลำดับเหตุและผล

2.1 ฝ่ายนามธรรม

2.1.1 ความแปรปรวนทางจริยธรรมและจิตใจ (วิปริณามโตของมนุษย์)

การแปรปรวนในระดับนามธรรมปรากฏผ่านการเสื่อมถอยทางจริยธรรมและจิตใจของมนุษย์ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความเสื่อมของสังคมและสังขารภายนอกในลำดับถัดมา

1) การแปรปรวนของขุนนางและผู้มีอำนาจ เดิมขุนนางและผู้มีอำนาจดำรงตนอยู่ในครรลองคลองธรรม แต่เมื่อจิตใจแปรปรวนก็ละทิ้งศีลธรรม มัวเมาในอบายมุข ลุ่มหลงในกามคุณ และขาดความเมตตาต่อผู้อื่น ดังตัวบท

“ อยู่มาหมู่ข้าเฝ้า	ก็หาเยวระนารี
ที่หน้าตาดี	ทำมะโหรที่เคหา
๑ คำเข้าเฝ้าสืขอ	เข้าแต่หอล่อกามา
หาได้ให้กริยา	โลภพาให้บ้าใจ”
	(กรมศิลปากร, 2508)

2) การแปรปรวนของตุลาการ ตุลาการในเมืองประพฤติดินชาความซื่อสัตย์สุจริต มุ่งรับสินบนและตัดสินคดีอย่างไม่เป็นธรรม ส่งผลให้หลักยุติธรรมซึ่งเป็นรากฐานของสังคมเสื่อมทรามลง ดังตัวบท

“ ๑ คะตี่ที่มีคู่	คือไก่หมูเจ้าสุภา
ใครเอาเข้าปาลามา	ให้สุภากว่าดี
๑ ที่แพ่แก่ชนะ	ไม่ถือพระประเวณี
ขึ้นนั้นก็ได้ดี	ไล่ดำตีมืออาญา”
	(กรมศิลปากร, 2508)

3) การแปรปรวนของพระสงฆ์ แม้แต่พระสงฆ์ซึ่งควรดำรงตนเป็นศูนย์กลางทางศีลธรรมก็ยิ่งประพฤติเสื่อมจากสมณธรรมละเลยการศึกษา และการปฏิบัติธรรม ไม่ดำรงตนตามหลักพระธรรมวินัย ดังตัวบท

“ ๑ ภิกษุสะมะณะ เล่าก็ละพระสะจ้าม
คาถาลำนำ ไปเร่าทำเนโก”
(กรมศิลปากร, 2508)

4) การแปรปรวนของค่านิยมสัญญา เหล่าเสนาอำมาตย์ไม่ยึดถือตามคำที่ตนเองเคยทำพิธีค้ำน้ำสาบานตนก่อนรับราชการแสดงให้เห็นว่า แม้แต่ความสัตย์และคำปฏิญาณก็ยังไม่คงที่ ดังตัวบท

“ ๑ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา มิได้ว่าห่มข้าไทย
ถือน้ำร่ำเข้าไป แต่น้ำใจไม่น้ำพา”
(กรมศิลปากร, 2508)

ความแปรปรวนทางจริยธรรมของมนุษย์ที่กล่าวมาข้างต้นคือ วิปริณามโตที่เป็นบ่อเกิดของความทุกข์และภัยพิบัติทั้งมวล เป็นการเน้นย้ำว่าความไม่เที่ยงไม่ได้จำกัดอยู่แค่สิ่งของ แต่เกิดขึ้นได้ในจิตใจซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของโลกภายนอกทั้งหมด

2.2 ฝ่ายรูปธรรม

2.2.1 ความแปรปรวนของสภาพแวดล้อมและโชคชะตา (วิปริณามโตของสังขารภายนอก)

เมื่อจิตใจของมนุษย์แปรปรวน ความเสื่อมย่อยขยายผลออกสู่สังขารฝ่ายรูปธรรม อันได้แก่ สภาพแวดล้อมเมือง และเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนนิจลลักษณะในระดับภายนอกอย่างเด่นชัด

1) การแปรปรวนของเมือง เมืองสาวดีจากที่เคยสงบร่มเย็นกลับกลายเป็นเมืองที่ผู้คนไร้ความเมตตาต่อกันและเสื่อมสลายลงในที่สุด ดังตัวบท

“ ๑ พาราสาละ ใครไม่มีปราณีใคร
ดุเดือดแต่ใจ ที่ใครได้ใส่เอาพอ”
(กรมศิลปากร, 2508)

2) การแปรปรวนของท้องทะเลและเรือ เรือสำเภาที่เคยเป็นความหวังในการหลบหนีก็ต้องเผชิญกับพายุใหญ่จนใบเรือขาดและเสาหักทำให้เรือล่ม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้แต่เครื่องมือที่สร้างขึ้นด้วยความมั่นคงก็ยังสามารถเปลี่ยนแปลงและเสียหายไป ดังตัวบท

“ ๑ จำไปในทะเลเวรา พายุใหญ่มา
เกตรางก็เหวไป ทะลุปรุไป
๑ สมอก็เกาเสาใบ น้ำไหลเข้าลำสำเภา
๑ ฝืนน้ำซัดไต่ใบเสา เจ้ากำมั่งซัดเอา
สำเภาจะย่ำคว่ำไป”
(กรมศิลปากร, 2508)

หลักแปรปรวน (วิปริณามโต) ทำหน้าที่เป็นกลไกทางธรรมที่แสดงให้เห็นว่า ความไม่เที่ยงเริ่มต้นจากภายในจิตใจของมนุษย์ เมื่อศีลธรรมและปัญญาแปรปรวน ย่อมส่งผลให้สังคม สภาพแวดล้อม และโชคชะตาภายนอกแปรปรวนตามไปด้วย สะท้อนอนิจลักษณะทั้งในฝ่ายนามธรรมและฝ่ายรูปธรรมอย่างเป็นระบบ

3. ชั่วคราว (ตาวากาลิกโต)

หลักธรรมเรื่องตาวากาลิกโตในพุทธศาสนา หมายถึง สภาวะที่สิ่งทั้งหลายดำรงอยู่ได้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง มีขอบเขตของการตั้งอยู่และเสื่อมสลาย ไม่อาจคงอยู่ถาวร สุนทรภูใช้เหตุการณ์ในกาพย์พระไชยสุริยา เพื่อชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่มีมนุษย์ยึดถือเป็นความสุข ความมั่นคง และที่พึงในทางโลก ล้วนเป็นสิ่งที่มิเวลา เมื่อถึงคราวหมดเวลา สภาวะเหล่านั้นย่อมสิ้นสุดลงตามกฎธรรมชาติ ทั้งในฝ่ายรูปธรรมและฝ่ายนามธรรม ดังนี้

3.1 ฝ่ายรูปธรรม

3.1.1 ความสุขสบายและความมั่นคงเป็นเพียงของชั่วคราว

1) ความรุ่งเรืองของเมืองสาเวถี ความสุขความเจริญของเมืองสาเวถี ซึ่งปรากฏในฐานะเมืองที่อุดมสมบูรณ์และสงบร่มเย็น เป็นสภาวะที่ดำรงอยู่เพียงชั่วคราว เมื่อถึงคราวเสื่อมทางศีลธรรม ความมั่นคงของเมืองก็สิ้นสุดลงอย่างฉับพลันจากภัยพิบัติ จนกลายเป็นเมืองร้าง ดังตัวบทว่า

“ ๑ ผีป่ามากกระทำ ณะระณะกำม้เขาบุรี
น้ำป่าเข้าธานี ก็ไม่มีที่อาไศรย
๑ ข้าเฝ้าเหล่าเสนา หนีไปหาพาราไกล
ชีบาล่าลิไป ไม่มีใครในธานี”

(กรมศิลปากร, 2508)

2) สถานะและที่อยู่อาศัย สถานะความเป็นพระมหากษัตริย์และการอยู่อาศัยในพระราชวังอันโอ่อ่า เป็นเพียงสภาพทางโลกที่มีอายุจำกัด ในที่สุดพระไชยสุริยาและพระมเหสีต้องละทิ้งฐานันดรศักดิ์ มาอนอนอยู่ในป่า ใช้ขอนไม้แทนหมอน ดังตัวบทว่า

“ ๑ ขึ้นใหม่ใน กน ก กา ว่าปน ระคนกันไป เอ็นดูภูธร
มานอนในไพร มณฑลตันไทร แทนไพชยนต์สถาน
๑ พระชนนวลนอน เชื้อใจไม้ขอน เหมือนหมอนแม่นา ภูธรสอนมนต์ ให้ปันภาวนา
เย็นคำร่ำว่า กันป่าไผ่พาล”

(กรมศิลปากร, 2508)

3.1.2 ที่พึ่งทางกายภาพเป็นสิ่งที่ชั่วคราว

1) การสูญเสียของบริวารเมื่อเมืองล่มสลาย เรือสำเภาได้ถูกใช้เป็นที่พึ่งสุดท้ายในการหลบหนีภัย แต่เรือก็ดำรงอยู่ได้เพียงชั่วคราว ก่อนที่จะเผชิญกับพายุร้ายจนเรือล่ม ใบชาด และเสาหักการสูญเสียของบริวาร แม้แต่ความพยายามในการช่วยเหลือชีวิตบริวารที่เดินทางมาด้วยก็ไม่สำเร็จ พวกเขาถูกน้ำพัดพาไปและถูกสัตว์ร้ายคาบไป สิ่งเหล่านี้ตอกย้ำว่า แม้แต่ความพยายามในการรักษาชีวิตและทรัพย์สินด้วยเครื่องมือทางกายภาพ ก็ไม่สามารถเอาชนะกฎแห่งความไม่เที่ยงได้ ดังตัวบท

“ ๑ เจ้าแม่เสนาแม่เสนา น้ำเข้าหูดตา
จะเข้เหราคร่าไป”

(กรมศิลปากร, 2508)

3.2 ฝายนามธรรม

3.2.1 การเปลี่ยนผ่านจากสิ่งที่ชั่วคราวสู่สิ่งที่ยั่งยืน

เมื่อเผชิญหน้ากับความจริงที่ว่าทุกสิ่งเป็นของชั่วคราว สองพระองค์จึงเปลี่ยนวิถีชีวิตจากการยึดติดกับสิ่งที่ดาวกาลิกโต (ความสุขและสมบัติ) ไปสู่การแสวงหาสิ่งที่เที่ยงแท้กว่า

1) การคลายความยึดมั่นและการเปลี่ยนผ่าน เมื่อทั้งสองพระองค์ตระหนักว่าสิ่งที่ยึดถือมาแต่เดิมล้วนเป็นดาวกาลิกโต จึงเกิดการเปลี่ยนผ่านทางจิตใจ จากการยึดมั่นในความสุขชั่วคราว ไปสู่การแสวงหาคุณค่าที่มั่นคงกว่าคือการบำเพ็ญเพียรทางธรรม ดังตัวบทว่า

“ ๑ สององค์ทรงหนักรังษิยา จัดจีบกลีบชะฎา
รักษาศีลถือฤๅษี

.....

๑ คำเข้าเอกราตกวาดเตียน เหนื่อยยากปากเพียร
เรียนธรรมบำเพ็ญเคร่งครัน

๑ สำเร็จเสร็จได้ไปสวรรค์ เสวยสุขทุกวัน
นานนับกับกัลป์พุทธันดร”

(กรมศิลปากร, 2508)

ดาวกาลิกโตในภาพพระไชยสุริยาแสดงให้เห็นว่า ความเป็นของชั่วคราวครอบคลุมทั้งฝ่ายรูปธรรมและฝ่ายนามธรรม สิ่งภายนอกมีอายุจำกัด เช่นเดียวกับสิ่งภายใน ได้แก่ ความสุข ความหวัง และความยึดมั่น เมื่อมนุษย์ตระหนักถึงขอบเขตของสิ่งเหล่านี้ จึงเกิดการหันไปแสวงหาทางพ้นทุกข์ที่มั่นคงกว่า อันเป็นแก่นสำคัญของคตินิยมในวรรณคดีเรื่องนี้

4. แยังต่อความเที่ยง (นิจจปฏิกเขปโต)

แยังต่อความเที่ยง (นิจจปฏิกเขปโต) หมายถึง สภาวะที่ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทำหน้าที่ ปฏิเสธความพยายามของมนุษย์ที่จะทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งคงทนถาวร แม้มนุษย์จะปรารถนาให้ชีวิต สังคม หรืออำนาจดำรงอยู่อย่างมั่นคง แต่ธรรมชาติของสังขารย่อมขัดแย้งกับความปรารถนานั้นโดยสิ้นเชิง ในภาพพระไชยสุริยา สุนทรภู์แสดงหลักธรรมข้อนี้ผ่านการล้มเหลวของความคาดหวัง และการพังทลายของความพยายามสร้างที่พึ่งที่เที่ยงแท้ของมนุษย์ ดังนี้

4.1 ฝ่ายนามธรรม

4.1.1 ความล้มเหลวของการสร้างที่พึ่งที่เที่ยงแท้ด้วยพลังนอกระบบธรรม

1) ความพยายามสร้างความเที่ยงแท้ (การแสวงหาความมั่นคง) ผู้คนในเมืองสวาทิเมื่อเสื่อมจากศีลธรรม
เลือกนับถือไสยศาสตร์และอำนาจเร้นลับแทน การกระทำดังกล่าวสะท้อนความพยายามของมนุษย์ที่จะสร้างความมั่นคง
ให้ชีวิตด้วยพลังที่อยู่นอกหลักจริยธรรมและปัญญา โดยหวังว่าอำนาจเหล่านั้นจะสามารถควบคุมโชคชะตาและป้องกัน
ความวิบัติได้ ดังตัวบท

“๑ ไม่จำคำพระเจ้า เหนไปเข้าภาษาไสย
ถือนิติมีข้าไทย จื้อแต่ไพร่ใส่ชื่อคา”

(กรมศิลปากร, 2508)

อย่างไรก็ตาม การหันไปพึ่งไสยศาสตร์ไม่ได้นำมาซึ่งความมั่นคงตามที่คาดหวัง ตรงกันข้ามกลับกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเสื่อมที่เร่งให้บ้านเมืองล่มสลายและเกิดภัยพิบัติรุนแรง สภาวะแห่งความไม่เที่ยงได้ “แย่ง” และทำลายความเชื่อในพลังนอกระบบเหล่านั้นอย่างสิ้นเชิง เนื่องจากอำนาจไสยศาสตร์เองก็เป็นสังขารที่อยู่ภายใต้กฎแห่งความแปรเปลี่ยนไม่อาจเป็นที่พึ่งที่แท้จริงได้

หลักแอ้งต่อความเที่ยง (นิจจปฏิกเชปโต) ชี้ให้เห็นสภาวะอันแท้จริงของโลกว่า ทุกสิ่งล้วนอยู่ภายใต้ความแปรเปลี่ยน ไม่อาจยึดมั่นถือมั่นได้ การสร้างความมั่นคงด้วยอำนาจหรือความหลงในตัวตน โดยปราศจากธรรมเป็นเครื่องกำกับ ย่อมไม่อาจต้านทานกฎแห่งอนิจจังได้ และสุดท้ายย่อมนำไปสู่ความพินาศทั้งทางโลกและทางธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

แม้งานศึกษาก่อนหน้ามักอธิบายเรื่องนี้ในฐานะวรรณคดีคำสอนที่ตอกย้ำหลักกรรมและจริยธรรมของตัวละคร แต่เมื่อพิจารณาในเชิงโครงสร้างการดำเนินเรื่องจะพบว่า ความเสื่อมและความพินาศครอบคลุมถึงสภาพบ้านเมือง ระบบอำนาจ และวิถีชีวิตทั้งหมด กล่าวอีกนัยหนึ่งความเปลี่ยนแปลงในเรื่องเป็นทั้ง “ผลแห่งการกระทำรายบุคคล” และ “สภาวะร่วมของโลก” การอ่านผ่านกรอบอนิจจังจึงทำให้เห็นว่า ภาพยนตร์ไชยสุริยาเสนอภาพโลกที่ตั้งอยู่บนความไม่มั่นคงเป็นพื้นฐานซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนา

การที่ผู้ประพันธ์ คือ สุนทรภู่ แต่งเรื่องนี้ในช่วงครองสมณเพศย่อมสะท้อนบริบทความคิดที่สัมพันธ์กับคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างใกล้ชิด หากมองเพียงมิติศีลธรรม เรื่องอาจถูกจำกัดอยู่ในกรอบ “บทเรียนทางจริยธรรมสำหรับกุลบุตร” แต่เมื่อพิจารณาผ่านกรอบอนิจจังจะเห็นว่า การล่มสลายของเมือง การพลัดพราก และการออกบิณฑบาตของพระไชยสุริยามีนัยเป็นกระบวนการคลี่คลายความยึดมั่นในโลกียวิสัยมากกว่าจะเป็นเพียงการหนีกภัยหรือแสวงบุญเพื่อผลตอบแทนในภายหน้า ประเด็นนี้ทำให้เรื่องมีมิติทางอภิปรัชญาที่ลึกกว่าการสั่งสอนศีลธรรมโดยตรง

แม้หลักพุทธธรรมสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับวรรณกรรมได้หลากหลายเรื่อง แต่ในกาพย์พระไชยสุริยาอนิจจังปรากฏทั้งในฐานะกรอบวิเคราะห์ภายนอก และแรงขับภายในที่กำกับการเคลื่อนไหวของเรื่องทั้งหมด ตั้งแต่ความรู้เรื่อง การเสื่อมสลาย จนถึงการแสวงหาทางหลุดพ้น หลักกรรมอธิบายได้เพียงระดับความสัมพันธ์เชิงเหตุ-ผลทางศีลธรรม แต่ยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมและโลกในเรื่องได้ทั้งหมด ขณะที่แนวคิดเรื่องอนิจจัง

สามารถครอบคลุมทั้งระดับปัจเจกและระดับโครงสร้าง ทำให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างความแปรปรวนทางจิตใจกับความพิศทางสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ดังนั้น ภาพพระไชยสุริยาไม่ควรถูกอ่านจำกัดอยู่ในฐานะวรรณคดีคำสอนสำหรับการฝึกอ่านหรือการปลูกฝังศีลธรรมเท่านั้น หากควรถูกพิจารณาในฐานะงานประพันธ์ที่สะท้อนโลกทัศน์เรื่องอนิจจังอย่างเป็นระบบ การมองผ่านกรอบอนิจจังจึงเปิดพื้นที่การตีความใหม่ ทำให้เห็นพลวัตของชีวิต อำนาจ และสังคมในฐานะสังขารที่ไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างถาวร อันเป็นมิติที่ทำให้วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าเชิงปรัชญายิ่งขึ้นในบริบทการศึกษาวรรณกรรมไทย

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องอนิจจังที่ปรากฏในภาพพระไชยสุริยาของสุนทรภู่พบว่า สุนทรภู์ได้ถ่ายทอดหลัก “อนิจจลักษณะ” ตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นระบบ ผ่านเหตุการณ์ ตัวละคร และโครงเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อม และการดับสลายของสรรพสิ่ง ทั้งในระดับชีวิตบุคคลและระดับสังคมโดยรวม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายเรื่องอนิจจังในคัมภีร์ วิสุทธิมรรค ซึ่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) (2564) ได้อธิบายลักษณะของอนิจจังไว้ 4 ประการ ได้แก่ การเกิดและดับ (อุปาทายปุปฺพตติโต) ความแปรปรวน (วิปริณามโต) ความเป็นของชั่วคราว (ตาวกาลิกโต) และการแย้งต่อความเที่ยง (นิจฺจปฏิภเนโต)

เมื่อพิจารณาภาพพระไชยสุริยาภายใต้กรอบแนวคิดดังกล่าวพบว่า สุนทรภู์ใช้เหตุการณ์การล่มสลายของเมืองสาวัตถีเป็นภาพแทนของ “อนิจจลักษณะ” อย่างครบถ้วน เมืองที่เคยรุ่งเรืองมั่นคงกลับเสื่อมสลายลง เนื่องจากผู้คนละทิ้งศีลธรรมและประพฤติดิตถะคล่องคล่องธรรม สภาวะดังกล่าวสะท้อนหลัก “การเกิดและดับ (อุปาทายปุปฺพตติโต)” ของสังขารโลกอย่างชัดเจน กล่าวคือ ความรุ่งเรืองของบ้านเมืองในเรื่องปรากฏในฐานะสภาวะที่ไม่อาจดำรงอยู่ได้อย่างถาวร แม้จะตั้งอยู่ในช่วงหนึ่ง แต่ก็ยังมีลักษณะเสื่อมสลายและแปรเปลี่ยนไปตามธรรมดาของสังขาร

ในขณะเดียวกัน แนวคิด “วิปริณามโต” ปรากฏผ่านการแปรปรวนทางจริยธรรมของขุนนาง ตูลาการ และพระสงฆ์ ซึ่งเปลี่ยนจากผู้ทรงศีลเป็นผู้คดโกง ลุ่มหลงในอบายมุข และละเลยหน้าที่ทางศาสนา การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า สภาพคุณธรรมของมนุษย์ไม่มั่นคงถาวร ทั้งขาดหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว ความเสื่อมทางจิตใจย่อมส่งผลต่อความเสื่อมของสังคมและสภาพแวดล้อมภายนอกตามไปด้วย

ส่วนแนวคิด “ตาวกาลิกโต” ปรากฏผ่านภาพของความสุข ความมั่งคั่ง และความมั่นคงทางโลกที่มีอายุจำกัด ไม่ว่าจะเป็นความสุขของเมืองสาวัตถี สถานะความเป็นพระมหากษัตริย์ หรือความสัมพันธ์ในชีวิตสมรสของพระไชยสุริยาและพระนางสุมาลี ล้วนเป็นสภาวะที่ตั้งอยู่ได้เพียงชั่วคราวและต้องเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา การนำเสนอประเด็นดังกล่าวตอกย้ำว่าความสุขทางโลกไม่อาจยึดถือเป็นที่พึ่งอย่างแท้จริงได้

สำหรับแนวคิด “นิจฺจปฏิภเนโต” ปรากฏเด่นชัดในตอนท้ายที่ประชาชนหันไปพึ่งไสยศาสตร์แทนพระศาสนา ซึ่งสะท้อนความพยายามของมนุษย์ในการสร้างความมั่นคงและความเที่ยงแท้ด้วยอำนาจที่อยู่นอกหลักธรรม อย่างไรก็ตาม ความพยายามดังกล่าวกลับล้มเหลวและนำไปสู่ความวิบัติของบ้านเมืองแสดงให้เห็นว่า สภาวะของอนิจจังได้ปฏิเสธความปรารถนาของมนุษย์โดยสิ้นเชิง และตอกย้ำว่าความมั่นคงที่แท้จริงมีอาจเกิดขึ้นได้หากปราศจากธรรมเป็นเครื่องกำกับ

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). *พระไตรปิฎกไทย (ฉบับหลวง) เล่มที่ 17* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรมการศาสนา.
- กรมศิลปากร. (2508). *ภาพยี่เรือพระไชยสุริยาของสุนทรภู่*. โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์.
- โชษิตา มณีใส. (2555). พินิจภาพพระไชยสุริยาของสุนทรภู่. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 37(2), 59–74.
http://legacy.orst.go.th/royin2014/upload/246/FileUpload/2926_3871.pdf
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2536). *วรรณกรรมศาสนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประทีป วาทิกทินกร. (2561). *วรรณกรรมสุนทรภู่* (พิมพ์ครั้งที่ 13). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- รววิทย์ มีลี และกิริติ ณะไชย. (2568). พุทธจริยศาสตร์ของตัวละครในหนังสือเรียนวรรณคดีวิจักษ์ ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 19(1), 162–178. <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/sskrujournal/article/view/277392>
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2564ก). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์* (พิมพ์ครั้งที่ 35). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2564ข). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ* (พิมพ์ครั้งที่ 54). โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เสนีย์ วิลาวรรณ สุระ ตามพงษ์ และสุมาลี มีปลอด. (2547). *ประวัติวรรณคดีไทย 2 สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. โรงพิมพ์วัฒนาพานิช.

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหัสสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

ข้อกำหนดการส่งบทความ

ในขั้นตอนการส่งบทความ ผู้แต่งต้องตรวจสอบและยืนยันว่าปฏิบัติตามข้อกำหนดการส่งบทความทุกข้อ บทความที่ไม่เป็นไปตามข้อกำหนดอาจถูกส่งคืนให้ผู้แต่งดำเนินการแก้ไข

ความเป็นต้นฉบับ

- บทความที่ส่งเข้ามาต้องเป็นงานวิชาการที่จัดทำขึ้นใหม่ ไม่เคยเผยแพร่หรือตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาในวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่น หากตรวจพบการละเมิดวารสารขอสงวนสิทธิ์ในการปฏิเสธการพิจารณาทันที

เอกสารที่ต้องส่ง

- ต้นฉบับบทความ (Manuscript)
- ในกรณีเป็นบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคนหรือสัตว์ ต้องแนบสำเนาเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัย (Certificate of approval) หรือ ใบรับรองการยกเว้นการขอรับรองจริยธรรมการวิจัย (Certificate of exemption) จากคณะกรรมการจริยธรรมที่เกี่ยวข้อง

รูปแบบและไฟล์บทความ

- บทความต้องจัดทำตามรูปแบบมาตรฐานของวารสาร โดยใช้แบบอักษร TH Sarabun New สีดำ ขนาดและรูปแบบการจัดหน้าตามที่วารสารกำหนด
- ความยาวบทความไม่เกิน 15 หน้า A4 รวมบทคัดย่อ ตาราง และรูปภาพ แต่ไม่รวมบรรณานุกรม
- ไฟล์ต้องส่งในรูปแบบ Microsoft Word (DOCX) เท่านั้น

ข้อมูลผู้นิพนธ์

- ระบุชื่อ-นามสกุลของผู้นิพนธ์ทุกท่านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- ระบุหน่วยงานต้นสังกัดและชื่อสถาบัน/มหาวิทยาลัยของผู้นิพนธ์แต่ละรายอย่างครบถ้วน โดยใช้หมายเลขกำกับหน่วยงานต้นสังกัดให้ชัดเจนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author) ต้องระบุชื่อ-นามสกุล และอีเมลที่สามารถติดต่อได้ อย่างชัดเจน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

สหัสสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สทศสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

บทคัดย่อและคำสำคัญ

- จัดทำบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความยาว 250–350 คำ โดยมีเนื้อหาสอดคล้องกันทุกประการ
- หากบทความเขียนเป็นภาษาอังกฤษ สามารถดบทคัดย่อภาษาไทยได้ แต่หากบทความเขียนเป็นภาษาไทย ต้องมีบทคัดย่อทั้งสองภาษา
- ระบุคำสำคัญ (Keywords) ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

การอ้างอิง

- จัดทำการอ้างอิงตามรูปแบบ APA, 7th Edition อย่างเคร่งครัด
- กรณีมี DOI หรือ URL ของเอกสารอ้างอิง ต้องระบุให้ครบถ้วน
- ควรเลือกใช้เอกสารอ้างอิงที่ทันสมัย (ไม่เกิน 10 ปี) ยกเว้นกรณีทฤษฎีหรือแนวคิดคลาสสิกที่ยังคงเป็นที่ยอมรับ
- ตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และความสอดคล้องกันระหว่างการอ้างอิงในเนื้อหา (In-text citation) และรายการบรรณานุกรมท้ายบทความ (Reference list)
- ก่อนส่งบทความ ต้องลบ Field Codes ที่เกิดจากโปรแกรมจัดการบรรณานุกรม (เช่น EndNote, Mendeley, Zotero)

การตรวจสอบภาษาอังกฤษ

- กรณีต้นฉบับบทความที่จัดทำเป็นภาษาอังกฤษ เมื่อบทความได้รับการตอบรับเพื่อตีพิมพ์ (Accepted for publication) ผู้นิพนธ์ต้องดำเนินการตรวจสอบและปรับปรุงความถูกต้องของภาษาอังกฤษให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ และจัดส่งไฟล์บทความฉบับที่ผ่านการตรวจสอบเรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้งแนบเอกสารรับรองการตรวจสอบภาษาอังกฤษจากหน่วยงานหรือสถาบันด้านภาษา หรือจากเจ้าของภาษา หรือผู้เชี่ยวชาญที่มีความเชี่ยวชาญในการใช้ภาษาอังกฤษเชิงวิชาการ (เช่น อาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ บรรณาธิการภาษา ผู้ให้บริการตรวจภาษา หรือผู้ประกอบการวิชาชีพอื่นที่เกี่ยวข้อง ตามดุลยพินิจของบรรณาธิการ) มายังวารสารผ่านระบบ ThaiJO

จริยธรรมการวิจัย

- สำหรับบทความวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคนหรือสัตว์ ผู้นิพนธ์ต้องแนบสำเนาเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยหรือเอกสารรับรองการยกเว้นการขอรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งระบุข้อมูลการรับรองดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนภายในบทความ

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

ระบบการส่งบทความ

- วารสารพิจารณาเฉพาะบทความที่ส่งผ่านระบบ ThaiJO เท่านั้น
- บทความต้องผ่านการตรวจสอบความคล้าย (CopyCatch) จากระบบ ThaiJO โดยมีค่าความคล้ายไม่เกิน 20%

ลิขสิทธิ์และความรับผิดชอบ

- เมื่อบทความได้รับการตอบรับเพื่อตีพิมพ์ ผู้พิมพ์ต้องโอนลิขสิทธิ์ให้แก่วารสาร อย่างไรก็ตาม ผู้พิมพ์ยังคงมีสิทธิ์นำบทความไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการที่ไม่ใช่เชิงพาณิชย์ เช่น การเรียน การสอน วิทยานิพนธ์ หรือการเผยแพร่ในฐานข้อมูลของสถาบัน
- ข้อความ ข้อมูล และความคิดเห็นที่ปรากฏในบทความเป็นความรับผิดชอบของผู้พิมพ์โดยตรง ไม่สะท้อนถึงทัศนคติหรือจุดยืนของบรรณาธิการหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- หากเกิดข้อผิดพลาดหรือการละเมิดลิขสิทธิ์ ความรับผิดชอบเป็นของผู้พิมพ์โดยตรง

การถอนบทความ

- ผู้พิมพ์ต้องยื่นคำร้องเป็นลายลักษณ์อักษร ระบุเหตุผล และแนบหลักฐานประกอบ (ถ้ามี) เพื่อขอถอนบทความ
- การถอนจะมีผลเมื่อได้รับอนุมัติจากบรรณาธิการแล้วเท่านั้น
- วารสารขอสงวนสิทธิ์ไม่รับบทความจากผู้พิมพ์ในอนาคต หากการถอนบทความเกิดขึ้นโดยปราศจากเหตุผลอันสมควรหรือขัดต่อหลักจริยธรรมทางวิชาการ

การติดตามสถานะและการสื่อสาร

- ผู้พิมพ์สามารถติดตามสถานะการพิจารณาบทความได้ผ่านระบบ ThaiJO
- การสื่อสารระหว่างวารสารและผู้พิมพ์จะดำเนินการผ่านระบบ ThaiJO และอีเมลที่ลงทะเบียนไว้เป็นหลัก

สหัสสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหัสสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

การจัดเตรียมต้นฉบับ

1. รูปแบบการจัดเตรียมต้นฉบับ

ผู้นิพนธ์ต้องจัดเตรียมต้นฉบับให้สอดคล้องกับรูปแบบมาตรฐานของวารสาร เพื่อความสะดวกในการพิจารณา และรักษาคุณภาพของบทความวิชาการที่ได้รับการตีพิมพ์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- จัดพิมพ์ต้นฉบับด้วยโปรแกรม Microsoft Word บนกระดาษขนาด A4 ความยาวรวมไม่เกิน 15 หน้า (รวมบทคัดย่อ รูปภาพ ตาราง แต่ไม่รวมเอกสารอ้างอิง) โดยใช้แบบอักษร TH Sarabun New สีดำ ขนาดตัวอักษรตามที่กำหนดไว้ในแบบฟอร์มวารสาร กำหนดระยะบรรทัดเป็นแบบชิดบรรทัดเดียว (Single Spacing)
- ตั้งค่าระยะขอบของเอกสารดังนี้
 - ด้านบน และด้านซ้าย: เว้นระยะจากขอบกระดาษ 1.25 นิ้ว (3.175 เซนติเมตร)
 - ด้านล่าง และด้านขวา: เว้นระยะจากขอบกระดาษ 1 นิ้ว (2.54 เซนติเมตร)
- เว้นวรรคย่อหน้าโดยกดปุ่มแท็บ (Tab) หนึ่งครั้ง ซึ่งเทียบเท่าระยะ 1 นิ้ว (2.54 เซนติเมตร) จากขอบด้านซ้าย
- จัดเรียงข้อความตลอดทั้งบทความโดยใช้รูปแบบจัดหน้ากระจายแบบไทย (Thai Distributed Alignment)
- ให้ใช้เลขอารบิกในการลำดับหัวข้อภายในบทความ รวมถึงการระบุหมายเลขหน้า
- ในบทความผู้นิพนธ์ต้องระบุชื่อ - นามสกุลของผู้นิพนธ์ทุกท่านทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมทั้งระบุหน่วยงานต้นสังกัดและชื่อสถาบันหรือมหาวิทยาลัยของผู้นิพนธ์แต่ละรายอย่างครบถ้วน โดยใช้หมายเลขกำกับหน่วยงานต้นสังกัดอย่างชัดเจน ส่วนผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding Author) ต้องระบุชื่อ-นามสกุลและที่อยู่อีเมลสำหรับการติดต่ออย่างชัดเจน
- ในบทความย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษควรมีความยาวระหว่าง 250-350 คำ โดยเนื้อหาในทั้ง 2 ภาษาต้องมีความสอดคล้องกันทุกประการ สำหรับบทความที่เขียนและตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ ไม่จำเป็นต้องจัดทำบทความย่อภาษาไทย อย่างไรก็ตามหากบทความเขียนและตีพิมพ์เป็นภาษาไทย ผู้นิพนธ์ต้องจัดทำบทความย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้ครบถ้วน
- ในบทความย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษให้ระบุคำสำคัญ (Keywords) จำนวน 3-5 คำ โดยใช้เครื่องหมายจุลภาค (,) คั่นระหว่างแต่ละคำ

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

- ในบทความควรมีจำนวนตารางไม่เกิน 8 ตาราง
- รูปภาพหรือแผนภูมิที่ใช้ประกอบบทความควรมีความคมชัด
- กรณีบทความวิจัยที่มีการดำเนินการเกี่ยวข้องกับคนหรือสัตว์ ผู้พิมพ์ต้องแนบสำเนาเอกสารรับรองจริยธรรมการวิจัยในคนหรือสัตว์ พร้อมกับการส่งบทความผ่านระบบ ThaiJO เท่านั้น
- ขอความกรุณาผู้พิมพ์ระบุข้อความต่อไปนี้ลงในช่อง “ข้อความถึงบรรณาธิการ” (Comment for the Editor) เมื่อทำการส่งบทความผ่านระบบ ThaiJO เพื่อเป็นการแสดงคำรับรองบทความ
“ข้าพเจ้าและผู้พิมพ์ร่วม (หากมี) ขอรับรองว่า บทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารสหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ฉบับนี้ เป็นผลงานที่เขียนขึ้นใหม่ ไม่เคยได้รับการตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ใดมาก่อน และไม่ได้อยู่ระหว่างการพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่นใด ทั้งนี้ หากตรวจพบในภายหลังว่าบทความมีเนื้อหาซ้ำซ้อนทั้งหมดหรือบางส่วนกับบทความที่ได้รับการเผยแพร่แล้ว ข้าพเจ้ายินดีรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว และขอยืนยันว่า ข้าพเจ้าและผู้พิมพ์ร่วม (หากมี) ยินยอมปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณาบทความของวารสารสหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ตลอดจนยินยอมให้กองบรรณาธิการพิจารณา ตรวจสอบแก้ไข และปรับปรุงแบบต้นฉบับตามความเหมาะสมโดยไม่จำเป็นต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า”
- วารสารดำเนินการผ่านระบบวารสารออนไลน์ ThaiJO ซึ่งผู้พิมพ์สามารถติดตามสถานะการพิจารณาบทความได้ผ่านระบบดังกล่าว โดยการติดต่อสื่อสารระหว่างวารสารและผู้พิมพ์จะดำเนินการผ่านระบบ ThaiJO และอีเมลที่ได้ลงทะเบียนไว้เป็นหลัก จึงขอให้ผู้พิมพ์ตรวจสอบระบบและกล่องจดหมายอีเมลของตนอย่างสม่ำเสมอ ทั้งนี้ หากไม่ได้รับอีเมลตอบกลับภายหลังการส่งบทความ (ซึ่งอาจเกิดจากการที่อีเมลถูกจัดเก็บไว้ในกล่องจดหมายขยะ) กรุณาติดต่อวารสารผ่านทางอีเมล shmujournal@gmail.com
- เพื่อความสะดวกในการประสานงานกรณีเร่งด่วนเกี่ยวกับบทความที่ส่งเข้ามาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ ขอความกรุณาระบุหมายเลขโทรศัพท์มือถือของท่านในช่อง “ข้อความถึงบรรณาธิการ” (Comment for the Editor) ทั้งนี้ วารสารขอเรียนว่า ข้อมูลดังกล่าวจะถูกเก็บรักษาเป็นความลับ และจะไม่ถูกเปิดเผยต่อบุคคลหรือหน่วยงานอื่นโดยมิได้รับความยินยอม

สทศาสตร

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สทศาสตร: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

2. การอ้างอิงและการใช้ภาษา

การอ้างอิงในบทความทุกบทความต้องเป็นไปตามรูปแบบ APA (American Psychological Association), ฉบับที่ 7 (APA 7th Edition) อย่างเคร่งครัด แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการอ้างอิงควรมีความทันสมัย โดยทั่วไปไม่เกิน 10 ปี ยกเว้นในกรณีที่เป็นทฤษฎีคลาสสิกหรือแนวคิดพื้นฐานดั้งเดิมที่ยังคงได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในวงการวิชาการ ภาษาที่ใช้ในบทความต้องถูกต้องตามหลักไวยากรณ์วิชาการ ชัดเจน และเหมาะสมทั้งในเชิงสำนวนและคำศัพท์ เพื่อรักษาความน่าเชื่อถือและคุณภาพทางวิชาการ ของบทความสามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการอ้างอิงได้ที่: APA 7th Edition Referencing Guidelines

3. ความรับผิดชอบของผู้นิพนธ์และบรรณาธิการ

ข้อความ ข้อมูล และข้อคิดเห็นที่ปรากฏในบทความ ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้นิพนธ์แต่ละท่าน โดยเฉพาะหากปรากฏข้อผิดพลาดใด ๆ ให้ถือว่าเป็นความรับผิดชอบเฉพาะบุคคลของผู้นิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ หากผู้นิพนธ์ไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดของวารสาร ไม่ส่งเอกสารภายในเวลาที่กำหนด หรือไม่ดำเนินการตามขั้นตอนที่วารสารแจ้ง บรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการปฏิเสธหรือยกเลิกการตีพิมพ์บทความ โดยไม่จำเป็นต้องแจ้งให้ทราบล่วงหน้า วารสารอนุญาตให้นำบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการศึกษาโดยไม่จำเป็นต้องขออนุญาตล่วงหน้า ทั้งนี้ ผู้ใช้งานต้องอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างถูกต้องและครบถ้วน สำหรับการนำบทความไปใช้ในเชิงพาณิชย์หรือเพื่อแสวงหารายได้ ไม่ว่าจะทั้งหมดหรือบางส่วน จะต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากบรรณาธิการก่อนเท่านั้น โดยการพิจารณาอนุญาตดังกล่าว เป็นไปตามดุลยพินิจของบรรณาธิการและในกรณีที่ผู้นิพนธ์มีผลประโยชน์ทับซ้อนซึ่งอาจมีผลต่อเนื้อหา หรือการตีความผลการศึกษาในบทความ ผู้นิพนธ์มีหน้าที่เปิดเผยข้อมูลดังกล่าวต่อบรรณาธิการอย่างชัดเจน

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

จริยธรรมการตีพิมพ์

บทบาหน้าที่ของบรรณาธิการวารสาร

บรรณาธิการและกองบรรณาธิการสหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มีหน้าที่ในการกำกับดูแลบทความวิชาการอย่างเป็นธรรม โปร่งใส และยึดถือจริยธรรมทางวิชาการอย่างเคร่งครัด โดยมีแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. ความโปร่งใสในการดำเนินงาน

กำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติเกี่ยวกับการส่งบทความ การประเมินคุณภาพ การตีพิมพ์ รวมถึงการจัดเก็บค่าธรรมเนียม (ถ้ามี) ให้มีความชัดเจน โปร่งใส และเปิดเผยแก่สาธารณชน

2. ความเป็นธรรมในการพิจารณาบทความ

พิจารณาบทความเบื้องต้นโดยอิงจากคุณภาพทางวิชาการ ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์และขอบเขตของวารสาร และการตรวจสอบการคัดลอกผลงาน (Plagiarism) โดยปราศจากอคติและผลประโยชน์ทับซ้อน

3. กระบวนการประเมินแบบลับสองทาง

คัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญตรงกับเนื้อหาบทความ และไม่อยู่ในสังกัดเดียวกับผู้นิพนธ์ โดยไม่เปิดเผยชื่อผู้นิพนธ์และผู้ประเมินซึ่งกันและกัน เพื่อคงไว้ซึ่งความเป็นกลางและความน่าเชื่อถือของกระบวนการ

4. การรักษาความลับและข้อมูลส่วนบุคคล

ไม่เปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของผู้นิพนธ์และผู้ประเมิน รวมถึงเนื้อหาบทความในระหว่างกระบวนการประเมิน

5. การจัดการกรณีจริยธรรม

หากพบว่าบทความมีการคัดลอกผลงาน การตีพิมพ์ซ้ำ การปลอมแปลง หรือประเด็นอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมทางวิชาการ กองบรรณาธิการมีสิทธิ์ระงับการพิจารณาบทความ แจ้งให้ผู้นิพนธ์ชี้แจง หรือปฏิเสธการตีพิมพ์ได้ และในกรณีที่พบประเด็นดังกล่าวภายหลังการตีพิมพ์ วารสารสามารถถอนบทความและประกาศแจ้งต่อสาธารณะอย่างเป็นทางการ

6. การตัดสินบทความ

ดำเนินการตัดสินผลการประเมินบนพื้นฐานของหลักฐานเชิงวิชาการ โดยไม่ใช้ความคิดเห็นส่วนตัวหรือผลประโยชน์อื่นใดมาเป็นปัจจัยในการพิจารณา

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหัสสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

7. การจัดการผลประโยชน์ทับซ้อน

บรรณาธิการต้องหลีกเลี่ยงการพิจารณาบทความที่ตนเป็นผู้นิพนธ์หรือมีความเกี่ยวข้องส่วนตัว และมอบหมายให้กองบรรณาธิการดำเนินการแทน

8. การร้องเรียนและการแก้ไข

วารสารมีช่องทางในการร้องเรียนเกี่ยวกับผลการตัดสินและการตีพิมพ์ หากมีข้อผิดพลาดหรือประเด็นจริยธรรม บรรณาธิการมีหน้าที่รับผิดชอบในการตรวจสอบ แก้ไข หรือถอนบทความตามความเหมาะสม

บทบาทหน้าที่ของผู้ประเมิน

ผู้ประเมินบทความมีบทบาทสำคัญในการประเมินคุณภาพบทความวิชาการอย่างเป็นธรรมและโปร่งใส เพื่อให้กระบวนการตีพิมพ์เป็นไปตามมาตรฐานจริยธรรมทางวิชาการ โดยมีแนวปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การรักษาความลับ

ต้องไม่เปิดเผยข้อมูลบางส่วนหรือทั้งหมดของบทความที่ได้รับมอบหมายให้ประเมินแก่บุคคลอื่น และไม่ใช่ข้อมูลในบทความเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือผู้อื่น ก่อนบทความได้รับการเผยแพร่อย่างเป็นทางการ

2. การหลีกเลี่ยงผลประโยชน์ทับซ้อน

หากตระหนักว่ามีความเกี่ยวข้องกับผู้นิพนธ์ เช่น เคยร่วมงานวิจัย รู้จักเป็นการส่วนตัว หรือมีผลประโยชน์ในลักษณะอื่นใดที่อาจมีผลต่อความเป็นกลางในการประเมิน ควรแจ้งบรรณาธิการวารสารโดยทันทีและปฏิเสธการประเมินบทความนั้น

3. การประเมินด้วยความเป็นกลางและอยู่บนพื้นฐานวิชาการ

ต้องประเมินบทความโดยใช้เกณฑ์ทางวิชาการอย่างเคร่งครัด ไม่ใช่ความคิดเห็นส่วนตัวที่ปราศจากข้อมูลรองรับเป็นเกณฑ์ในการตัดสินคุณภาพของบทความ

4. การปฏิบัติตามระยะเวลาที่กำหนด

ต้องดำเนินการประเมินและส่งผลภายในระยะเวลาที่วารสารกำหนด เพื่อประโยชน์ของผู้นิพนธ์และความต่อเนื่องของกระบวนการตีพิมพ์

5. การให้ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการที่เป็นประโยชน์

ควรให้ข้อคิดเห็นที่สร้างสรรค์ ชัดเจน และมีเหตุผลทางวิชาการ รองรับด้วยหลักฐานหรือแนวปฏิบัติที่เป็นที่ยอมรับ เพื่อช่วยให้ผู้นิพนธ์สามารถปรับปรุงบทความได้อย่างมีคุณภาพ

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหัสสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

6. การรายงานการประพจน์ผิดจริยธรรม

หากพบว่า บทความมีการลอกเลียนผลงานทางวิชาการ บิดเบือนข้อมูล หรือใช้ข้อมูลเท็จ ต้องแจ้งให้กองบรรณาธิการทราบโดยเร็ว เพื่อพิจารณาดำเนินการตามแนวทางจริยธรรมของวารสาร

บทบาทหน้าที่ของผู้นิพนธ์

ผู้นิพนธ์มีหน้าที่รับผิดชอบต่อนเนื้อหาในบทความวิชาการที่ส่งตีพิมพ์อย่างเคร่งครัด โดยต้องยึดถือจริยธรรมในการดำเนินงานวิชาการและการตีพิมพ์ ดังแนวปฏิบัติต่อไปนี้

1. การรับรองความเป็นผลงานต้นฉบับ

ผลงานที่ส่งพิจารณาตีพิมพ์ต้องไม่เคยได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในที่ใดมาก่อน และไม่อยู่ระหว่างกระบวนการพิจารณาของวารสารหรือสิ่งพิมพ์อื่นในเวลาเดียวกัน

2. การนำเสนอข้อมูลอย่างซื่อสัตย์

ต้องรายงานผลการวิจัยหรือการวิเคราะห์อย่างตรงไปตรงมา ไม่บิดเบือนหรือปรับเปลี่ยนข้อมูลเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ตามความคาดหวัง และต้องไม่มีการสร้างข้อมูลเท็จ

3. การอ้างอิงอย่างถูกต้อง

ต้องให้เครดิตกับผลงานของผู้อื่นอย่างเหมาะสม มีการอ้างอิงแหล่งที่มาอย่างครบถ้วนตามหลักวิชาการ และหลีกเลี่ยงการลอกเลียนผลงาน (plagiarism) ทั้งจากผู้อื่นและผลงานของตนเองที่เคยตีพิมพ์มาก่อน

4. ความรับผิดชอบในฐานะผู้นิพนธ์

ผู้นิพนธ์ทุกคนที่มีรายชื่อในบทความ ที่มีรายชื่อปรากฏในบทความ ต้องมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญในการดำเนินงานวิจัย เห็นชอบต่อนเนื้อหาทั้งหมดของบทความ และเห็นชอบในการส่งบทความเพื่อตีพิมพ์ ทั้งนี้ ห้ามมิให้มีการเพิ่มหรือละเว้นชื่อบุคคลที่มีบทบาทในงานวิจัยอย่างไม่เหมาะสม

กรณีการเพิ่มเติมหรือเปลี่ยนแปลงรายชื่อผู้นิพนธ์ภายหลังจากการส่งบทความแล้ว ถือเป็นสิ่งที่ไม่สามารถกระทำได้ ยกเว้นในกรณีที่มีความจำเป็นอย่างแท้จริง ซึ่งผู้นิพนธ์ต้องจัดทำหนังสือชี้แจงเหตุผลอย่างเหมาะสมต่อบรรณาธิการ และจะสามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลงได้ เฉพาะเมื่อได้รับความเห็นชอบจากบรรณาธิการเท่านั้น

5. การจัดทำต้นฉบับให้ถูกต้อง

ต้องจัดทำต้นฉบับให้สอดคล้องกับคำแนะนำสำหรับผู้นิพนธ์และรูปแบบที่วารสารกำหนดไว้อย่างครบถ้วน

สหศาสตร์

วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

Sahasat: Journal of Social Sciences and Humanities

สหศาสตร์: วารสารสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน พ.ศ. 2569)

6. การเปิดเผยแหล่งทุนสนับสนุน

ต้องระบุแหล่งทุนหรือหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนงานวิจัยอย่างชัดเจน หากมี

7. จริยธรรมการวิจัยในคนและสัตว์

กรณีที่งานวิจัยเกี่ยวข้องกับคน ผู้นิพนธ์ต้องปฏิบัติตามหลักจริยธรรมการวิจัยที่เป็นที่ยอมรับในระดับสากล และกฎหมายที่เกี่ยวข้องของประเทศไทย โดยต้องได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน (IRB) พร้อมระบุรายละเอียดการรับรองในบทความอย่างชัดเจน รวมทั้งต้องขอความยินยอมโดยสมัครใจจากผู้เข้าร่วมวิจัย และคุ้มครองสิทธิ ความเป็นส่วนตัว และความเป็นส่วนตัวของผู้เข้าร่วมตลอดการศึกษา

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ ต้องปฏิบัติตามหลักสวัสดิภาพสัตว์และมาตรฐานการวิจัยในสัตว์ที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล รวมถึงต้องได้รับการรับรองจากคณะกรรมการกำกับดูแลการใช้สัตว์ในการวิจัย (IACUC) หรือหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ และระบุรายละเอียดการรับรองดังกล่าวในบทความอย่างชัดเจน

8. การเปิดเผยผลประโยชน์ทับซ้อน

ต้องแสดงผลประโยชน์ทับซ้อนที่อาจมีต่อบทความ หากเกี่ยวข้องกับสถาบัน องค์กร หรือบุคคลอื่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานวิจัยหรือการตีพิมพ์บทความ

9. ความรับผิดชอบต่อข้อมูลและเอกสารประกอบ

ผู้นิพนธ์ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อความถูกต้อง ครบถ้วน และความเป็นปัจจุบันของข้อมูลและเอกสารประกอบที่ใช้ในการพิจารณาบทความ รวมถึงรับผิดชอบในการจัดเตรียมเอกสารเพิ่มเติมที่กองบรรณาธิการร้องขอเพื่อสนับสนุนการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาและกระบวนการวิจัย

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล